

1729-III
77.

4X

26.8

1120

8978к

Г. И. ИВАНОВ

ГЕОГРАФИЈА

СВЕТ ЈУКÖНЈАСЛÖН да
МЕДТÖДЧАНА СТРАНАЈАСЛÖН
(СССР-тöг)

ИЕПОЛНÖЈ СРЕДНÖЈ да СРЕДНÖЈ
ШКОЛАСА 6-öд КЛАССЛЫ
УЧЕБНИК

донус 2 ш. 50 ур.

КОМИ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
СЫКТЫВКАР — 1936

Г. И. ИВАНОВ.

Г Е О Г Р А Ф И Я

ГВЕТ ЈУКӖНЈАСЛӖН дА МЕдТӖдЧАНА СТРАНАЈАСЛӖН (СССР тӖг)

НеполнӖј среднӖј да среднӖј
школаса 6-Ӗд классы
учебник

*ВынеӖдӗс РСФСР-са Наркомпрос
Переводсӗ вынеӖдӗс Коми Облоно
КомиӖдӗс М. А. Молодцова.*

Основной авторы кыңи кыҥа лӧсӧдӧм вылын ужалыны:
Г. Г. Иванов—медсасӧ ландшафтжас да странажаслы экономгеографі-
ческӧй характеристикажас сетӧм куза – да Б. Г. Иванов—медса фізико-
географіческӧй очеркжас куза.

Г. И. ИВАНОВ

ГЕОГРАФИЯ

ЧАСТЕЙ СВЕТА И ВАЖНЕЙШИХ СТРАН (БЕЗ СССР)

Учебник для 6-го класса
неполной средней
и средней школы

*Утверждено Наркомпросом РСФСР
Перевод утвердил Коми Облоно
Перевод М. А. Молодцовой.*

Фізіко-географіческѡй обзор.

Плѡщадь 10 млн. кв. км. Населеніе 500 млн. морт.

Карта вылын. Вісталѡй, кушѡм полуостров Јевропайн петѡ медылѡ војвывлан, кушѡм кык полуостров петѡны меѡса ылѡ лунвывлан. Тѡдмалѡй пастасѡ Нордкап да Таріфа мысјаслыс. Мерајтѡй масштаб серті лѡбѡ градусјас серті Јевропалыс пастасѡ Нордкапсан Мореја полуостров лунвыв дорѡз. Кушѡм мерідіанѡз Јевропа воѡ асыввылын да кушѡмѡз рытыввылын? Тѡдмалѡй, кычї торјалѡ кад асыввылын 60-ѡд мерідіан да рытыввылын Ла-Рока мыс костын.

Вѡчѡй думнаныѡ путешествіе море вывтї Јевропа гѡгѡр Одессасан Јенїн-градѡ,—вісталѡй, кушѡм морејас, пролівјас да залївјас вывтї, кушѡм полуостровјас дїнтї ті кутанныѡ мунны (гїжѡй гортаныѡ тетраѡд).

Ыжда, сулаланін да очертаңіе.

Мукѡд свет јукѡнјас дїнын Јевропа абу ыжыѡ; плѡщадь-ыс сълѡн ѡтї дасвітѡд јукѡн став сушасыс, но олѡ сенї став јѡз пыщыс нѡлѡд јукѡныс. Јевропа сещѡм топыѡда ѡтлаасѡ Азіјакѡд (нежужыѡ Уралскѡй гѡрајасѡд, Урал ју куѡа да Кавказскѡй гѡрајасѡд), мыј сїјѡс позѡ лыдѡны Јевразїја полуостровѡн; сухопутнѡй граңцајас Јевропа да Азіја костын оз мешајт-ны на костын воысѡмлы. Но Јевропа—сїјѡ ачыс торја свет јукѡн; сълѡн аслас (ассама) сулаланін, ассама очертаңіе, ассама клїмат, сълѡн аслас історіческѡй развітїе.

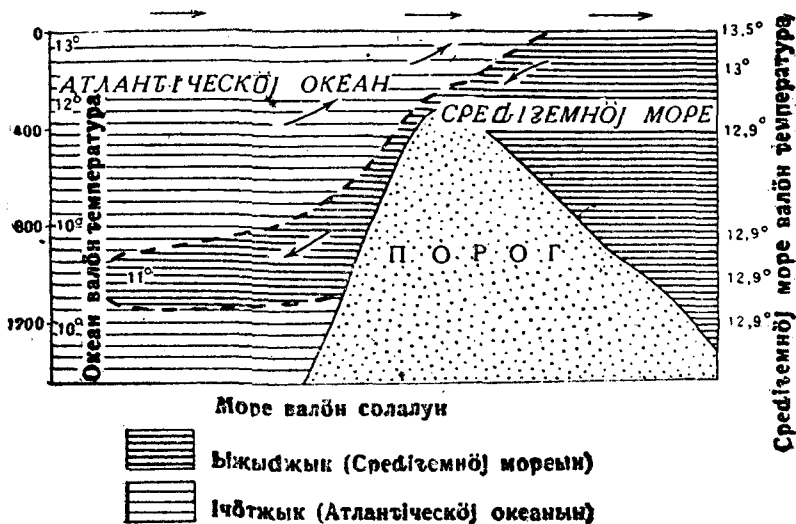
Јевропа сулалѡ матерїк мусаржын шѡрын, і ѡтщѡщ кујїм боксан сїјѡс кышовтѡны морејас, кытї мунѡны удобнѡй тујјас мукѡд свет јукѡнјасѡ. **Ламанш** пролів дорын (англїчана сїјѡс шуѡны **Англїјскѡй каналѡн**) ѡтлаасѡны важнѡй морскѡй тујјас Војвыв да Лунвыв Амерїкаыс, Афрїкаыс, Азіјаыс да Австралї-јаыс.

Гожѡмын і тѡлын, лун і вој помала пырѡны тајѡ пролівас гырыс парохѡд-јас, паруса да мотора суднојас, кодјас воѡны Јевропаѡ ылї странајасыс; таңї најѡ паныдасѡны мукѡд суднојаскѡд бѡр мунысјаскѡд. Ламанш мед ѡжївлоннѡй места став мусар вывса морејасыс.

Очертаңіеыс Јевропалѡн зев кышлѡса. Некушѡм мѡд свет јукѡн абу вундасѡма ташѡма морејасѡн. Полуостровјас да діјас бѡстѡны Јевропайн кѡ-м ѡд јукѡнсѡ став плѡщадьыс (Азіяын—вітѡд јукѡнсѡ, Афрїкаын—ветымын-ѡд јукѡн). Ташѡм вундасѡмысѡла море кышовтѡ Јевропаѡс пѡштї быѡ бѡксан да пыѡз пырѡ пыщѡсса областјасас.

Атлантическѡй океанлѡн ваыс Јевропа берегјас дорын шоньд, некор оз кынымь (карта, 17 лб.)

Лунывсаы Јевропадс кышовтѡ Атлантическѡй океанлѡн **Средиземнѡй море**. Тајѡ мореыс **Мраморнѡй, Чорнѡй да Азовскѡй** морејаскѡд шѡц зев пыдѡ пырѡ сушаас. Сіјѡ зев жужьд (4 сурс метрыс жужьджык). Вогѡгѡр тајѡ мореас ваыс шоньд не сѡмын вевдорас, но і јона пыдїијасын—130 гѡгѡр, а орчѡн сыкѡд Атлантическѡй океанын 2 сурс м. пыдаын сѡмын 30. Тајѡ лѡб со мыј понда: **Гибралтарскѡй** пролив лапкыд (500 м-ыс лапкыд); сені ем вауьса порог (серпас, 4 лб.), сы вомѡн Средиземнѡй морѡѡ оз вермы вескавын кѡчыд ваыс океан пыдїијасыс. Тѡлын тајѡ мореыс шонтѡ берегјасѡ Јевропалыс.

Атлантическѡй океан да Средиземнѡй море костын Гибралтарскѡй пролив пыр валѡн вежсѡм. Візѡдѡ, кычї муьѡ солажык ваыс Средиземнѡй моремь. Мыјла кѡчыд ваыс океаныс оз вермы вескавын Средиземнѡй морѡѡ?

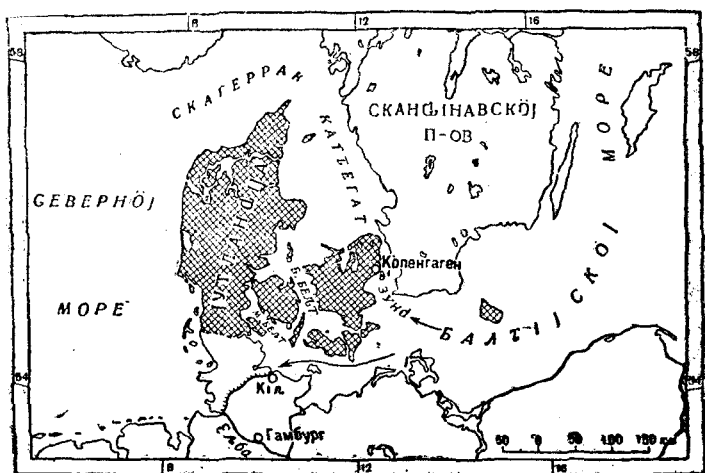
Средиземнѡй море јукѡ Јевропа полуостровјасѡн да діјасѡн **Тирренскѡй, Адриатическѡй, Іоническѡй да Егејскѡй** морејасѡ. Рытыывылын Средиземнѡй море ѡтлаасѡ Атлантическѡй океанкѡд, асыывылын Чорнѡй морекѡд (**дардањеллы да Босфор** пыр), а Суецкѡй каналѡн сіјѡ ѡтлаасѡ Індїјскѡй океанкѡд. Тајѡ мореыс—первокласснѡй морскѡй туј Јевропалѡн.

Сіјѡ ворсїс ыжыд рѡл море вывтї ветлѡмсѡ кыпѡдѡм-паскѡдѡмын: сы вылын јѡс медвојѡѡр велѡдїсны ветлыны парусјасѡн. Не сѡмын јона важ кадѡ, но і шѡр немјасын Средиземнѡй море вылын вѡліны главнѡй тѡргутан тујјас Јевропалѡн.

Средиземнѡй море јукѡ Лунывь Јевропадс кујїм ыжыд полуостров вылѡ: **Пиренејскѡй, Апенъинскѡй да Балканскѡй** полуостровјас. Таыс ѡтѡр, Лунывь Јевропад пырѡны нѡл гырыс

ді: Корсіка, Сардинія, Сицилія да Крит, і уна посні діяс; Егеј-скі море вылын посні діяс вѳѳны Греческѳ архіпелаг.

Рытывывылын Европа сіз-жѳ јона вундасѳма морејасѳн. Тані мі азам Бискајскѳ залив да Севернѳ (лібѳ Немецкѳ) море, кодѳс торјѳѳны океаныс кык ыжыд ді: Великобританія да Ирландія. Војвылын сіјѳ ачыс ѳтлаасѳ океанкѳд, а лунвылын—Па-де-Кале да Ламанш проливјасѳн. Севернѳ море да сылѳн проливјасыс оз кынмывны сы вѳсна, мыј сетчѳ воѳ шоны вѳзув Гѳлфстрім. Став берегјас дорын Рытывывы Европаны ѳвлѳны гырыс пріливјас да гырыс ѳтливјас; гаванјасѳс да јувомјасѳс нутыс весалѳмѳн најѳ кокнѳѳны суднојасѳн ветлѳмсѳ. Средіземнѳ морейн пріливјас пѳшті абуѳс.

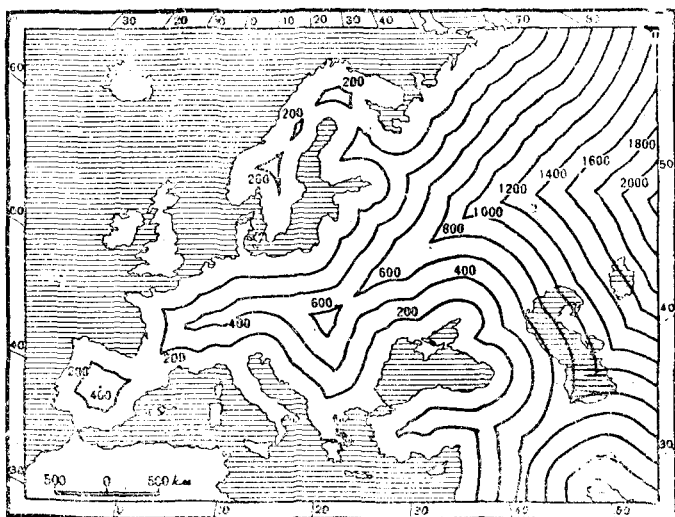
Балтійскѳ морелѳн Севернѳ морекѳд ѳтлаасѳм. Корсѳ Кілскѳ канал. Кымын пѳв Кілскѳ канал женѳѳѳ тужѳѳ

Севернѳ море асывывывланын вужѳ Балтійскѳ мореѳ, но тужылас кујлѳ Јутландія полуѳстров, кодѳс кыщѳвтѳны проливјас. На пыщкыс кык паскыд проливыс—Скагеррак да Каттегат—ѳз кынмывны сы вѳсна, мыј сетчѳ воѳ Гѳлфстрім. Лунывывланын насаң мунѳны векніѳк проливјас датскѳ діяс костті; главнѳјыс тајѳ проливјас пыщкыс—Зунд—щѳкыда јѳзывлѳ. Ачыс Балтійскѳ морейс абу жужыд, ваыс пѳшті преснѳј (1 % сов гѳѳѳр), берегјас дѳргѳѳрттыс кынмывлѳ. Тајѳ морейслѳн заливјасыс—Ботніческѳј, Фінскѳј да Ріжскѳј—пыѳѳ пырѳны војывывлаң да асывывывлаң. Балтійскѳ морейс Севернѳ мореѳ Јутландія гѳѳѳ куѳ тужѳѳ женѳѳѳ Кілскѳ канал, кодѳс кодјѳма Јутландія полуѳстров лунывы јукѳн вѳмѳн.

Скандинавскѳј полуѳстров—Европаны меѳса ыжыд. Рытывладѳрсаң сіјѳ зев јона вундасѳма куѳ да жужыд заливјасѳн—Фіордјасѳн, кодјас некѳр оз кынмывны Гѳлфстрімла. Гѳлф-

стрім пырö сиз-жö і **Баренцово мореö**. Тајö медса Војвыв море Јевропаын, но Мурманскöй берег дорын Колскöй полуостровын төвбөд позö ветлыны суднојаслы. **Белöй море** вылын квајт төлыс чöж плавајтö јі. Севернöй Ледовитöй океанын сулалöны діјас: **Шпіцберген, Земла Франца Іосіфа, Новöй Земла, Колгујев да Вајгач.**

Јевропалөн умереннöй појасын (медса здоровöй појас), матерік полушаріје шöрын сулалöмыс дај сек-жö öтщöң морејас кышын олöмыс лоö сылы ыжыд преімушестводін став мукöд свет јукөнјас воэын. Берегјас сылөн сешöма вундассöмаöс, мыј медса ылі местаöң моресаң Централнöй Јевропаын 600 км, а Асыывыв Јевропаын—1400 км. (Азіјакöд граніца вылын; карта, 6-лб.)

Јевропа матерік вылын морејас дорсаң коластыс. Корсöй моресаң медса ылі местајассö Рытывыв да Асыывыв Јевропаын. Кымын кілометр сајын најö морејассаң?

Веркöс.

Карта вылыс. Корсöй увтасјас—0 м-саң 200 м-öң да 0 м-саң улынжык; нежужыд гöрајас да платојас—200 м-саң 1500 м-öң, жужыд гöрајас—1500 м-ыс вылынжык. Велöдчöй петкöдлыны Алпы, Піренејі, Апенніны, Балканы, Карпаты да Ынарскöй гöрајас; корсöй нальс јывјассö да пасјöй нальс судтасö.

Јевропа—медса увтас свет јукөн: сені абубöс паскыд плоскогоріејас, уна места бостöны увтасјас. Главнöйјасыс на пышкыс: **Асыывыв-Јевропаса увтас;** сіјö öтнас бостö матерік жынсö, сесса **Војвывгерманскöй да Војвывфранцузскöй увтас.** Ічöтжык увтас **Ломбардскöй** (По ју куза), **Среднедунајскöй** (лібö Венгерскöй) да **Нижнедунајскöй.**

Складчатōй том гōрајаслōн област. Главнōй гōрајас Јевропалōн—**Алпы.** Најō нужōдчōны мегырōн Средіземнōй море береган Венгерскōй увтасōз. Јывјасыс налōн: **Монблан** (Франціјаын), **Монте-Роза** (Італіјаын), **Јунгфрау** (Швейцаріјаын) да уна мукōд вевттысōмаōс некор сывлытōм векуса лымјōн; бокјассыс долінајас куза леччōны леднїкјас. Оті леднїк на пышкыс—Алечскōй, медыжыдыс Алпыын, 24 км кузта; тајō лоō Рона јулы ва сетысјас пышкыс оті глетчер.

Тајō гōрајасыс кузала сулалōны орчча складкајасōн, кодјас (складкајасыс) торјалōны мōда-мōдсыныс кузмōс долінајасōн.

Бернскōй Алпыын доліна. Пыдōсас да бокјасас—візјас да пōскōтинајас. Невылын гōравыв керка (їзјасō течōма керка вевт вылас, медым сіјōс ез нуны ыжыд тōвјас). Вічōдлōй буржыка доліна форма вылас—сіјōс кодјомабс важ леднїкјас.

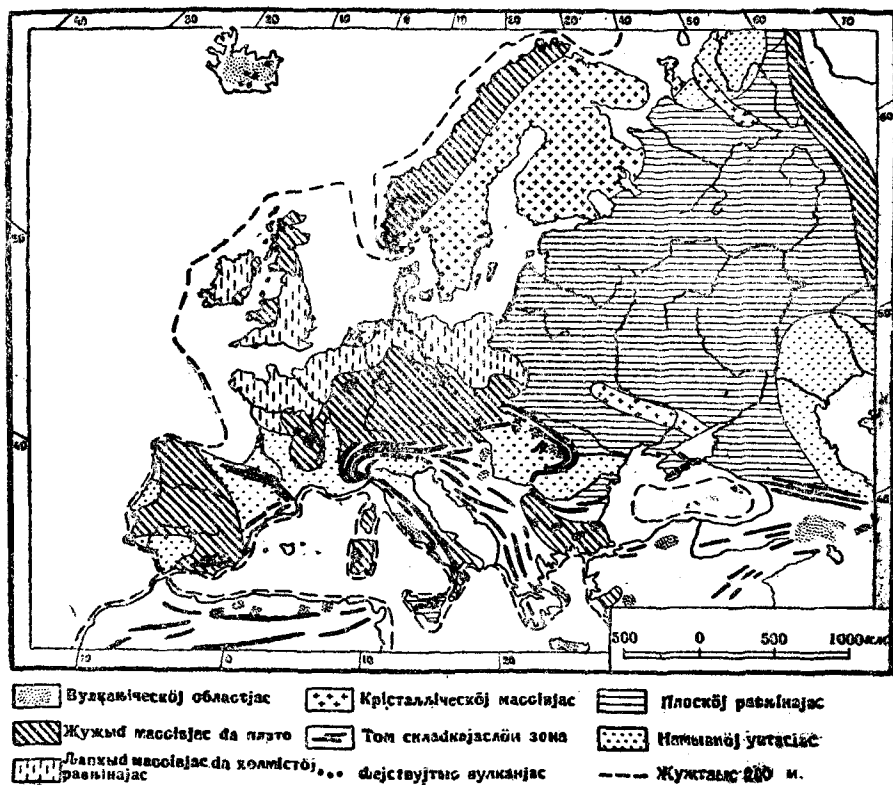
Налōн гребенјасыс зубчатōјōс, јывјасыс јосōс, бокјасас пыдōз кодјысōмаōс вомōна долінајас. Ташōм разнōй формаыс лоō разнōй горнōй породајасла, кодјасыс артмōны складкајасыс: сенї емōс і рыхлōй породајас, шуам сој да мергел, і чорыджык породајас, кызї песчањнїкјас да їзвестњакјас, і медбōртї, мед чорыджас—гранїт да гнејс. Рыхлōй породајасōс кокнїа нуō ваōн, а чорыджасыс колōны гребенјасōн да јывјасōн.

Лунвылын Алпылōн продолженїеыс **Апенїны**, најō вужōны Сїціліја ді вылō, а сесан Вojвыв Африкаō—Атласкōй гōра-

јас—да Гибралтар пыр—Пиренејскѡј полуостров лунвылѡ, кѡнѡ сѣѡ шусѡ **Сиерра-Невада**ѡн. Рытыввылын Алпылѡн продолженїеыс Пиренеїѡ да Кантабријскѡј гѡрајас. Асывлунвылын Алпы вужѡны **Сиенарскѡј** гѡрајасѡ.

Сиенарскѡј гѡрајас артымѡмаѡс руд-вїж мѡб гѡрд ѡвестнїкїасыс, кѡдїас кокнїа лѡѡны ас пырыс ва. Гѡрајас пышкїас ем зев уна пешщера, кытї вїзувтѡмы мувыс шорїас да јујас. Адриатическѡј море вывтї парохѡдѡн мунїгѡн азїан Сиенарскѡј гѡра кыркѡшїасыс лїдѡм пешщера вѡмїас.

Асы ввылын Алпїјскѡј гѡрајас вужѡны **Карпатскѡј**, **Балканскѡј** да **Крымскѡј** гѡрајасѡ. Тајѡ став гѡрајасыс—складчатѡј

Јевропа матерїклѡн тѡчас. Петкѡдїлѡј чукла вїзїас, кѡд пѡлѡн нужѡдїсны складчатѡј гѡрајас. Петкѡдїлѡј жужыѡ массивїас.

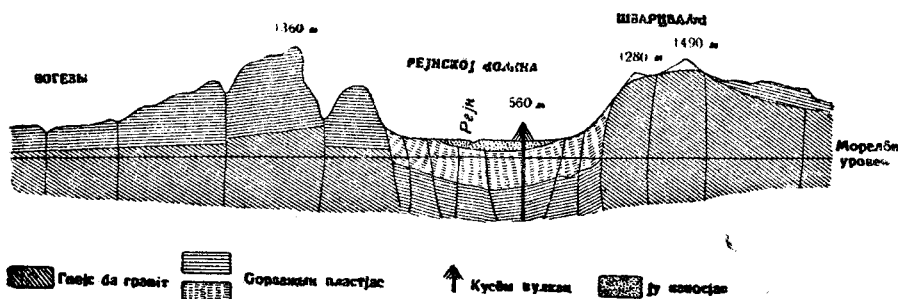
гѡрајас, дај артымѡмаѡс најѡ ѡтї кадѡ Алпыкѡд—ставыс најѡ том гѡрајас Јевропалѡн.

Секї-жѡ, кор кыпѡдїсны складкїас, мукѡд јукѡнїасыс сушїалѡн лѡчїсны увлї; на мѡстаын артїмїсны морѡїас: **Егеїскѡј**,

Адріатическōй, Тірренскōй, лїбō артмісны увтасјас: Ломбардскōй, Средньєдунајскōй, Нїжньєдунајскōй. Тајō увтасјасыс коркō вōвлїны морскōй залївасѡн, кодјас бōрынжык тырїны ју ваѡн вајѡмторјасѡн (лыа, нујт і с. в.).

Том складчатōй гōрајас гōлѡс полєзнōй іскопајемōјјасѡн. На пыщкыс торјалѡны сѡмын Карпатскōй гōрајас, кодјаслѡн асыввывладорјасыс озырѡс нефтѡн да солѡн.

Важса гōра массівјас да холмістōй равнїнајас. Вѡјвывланьын да рытывланьын **Алпы** гōрајассаң сулалѡны јона важса гōра массівјас: **Средньєгерманскōйјас** да **Французскōйјас**. Најѡ артмылісны Альпыс вѡжык да коркō вōлїны жужыд складчатōй гōрајасѡн-жѡ, но бōрынжык најѡ жуглысїсны: зерјас да вїзыв вајас кырѡдісны најѡс подулѡчыс да шылѡдісны. На местаын вōлїны-нїн равнїнајас, кор пондісны кырѡдчыны выл складчатōй гōрајас—Алпы да мукѡд.

Вылыс Рейнлѡн увтас долина. Мыј сертї тыдалѡ, мыј Рейнскōй долина артмѡма потасјасѡд лечѡмла?

Алпїјскōй складкајассаң лїчкысѡмла гōрајаслѡн јона важса подувјасыс торјалїсны глыбајасѡ; мукѡд глыбајасыс петїсны мусыс да кырѡдїсны вывлань, артмѡдісны паскыд гōра хребетјас, а мукѡдыс—леччїсны потасјасѡдыс увлань, і сенї лоїны увтас долинајас да котловїнајас.

Кѡнсурѡ Германскōй да Французскōй массівјас вылын сулалѡны кусѡм вулкєнјас, конусјасыс да кратерјасыс налѡн і ѡнї зев бура тыдалѡны. Најѡ артмалїсны коркō потасјасас да дыр олїсны, шыблалїсны пѡјїм да лєзїсны лава јујас; ѡнї шо-ныд да мїнеральнōй клучјас најѡ подулын петкѡдлѡны налыс вулкансаң лѡбмсѡ.

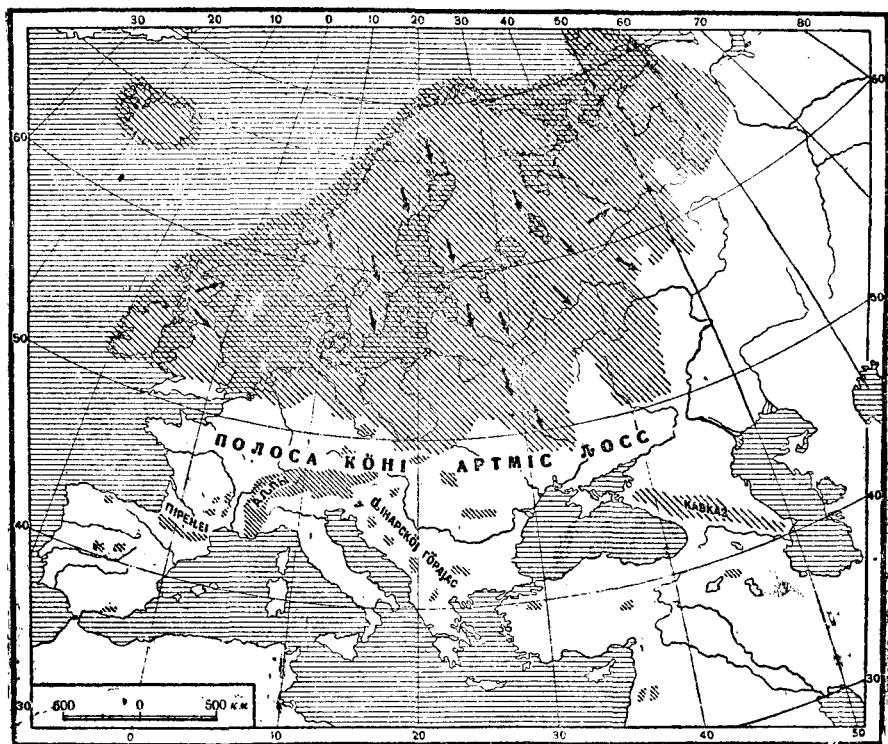
Став массівјасыслѡн бокјасыс шылыдѡс, јывјасыс гѡгрѡсѡс лїбѡ плоскѡјѡс. Важ массівјасѡн-жѡ лѡбны **Пенїнскōй** да **Шотландскōй** гōрајас Велїкобританїја ді вылын.

Полєзнōй іскопајемōјјас Рытыввыв да Лунвыв Јєвропаын кујлѡны медзєвсѡ важ массівјас пыщкын, торја-нїн најѡ подувјас дорын. Шуам, Рейнскōй Сланцевѡй гōрајас вѡјвыв-са подувјас дорын, сенї, кѡнї вїзувтѡ Рур ју, Рейнлѡн вѡжыс,

ем област, кѳні гырыс пластјасѳн кујлѳ изшом. Тајѳ областыс шусѳ **Рурскѳй бассейнѳн**. Јона озыр изшомѳн, а сѳжѳ цѳнкѳн **Гѳлезскѳй бассейн**,—нежужыд Полскѳй массив рытывлаторын, Oder да Вѳсла ју јывјас костын. Уна изшом сѳжѳ Великобританѳја дѳ вылын; сенѳ, таыс ѳтдор, емѳс і кѳрт рудајас.

Вѳјывгерманскѳй да Вѳјывфранцузскѳй увтасјас—холмѳстѳј равнѳнајас; најѳ—јона леччѳм важ глыбајас.

Асыввывјевропејскѳй равнѳна да Фѳнно-Скандѳнавскѳй массив. Ҷѳк мѳднога лѳѳ Асыввыв Јевропа, кѳнѳ паскыда кујлѳ

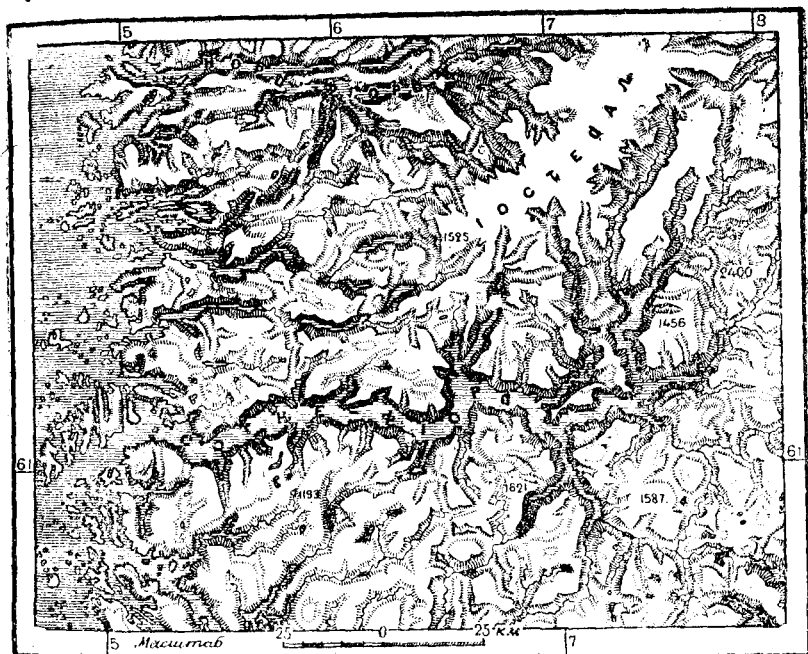
Јевропа важ јѳжылѳмлѳн карта. Петкѳдлѳј местајас, кысан локтѳс јѳ. Петкѳдлѳј полоса, кѳнѳ артмѳс лѳсс.

шылыд да ѳтсама **Асыввывјевропејскѳй равнѳна**. Тајѳ—паскыд увтас, кодѳ сѳмын кѳнсурѳ каяѳ 200 м-ыс вылѳжык да артмѳдѳ **Средњерусскѳй, Прѳволжскѳй** да некымын мукѳ вывтас. Каспѳјскѳй море дорын сѳјѳ леччѳ океан уровѳныс улѳжык (**Прѳкаспѳјскѳй впадина**). Волга лѳѳѳ Ока вывтѳ, Волхов вывтѳ парохѳдѳн мунѳгѳн аззан берег кыркѳщјасгыс вескыд, пѳштѳ горѳзонталнѳј пластјас разнѳј горнѳј породајаслыс. Тајѳ пластјасѳѳ

пуктõмабõ морејас, кодјас војдõр тані вõліны. Тајõ пуктõм по-
родајас вылас кујлõны ледникјасõн вајõм торјас — поддоннõј лїбõ
конечнõј м о р е н а ј а с — õтгудыр сој, лы да із-валун.

Карта вылыс. Тõдмалõј вїзõдõмõн, кушõм јукõн Јевропа плõщадлõн
вõдõма ыжыд ледник улын. Кушõм гõрајас вевтыслїсны ледникјасõн? Кысан
локтїс ледник Војвывгерманскõј уятасõ? Кысан — Асыввывјевропејскõј
равнїнаõ?

Ледникõн пуктõм породајасõн тупкыслїсны не сõмын став-
берег вывјасыс Балтїјскõј да Севернõј морејаслõн. Ледник
зõннас тыртїс тајõ морејаслыг местајассõ да колїс сетчõ мо-
ренајас.

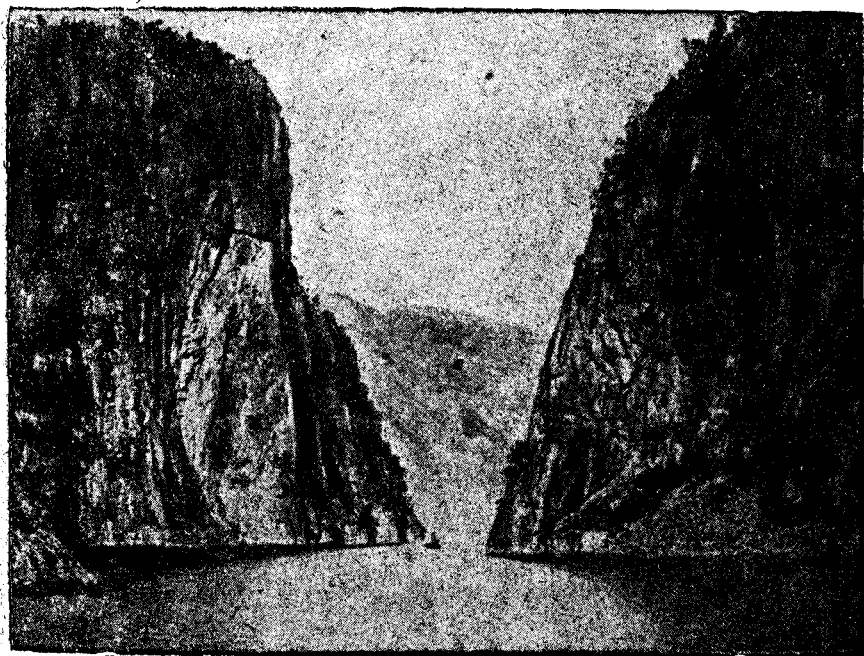
Согне-Фїорд Скандинавскõј полуостров берег вылын. Мерайтõј
фїордыслыг пастасõ медпаскыд їнастыс. Корей фїорд дїнсы жужыд местајас,
кысан лечїсны фїордас ледникјас.

Војвыв Јевропаын сулалõ **Фїнно-Скандинавскõј** горнõј мас-
сив, кодõс шубны сїз-жõ **Балтїјскõј шчитõн**. Тајõ массивыс зев-
важса, артмõма гранїтјасыс (руд да гõрд гранїтјас), гнејсјасыс
да крїсталлыческõј сланецјасыс. Веркõсас сылõн рыхлõј муыс
еща, — сїјõс яõштї зõннас вундõма јї да нуõма ылõ асыв-лунвы-
лõ да лунвылõ. Танї быдлаын тыдалõны гранїт холмјас, најõс
шылõдõма јїõн, мукõдсõ весїг полїрујтõма (меж плешјас). Быд-
лаõ разõдõма зев гырыс їзјас-валунјас. Рытыв-војладорыс тајõ

массівыслон кыпдчѳ вывлян—сені сулалѳны Скандінавскѳј
гѳрајас, паскыд да шылыд јывјасаѳс—фіелдјасаѳс, 1 1/2—2 1/2
курс м-ѳз судтананыс; меджужыд фіелдјас вылас кујлѳны ве-
кыса лымјас да јіјас (леднікјас).

Бурещ тајѳ гѳрајасыс і вевттыслісны јізылан кадас кыз јіѳи
(1 км-ыс кызжык), да тасаң јіыс муніс асыв-лунвылѳ—СССР-ѳ
да лунвылѳ—Польшаѳ да Германіјаѳ.

Рытыввылын леднікјас леччісны Атлантіческѳј океанѳ да
сені вѳчісны зев ыжыд уж. Најѳ пыдѳз кодјісны гѳравыв до-
лінајас да нуісны сетыс став рыхлѳј пѳрѳдајассѳ, долинајассѳ

Норвежскѳј фіорд. Граніта берегјас кыркѳщ дѳрјасас быд-
мѳны пожѳмпујас. Местнѳј сообщеніјелы ыыжыд по-
штѳѳѳј парѳход. Мыла фіордјаслѳн сешѳм крутѳс да жужыдѳс берегјасыс?

пѳртісны жужыд ушщелјејасѳ. Кор леднікјас сыліны, секі море
пыріс ушщелјејасас да пѳртіс најѳс зѳм кыркѳщјаса куз морскѳј
залівјасѳ—ф і о р д ј а с ѳ. Фіордјаслѳн кузтаыс 150 кілометрѳз
дај унжык. (Согне-Фіорд; серпас, 11 лб.). Фіордјас пы-
рѳны гѳрајасѳ ушщелјејасѳн, ушщелје пыдѳсас ва; ваыс се-
щѳм жужыд, мыј фіордјасѳд вермѳны ветлыны океанскѳј парѳ-
ходјас.

Фінно-Скандинавскöй массив озыр көрт рудажасөн, мукöдлаын тајо массив вылас зон горајасөн кујло магнитној железнак,—сешөм лоо *Кіруна гора* Швеціјаын (серпас, 15 лб.).

Вулканическöй областјас. Јевропао пырö Исландіја ді; сіјö—сушалöн колас, коді отлаавліс војдөр Јевропаос Гренландіја-көд. Течас сертыс Исландіја отсамакод Скандинавіякөд да Великобританија војвыв јукөнкөд, но сіјö торјалö наыс со мыјон: сені уна действујтыс вулкан, зев уна пöс ключ да гејзер, сен-жö жужыджык вулканјас вылын (2 км-öз), шуам Гекла вылын, кујлоны векöвöсә лымјас да ледникјас. Ледникјас Исландіјаын бостöны уна пöв унжык места Альпын серті. Лава шыб-ласігөн лымјыс да јыс на вылын сылоны, секі пöјім сора пöс-ва паскыд јујасөн леччö долинајасөд, сөрсыс бостöны ізјас да јі торјас.

Исландіјаын кынзі, действујтыс вулканјас емöс Јевропаын Средиземној море берејас вылын (Везувіј—Апеннинскöй полуостров вылын, Етна—Сициліја ді вылын, Санторін—Балканскöй полуостровсан лунвывланö). Сені щöкыда овлоны зев чорыд землетрасеніејас,—секі му коркаас артмöны жужыд потасјас (тащöм потасјасас і овлоны вулканјасыд).

Ставыс тајö лоо Егејскöй, Ионическöй да Тирренскöй моревыдöслөн увлан леччöмла.

У в л а н л е ч ч ö м ы с Јевропаын ем і мукöд местајасын, норезкöй толчокјастöг да землетрасеніејастöг. Шуам, назöник леччöны став берејасыс Северној морелөн. Сыпöнда Голландіјаын да Војвыв Германијаын вöчöмагырыс п л ö т и н а ј а с увтас берејасöс мореөн бостöмыс візöм могыс. Голландіјаын берегыс леччö 3 м кымын со воён, да ыжыд јукөн тајö странаыслөн кујло море уровеныс (веркöсы) у л ы н ж ы к. Мөдарö, Војвыв Скандинавіялөн да Финландіялөн берејасыс кајоны Ботническöй залів дорын 1 м гөгөр со воён.

Јевропа веркöс јылыс помалöм. Кызвын веркöсыс Јевропалөн мортлы овны удобној. Жужыд горајас (1500 м-ыс вылынжык) бостöны тані еша места. Равынајас, платојас (вывтас местајас) да нежужыд гора бокјас рыхлöј муаöс, візму овмöслы зев лöсалоны. Торја бур муа лоо лосса полоса, коді кујло важ ледник лунвыв дор пöлөн (карта, 10 лб.).

Л о с с —југыд-виж известковöй соја му (посні сінма известкаа); кор сіјö кырö, колöны сувтса (вертикальној) стөңјас. Щöкыда сіјö овло чернозöмлы подпочвадн лбö сы код-жö плодородној мусінјаслы подпочвадн. Лосса мујаслөн бурлуныс лöскаліжөн, известöн да щöщ векжык і перегнојөн озырлун сајын.

Зев плодороднојöс вулканическöй областјасын мусінјас, кодјас выло пуксöма пöјім.

Тујјас вöчöмлы Јевропалөн горајас оз мешајтны; на выло кајанинјасыс кызвынысö абу крутöс, вужанинјас абу зев жужыдöс. Сöкыд вöлі вöчны тујјас сöмын жужыд горајас вомөн, шуам Альпы вомөн. Но і сені öні вöчöма көрттујјас, хребетјас-

сö најö вужöны тоннелјасöд. Тоннелјассö кодјöма гöра вомöн-
ыс öинамит отсöгöн. **Сен-Готардскöј тоннел**, 15 км кузта,
кодјисны 20 сурс рабочöј 10 во чöж. Сен-Готардскöј перевал
(вужанін) колі зон кілометрöн вылынжык тоннелсыс, но і се-
ті ветлöны öнi шоссе вывтi автомобилјасöн.

Алпы вылö ветлöны уна туристјас, і налы сенi вöчöма, кöрт-
тујјасыс öтдор, јешщö зубчатöј да канатнöј тујјас, кытi турист-
јас вермöны кайны жужыд гöрајас вылö Алпыöн лубујтчöм мо-
гыс. Ташöм тујсö вöчöма весігтö Швейцарскöј Алпы јылö—**Јунг-
фрау** вылö (4170 м).

Ж у ж ы д г ö р а ј а с Јевропаын су л а л ö н ы сiзi, мыј на-
јö оз мешајтны тöвјаслы океансаң пырны медса ылі јукöнјасас.

Клімат.

Јевропа—свет јукöнјас пiыс пöштi öтнасöн зоннас сулалö
умереннöј појасын, мортлы олöм вылö бур појасын.

Голфстрiм. Јевропа климатлы ыжыд тöдчанлун кутö Голф-
стрiм, мусар вылын медса јон шоныд ва теченіје. Голфстрiм
вајö Јевропа берегјасö тропікувса шондiöн шонтöм ва.

Голфстрiм вöсна **Севернöј море** некор оз кымывлы. **Балтiјскöј
морелöн** шöр јукöныс сiз-жö оз јiзывлы; **Фінскöј да Ботнiческöј за-
ливјас** кымывлöны кымынкö тöлыс иежлö, а секi-жö **Гудзонов заливын**,
кодi кујлö сiјö шiротаын-жö, весіг гожöмын плавајтö јi. **Атлантiческöј оке-
ан** Скандiнавiја рытывыв берегјас дорын оз кымывлы некор, а налы
паныда берегјас дорын Гренландiјаын сiјö вогöгöр јi улын. Голфстрiм мунö і
Севернöј Ледовiтöј океанö. Танi сiјö вештö Јевропа берегјасыс пла-
вајтыс поларнöј јiјас.

Голфстрiм вöсна Јевропаын климат шоныджык сiјö-жö парал-
лелјасса Америкаын да Азiјаын сертi. **Гренландiја**—матерік јi
улын, а **Скандiнавскöј полуостров** вылын сiјö-жö шiротаын
быдмöны зев бур лыска вöрјас. Лабрадор берегјас вылын кö-
зыд ва вiзывтас вöсна кујлöны тундрајас, і тајö став кöж вы-
лас оз поғ нуöдны вiзму овмöс; сенi-жö Јевропаын сiјö-жö шi-
рота вылын (50-öд-саң 60-öд параллелöз) быдлаын бура быд-
мöны наңјас да фрукта пујас.

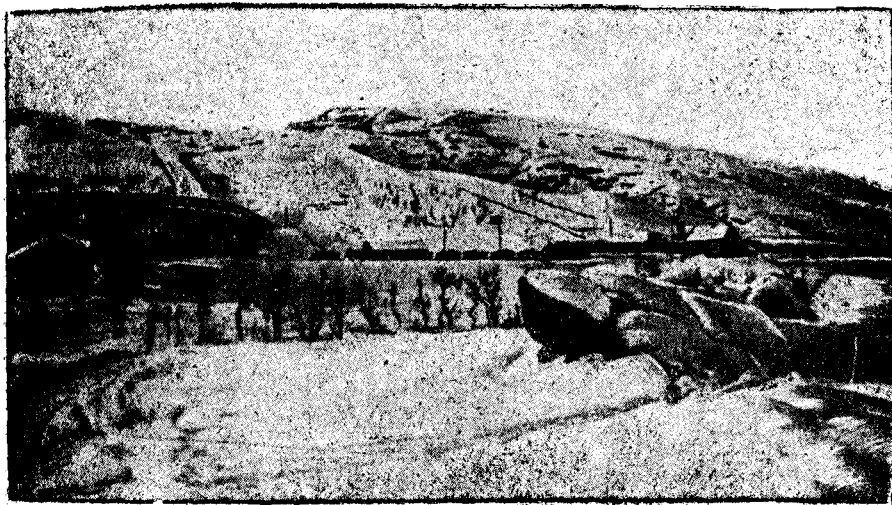
Азiјаын 50-öд параллел мунö **Сахалiнöд**, сенi вогöгöрса шöр
температура 0° гöгöр, а Јевропаын тајö-жö шiротаас быдлаын
кöзöны шобдi, а мукöдлаас вöдiтöны весіг вiноград; вогöгöрса
шöр температура танi 10° шоныд гöгöр.

Рытыв тöвјас. Тајö абу, öерт, ставыс öтi Голфстрiм сајын.
Јевропа сулалö умереннöј појасын сiјö полосаас, кöнi кызвы-
нысö овлöны рытыв тöвјас, да частö мунлöны рытывсаң асыв-
вылö цiклонјас.

- Рытыв тöвјас лöбны антiпассатјасыс, кодјас леччöны атмосфера вы-
лыс слöјјасыс Атлантiческöј океан шöр јукöнын да мунöны вöзö асыв-војвылö
да асыввылö Јевропалаң.

Рытыв төвјас пѳлтѳны Јевропанын кѳт і оз век, но ун-
жыкыс дај јонжыка мукѳд төвјас серті. Најѳ шоналѳны Голф-
стрімсаң, улсалѳны сіјѳ шоныд руѳн да новлѳны васѳ (руѳн да
кымѳрјасѳн) став матерік пасталаыс; тѳлын најѳ небѳѳдѳны мо-
розјас, а гѳжѳмын чінтѳны жар.

Јевропанын ці клонјас вын сертіныс оз вермыны војсасы
азіјаса тајфунјаскѳд да амерікаса торнадокѳд; најѳ шоча петлѳ-
ны ыжыд төвнырјасѳн, но сы пыѳѳі најѳ паскыда мунѳны—
1000 км паста гѳгѳр. Кыптѳны најѳ Атлантическѳј океанын шо-
ныд сынѳд кѳзыд сынѳдкѳд паныдагіѳн. Шоныд сынѳд локтѳ
Голфстрім пѳлѳн Јевропаѳ лунвывсаң, а кѳзыд сынѳд мунѳ

Кіруна гѳра Швеціјаны. Тајѳ гѳраыс, Скандінавскѳј массів вылын,
зоннас артмѳма кѳрт рудаыс. Рудасѳ перјѳны дінамітѳн да лѳзѳны вагонетка-
јасѳн, Англіјаѳ да Германіјаѳ нубм вылѳ.

војвывсаң Гренландіјасаң. Ціклонјас локтѳны Јевропаѳ сѳрсы-
ныс најѳ вајѳны кымѳрјас да зерјас, а тајѳ зев колантор візму
овмѳслы. Но кызвынысѳѳ ціклонјас мунѳны војвывланынжык
50-ѳд параллельыс; лунвывланынжык тајѳ параллельыс Асыввыв
Јевропанын овлѳны кос поводѳаа гѳжѳмјас.

Карта вылыс. Віѳѳдлѳј, кычі мунѳ јанварса ізотерма 0°. Вісталѳј, мы-
ла Рытыввыв Јевропанын тајѳ ізотермаыс крута лечѳѳ војвывсаң лунвылѳ?
Вісталѳј, мыјда ізотерма—10° мунѳ чукулѳн Мурманскѳј берегсаң Скандінав-
скѳј полуостров лунвылѳ, а сесса кајѳ Ботніческѳј залів војвывланѳ, да, мед-
бѳрті, лечѳѳ Каспіјскѳј морелан? Јул тѳлысса ізотермајас карта вылыс вісталѳј
16° да 21° ізотермајаслыс тујсѳ. Мыјда најѳ оз параллелјасті мунны?

Гожом Рытывыв да Асыввыв Јевропаын. Рытывыв Јевропаын гожом абу жар; сетчѳ тѳвјас океанса вѳјоны ыркыд сынѳд да уна кымѳр; насаң щѳкыда овлѳны зерјас.

Кор рытыв тѳвјас мунѳны Јевропа вестті, најѳ вочасѳн шоналѳны да воштѳны ассыныс улрунысѳ, торја-нын сені, кѳні најѳ мыщасѳны гѳрајасѳ.

Асыввыв Јевропаын гожѳмыс овлѳ-нын кос да жар, торја-нын 50-ѳд параллелсаң лунвывланын, кѳні кызвынысѳ гожѳмын пѳлтѳны кос асыв-вој тѳвјас. Торја-нын кос поводѳајас

Алпы да Рона ју јыв. Ген-Готард гѳра. Сы вылѳ ылын кѳјѳ-чуклѳдлѳ шѳссе туж. Матын шујга вылын сещѳм-жѳ туж кѳјѳ Бернскѳј Алпы вылѳ. Мыјла тужјасыс ташѳм чуклаѳс?

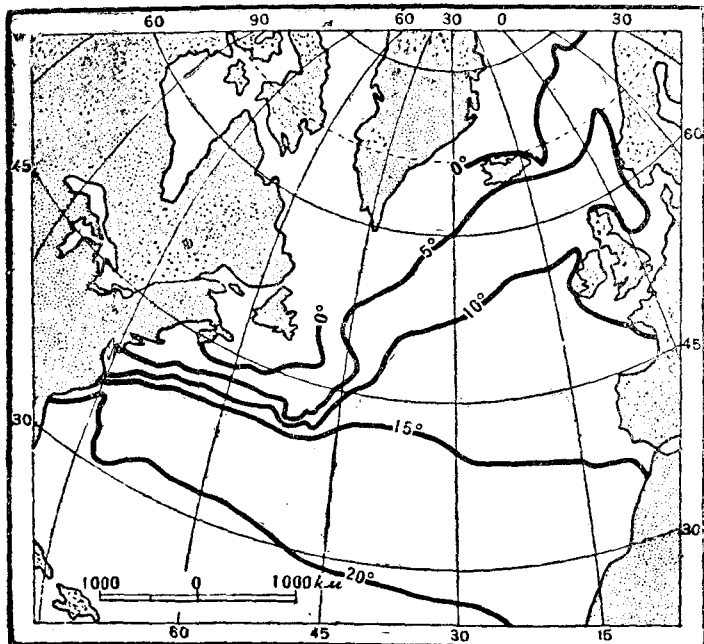
овлѳны секі, кор Асыввыв Јевропаын дыр сулалѳ антѳііклон. Антѳііклон дырјі поводѳа гожѳмын вывті жар, лѳн; кымѳртчѳтѳм лѳз јенежсаң пѳдтѳ-сотѳ шѳнді; наңјас космѳны, воѳ нуртѳм (тѳшщѳ) тус.

Ладнѳ, мыј кос поводѳајасыд Асыввыв Јевропаын унжыкысѳ оз дыр сулавны, вежсѳны зѳра поводѳаѳн. Кор океансаң локтѳ цѳклон, сѳјѳ нырнас бостѳ сынѳдсѳ лунвылыс, Средѳземнѳј да Чорнѳј морѳјасладорыс. Тајѳ сынѳдас уна ва ру. Сыпонѳа, кор сѳјѳ (сынѳдыс) кѳјѳ вывлан (кычѳ быд тѳвнырын), артмѳ-

ны гымалан кымөрјас, лооны левен-кістан зерјас; но мунас кымөр і бара-нын зірдало југыд шонді, өдіо косто мусо. Зерјасыд торја-нын колдоны секи, кор нанјас шепталдоны.

Товса кад Рытиввыв да Асыввыв Јевропаын. Рытиввыв Јевропаын товса кадыс шонойд да зера, лым сені көт і услө, но дыр кујло сомын горајас вылын. Став берегдорјас да діјас, шуам, Великобританија, Ирландија, тырдоны сук руон (туманон).

Кор рытив товјас толын муноны асыввыло, туј вылас налы паныдасдоны пыр көзиджык да көзиджык местајас, сыпонда агныс товјасыс көзалдоны, а ва руыс наыс усө лымјон; сїјон

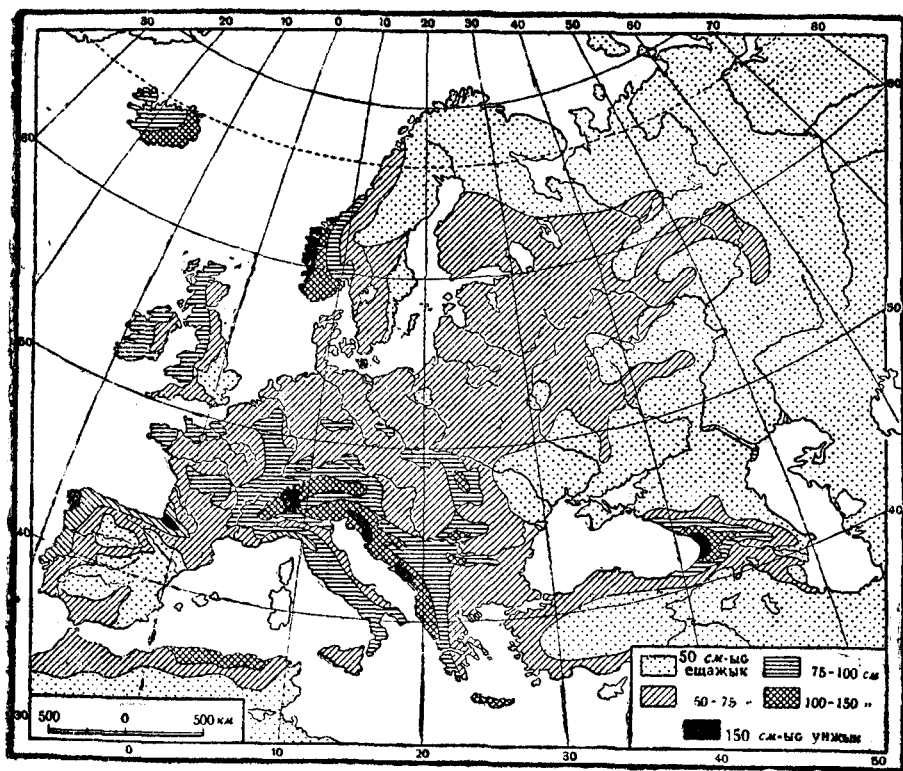
Атлантическј океан веркөс вылын валон температура январ толысын. Мыјла Јевропа, берегјас дорын ваыс шонойджык Америка берегјас дорын сертї?

асыввылын, торја-нын асыв-војвылын Јевропаын кујлоны толын жужыд лымјас (1м судтаоҕ). Циклонјас толын вајдоны пургајас да турөб поводдајас.

Овлывло, мукөддырји најо вајдоны улдыломјас (оттепель). Но кызвыныс Асыввыв Јевропаын толын сулалдоны јон морозјас; јенеж сез, лон. Лунын зірдало шонді, но омөла шонтө; војын—помтом козув, лым веркөсыс јона көзалө да көзөдө шдощ сындөсө. Морозјас кәдоны—20, 30, весіг 40°-өҕ. Кор Асыввыв Јевропаос шымыртө антїциклон, секи морозјас, сулалдоны зев куза.

Карта вылыс. Уна-о осадок वोढगोरн उसь Скандинавијаи
рытыввылын да асыввылын? Кони Јевропаиں उसь медса уна
осадок да кони медса еща? Висталѳ, мыла сѳ.

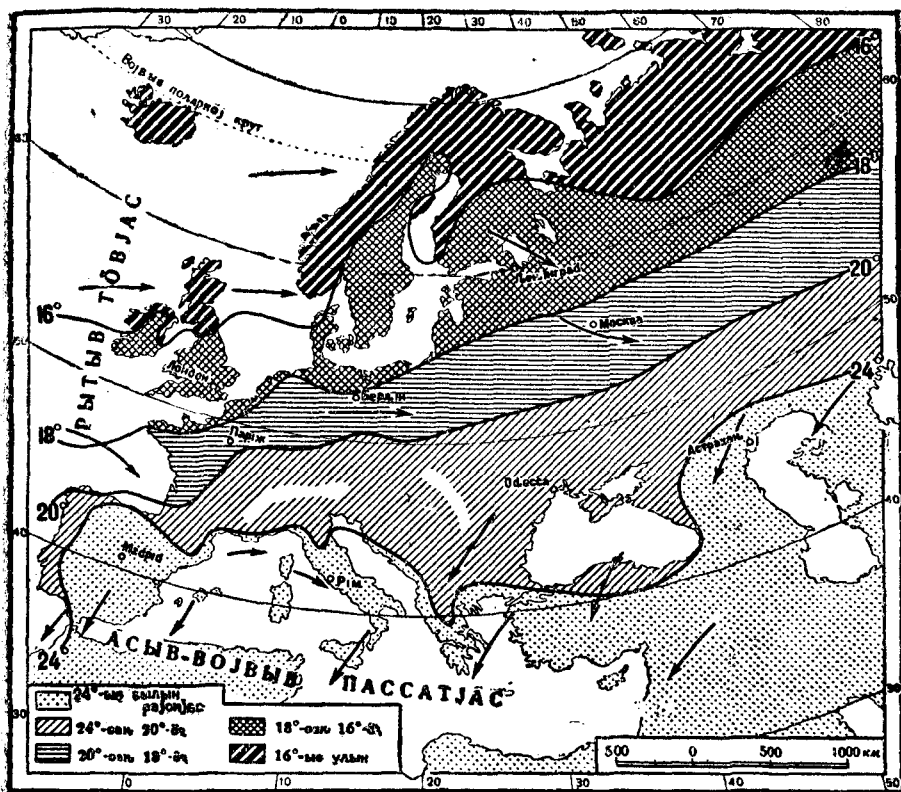
Клімат Рытыввы Јевропаиں (карта, 24 лбк.),
торја-нын Атлантическој океан берегјас вылын, кызвыннас рѳ-
ној, морској. वोढगोर чој сені мунѳны рытывсаң цѳлонјас,
унжыкысѳ сулалѳ букыд (кымѳра) поводѳа, гојѳмын оз овлы
вывтѳ жар, а тѳлын оз овлы вывтѳ кѳзыд. Осадок उसь уна, тор-
ја-нын гѳрајасын.

*Кыѳи Јевропаиں јукѳ वोढгѳрса усѳм осадок. Петкодлѳ да вѳс-
талѳј местајас, кони उसь 100 см-ыс унжык; вѳсталѳј, мыј понда.*

Асыввы Јевропаиں клімат чорыд, контѳентал-
ној, сені частѳ овлѳны антѳциклонјас, кор јенежыс сѳз. Гојѳмын
антѳциклон дырјѳ јона сотѳ шондѳ, сулалѳ жар поводѳа, а тѳ-
лын овлѳны јон морозјас. Осадок उसь шѳркоѳа, а асыв-лунвы-
лын—еща.

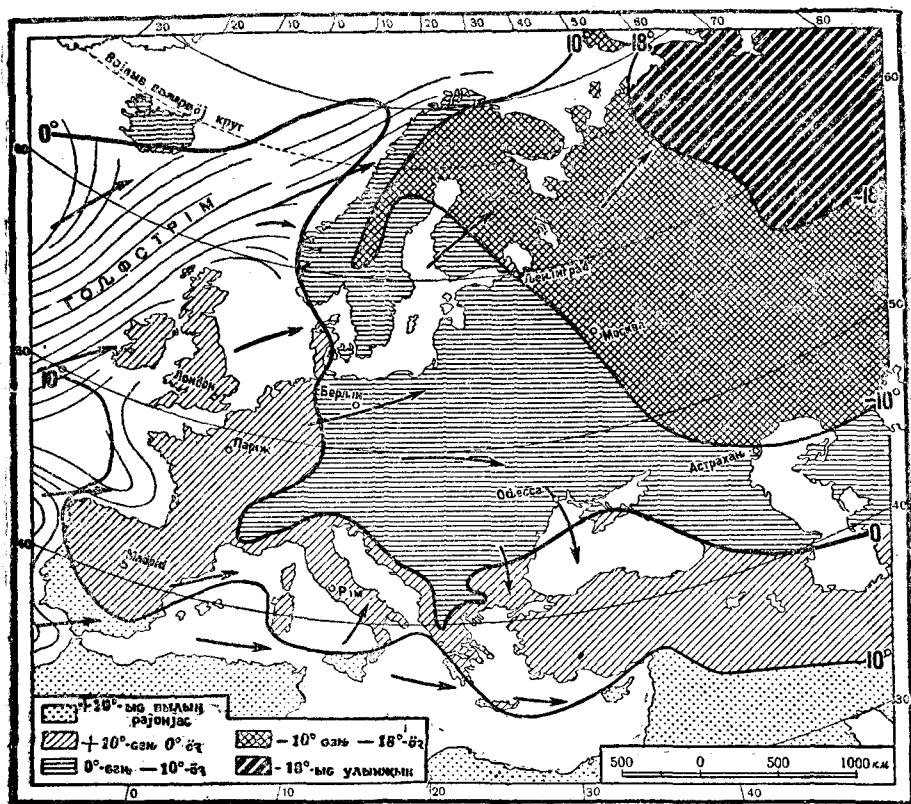
Гожом да тов Лунвыв Европаын. Средіземној море берг-
јас вылын кліматис подтропическој—гожомыс жар да зев кос.
Торја-нын ыжыд жар пукго, кор лунвывсан пѳлтѳ с і р о к к о—
сотан-пѳс тов Сахарамыс. Зерјас гожомын пѳшти оз овлыны, сы
вѳсна, мыј ціклонјасыс мунѳны Алпыс војвывланын, 50-ѳд
параллель пѳлѳн. Тов Лунвыв Европаын небыд, морозјастѳм да
зера, сы вѳсна мыј тѳлын ціклонјас мунѳны Средіземној море
пѳлѳн.

Европаын сынѳдѳлѳн тѳмпературајас да тѳвјас гожѳмын.
Мыјла 20° изотерма кајѳ 40-ѳд параллельсан Рытывыв Европаын 50-ѳд парал-
лельѳ Асыывыв Европаын?

Карта вылыс. Кыј мунѳ Европаын воѳѳѳрса 0° изотерма? Мыјла
сїѳ вѳѳѳ ыжыд кышов Нордкап дорын? Мыјла тајѳ изотермаыс лечѳѳ 70-ѳд
параллельсан 60-ѳд параллель вылѳ? Кушѳм воѳѳѳрса тѳмпературамыс Велико-
британїја ді војвылын да кушѳм сїѳ Ленинградын? Мыјла сїѳ торјалѳ? Кушѳм
воѳѳѳрса температура 50-ѳд параллель вылын Рытывыв да Асыывыв Европа-
мын? Мыјла сїѳ торјалѳ?

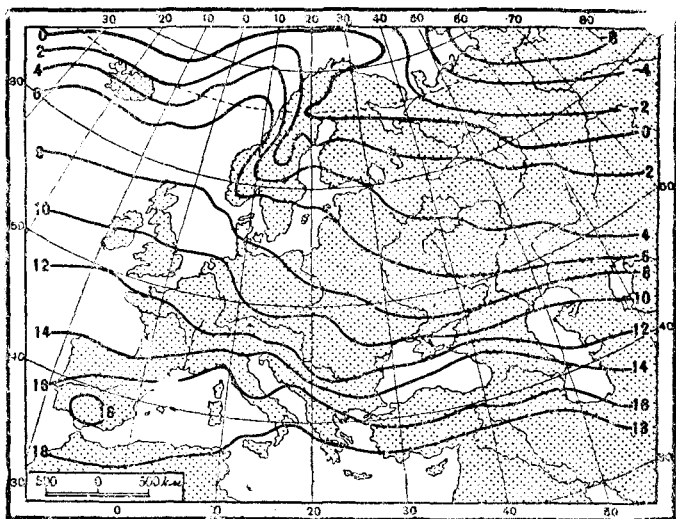
Јевропа климат јылыс помалџм. Јевропалыс ытыккыс асыккыккыс сарыккыккыс ми азым, воуогорса температурајас асыккыккыс леччџны Голфстрџмсаң ылысмиг да Азіјалаң матысмиг. Кџзыд кад асыккыккыс Јевропаың сулалџ шџркода вит тџлыс, а ытыккыккыс—џџи тџлыс есџа (карта, 22 џбк.).

Јанвар тџлысса температурајас да тџвјас Јевропаың. Мыјла леччџ 0° изотерма Севернџ Ледовитџ океансаң Чорнџ морелан?

Но тајџ кџзыдјасыс вештысџны гџсџ жарџн, кор шџр температура 20°-ыс ылыңжык. Јевропа асыккыккыс воуылың јул тџлысса шџр температура сесџџм-жџ, кушџџм сџјџ овлџ Парџжың да Лондоның; шондџ тыдалџ Лондоның 1250 час онас, а Асыккыккыс Јевропаың 60-џџ параллџл ылың—1750 час; сымында час зџрдалџ сенџ шондџ, кымџрјас сџјџ зџбсытџџ. Тајџ дыржык зџрдалџмыс шондџлџн усџ гџџџм ылыџ, кор быдмџны наңјас; сыпонда најџ регыджык воуың.

Клімат Европалон кызвыннас умеренној да васод, зев лоса-
ло мортлы олѳм вылѳ. Европаын абу ватѳм пустынајас, дај
абу сешѳм местајас, кѳні ескѳ вѳлі вывтѳ уна осадок. Лѳдовѳ-
тѳј океан берегајасыс ѳтдор, сенѳ абу вывтѳ кѳзыд местајас, абу
сѳз-жѳ і вывтѳ жар местајас. Вѳгѳгѳрса шѳр температура став
Европаас, вѳјвыв да лунвыв дѳрјасыс ѳтдор, абу улынжык 0⁰-ыс
і абу вылынжык 15⁰ шоныдыс; быдлаын овлѳ вѳгѳгѳрса нѳл
кад; налѳн вежласѳмыс бура лѳсалѳ морт зонѳвалунлы, палѳдѳ
да кылѳдѳ сѳјѳс вылѳ уж вылѳ. Ташѳм-жѳ кыпыдлун вѳјѳны
новѳдѳалѳн частѳ вежласѳмјас цѳклонјас мунигѳн.

*Вѳгѳгѳрса шѳр температурајас Европаын. Вѳзѳдѳј, кызѳ муно 6⁰
изотерма. Вѳсталѳј, мыјла сѳјѳ кышчалѳ.*

Контрѳльнѳј јуасѳмјас:

1. Мыј понда лѳбны рытив тѳвјас Европаын?
2. Кызѳ вѳлјѳйтѳны гѳрајас осадокјас вылѳ Европаын?
3. Мыјла Асыввыв Европаын шѳндѳ тыдалѳ дыржык Рытиввыв Европаын
сертѳ?
4. Кушѳм торјас Европа климатлѳн бура лѳсалѳны вѳзѳму овѳѳсли?

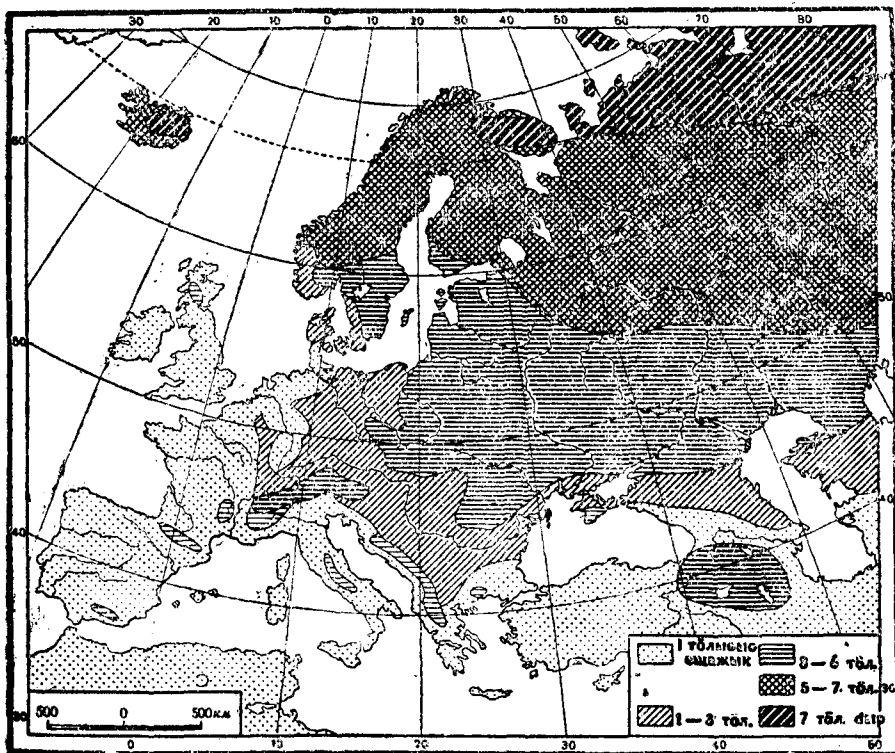
Јујас да тыјас.

Карта вылыс. Корсѳј Европаыс сешѳм вывтасјас да сешѳм гѳрајас,
кысан вѳзывтѳны уна јујас. Петкѳдлѳј ва-јуксан вѳјас Севернѳј Лѳдовѳтѳј
океан бассейнс јујас да Каспѳјскѳј, Чѳрнѳј, Балтѳјскѳј, Севернѳј да Средѳзем-
нѳј море бассейнс јујас кѳстын.

Европа озыр јујасѳн; танѳ сѳјѳ уступајтѳ сѳмын Лунвыв
Амерѳкалы: торја-нын уна ју Рытиввыв да Вѳјвыв Европаын,—

Рытыввыв Јевропаын уна осадокла, а Војвыв Јевропаын температураыс улын-да, ваыс, кодї уеб му вылб, омбла космб.

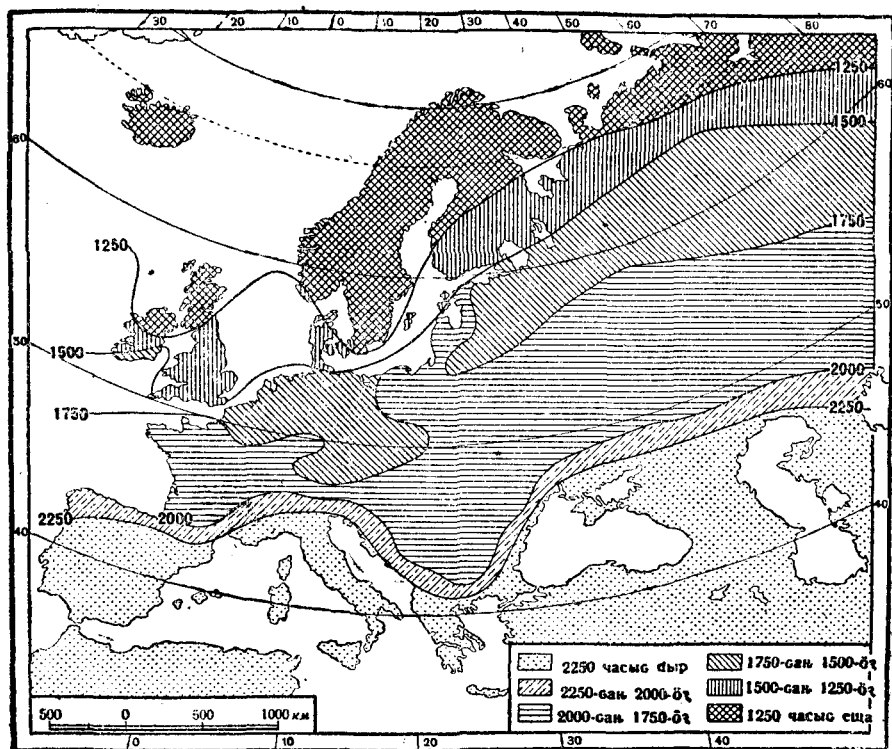
Рытыввыв Јевропаын јујас абу кузбс, сенї морејасбзгыс матын-да, сенї ем сбмын бтї куз ју—**дунај** (содтбд 1№). Дунај заводїтчб Шварцвалд вылын да вїзывтб асыввылб, пїскбдчб **Венскбј ворота** пыр (Алпы да Карпаты костын) да **Железнбј ворота** пыр (Карпаты да Балканы костын). Вескыдвыв вожјас-сб Дунај бостб Алпысан, вековбјја лымјас улыс, а шујгавыв

Кбздалбмлбн кузгыс Јевропаын. Петкбдлбј полоса, кбнї кбчыдыс овлб бтї тблысыс ешажык да кбнї сїјб овлб вїт тблысыс быржык. Вїсталбј, мыјла тајб лбб.

вожјассб Карпатскбј гбрајассан. Мукбд јујасыс Рытыввыв Јевропалбн јона женыджыкбс, но уна ваабс, торја-нын Алпыын заводїтчгыс јујас. Ташбмјасыс—**Рејн, Рона** да **По**. Пбштї став јујасыс Рытыввыв Јевропаын нубнї уна ва кыцї тблын, сїцї і гожбмын. Тулысын набб омбла ојдлбны, сыныддї набб ыжыд ваабс і гожбмнас, бтїк-кб, уна зерјасла, мбдкб, васб набб бостб-

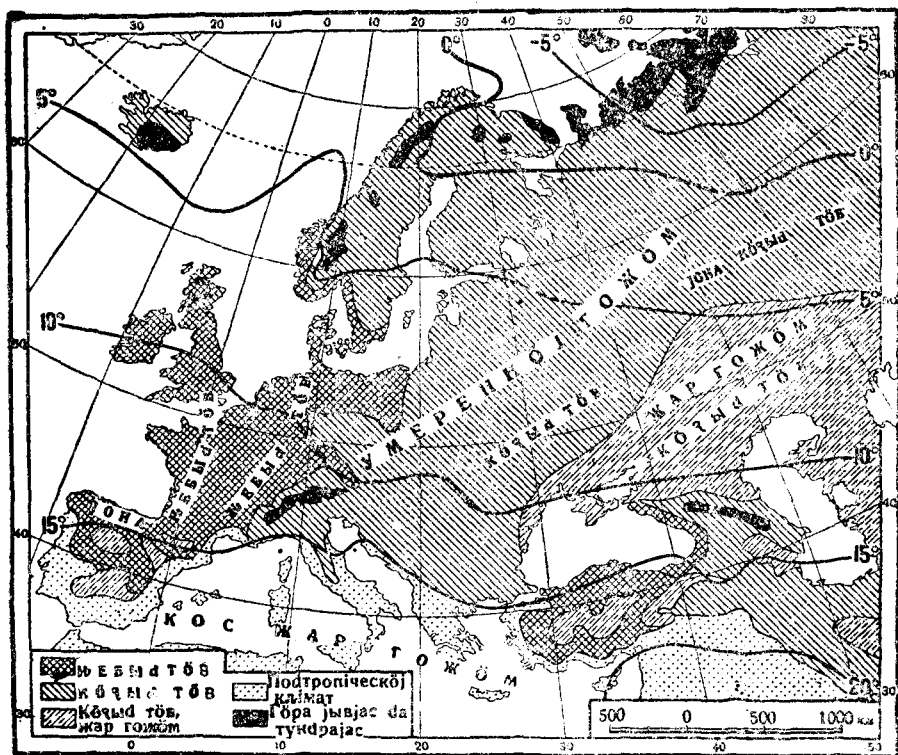
ны горајассан—гораыыв істочнікјасыс, лымјасыс да леднікјасыс. Јујас візувѳс, торја-нын гѳрајасын, кѳні најѳ вѳчѳны порѳгјас. Кывтыдланыс воігѳн кѳѳ візывтѳны і ѳѳѳѳ, но лѳна, Скан-ѳінавіјаса јујасыс ѳѳѳѳ, кѳні емѳс порѳгјас, сы вѳсна, мыј туј выланыс налы частѳ паныдасѳны чорыѳ крісталлыческѳј порѳдајас.

Шонділѳн вѳгѳѳѳр тыдалѳм Јевропаын часјасѳн. Кѳні шонді тыдалѳ дыржык—Англіјаын алі СССР-ын—сіѳѳѳѳ шірѳта вылын?

Јујас, кодјас усѳны вѳсса морејасѳ, шуам Севернѳј морѳѳ, паскыѳ да жужыѳ вѳмаѳс, ѳујтыс најѳ весасѳны прілівјасѳн да ѳѳлівјасѳн. Ташѳмѳс **Елба**, **Везер**, **Сена** да **Тѳмза**. Јувѳмјасыс налѳн жужыѳѳс јѳшѳѳ і сыпѳнда, мыј берѳгјасыс да пыѳѳѳыс Севернѳј морѳлѳн наѳѳнык лѳчѳѳны увлаѳ, ју пѳлѳн берѳгјас (ѳѳлінајас) сіѳѳѳ лѳчѳѳны пыр увлаѳ да ѳѳѳѳны морѳ ва улѳ. Тупкѳса морѳејасѳ усыс јујаслѳн, шуам, Рѳналѳн, Полѳн, ѳунајлѳн, артѳѳны ѳѳлтајас, најѳ ју вѳмјасѳ чукѳрман уна ѳујт вѳсна. Тѳлын јујас Рытыввыв Јевропаын пѳшті ѳз кымывны, Оѳѳѳ да Віслаыс ѳѳѳѳ, а ѳѳсіѳѳѳѳ Сканѳінавіја јујасыс ѳѳѳѳ.

Асыывыв Јевропаын јујас куҗыккӧс Рытивыв Јевропаын сертї. Медса ғырысјасыс на пышкыс: **Волга Окакӧд** да **Камакӧд**, **днепр**, **дон** **донецкӧд**, **Западнӧј двина**—заводитчӧны Среднерусскӧј вывтас вылын (Камаыс ӧтдор) да визывтӧны сесаң кујим морелан. Тајӧ јујасыс ыжыд вааӧс, сы вӧсна мы васӧ бостӧны ғырыс бассейнјасыс. Тулысын, лым сылїгӧн, најӧ паскыда ојдлӧны, гожӧмын-жӧ јона јамӧны, ва тујас мыччысӧны косїнас, лапкыд инјас. Визывтӧны најӧ лӧна ју јывсаңыс ју во-

Климатическӧј областјас Јевропалдн. Кӧнї Јевропаын зев небыд тӧв да мыла? Кӧнї зев кӧчм да мыла? Кӧнї кос гожом да ул поводдаа тӧв?

мӧңыс,—некымын јуыс ӧтдор. Тӧлын јујас Асыывыв Јевропаын дыр кешлӧ тупкысӧны јїӧн, шуам Западнӧј двина, **Нева** да Волга—шӧркофа вїт тӧлыс кешлӧ.

Кујим лунывв полуостров вылын Јевропаын јујас жеңыдӧс да ыжыд вааӧс сӧмын тӧлын; гожӧмын најӧ пӧштї космӧны; шуам Италијаын **Тїбр** ју да Испанијаын **Гвадалквївр**.

Тыяс Јевропаын зев уна, тани сыкѡд вермас соперничатны сѡмын Војвыв Америка. Торја-нын уна ты Финно-Скандинавскѡј массив вылын; сени најѡ артмѡмаѡс мыжкѡмындаыс гѡравыв долинајасын, мыжкѡмындаыс важ ледникѡн кодѡм инјасын. Уна ты ем сѣжѡ Прибалтѣјскѡј полосаын; тани најѡ артмѡмаѡс веркѡс ји моренајас костса гуранјасын (котловинајасын). Медса гырыс тыјас кујлѡны Финно-Скандинавскѡј массив луныв јукѡнын. Тајѡ — **Ладжскѡј, Онежскѡј, Венер да Веттер** тыјас.

Алпы вывса тыјас кујлѡны ледникјасѡн кодѡм да паскѡдѡм долинајасын; тајѡ долинајасыс торјалѡны мѡда-мѡдѡгыныс веркѡс моренајасѡн, кыји бытѡѡ плотинајасѡн. Медса гырыс алпыыв тыјасыс **Женејскѡј**—сы пыр визывтѡ Рона ју да **Боденскѡј**, кодѣ ас пырыс лѡѡ Рејн ју.

Сола ваа тыјас емѡс сѡмын асывлунвылын Јевропаын, кѡни ваыс унжык космѡ усѡм осадокјас сертѣ. Сени кујлѡ му вылын медса ыжыд сола ваа ты—**Каспѣјскѡј ты**. Војдѡр сѣѡ ѡтлаасѡ вѡлѣ океанкѡд, но бѡрынжык торјалис гѡгѡрыс суша кыптѡмла, сесса јона космѣс кос климат понда; ѡнѣ сылѡн уровнеыс 26 мѡн улынжык, океан уровнеыс.

Јевропа јујаслѡн да тыјаслѡн значенијеыс зев ыжыд. Тајѡ—удѡбнѡј да дѡнтѡм тујјас, кодјас быдлаын кујлѡны Јевропаын, торја-нын рытиввылын, кѡнѣ најѡ јешщѡ ѣ оз кынмывлыны. Уналаын Јевропалѡн јујасыс матысмѡны мѡда-мѡд дѣнас, сы понда најѡс кокниа поѡѡ ѡтлаавны каналјасѡн. Каналјасѡд поѡѡ вужны ѡтѣ бассейныс мѡдѡ, шуам, Балтѣјскѡј море бассейн јујасыс Чорнѡј море бассейн јујасѡ.

Поројјаса ју јывјас Рытивыв Јевропаын зев лѡсалѡны електростанцијас вѡчѡм вылѡ, торја-нын Алпѣјскѡј да Скандинавскѡј гѡрајасын.

Швејцарѣјаса Алпыын стрѡйтѡма сы мында електростанција, мыј сени кѡрттујјас вылын паровозјас абуѡс, сени тољкѡ электровозјас. Таыс ѡтѡр, электро-станцијас вынѡн сени ужалѡны уна фабрикајас, најѡ жѡ сетѡны бѣ карјаслы да ѣктјаслы.

Контролнѡј јуасѡмјас:

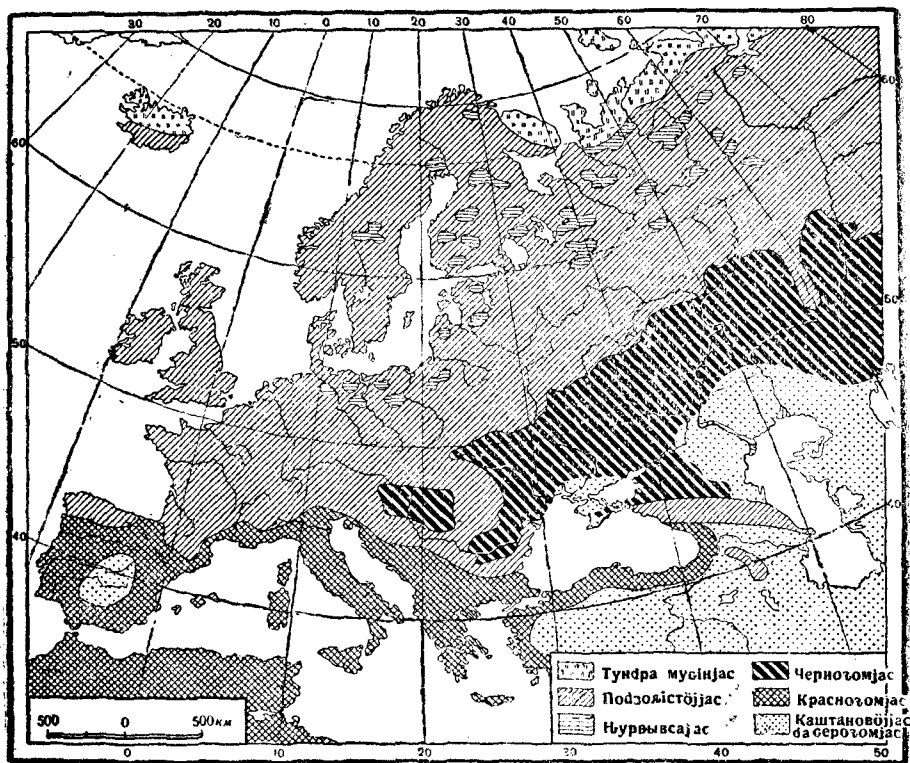
1. Петкѡдлѡј вајуксанинѡс јујаслыс, кодјас визывтѡны Балтѣјскѡј мореѡ да Чорнѡј Азовскѡјкѡд мореѡ; вѣсталѡј, јујасыслыс нѣмјасѡ.
2. Мыјла жењыд По ју ыжыд ваа?
3. Вѣсталѡј јона паскыд ју вома зев жењыд јулыс нѣмсѡ; вѣсталѡј, кыји сѣѡ артмѡма.
4. Вѣсталѡј, кушѡм јујас вужѡны 45-ѡд параллель?

Мусѣнјас.

Јевропаын мусѣнјас артмѣсны сурс војас чѡжѡн климат да быдмѡгјас ѡѡјствѣје улын.

Кѡнѣ пѡлтѡны ул руа рытив тѡвјас да кѡнѣ быдмѡны (лѣбѡ быдмылісны) вѡрјас, сени артмѣсны пѡдзѡлѣстѡј мусѣнјас (карта, 26 лѡк.). Наын еща перегнојыс. Тајѡ со мыј понда: вѡрын

муыс пыр васод, сы понда перегнойс кокня пажо да раствори́тчо ваас; зерјас бѳрын ваыс перегнойс нуд мыкѳмында пыди слѳјјасѳ муас, а мыкѳмында вегі шорјасѳ да јујасѳ; колѳ сјјѳ сѳмын меѳса вылыс слѳјас, 10 сантиметр кыза гѳгѳр; а пыдынжык кулѳ кызвынысѳ југыд слѳј, пѳјимкод, перегнойтѳм, сыпонда вѳрувса мусінјас і шубѳны подзолістѳј (пѳјим код) мусінјасѳн.

Јевропа мусінјаслѳн карта. Кушѳм мусінјас меѳзев паскалѳмаѳс Јевропаны?

Јешѳѳ пыдынжык подзолістѳј мусінјасын шѳкыда кујлывлѳ немыд-руд кѳрта (железѳстѳј) слѳј, кытѳні ем ортштејнлѳн чорыд чірјас, ізторјас лѳбѳ пластінкајас. Ортштејнѳн шубѳны сешѳм порода, кытѳѳ пырѳны кѳрта вешѳествојас да мыкѳмында перегной, кодѳ васор лечѳѳ вылыс слѳјсыс.

Кѳнсуруѳ, Германіјаны да мѳјан СССР-ын, сешѳм пыдѳ гѳрѳны подзолістѳј мујасѳѳ, мыј пуктылатѳ ортѳѳ ортштејныс, пѳѳѳвтѳгѳн сјјѳ дрѳбѳтѳѳ; секѳ вылыс слѳјас увжык лѳѳ перегнойс да сымѳ подзолістѳј мујас бурмѳны.

Перегнојыс омѡла кутчысѡ вылыс слѡјас сыпонда, мы под-
золистѡј мусінас кіслѡјѡс, а кіслотаын перегној кокніа раство-
рітѡ. Подзолистѡј мујаслѡн структураыс бус-коѡ, сыпонда зер-
бѡрын на вылын артмѡ чорыд кор к а. Сывѡсна подзолистѡј му-
сінјас омѡла чужтѡны, торја-нын сешѡм інјасын, кѡні најѡ арт-
мѡмаѡс лѡднік моренајас вылын.

Став подзолистѡј мујаслы колѡ кујѡд, асныс најѡ зев гѡлѡс азотѡн-да. Но
наы бура лѡсало і „веж вынсѡдас“: бобѡвѡј быдмѡг кѡчајас, шуам лупін
кѡча, најѡс му пыщкас гѡрѡмѡн. Лупін вужјасын емѡс бактеріјјас (бостѡны
азотѡс сынѡдыс), да веж лупінсѡ му пыщкас гѡрѡмыс озырмѡдѡ подзолјассѡ
азотѡн. Бура лѡсало сіз-жѡ клевер,—сіѡ кыз да сочніѡ вужјасын чукѡрмѡ уна
азот.

Подзолјас бурмѡдѡм могыс Германіјаын, а сіз-жѡ міјан
СССР-ын муас сујѡны і звест—сіѡ бырдѡд кіслотностѡс да
бурмѡдѡ муыслыс течассѡ,—артмѡ шыдѡса коѡ течас, а сіѡ
зев буртор культурнѡј быдмѡгјаслы: шыдѡса коѡ течаса муѡ
быдмѡгјаслѡн вужјасыс сука да пыдѡ пырѡны. Таыс ѡтѡор, із-
вест бур јешѡд і со мыјла: сы дырјі перегнојыс свјортывајт-
ѡ да омѡлажык растворітѡ ваын, а сыпонда сіѡ кутчісѡ да
чукѡрмѡ муас.

Лыаа-подзолистѡј мусінјас—медса лѡк мујас:
најѡс вынсѡдѡм вылѡ колѡ каліј-і, фосфор-і, азот-і. Соја-под-
золистѡј мусінјас—буржыкѡс: сені ем уна каліј. Јешѡд бур-
жыкѡс ещеподзола мусінјас, коѡјас артмѡмаѡс лѡсс вылын:
сені уна каліј, течасыс шыдѡса-коѡ, чужтытѡм језгов слѡјыс
налѡн сѡвсем абу.

Подзолистѡј мусінјаскѡд ѡтѡѡщ вѡра обласѡтын васѡдінјасын
паныдаслѡны нурсало мусінјас; најѡ пемыд-руд рѡмаѡс-
лыѡ дажѡ сѡд рѡмаѡс, но рѡмыс налѡн абу перегнојсан, а
торфсан, мѡдног-кѡ, ваын разложітѡм, но абу зікѡз сісмѡм быд-
мѡгјассан; мукѡд дырјі налѡн колѡма-на (тыдалѡ-на) весіг фор-
маыс; нурјасын быдмѡгјаслѡн сісмѡмыс мунѡ наѡд уна ва пон-
да да сынѡд тырмытѡмла. Нурсалѡм мусінјас абу бурѡс, но
кор морт кѡстѡ да вынсѡдѡ најѡс (каліјѡн), најѡ лѡбны бур-
(плодороднѡј) мујасѡн.

Асывлунвылын Јевропаын, кытѡ рытив тѡвјас вајѡны ещажык
ва, кѡні гѡжѡмыс жаржык да кѡні уна нем кујлісны вѡр-
ѡдлытѡм степјас (карта, 26 лѡк.), артмісны черноѡмјас. На пыщ-
кын—уна перегној (10% гѡгѡр). Перегнојыс сені оз мыскыс ва-
нас мусыс, кызі вѡра полосаын. Зерыс сен ещажык усѡ, а му-
сіныс абу кіслѡј, пыщкас уна ізвест, сыпонда тані і чукѡрміс
перегнојыс сешѡм уна. Черноѡм слѡјыс тані $1\frac{1}{2}$ м гѡгѡр, а
мукѡдлаын і унжык. Перегнојыс ѡтѡор, черноѡм озыр сіз-жѡ
каліјѡн да фосфорѡн, дај течасыс сылѡн шыдѡс сама—тајѡ мед-
бур, мед плодороднѡј му.

Сѡд му вынсѡдлытѡг уна во дѡрвыв сетѡ бур урожајјас, но,
ѡерт, і сіѡ омѡлтѡ, абу-кѡ сені правілы нѡј севоѡборот; шуам,

дорыв-кө көзны Һаңас, сетыс бырö фосфор, сени сiјö лөб
бус сама течаса; Һаң урожајас секи јона чiнöны. Бурлунсö вi-
зöм могыс чернозöмлы колöны б ы д м ö г ј а с ö с в е ж л а л а н а
с е в о о б о р ö т ј а с, шуам, Һаңас бöрын көзны уна вөса ту-
рунјас (луцерна) да корнөплодјас (сакарнöј свеклö). Турунјас
вöчöны шыдöса-код течас, а корнөплодјас весалöны мусö јог-
турунјасыс. Таыс öтдор, чернозöмлы лöсалöны i м i н е р а л -
н ö ј вынсöданјас.

Јевропанын лунвывса кујим көж вылын главнöј мусiныс—крас-
нозöм, кодi артмiс сетчöс горнöј породајасыс—iзвестҺакјасыс.
Краснозöмын перегнојыс ещa: сiјöс мыскöны (нуöны ваöн) тöв-
са гырыс зерјас; но сы пыдiдi краснозöмыс озыр мiнеральнöј
веществојасöн i вынсöдöмöн сетö бур урожајас. Гöрд рöмыс
Лунвыв Јевропаса краснозöмлöн лөб көрта (железiстöј) ве-
ществојассаң, кодјас емöс iзвестҺакјасын да мусiнын, кодi Һаыс
артмöма.

Контрольнöј јуасöмјас:

1. Мыла чернозöмјасыс Асывлунвыв Јевропанын кыңгi артмiсны сiз-жö
Среднедунајскöј да Һиңнедунајскöј увтасјас вылын?
2. Мыла нурсалöм мујас медзевсö паскалöмөдө лыска вöрјас полосаын?

Быдмөгјас.

Карта вылыс. Тöдмалöј, кушöм быдмөгјаса област бостö меdса уна
места Јевропанын. Кушöм кык област кујлöны Вöйвывланын тајö полосасыс да
кушöм кык област Лунвывланын?

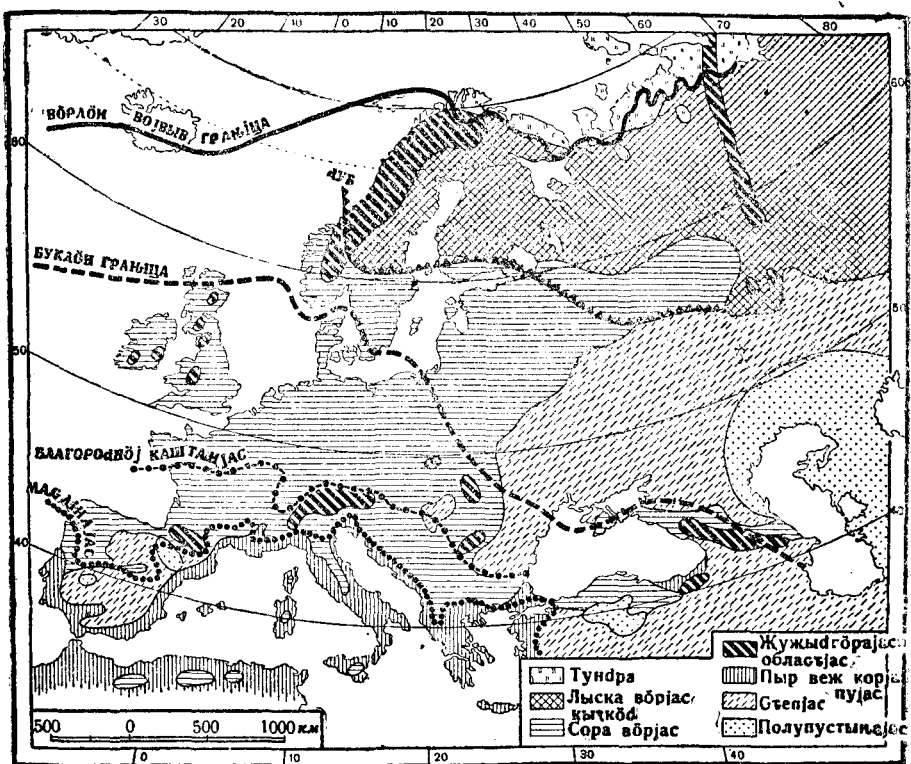
Умереннöј да васöд климат Јевропалöн зев лöсалö в ö р ј а с -
лы. Вöра област бостö Јевропа жыңсыс уңжык: асыввывсаң
рытыввылö сiјö мунö Уральскöј гöрајассаң Пиренејскöј гöрајас-
öз, вöйвылын сiјö воö тундрајас дорöз, асывлунвылын—степјас-
öз, лунвылын—вогöгöр веж пујас областöз.

Важöн тајö став областын вöлины ж у ж ы д, п е м ы д вöр-
јас, но бöрынжык вöрјассö јона кералiсны; на местаын паскыда
кутiсны волсасын мујас, торја-нын Рытыввыв Јевропанын, көнi
вiзму вöдiтöм заводiтчiс вöзжык Асыввыв Јевропанын дорыс.
Но быдлаын вöра областын мыкö понда еновтöм мујасыс 15-
20 во мыстi бөр тырöны вöрјасöн.

Вöра област вöйвылын, Уральскöј гöрајассаң Скандiнавскöј
гöрајасöз, мунö л ы с к а п у а г ы р ы с в ö р ј а с л ö н полоса.
Главнöј пујас сени—коз да пожöм. Козја вöрјас,—сукöс, пемыд-
öс,—быдмöны медзевсö васöд, сојöд мујас вылын, а пожöм вöр-
јас,—шочжыкöс да југыджыкöс,—быдмöны косжык, лыаа мес-
тајасын. Но кызынысö лыска вöрјасын быдмöны коз-i, по-
жöм-i, накöд щöщ быдмöны кызпу, пiпу. Тајö став пујасысмы
быдмыны колö ещa шоныд, најö оз повны көзыдыс.

Важысан-нын кералом да сотчом вөрјас местаын тајо поло-
еаас кѳсѳны нанјас, на пыцкыс медса војвын нан id, кодi
војвылын воѳ кык тѳлысѳн; сылы отсалѳ куѳ гојса лунјасѳ
шондi (18—20 час дај унжык).

Лунвывланын лыска вѳрјас полосаыс, кѳнi гојѳмыс куѳжык
да тѳлыс небыджык, быдмѳны сора вѳрјас, кѳнi лыска
пујаскѳд орчѳѳн быдмѳны не толкѳ кыѳјас да пiпујас, но i му-
кѳд паскыд корја пујас: дуб, клон, јасеѳ да с. в.; i кымын во-

*Јевропалѳн быдмѳг областѳјас картѳ. Кыѳi вѳжѳны быдмѳгјас
Бiсѳкајскѳј залѳв берѳјасѳн Кѳспiјскѳј морѳ берѳјасѳѳ?*

ѳѳ лунвылѳ да рытыввылѳ, сымын унжык корја пујас да сымын
ещѳжык лыска пујас. Рытыввылын перѳвѳј вошѳ кѳз, сѳгѳа
пожѳм; Французскѳј увтасын лыска пујас абудѳ, морскѳј по-
жѳмыс ѳтѳѳ, кодѳс iсѳкусствѳннѳ вѳѳiтѳны Бiсѳкајскѳј залѳв.
ѳунајас вылын.

Аслысѳама пујас Јевропа вѳрјасын—дуб да бук. дуб ра-
ѳѳѳѳѳ шѳныд (сiјѳ полѳ неыжыд кѳѳыдыс) да југыд (јылыс сы-
лѳн шѳч корја); сылы колѳ бур му, сiјѳ ѳз быдмы лыа вылын-

ны, ізвестнакјас вылын-ні. Бук полѡ кѡзыдыс дубыс јона (віз-карта вылыс, 29 лѡк., буклыс да дублыс граңцајассѡ), но сїјѡ радејтѡ ва. Тајѡ кыкнан пуыслы быдмѡм выланыс колѡ кыкмында унжык шоныд кад кызпулы серті.

Сора вѡрјас полосаын ѡні быдлаын кујлѡны мујас да візјас; вѡрјас колѡмаѡс сѡмын холмјас да гѡра бокјасын, да јешщѡ лыаа мусін вывјасын. Мујас вылын тајѡ полосаас главнѡј наң — ѡзіма су, но іскусственнѡ вынсѡдігѡн бура воѡны шобді і даждѡ сакарнѡј свеклѡ — лѡсс кујлан полосаын (карта, 10 лѡк.). Сора вѡрјас полосаын, — турунјас, торја-нін клевер да кѡрым корнеплодјас, — турунјас да корнеплодјас ѡдјѡ быдмѡны умереннѡ-шоныд да васѡд кліматын. Јаблона, груша, слѡва, вішња паскыда во-дѡтеѡны садјасын.

Ж у ж ы д г ѡ р а ј а с ы н Рытывыв Јевропаын уліас быдмѡны сора вѡрјас, вылынжык — лыска вѡрјас, јешщѡ вылынжык волсасѡны жужыд гѡравыв лугјас да кустарнікјас, кѡні мыччысѡны алпіјскѡј розајаслѡн (rododendron) мїча ҳорїзјас; векѡ-вѡјја лымјас дорын скалајас ежеѡмаѡс сѡмын нїщјасѡн да мїшајнікјасѡн — сїзі-жѡ, кызі ылі војвылын.

Војвылын, Јеѡвїтѡј океан берегјас вылын, кујлѡны т у н - д р а ј а с, но најѡ бостѡны Јевропаын неыжыд места.

А с ы в л у н в ы л ы н, Јевропаын, кѡні осадокјасыс ешажык усѡны, а іспаренїејасыс тѡдчымѡн унжык, војвылын дорыс, паскыда шылквіѡны туруна равнінајас — с т е п ј а с. Степјасын гѡжѡм овлѡ жар, жеңыдік зерјасѡн да уна вежон чѡж сулалан кос повѡдѡјасѡн. Овлѡны војас, кор степјасын гѡжѡмбыдѡн оз услы зер војт, і секї космѡны кѡзајас. Тѡв степјасын кѡзыд, но ешча лымја; тѡвјас нѡбѡдѡны лымсѡ вывтасжык інјасыс да пуктѡны увтас местајасѡ, торја-нін оврагјасѡ да јујас пѡлѡн, кѡні быдмѡны дікѡј јаблонајас сорѡн дуба вѡрјас.

Тулысын лымјыс ѡдјѡ сылѡ; оврагјасѡд ызгѡны-мунѡны гу-дыр віж шорјас. Степ ѡдјѡ веждѡдѡ, турунјас заводїтѡны ѡдјѡ быдмыны.

Е ж а с т е п ј а с вылын, мѡдногѡн-кѡ шуны, сещѡм степјас вылын, код-јасѡс некор-на ез гѡрлыны, лѡбѡ гѡрлісны важѡн — во 15—20 сажын, — тулысын петѡ уна ҳорї: тулпанјас, гѡріцветјас, степывыв ірісјас — гѡрдјас, віжјас, кельд-лѡзјас. Но главнѡј дікѡј турун сѡд муа степјасын — к о в ы л, векнїдік шѡѡ коѡ корја злак (ва руѡдан площадыс ічѡт), сѡтѡ куѡ гѡвјаса кѡјдыс. Кор ко-вылыс воас, езыскѡд гѡнјасыс сылѡн вевтѡны став дікѡј степсѡ, тѡла дырїі вѡрѡны валјасѡн. Ковыллѡн да мукѡд степывыв злакјаслѡн вужјасыс кутчысѡны зїк му веркѡс дорас, кытыс најѡ горша бостѡны васѡ жеңїдік зер бѡрын. Бѡ-бѡвѡј быдмѡгјас-жѡ, шуам, луцерна, вужнаныс пырѡны пыѡджык, і сенї вуж-јасас налѡн быдмѡны азѡтобактерїјајаса молкофјас (клубенкї); тајѡ бактерїјајас-ыс бостѡны сынѡдыс азѡт да озырмѡдѡны сїјѡн мусѡ. Степывыв турун вужјас да ізјас сїсмѡмла і артмїс уна нем чѡжѡн вывтї бур (плодороднѡј) черноѡм-нѡј мусін.

Лунывывлаң да торја-нін асыв-лунывывлаң (Каспїјскѡј морелан матысміг) степјас лѡбны косѡсжык да мусїныс возынсѡ каш-тановѡј, а сесса локтѡ југыд каштановѡј да со-

лонцеват ђј. Ташѡм степјасын овсаница да ковыл сорѡн быдмѡ руд полын; а солонцы вылын—с ђ ђ полын. Корјасыс сылѡн вескавлѡны сѡмын зер бѡрын, а сетчѡз најѡ сешѡма то-пѡдчѡны, пѡштѡ оз тыдавны; медса кос тѡлысјасын сѡђ полын зѡкѡз шыбытлѡ корсѡ.

Гожѡм шѡр кезлѡ степ вижѡђѡ да рудмѡ бусла. Доналѡм сынѡђ кајѡ јенежѡ, артмѡђѡ жужыђ вихрјас, тѡвјас нѡбѡђѡны куш степјасын „перекађи-поле“ быдмѡгјас, кодјас чегѡны вуж берђтыс да сарјас-моз гѡгылтѡны тѡв нылыђ, разѡђѡны кѡ-дыс.

Главнѡј нађ лунвылын да асывлунвылын ш ѡ ђ ђ ђ, а лунвы-лын јешѡ ђ к у к у р у з а. Ње еђа места бостѡны сенѡ сѡз-жѡ

Апельсин сад Лунвыв Италијаын. Кѡнѡ сулалѡ крестанка, се-нѡ кѡзѡма ђѡма рапс (маслычнѡј быдмѡз), а апельсинјас улын быдмѡ ђѡма шѡђѡ. Мыјла Италијаын позѡ кѡзны нађ фрукта пујас улѡ?

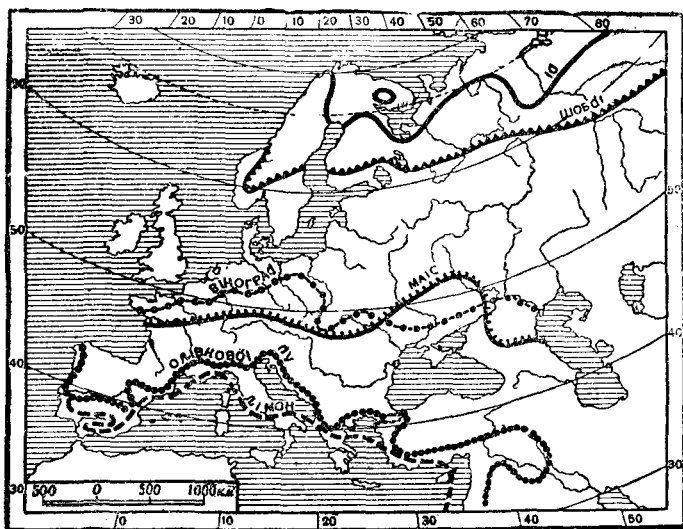
подсолнечник, сахарнѡј свекла, фрукта пујаса садјас да бахча-јас, кѡнѡ вѡђѡны арбузјасѡс да дынајасѡс.

Лунвыв Јевропаын быдмѡны вѡгѡгѡр веж корјаса пујас, шуам, маслына, рожковѡј пу, да вѡгѡгѡр веж кустар-никјас: лаврјас, мѡртајас, ѡлеандрјас да мукѡђ. Тулысын најѡ хорзѡђѡны, чѡскыђ дукаѡс; а гожѡмын нарзѡны да тырѡны бу-сѡн. Асланыс куз вужјаснаныс најѡ бостѡны васѡ пыђѡ слѡјјас-

ыс мусыс. Корјас налѳн чорыдѳс, топыд кышаѳс. Гожѳмын на-
 јѳ виѳѳны быдмѳгјасѳс јона космѳмыс, а тѳлын вермѳны виѳчыс-
 ны кокнѳѳѳк кѳзыдјасыс.

Главнѳј наѳ Лунвыс Јевропанын—ѳ ѳ і м а ш о б ѳ і; сјѳс кѳ-
 ѳѳны сенѳ октабр-нојабр тѳлысјасын, тѳвса зерјас кешлѳ, а вун-
 дѳны мај-јуѳ тѳлысјасын. Садјасын вѳѳѳѳѳны сенѳ лунвысѳ
 фруктјас: апелсѳнјас, лимѳнјас.

Быдмѳга мѳр Јевропалѳн, кыѳі і клѳматыс сѳлѳн, бура лѳса-
 лѳ мортлы олѳм вылѳ. Јевропанын олыс јѳз тајѳс іспѳлзујѳсны;
 најѳ чѳнтѳсны ѳѳкѳј быдмѳгјаса плѳщадѳсѳ (места), мујас вылын
 да садјасын вѳѳѳѳѳны културнѳј быдмѳгјас. Мѳјан Сојузын паскыд

Вѳјвыс гранѳцајас културнѳј быдмѳгјаслѳн. Кушѳм наѳ быдмѳ
 мукѳдыс вѳјвылынжык? Корсѳј места, кѳнѳ Колскѳј кѳж вылын вѳѳѳѳѳны іѳ.

местајассѳ, кодјас неважѳн-на вѳліны вѳр пустѳшјасѳн вѳјвылын
 лѳѳѳ пѳскѳѳѳнајасѳн лунвылын, пыѳѳѳ гѳрѳны тракторјасѳн да
 кѳѳѳны наѳјас, кѳрым турунјас да корѳнеплѳдјас. Таѳі мѳјан сѳн-
 воѳын бѳрја 10 воѳн кыптѳс **Хѳбіны** ѳѳнын Колскѳј кѳж вылын,
 Вѳјвыс поларнѳј круг (кыш) сајын, бытѳѳѳѳѳ ѳѳ (карта, 32 ѳѳк.)
 пемыд вѳрјас да тундрајас шѳрын, кѳнѳ совхозјасѳн вѳѳѳм му-
 јас сетѳны бур урожајјас не толкѳ іѳлыс, но і зѳрлыс. (шѳѳѳѳѳ
 вѳѳѳѳѳ, но оз быд во).

Кѳнтрѳльнѳј јуасѳмјас:

1. Кыѳі вежсѳны быдмѳгјас Јевропа гѳрајасын подувсаѳыс јылѳзыс да
 мыјла?
2. Вѳсталѳј вѳт наѳ быдмѳг Јевропалыс вѳјвысѳн лунвывлѳн вежсѳм сертѳ.
3. Мыј вѳсна мѳјан Сојуз вѳѳѳ гырыс восковјас ѳѳкѳј прѳрѳдаѳс ѳсвоѳѳѳм
 куѳа?

Жівотнőјјас.

Секі, кор Јевропаын ғырыс местајас бостлісны вѳрѳдлытѳм пемыд вѳрјас да гѳрлытѳм стѳпјасын гѳгѳр волсасліс ковыл, быдлаын овлісны вывтї уна ғырыс фїкѳј жївотнőјјас. Но ѳні Јевропаыд гѳл-нын жївотнőјјаснад.

Средїземнѳј море берегјас вылын ғырыс фїкѳј жївотнőјјас пѳштї оз паныдаслыны—најѳс бырѳдѳма-нын јона важја немјасын.

Сѳмын кѳнеурѳ гѳрајасын жужыд скалајас костын колыны да олѳны гѳравыв межјас Корсіка вылын да Сарфїнијаны; да јешщѳ тулысын да арын тајѳ странајас пыр лебѳны чукѳрѳн пѳткајас. Музѳмнысла најѳ пукѳылѳны шојчыны берегјас пѳлѳн, да сѳлї унаѳс на пышкыс кыјѳны охотнїкјас.

Мортѳн вїѳан жївотнőјјас Лунвыв Јевропаын абу-жѳ зев уна, —гожса кадѳ пѳскѳтїнајас лѳкѳс, а вїѳас сѳнї еща. Мѳсјас пыфѳї крестана вѳѳїтѳны сѳнї поснї скѳтѳс—ыжјасѳс да кѳза-јасѳс, јїрсѳѳѳны најѳс гѳравыв пѳскѳтїнајас вылын; вѳвјас пыфѳї вїѳѳны осолјасѳс да мулјасѳс (вѳв да осол рѳѳыс, вын сертїыс ѳеуна омѳлжык вѳлыс). Осолјаслы оз ков вывтї бур кѳрым: сојѳны чорыд суцкасан турун, да сѳмын шочынїка сѳтлѳны налы јумов рожкї (рожковѳј пујаслѳн плод).

Сора вѳрјасын Рытыввыв Јевропаын ғырыс фїкѳј жївотнőјјасѳс сїѳ-жѳ пѳштї ставсѳ бырѳдѳма, сѳмын кѳн-сурѳ гѳравыв вѳрјасын колѳмаѳс кѳјїнјас да ошјас (Карпатыын). Гѳравыв вѳрјасын Германїјаын емѳс-на благороднѳј кѳрјас да козулајас, но најѳ пѳштї ставныс лыд вылын: вѳрјаслѳн кѳѳаје-вајас—помешщїкјас—вїѳѳны најѳс, весїгтѳ вердыштлѳны турунѳн, сѳсса сѳтѳны ассыныс кыјсан участокјасѳс капїталїстјаслы, кодјас кыјсѳны гажѳдчѳм могыс. Жужыд гѳрајас вылын—Карпатыын да Алпыын—паныдаслѳны из козѳлјас да сернајас.

Та пыфѳї вїѳан жївотнőјјасѳс Рытыввыв Јевропаын вѳѳїтѳны сымында, мыј најѳс верѳѳм вылѳ оз тырмы асланыс турунныс да асланыс ѳањјасныс; уна зѳр, кукуруза пыѳ да жмыхјас вѳјѳны сѳтчѳ мукѳѳ странајасыс. Главнѳј скѳт танї—ғырыс, сура скѳт, медзевсѳ разнѳј пѳрѳѳаа јѳла скѳт. Сїјѳс вѳѳїтѳны і увтас местајасын, шуам, Голланфїјаын (танї сїјѳ јїрсѳ пѳштї вогѳгѳр веж лугјас вылын), і гѳрајасын.

Швејцарїјаын вѳтлѳны мѳсјасѳс жужыд гѳравыв пѳскѳтїнајас вылѳ; лым сымѳ сертї мѳс стадајас кѳјѳны век вылѳжык да вылѳжык да гѳжѳм помас ѳѳѳны векѳвѳјја лымјас дѳрѳѳ. Лыстѳм јѳвсѳ быдлун вуѳны долинајасѳ, мѳѳ сыыс вѳѳѳны зев бур сыр. Гѳравыв пѳскѳтїнајасын вѳѳїтѳны сїѳ-жѳ небыд вуруна ыжјасѳс; вуруныс налѳн мунѳ кыан фабрїкајасѳ, а јѳјыс—сојан вылѳ.

Јевропаын вїѳѳны сїѳ-жѳ уна порс да вѳв, но бѳрја кадас вѳв вїѳѳм чїнѳ: автомобил да трактор сувтѳны вѳв местаѳ.

Асы в-лунвыв Јевропа стѳпјасын фїкѳј жївотнőјјасыс колѳмаѳс медсѳсѳ грызунјас, кодјас сојѳны ѳањ кѳѳајас: суслїкјас, хомјакјас, тушканчїкјас, му кѳчјас; најѳ вѳѳѳны вывтї

ыжыд вред, сыпонда морт мырсо бырӧдны најӧс. Но тајӧ, ҕерт, абу кокны,—олӧны најӧ пыдын му пыщкас, позјасын; најӧ пас-калӧмаӧс весіг Рытыввыв Јевропанын Рејн јуӧз. Стӧпнӧј пӧтка-јас: дрофјас (dydakјас) да стрепетјас еша-нын кӧлӧмаӧс.

дрофјас (dydakјас) бѳрја војасѳ бара јона овмѳдѳсны мјан стѳпјасын, борјасыд бырыны-да, кѳнѳ војдѳр кыѳѳдѳсны најѳс охѳныкјас. дрофјас зевгырыг пѳткајас (тушанас 1 м. судаѳз), турѳлѳн коѳ куз кокаѳс; најѳ вѳјѳны мортлы пѳлза: бырѳѳѳны мѳјас вылыс шырјасѳс да сѳдѳлкјасѳс.

Мортон візан животнőјјас міјан сѣпјасын сещѡмѡс-жѡ, кызі і сора вѡрјас полосаын, но тані бѡрја војасѡз медзевсѡ візлісны ње јѡла скѡт, а ужалан скѡт—волјас ужалѡны тані вѡвјаскѡд радѡн.

Öni mïjan stepjasyn uжалó сымында трактор, мыжда абу i Рытыввыв Левро-
пайн. Мïжан колхозяс jона паскó lоны jола скóт да пореяс вïжóm, вïжóны сï-
жó i вóвясóс—мувыв ужас нуóдóm вылó. Таяс óтдор, вóвяс колóны мïжан-
лыс странанымóс дорjóm вылó.

Лыска вѳрјас да тундрајас полосаын фікѳј животнѳјас кѳт і шочмыштісны важ кадјас серті, но ѳнѳ-на коліны; вѳрјасын јона-на олѳны урјас, кѳчјас, ручјас, кѳјінјас; емѳс руд ошјас да јѳрајас—медса гырыс животнѳјас лыска вѳрјаслѳн. Сені тѳвѳјны зев уна пѳткајас—дозмѳрјас, сѳлајас, тарјас, вѳрса байдѳгјас. Вѳрса пемѳсјасѳс кыјѳм—важнѳј промысел.

Тундр а ј а с ы н, торја-нын Новаја Земља вылын да Шпіц-
берген вылын, өнөз-на паныдаглоны, сочи́ника, ди́көй көр ста-
дајас. Тундраын уна жежыд (төлын) байдөр да жежыд (төлын)
полярнөй руч—песец. Гожса кадө тундражасын поздысоны зо-
зөгјас, јусјас, үткајас да с. в.

домашнѳѳ животнѳѳжасы лыска вѳѳрјас полосаын—сура гырыг скѳѳт (јѳѳла пѳѳрѳѳдајас), ыјјас да вѳѳвјас. Но і тані тѳѳвга тујјас вылын вѳѳрын, керјас кыскалігѳѳн, заводітѳѳны вермасны вѳѳвјас-кѳѳд гусенічнѳѳ тракторјас. Тундрајасын главнѳѳј візан пемѳѳсјас—војвыв кѳѳр да дад помын ветлыг пон.

Ле до в і т б і о к е а н б е р е г ј а с в ы л ы н м і л л о н ј а с ђ о н
п о з д ы с ђ о н ы к а л а ј а с . О к е а н а с , к ђ і е м у н а в о д о р о с л д а п о с н і д і к
ж і в о т н ђ ј а с , о л ђ з е в у н а ч е р і — п ђ т к а ј а с л ы , а с і ж ђ т ы л е њ ј а с л ы ,
м о р ж ј а с л ы д а к і т ј а с л ы с о ј а н . Ж і в о т н ђ ј а с ђ о н о з ы р л у н ы с т а н і
ђ н ђ — н а к о л ђ м а , Ј е в р о п а в о ј в ы в с т р а н а ј а с ы н е щ а о л ы г ы с — d a .

Јевропалыс рытыывы да лунвыв берегјассё кыщовтыс м о р е-
ј а с ы н о л ъ з е в у н а ч е р і . Medga гырыгјасыс черіјас пыщкыс:
лунвылын туец да војвылын треска. Но і посні черыс зев
тѡдчана Јевропаын олыс јѡзлы сојан вылѡ: кыјѡны сіјѡс вывті уна;
главнѡјјасыс посні черіјас пыщкыс—војвылын селѡі, лунвылын
сарѡіны да анчоус.

Контролнѳј јуасанјас:

1. Мортөн ви́ан кушом̄ животно́јјас Јевропайн мед коланабе да мыла?
2. Кушом̄ кѡжјас да дијас пѡлѡн кыѡны уна треска, селди да сардины?

Населеніе.

Европаын олō 500 млн. морт—пōштī нōлōд јукōныс став јōз пышсыс.

Атласса карта вылыс. Кушōм местајасын Европаын населеніеыс медса сук? Вісталōј увтасјас, море берејас, діјас, кōжјас. Кымын олыс квадратнōј кілометр вылō воō Европа војвылын? Кымын пōв ещажык Германскōј гōрајас полосаын да Італіјаын серті?

Европаын населеніеыс местітчōма зев не ѓтмоза. Медса сука чукōрмōмасō Великобрітаніја ді вылын, Рејн ју вом дорын да Германскōј массивјас подулын.

Тајō местајасыс сулалōны важнōј морскōј тујјас дорын да ізшом перјаніјассан матын. Сені кыптисны зев уна карјас—промышленнōј да тōргōвōј карјас. Олыс лыдыс сені шōркода воō 100 мортыс унжык 1 кв. км вылō, мукōд рајонјасас кайō 1000 мортōз дај унжык 1 кв. км вылō.

Шōкыда овмōдчōмабс сіз-жō Европа візму овмōса полосаын Біскајскōј заливсан рытыввылын Чорнōј море берејасōз да Волга јуōз асыввылын,—тані олō 25-сан 100 мортōз 1 кв. км вылын. Тајō полосаас быдлаын сулалōны гырыс сіктјас, а на костын унаыс кыпōдчōны і заводјас, кōні перерабатывајтōны быдмōг да пемōс прōдуктајас (віна пуан, сакар вōчан, пыч ізан, выј вōчан заводјас да с. в.).

Лыска вōрјаса полосаын јōзыс шоч, сені ѓнōз-на негырыс сіктјас паныдаілісны сōмын јујас пōлōн; мукōд местаас олысыс зев еща.

СССР-ын, социалістическōј овмōс лōсōдігōн, јōзыс кутіс сукмыны шōщ і тајō полосаас: тані выјōтō вōра-тундраын кыптōны выл промышленнōј центрјас,—шуам, Кіровск (Хібінскōј гōрајасын), а на гōгōр нурјасыс да вōр кушінјасыс пōрōны візјасō да мујасō.

Европаын олыс народјас кызыныс пырōны індоевропејскōј группаō. Најō сорнītōны родственинōј кывјас вылын. Медса уна лыда народјас Европаын — славјанскōјјас, германскōјјас да романскōјјас; лыднаныс најō ѓтмыдабс мыда, ѓтувјōн лōбны $\frac{9}{10}$ јукōныс став олысыс Европаын.

Славјанскōј народјас олōны пōштī став Асыввыл-Европејскōј равнынаас, дај, таыс ѓтдор, мыјкō мында Шōр Европаын—Польшаын, Чехословакіјаын,—мыјкō мында Лунвыл Европаын—Југославіјаын да Болгаріјаын. Славјанскōј кывјас сещōм матынōс мōда-мōдныскōд, мыј, напрімер, роч морт лйбō українец-кō воасны Болгаріјаō, најō вермасны переводчіктōг сорнītны болгаракōд.

Атласса карта вылыс. Петкōдлōј, кōні олōны рочјас, белоруссјас, українецјас. Кушōм народјас олōны Польшаын да Чехословакіјаын? Кушōмјас Југославіјаын да Болгаріјаын? Корсōј, кōні государствојаслōн границајасыс јона торјалōны народјас границаыс.

Германскöй кывјас вылын сорнітыг народјас олöны медзевсö Севернöй да Балтійскöй море берегјас вылын. Германскöй народјаслөн кывјасыс матынöс-жö мöдä-мöдныскöд, но абу сешöм матынöс, кызі славјанскöй народјаслөн; англичана кывјö ырöма уна романскöй кыв (слово).

Атласса карта вылыс. Петкöдлöй, көні олöны немецјас, датчанајас, шведјас да норвежејас. Кушöм государствојасын олöны голландецјас да англичана?

Романскöй народјас олöны Франціјаын да Піренејскöй, Апеннінскöй да мыкö мында Балканскöй полуостров вылын. Најö сорнітöны важ рімлана латінскöй кывјыс петöм кывјас вылын.

Атласса карта вылыс. Вісталöй, кушöм романскöй народјас олöны Піренејскöй да Апеннінскöй полуостровјас вылын. Кушöм романскöй народ олö Ныжнедунајскöй увтасын?

Мукöд народјасыс медса уна лыдаөн лöны **јеврејјас**; најö олöны став јевропейскöй государствојасын, торја-нін унаөн олöны Польшаын да Румыніјаын; сессä — **грекјас**, најö олöны Балканскöй полуостров лунвылын. Таыс öтдор, Јевропаын олöны народјас **монголскöй группыс**: **финјас**, **естонецјас**, **маџарјас**, **турокјас**, **татарајас** да **мукöд**.

Јевропаса народјаслөн таблица.

1. Славјанскöй кывјас вылын сорнітыг народјас: а) асыввыв славјана—**рочјас**, **українецјас**, **белоруссјас**; б) рытыввыв славјана—**полакјас**, **чехјас**, **словакјас**; в) лунвыв славјана—**сербјас**, **хорватјас**, **словенјас**, **болгарјас**.

2. Романскöй кывјас вылын сорнітыг народјас: а) французјас, б) італјанецјас, в) іспанецјас да португалецјас, г) румынјас.

3. Германскöй кывјас вылын сорнітыг народјас: а) скандинавецјас—шведјас, норвежецјас, датчанајас; б) немецјас; в) голландецјас; г) англичана.

4. Лїтовецјас да латышјас.

5. Грекјас да албанецјас.

6. Кельтскöй кывјас вылын сорнітыг народјас: а) баскіјас, б) бретонецјас, в) ірландецјас.

7. Јеврејјас—олöны разнöй странајасын.

8. Урало-алтајскöй народјас: а) **финно-угорскöйјас**—**маџарјас** (венгрјас), **коміјас**, **волакјас**; б) **рытыввыв** **финнјас**—**суомі** (Фінландіјаын), **карелјас**, **естјас**.

9. Турскöй народјас: а) **турокјас**, б) **османјас**, в) **татара**.

Јевропалон политическѡј карта.

Главнѡј государствојас Јевропанын—**СССР, Германија, Франција, Англија да Италија**. Тајѡ государствојасас олѡ 320 млн. морт гѡгѡр, жыныс увжык став Јевропаса олыссыс.

Карта вылыс. Петкѡдлѡј тајѡ государствојассѡ да вѡсталѡј налыс столицассѡ. Петкѡдлѡј СССР-кѡд пограничнѡј государствојас: **Финландија, Естонија, Латвија, Польша да Румынија**.

Скандинавскѡј полуостров вылын ем площадыныс сертѡ ыжыд код кык государство: **Швеција**—столицаыс сылѡн **Стокгольм**, да **Норвегија**—столицаыс **Осло**.

Јутландскѡј полуостров вылын да датскѡј дијас вылым сулалѡ **данија**, столицаыс сылѡн **Копенгаген**, сулалѡ **Зунд** пролив берег вылын.

Рејн ју вом дорын сулалѡны кык государство—неыжыд плѡщадаѡс, но щѡкыд олысаѡс: **Голландија**—столицаыс **Гаага** да **Бельгија**—столицаыс **Бр'уссел**.

Пиренејскѡј полуостров вылын сулалѡ вел ыжыд **Испанија**, столицаыс сылѡн **Мадрид**—полуостров шѡрас (пыщкас). Сенѡжѡ океан берег вылын сулалѡ **Португалија**—столицаыс **Лиссабон**.

Балканскѡј полуостров лунвылын сулалѡ **Греција**, столицаыс **Афины**, војвывлаынын сыыс—**Албанија, Југославија**, столицаыс **Белград** да **Болгарија**, столицаыс **Софија**. Асыывылын неыжыд пласт Балканскѡј полуостровлыс бостѡ (занимајтѡ) **Турција**, і сенѡжѡ Босфор берег вылын сулалѡ ыжыд кар **Турцијалѡн**—**Стамбул**; столицаыс **Турцијалѡн, Анкара**, сулалѡ **Малѡј Азија** шѡрын.

Јевропа шѡрын сулалѡны морејаслањ петтѡг нѡл государство: **Швејцарија**—столицаыс **Берн**; **Австрија**—столицаыс **Вена**; **Чехословакија**—столицаыс **Прага** да **Венгрија**—столицаыс **Будапешт**.

Управленѡје сертѡныс мукѡд государствојасыс Јевропанын лѡбны монархијајасѡн, кыѡи **Англија, Швеција, Италија** да мукѡд, ѡткымынјасыс—республикајас, шуам **Франција, Польша** да мукѡд. Став государствојасыс Јевропанын, СССР-ыс кынѡи, **капиталистическѡј** государствојас, сенѡ вескѡдлѡны гырыс капиталистјас да помещѡикјас. Ташѡм стројыс вайѡдис јевропаса народјасѡс мѡрѡвѡј војнаѡз, мѡрѡвѡј крѡзисѡз да безработѡцаѡз. Уна государствојасын котыртѡма **фашистскѡј партија** јас, кодјас террорѡн кѡсѡны пѡдтыны рабочѡј движенѡје. Не-кымын странајасын (шуам, **Германија**ын, **Италија**ын) **фашистјас** кѡын власт.

Карта вылыс. Мѡвпыштѡј сѡз, мыѡ тѡ бытѡкѡ лебзанныд аероплан вылын **Москваыс Мадридѡ**—вѡсталѡј, кушѡм государствојас вестѡд тѡ кутаѡд лебзыны да кушѡм карјас ачыланныд?

Государствојас.

АНГЛЫЈА.

Плошцад 244 сурс кв. км. Населеније 46 млн. морт.

Англыјаон лѣбѣ Велѣкобританијаон шусѣ Британскѣј дѣјас вылын сулалыс' государство, Англыјаон-жѣ шусѣ главнѣј јукѣныс тајѣ государствовыслѣн, кодѣ бостѣ Велѣкобританија дѣ жыныс унжык.

Вѣзѣдлѣј (кодѣд 2 №), кушѣм места бостѣ Англыја мукѣд Јевропаса государствојас костын плѣшцад сертѣ да кушѣмѣс населеније сертѣыс.

Карта вылыс. Кушѣм параллелјас костын сулалѣ Англыја да кодѣ тајѣ параллелјасыс мунѣны СССР-ын? Кушѣм часѣвѣј појасын сулалѣ Англыја?

Географическѣј положеније.

Англыја занѣмајтѣ зев удобнѣј положеније мушар вылын: сѣјѣ сулалѣ Јевропакс мукѣд свет јукѣнјасѣ петан медса важнѣј морскѣј тујјас дорын. Јевропаксн сѣлѣн положенијес сѣјѣ зев удобнѣј. Сѣјѣ сулалѣ матын вѣзымуныс промышленнѣј государствоваскѣд—Франціјакѣд да Германијакѣд.

јакѣд,— да сѣлѣн ем удобнѣј морскѣј тујјас пѣштѣ став мукѣд государствојасѣ Јевропаксн. Тащѣм удобнѣј положенијес Англыјалѣн лѣи сѣмын бѣрја кык немѣн (кык со вѣн), кор паскалѣс тѣргѣвѣј судоходство океанјас вывтѣ.

Важ кадјасын, кор тѣргѣвѣј мореплаваније сз петавлы Средѣземнѣј море сѣјѣ, Англыја сулалѣс главнѣј морскѣј тујјасыс бокын, тащѣм положенијес сѣлѣн Јевропа окраинаын вѣлѣ невыгоднѣ.

Англыја занѣмајтѣ кык ыжыд дѣ ¹⁾ да 5 сурс гѣгѣр поснѣдѣк дѣ. дѣјас вылын сулалѣмыс зев лѣсалѣ море вывтѣ волысѣмјас-лы. Таыс ѣтѣдор, морекс да пролѣвјас вѣзѣны сѣјѣс суша вывсаң ускѣдѣмјасыс, но оз, дерт, тыр бура: ѣнија ѣруфѣјекс, кодјас лыјѣны 100 дај унжык кѣлометр сѣјѣ, вермасны лыјлыны сѣјѣс матерѣк вывсаң, подводнѣј флот прѣтѣвныклѣн вермас ѣрдѣны сылыс море вывтѣ волысѣмјасѣс, а воздѣушнѣј флотлы Севернѣј морекыд да пролѣвјасыд некѣушѣма оз мешајтны.

¹⁾ Ирландѣја дѣ вылын сулалѣ јешѣѣ Англыјалѣн доминѣон—Ирландѣја.

Карта вылыс. Кушом морејас, залівјас, пролівјас кышовтоны Англіјас?

Берегјас Англіјалон вундассомаос залівјасон да бухтајасон. Таыс өтдор, став ју вомјасыс англіјаса јујаслон паскыдос да ыр весассоны нујтыс ғырыс прілівјасон да отлівјасон; ташом јувојмасо вермөны пырны ғырыс морскөј пароходјас, сені (јувојмасас) удобнө стрөйтны портјас.

Важнөј портјас р ы т ы в в ы в берег вылын Велікобританіјалон — **Кардіфф** — Брістољскөј залівын да **Лйверпул** (Лйверпул)¹⁾ — Мерсеј јувојмдорын; асыввыв берегын — **Лондон** — Темза ју вылын паскыд да жужыд јувојм дорас; **Гул** (Халл) да **Нјукестл** (Нјукасл) — ставныс паскыд јувојм дорјасын. Залівјас да јувојмас пыдөз пырөны Англіјаын, дај сені абу ніөті места 110 км-ыс ылынжык моресаң. Англіјаса медғырыс карјас піыс медса ылын моресаң лоө **Бірімгам**, но і сіјөс өтлаалөма судоходнөј каналон Мерсеј јувојмкөд.

Гольфстрім понда Англіјаос кышовтыс морејас, а сіз-жө сылон залівјасыс да јувојмјасыс некор оз кынмывны.

Пріродалон главнөј чертајас.

Карта вылыс. Жужыдөс-ө Англіјаос кышовтыс морејас да пролівјас? Віөддөј, кызі візывтліс важөн Рејн? Кытө војдөр уелі Темза? Кушом гөрајас емөс Велікобританіјаын да жужыдөс-ө?

Брітанскөј діјас т о р ј а л і с н ы матерікыс суша леччөм понда. Секі артміс лапкыд Севернөј море. Тајө море пыдөсас колөмадөс-на Рејн да Темза јујаслон важ руслојасынс. **Па-де-Кале** пролів артміс море прібојон, а сіз-жө ғырыс прілівјасон да отлівјасон кырөдөм да нуөм перешејек местаын. Па-де-Калелон пастаыс сөмын 37 км; скалістөј ізвестковөј берегсаң дувр кар дорын (Англіја) міча поводда дырјі тыдалөны јежыд (ізвестковөј-жө) берегјас Франціјалон Кале кар дінын.

Кыкнан діыс, кызі Велікобританіја, сіз-жө і Ирландіја, лунвылын өткодөс орчча матерік јукөнјаскөд: тані і сені кујлөны лібө холмістөј равнынајас, лібө нежужыд важса массивјас, шум, **Корнуол**, **Уелс** да **Пеннінскөј** гөрајас. Тајө гөрајас пышкас, а торја-нын гөра увјасас кујлө мошнөј пластјасон і з ш о м. Ізшом полосаыс Англіјалон лоө матерік вывса сешөм-жө полосалон нужалөмыс, коді мунө Германіја, Белгіја да Војвыв Франціја пыр, но Англіјаын сіјө јешшө-нын озыржык; тајө полосаас емөс сіз-жө і көрт рудајас.

Велікобританіја да Ирландіја војвылын кыпөдчөны важса крісталлычөскөј горнөј массивјас, најө өтсамадөс-код Скандінаві-

¹⁾ Скобкајасас індөмг, кызі шуөны англічана.

јаса гѳрајаскѳд. Тајѳ гѳрајасыс јона шылалѳмаѳс важ леднѳкјас-
сан, рытывла дѳрјасыс гѳра бѳкјасыслѳн пѳнѳссѳмаѳс: танѳ емѳс
сешѳм-жѳ фѳјѳрдјас, кушѳм і Норвегѳјаын. Важ леднѳкјас вевт-
тылісны кыкнан дісѳ, луныв дѳрјассыс ѳтѳѳ (карта, 10 лѳ.).

Р ы т ы в т ѳ в ј а с, кодјас медзевсѳ пѳлѳтѳны Брѳтанскѳј ді-
јас вылын, вайѳны аскѳдныс шѳныд океансан зев уна ва ру.

Сыпѳнда діјас вев-
тас пѳштѳ пыр вет-
лѳны кыз кымѳрјас,
овлѳны уна зерјас,
торја-нын рытыввыв
берегјасын да ры-
тыввыв бѳкјасас
гѳрајасын (карта,
41 лѳ.).

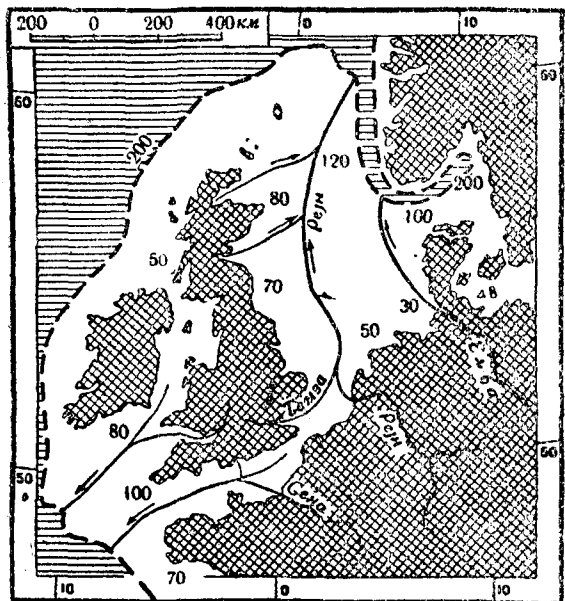
Кыз рујас (туман-
јас) частѳ вевтты-
лѳны Англѳјаѳс, тор-
ја-нын арын да тѳ-
лын (кор сушаыс
кѳзыджык мореыс).
Ташѳм рујас пырыс
нынѳм оз тыдав 2-3 м
сајын-нын; тујјас вы-
лын да улѳчајасын
карјасын бырѳ быд-
сама ветлѳм.

Автомѳбѳлјас сулалѳны
уна часјасѳн, пѳлысменјас
да пѳдајас ветлѳны на
костѳд пѳнарјасѳн лун-
шѳра - луын; мукѳдыс
назѳнык тувччалѳны, кор-
сѳны кокјаснас мосткѳјас,
перѳлѳјас да тумбајас. Гы-
рыс карјаслы торја-нын
лѳк рујасыд (туманјасыс);

сенѳ руыс унаыс гартчывлѳ шынкѳд, кодѳ, вывлян кайѳм пыдѳдѳ, леччѳ увлян
(сѳјѳ овлѳ, кор муыс кѳзалѳма, а вылытыс мунѳ шѳныд сынѳд моресан).

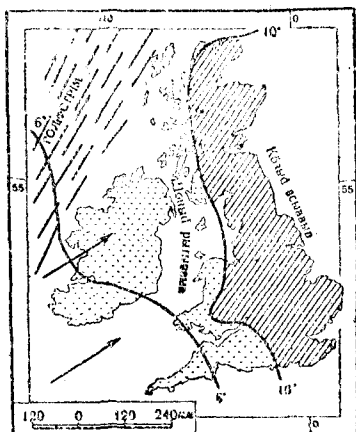
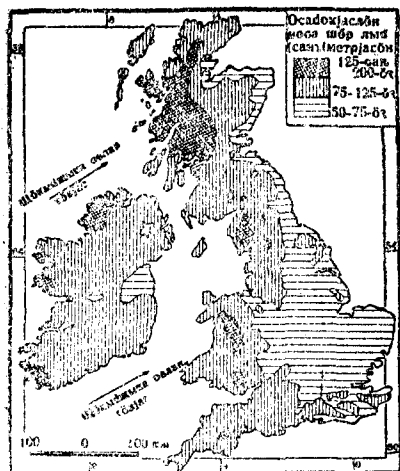
Кыкнан ді вылас клѳматыс морскѳј, абу жар гѳжѳ-
ма да шѳныд тѳла. Ташѳм клѳматын бура быдмѳны турунјас,
торја-нын клевѳр; быдлаын бура воѳ зѳр, картупѳл, корнѳплод-
јас, а Вѳлѳкобрѳтанѳја асыв-лунвылын, кѳнѳ клѳматыс косжык,—
шѳбѳдѳ.

Вѳрјас Англѳјаын пѳштѳ абу—најѳс важѳн-нын бырѳѳѳма;
быдлаын вѳјјас да мујас костын сулалѳны некымын пујасѳн,—
колѳмаѳс мѳчлун вылѳ; сыпѳнда уна местајас Англѳјаын паркјас
кодѳс.

□ Вѳвалѳм суша	▨ ѳнѳја суша
--- Вѳвалѳм берѳг	▬ 200 м-ыс
→ Важ јујаслѳн направлѳнѳје	жужыдѳнјас

*Гевернѳј море пыдѳс да Вѳлѳкобрѳта-
нија ді леччытѳдѳ јујас. Мѳј вѳлѳ леччытѳ-
зыс Ламанш местаын?*

**Осадокјас да тѡвјас Англи-
јаын.** Мыла рытыв-лунвылын Англи-
јаын усѡ унжык осадок асыв-лунвы-
лын сертї?

Јанвар тѡлысса изотермајас.
Кымын градусѡн Ирландїаын шоныд-
жык Великобританїаын сертї? Ми
петкѡдѡма визиторјасѡн вылысса шу-
галадор пелѡсас карта вылын? Мыла
изотермајас мунѡны пѡштї војвывсан
лунвылѡ, а оз рытывсан асыввылѡ?

Шѡр (промышленнѡј) Англија.

Карта вылыс. Вїсталѡј Великобританїа дїлыс јукѡнјасѡѡ. Вїѡдѡлѡј, кѡнї
сулалѡны изшѡма рајѡнјас Англијалѡн. Кушѡм портјас на бердын? Кѡнї кујлѡны
кѡрт рудајас?

Пеннїнскѡј гѡрајас, кодјас мунѡны став Шѡр Англија пѡлѡн,
лѡѡны сылы бытѡѡкѡ спїннѡј хребетѡн (сурса лыѡн), кодї јукѡѡ
шупѡдјасѡ ју долинајасѡн. Тајѡ јујасыс визывѡѡны лїбѡ асыввын-
лѡ (Тајн), лїбѡ рытыввылѡ (Мерсеј). Кыкнанладор бокас, хреб-
етсаныс, а сїз-жѡ і лунвывланын сысан кујлѡны изшѡмѡн озыр
рајѡнјас, сыыс ѡтдор, уналаын тани емѡѡ кѡрт рудајас, а сїз-жѡ
їзвестњакјас, кодјас мунѡны чугун кїстѡм вылѡ.

Быдлаын Шѡр Англијаын вѡчалѡма изшѡм шахтајас, кѡнї
ужалѡны лун і вој вогѡѡѡр чѡж. Изшѡм перјѡм мунѡ важ ногѡн,
кодѡс вунѡѡѡмаѡс-нын Германїаын да США-ын, кѡнї изшѡм пер-
јѡны машинајасѡн.

Уна со сурс рабочѡј мупышса корїдорјасын, кѡнї муртса тѡдчыштѡ југы-
дыс іѡѡтїк пѡнарјасѡн (изшѡм перјѡс рабочѡјјасѡн), кїркајасѡн кїнаныс пер-
јѡны изшѡм ѡрдалан сѡѡ слѡјјасыс. Перјѡм шѡмсѡ зырјасѡн сѡѡѡны вагонетка-
јасѡ да кыскалѡны вѡвјасѡн.

Англыјаса шахтајасын зев жар да ул. Жар сы понда, мыј ізшом пластјасыс кулдоны зев пыдын, көні температураыс 20° дај унжык, сесса шомас емдс сотчан газјас; а улдос сы वोсна, мыј вывсаыс шахтаас јіжтыс зев уна ва—пө-төлдөкјасыс вјалө, сыпонда кок улын пыр најт. Сөкыд уж муно 8 час ¹⁾. Унаыс овлоны взрывјас да обвалјас, секи ку лалөны рабочөјјас.

Шомсө лептоны му пыцкыс вагонеткајасөн, грузитоны поездјас выло да нуоны промышлениөј карјасө,—ташөм карјасыс Англыјаын уна. Быдлаын тајө јукөнас Англыјаын, коді шусө „Сөд Англыјаөн,“—тыдалөны шыналыс трубајас фабрикајаслөн да заводјаслөн, а сиз-жө доменнөј пачјас. Изшом бус, щын да са тыртоны фабрикајаслыс корпусјассө да керкајассө.

Центрјасөн Шөр Англыјалөн лоөны ташөм карјас: **Нјукестл, Шеффилд, Бирмингам, Манчестер** да **Лидс**.

Нјукестл гөгөрын паскалома металлургија—чугун, көрт да стал кистөм, а сиз-жө судостројеније. Тајн ју пөдөн стрөитөма гырыс верфјас, көні вөчөны кораблјас,—гырысөс-і, посніөс-і. Нјукестлкөд орччөн сулалөны сјө-жө Тајн ју вылын јешщө сизім порт, і ставныс најө Нјукестл кофөс-жө. Тајө портјассыс петкөдөны уна изшом Швецијаө, Норвегијаө, даңијаө, Финландијаө да с. в., а пыртоны татчө бур сорта көрт рудајас, вөр—керјөн, шпалјасөн да шахта пыкөдјасөн.

Изшома рајонјас Англыјалөн.
Висталөј меца озыр изшома рајонјас (кар нымјас серті).

Шеффилд сулалө изшом шахтајас да доменнөј пачјас костын. Гырыс заводјас вылын сен вөчөны быд өкас металлычөскөј издөліјөјас.

Бирмингам—машиностројенијелөн Англыјаын зев ыжыд центр (автомобилјас, паровозјас да аеропланјас).

Манчестер—зев ыжыд центр мірын хлопчато-бумажнөј тканјас вөчөм серті.

Миллонјасөн бергалөны тани чөрсјас, кыап становкјас шум пыр нинөм он кыв. **Манчестер**—ыжыд кар (сөдтөд 2 №). Сы гөгөр сулалөны јешщө посніөк карјас, көні муно сјө-жө уж. Сынөдыс век шына да унаыс руа; васөд климат лөсалө печкөмлы да кыөмлы: шөртыс буржыка гартчө да оз орјас.

Манчестер өтлаасө ыжыд каналөн Ливерпулькөд; тајө каналөдыс Манчестерөз вооны океанскөј суднојас, најө вайөны тат-

¹⁾ Мјапын СССР-ын ужалан луныс шахторјаслөн 6 час.

чѳ ылі странајасыс уна мѳлѳон кѳпа хлопѳок да нуѳны татыс быдсама ткајас.

Љѳдс — нѳјјас вѳчан центр; англѳјскѳј нѳјјас бурѳс, најѳ сла-вѳтчѳны став странајасын.

Мѳрѳвѳј крѳзіс понда чѳн карјасын Шѳр Англѳјаын ѳні олѳны сѳмын ужтѳм јѳз, — фабрѳкајас да заводјас, кѳні најѳ ужавлісны, важѳн-нын сувтѳсны. Керкајас ташѳм кувѳѳм карјасын кѳсѳѳны, јѳзыс ветлѳны вужѳрјас кодѳс. Торја-нын сѳкыд овны налы тѳлын, кор ужтѳм јѳзлы оз тырмы ізшѳм кѳзыд да ул оланѳн-јассѳ ломтѳм вылѳ; лун-лун корсѳѳны најѳ еновтѳм шахтајас гѳгѳрыс ізшѳм торјас тыртѳм порода чукѳрјасыс.

Став Шѳр Англѳја пастала муѳны кѳрттујјас да автомобил-нѳј тујјас. Став тујјас вывтѳыс лун і вој ветлѳны појездјас да грузѳвѳј автомобилјас; најѳ нуѳны, ізшѳмыс ѳтѳѳѳ, сырѳѳ да сојан прѳдуктајас портјасыс промышлѳннѳј цѳнтрјасѳ, а мѳѳа-рѳсѳ — фабрѳкајасыс да заводјасыс вѳчасјас. Ташѳм шѳкыд тујјас да ташѳм чукѳра фабрѳчнѳј карјас поѳѳ аѳзыны сѳмын некымын места вылын му шар вылын (промышлѳннѳј рајѳнјасын США-ын да Германѳјаын).

Шѳр Англѳјаын вѳлі ізобрѳтѳтѳма да стрѳѳтѳма медвоѳѳа кѳрттуј (1825-ѳѳ воѳ). Танѳ-жѳ вѳлі ізобрѳтѳтѳма: парѳвѳј машѳна, печкан машѳна, механѳческѳј кыан станѳк да хлопѳкоѳчѳстѳтел-нѳј машѳна.

Кѳнтрѳлнѳј јуасанјас.

1. Мыј саян медзевѳ вѳлі промышлѳннѳѳмѳн паскалѳмыс Англѳјаын? Індѳј геѳграфѳческѳі да мукѳѳ условѳјејас.

2. Мыјла шахторјасѳѳн ужалан луныс Англѳјаын јѳна куѳжык СССР-ын серѳѳ?

3. Мыјла рабочѳј массајас оз муны кувѳѳм рајѳнјасыс куѳѳмкѳ мукѳѳ рајѳнјасѳ?

Вѳзму овмѳс Шѳр Англѳјаын омѳла паскалѳма. Фермерјас вѳѳѳтѳѳны јѳла скѳѳт да градвыв пуктасјас; прѳдуктајассѳ мѳѳѳѳѳѳны карјасѳ. Пенѳнѳнскѳј гѳрајас вылын јѳрсѳѳны гырыс стада-јасѳѳн небыд вуруна ыжјас, вуруныс налѳн муѳѳ щѳдсѳ нѳј кыан фабрѳкајасѳ.

Асыв-лунвыв Англѳја (Лѳндѳнскѳј бассејн).

Карта вылыс. Куѳѳм ју вѳзвытѳ Асыв-лунвыв Англѳјатѳ? Куѳѳм кар зев ыжыд, сы вылын сулалѳ? Уна-ѳ осадѳк усѳ Англѳја асыввылыи?

Асыв-лунвыв Англѳјаын волнѳстѳј равнѳна, шусѳ сѳјѳ Лѳндѳн-скѳј бассејнѳн. Жужыджыкѳнјасыс тајѳ равнѳнаыслѳн, кыѳ бытѳтѳ вал јывјас, артмѳмаѳс чѳрыд ізвестѳнакыс лѳѳѳ мѳлыс. Најѳ косѳс, сенѳ быдмѳ сѳмын шѳч турун. Увтас местајасас-жѳ зев плодѳрѳднѳј сѳјѳѳа почва; сенѳ паскыда волсасѳѳны шѳѳѳѳ мујас

шобдi тaнi, шoндiа да кoс клiмaтaн, бyрa бьдмѳ. Шoбдiа, iдja (сyp пyан) да кѳрым тyрyнa мyжaс вeжлaзѳны тaг зiбjaс гѳгѳр гaртчыг тaг caдjaсѳн да co вoгa бyк пyжaс чyкѳрjaсѳн, кoдjaс кoлѳмaѳс вaж вѳрjaсyг. Aссыныс мyжaсѳ aнглiчaнa вѳѳiтѳны зeв бyрa, вьнcѳѳѳны нaѳѳс, кyѳѳѳыг ѳтѳѳѳ, кaлiѳ cовjaсѳн да тoмaсшлaкѳн, i бoстѳны гырыс yрoжajjac (шoбдi вoѳ 22 ц. 1-гa-мe). Taкѳѳ щѳщ фepмepjaс yжaлѳны cкѳтвiѳѳм вьльн: вѳѳiтѳны jѳлa мѳсjaс (aршiрcкѳjjac), вepѳѳны нaѳѳс вeж тyрyнѳн да вьнa кѳрымjaсѳн: кyкyрyзaѳн, пьѳѳн да жмьxjaсѳн. Тѳльн тyрyн пьѳѳi cетѳны тyрѳeпc да кѳрым cвeклa.

Чiстѳj пѳрѳѳa aнглiѳcкѳj cкѳт, тopja-нiн jѳлa cкѳт, aнглiѳcкѳj вѳвjaс (вepѳѳѳн вeтлaн да cѳкьд гpyз кьcкaлысjaс — cкaкyны и тьжeлoвoзы), aнглiѳcкѳj пopсjaс (jeжьд да cѳѳ jopк-шiрjaс, ѳѳjѳ бьдмѳны), aнглiѳcкѳj yжjaс (нeбьд да yнa вyрyнa-ѳс, чѳскьд jajaѳс) пeткѳѳсѳны нe тѳлѳкѳ Bѳjвьв мyшaр жьнcа cтpaнajaсѳ, нo i Лyнвьвcajaсѳ щѳщ: Лyнвьв Aфpиkѳѳ, Лyнвьв Aмepиkѳѳ, — плeмeннѳj cкѳт тyѳѳ. Taыс ѳтѳѳѳ, jѳнa пaскaлѳмa кypѳг вiѳѳм; вѳѳiтѳны кьк глaвнѳj пѳрѳѳaа кypѳгjaс — кoлѳja-лысjaс да jajajaс (зeв гырысѳс).

Myыс Aнглijaын гырыс пoмeшщiкjaс — лopджac — кьн; нaѳѳ cетѳны мyсѳ apeндaѳ. Apeндaтopjaс — фepмepjaс — кьзыныс нyѳѳѳны aссыныс oвмѳснысѳ мeдaлѳм paбoчѳjjac — бaтpaкjaс — вьнѳн.

Фepмepjaс oлѳны нeгырыс кaмeннѳj кepкajaсын, кoдjaс cyлa-лѳны бьдлaын мyжaс кoстын. Унaлѳн фepмajaс бepдьн eмѳс jаблoчнѳj caдjaс. Kѳнcyрѳ cyлaлѳны лopджacлѳн вaж зaмoкjaс, нa гѳгѳр — пaркjaс да цвeтнiкjaс. Cтaв oвмѳсыс вoдѳ бaтpaкjaс вьлѳ, кoдjaсль мьнтѳны iчѳтiк дoн. Кьмынкѳ cypc aнглiѳcкѳj лopджac бoстѳны, нiнѳм вѳчтѳг, apeндaыг cьмындa дoхoд, мьj-да бoстѳны вoгѳгѳрca yжьг 1½ млн. вiѳмy oвмѳcca бaтpaк, кoдjaс yжaлѳны Aнглija мyжaс вьльн. Topja-нiн cѳкьд нaлѳн yжьг aрын, кop нaѳѳ apтeлjaсѳн мeдaлѳны cвeклѳ да кapтyпeл iдpaвны. Ba пaскѳмѳн, нaѳтьн нaѳѳ yжaлѳны 14 чacѳн cyтѳкi, a вoѳсѳ кoлълaлѳны нaрjaс вьльн, кoдjaсѳс вѳчѳмa нaль пopc-кapтajaсын, нeyna вeсaлыштѳмѳн.

Кoнтpoлнѳj jyaсaнjaс.

1. Mьjлa Aнглijaын jѳнa пaскaлiс cкѳтвiѳѳм?
2. Mьjлa шoбдi вѳѳiтѳны мeдзeвсѳ aсьвьвьльн?

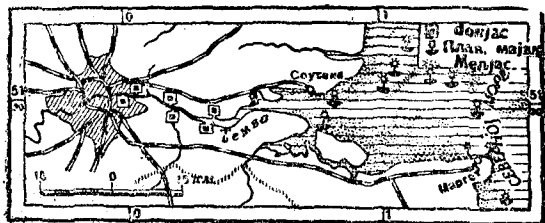
Лoндoн.

Кapтa вьльс. Ыльн-ѳ мope дopcaн cyлaлѳ Лoндoн? Mьjлa Тeмзa jy-вoмьн cyвтѳѳѳмa, плaвaѳтьг мaѳaкjaсѳс? Кьмын кiлoмeтp кyчтaыс да пaстaыс Лoндoнѳн?

Лoндoн cyлaлѳ Тeмзa jy вьльн, ciѳ мecтaac, кьтчѳѳ пpильв-jaс дьpпi вepиѳны кaѳны гырыс oкeaнcкѳj cyднojaс, Лoндoн —

населеніе лыд серті мірас мѡд ыжыд кар (100 предметје-кѡд шѡщ 8,2 млн. морт). Лондон — зев ыжыд центр фінансѡвѡй капіталлѡн, кодѡс чѡжѡма медвождѡр став рабочѡйассѡ Англї-јасыс, а севга став народјассѡ, кодјас олѡны сїѡ владенїеја-сын, локыг експлоатїрујтѡмѡн.

Центрыс Лондонлѡн — Гїті сулалѡ Лондон шѡрас. Танї 4 кв. км-ыг ічѡтжык плѡщад вылын сулалѡны банкјас да гырыс тѡргѡвѡй да промыслен-нѡй прїдпрїятїејаслѡн главнѡй конторајас пѡшті став Брітанскѡй імперїејасыс. Луннас Гїтіын чукѡрмылѡ мїллоныс унжык морт, а вѡй кежлѡ колѡны сѡмын стѡрѡжјас. Рытыввы в Лондонны сулалѡны правїтелственнѡй учреждєніејас (парламент) да музејјас. Рытыввы в Лондонн-жѡ роскошнѡй домјасын олѡны озырјас. Асыввы в Лондонын олѡны рабочѡйјас; танї улыјасыс векнѡѡс да најтѡс, керкајас зєскы-дѡс да улъ руадс (тѡлын зїк оз ломтыны). Уна керкајас (домјас) жы-выѡ кїссѡмаѡс, сенї кыз најт пыщкын олѡны уна сурсјасѡн ужтѡм јѡз.

Асыв-лунвы в Лон-донын, Темзасан лунвывланын, сула-лѡ Грінічскѡй об-серваторїја, кодлѡн мерїдіаныс бостѡ медвоґа мерїдіан пыдді.

Темза вылын Лондонлѡн сулаланін. Мыјла паскалѡм јувѡмѡ пыранїнын ташѡм уна мајакыс?

Лондонскѡй гавань — мірас ыжыдєсыс ыжыд; сїѡ муѡ Темза куґа карсаныс море дорѡзыс, зев гырыс да жужыд докјаса, кѡнї дугдывтѡг ректысѡны да грузїтѡны сѡјасѡн морскѡй суднѡјас. Лондон вылѡ воѡ којмѡд јукѡныс унжык став ортысѡна вузасѡмєсыс Англїјалѡн. Лондонѡ вѡјоны медзєсѡ сѡјан прѡдук-тајас (зерно, пыґ, јаж — свежѡй да кынтѡм, свежѡй черї, выј, колк, фруктјас да с. в.), но оз еґа пыртны сїґ-жѡ сырјѡ да ломтас фабрікајаслы, нефть, вѡр да с. в. Сырјѡсѡ переработажтѡны зев уна фабрікајасын да заводјасын, кодјас сулалѡны Лондон гѡгѡрын.

Лондон предметјејасын нуѡдсѡны гырыс вермасѡмјас (сос-тазанїејас) футбол, теннїс да мукѡд сїкаса спорт куґа (англї-чана важысан-нын занїмајтѡны спортѡн); ташѡм состазанїејас вылас локтѡны карєсыс сѡ сурсјасѡн јѡзыс гѡжѡмын-ї, тѡлын-ї. Темза вылын весїг тѡвнас нуѡдсѡны пыжѡн панласѡмјас.

Ңєылын Лондонсан — 75 км сайын рытывлан да вѡјвывлан — сулалѡны кык унїверсітетскѡй кар: Оксфорд да Кембрідж. Сенї велѡдѡны лордјаслѡн да гырыс коммерсантјаслѡн пїјан: велѡ-дѡмєсыс сенї бостѡны сецѡм ыжыд дон, мыј гѡлжык јѡз сенї велѡдчыны оз вермыны.

Контролнѡй јуасанјас:

1. Мыјла Лондон лѡї ташѡм ыжыд карѡн? Індѡ фізїко-географїчєскѡй да му-кѡд помкајас.
2. Мыјла Лондонын роскошнѡй кварталјаскѡд радыс емѡс мірас медса лок-трущѡбајас?

Шотландіја.

Тажо — горајаса страна. Быдлаын сені сулалёны либё нысцалом, либё веж лугјасён ежсём гранітнёј либё гнејсбвёј хребјотјас.

Хребетјас костын кујлёны гораывы тыјас, — ты пыдбсјассё кодјомабс важ ледникјас. Горајас Шотландіјаын вогёгёр кымёр улынбс, сені помала бусітё; сыпонда гора бокјасас зев бура быдмёны турунјас. Гора јывјасыс абу зев жужыдбс — $1\frac{1}{2}$ км гёгёр. Важ ледникјасён шылдбём гора бокјасын јірсёны н е б ы д в у р у н а ы ж стадајас, најбс візёны шотландскёј овчаркајас (понјас) да пастукјас. А гора увјасас да долинајасын сулалёны мбс візан фермајас.

Паскыд долинајасын вёфітёны зёр, сіјё мунё зёр шыдбс (шотландскёј овсанка) вёчём вылб.

Медміча местајасас Шотландіјаын сулалёны лордјаслбн замокјас, — сені пёшти став муыс лордјас кыин. Лордјас вёфітёны фікёј војвыв көрјас, ручјас, көчјас, байдёгјас торјён сы вылб пошбём участокјасын. Ташбём участокјасас лордјас либё кыјсёны асныс, либё сетёны најбс арендаб кыјсёг кад кежлб иностраннёј туристјаслы да карса буржуазнёј охотникјаслы.

Медса важнёј да шёкыд олыса јукён Шотландіјаын — **Шотландскёј увтас, Форт** да **Клајд** залівјас костын, кытчб усёны ташбём нмјаса-жб јујас. Тајб долинаас, коді артмёма сбросјасыс, кујлёны уна ізшом да көрт рудајас. Сені **Клајд ју** вылын (ветлёны морскёј суднојас) быдміс зев ыжыд промышленинёј центр — **Глазго** (1 млн-ыс уна морт). Сен ембс быдсама фабрикајас да заводјас. Сы гёгёрын Клајд ју пёлён сулалёны мірын медсагырыс судостроителнёј заводјас. Форт залів вылын сулалыс кар — **Единбург** — Шотландіјалбн важ столицаыс — бёрја кадб лоі сіз-жб промышленинёј карбн (текстіл).

Ірландіја.

Тажб „изумруднёј“ дісб вел куза локыс увтыртліс англискёј правітелство. Уна ірландецлы (4 млн. морт гёгёр) лоі еновтны чужан мунысб да мунны США-б. Мірбвёј војна бёрын Ірландіјаын лёсббёма „Свободнёј Ірландскёј государство“, главнёј карыс **Дублін**. Кб і лыдфысб сіјб „домініонб“, і сылбн ем аслас парламент, но сіјбс увтыртбмыс мунб век вожд.

Ірландіја ді дорјасын кыпбдчёны горајас; асыввылын најб Англијаса горајас кофбс, а војвылын — Шотландіјаса горајас кофбс.

Шёр јукбнас ді вылын кујлб нурјаса да торфён озыр увтас; сені уналаын ембс леднік моренајас. Тајб моренајас костбдыс Шаннон ју бдва корёб аслыс мореб петан туж.

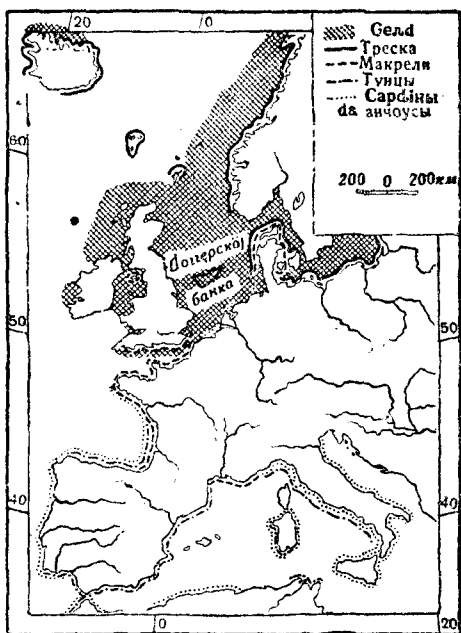
Кымат Ірландіјаын морскёј: рытыв тбвјас вайёны Гольфстрімсан шоныд ул руа сынбд, неуна көзалаыштбмыс-нын сені артмёны кымёрјас да туманјас. Ірландіја лунвылын тёлыс сешбм-жб небыд, кызі Рівјера вылын; сыпонда сені быдмёны век веж корја мртајас да лаврјас; сыпыфбі гожбмыс сені абу

шоныйджык Ботнической залив берегасын дорыс. Поводда Ирландиян век букыд да зера, омбала лбсало культурној быдмөгаслы. Нанјас вајоны сені чотг урожај; бура вооны сомын зор, корым свекла да картупель. Сыпыдди тани віјас турунабс да пыр вежбс; турунјас быдмөны вогөгөр, коставлытг.

Војвыв Ирландия лоо Англия јукдөн. Главној карыс сълон—**Белфаст**; тани судостроительнөј верфјас да текстильнөј фабрикајас (медзевсө лнанөј да джутөвөј).

Моредор берегјас Англиялөн да чері кыјом.

Берегјасыс Англиялөн кызыннас жужыдбс; бередорјасас зев уна діјас да скалајас, прілів дырји најө вошөны ва улын, отлів дырји бөр мыччысөны. Плавајтны берегјас пөлөн ыжыд төвјас дырји өпаснө, сыпонда сені быдлаө сувтөдлөма мајакјас да условнөј біјас. Торја уна мајакыс Ламанш војвыв берег дорын, көні ветлө вывти уна судно. Тани Англиялөн зев уна порт, на пыцкыс медса важнөјјасыс **Портсмут**—военнөј порт, да **Соутгемптон** (Суатамптон)—ыжыд торговөј порт. Тајө кыкнан портсө сәјөдө лунладорсаң **Уайт ді** („Јежыд“ ді—мела), а портјасө пыран інјасыс весассөны ваон вајанторјыс (нујтыс, лыаыс і с. в.) жужыд прілівјасөн да отлівјасөн.

Прілівјас вооны Англия берегјасө Атлантической океаныс кык вожөн—Ламанш пыр да Севернөј море пыр; бөрја тујыс кузжык, сыпонда асывыв берегјас дорын прілівјас сормөны пөшви 12 часөн, а Па-де-Калеин рытыксаң локтыс прілівјас паныдасөны војывксаң локтыс прілівјаскөд. Медса жужыд прілівјас өвлөны сені, көні прілівыс пырө морекөд паскыда өтлаасаң, но өтырышјө векналан заливјасө да проливјасө,—тащөмөс Ламанш да Бристольскөј залив.

Рытывыв да Лунвыв Јевропа берегјас дорын промыслөвөј чері паскалөм.

Став морејасас да заливјасас, кодјас кышовтөны Англиябс, олө уна чері. Медзевсө сіјө олө лапкыдінјасын, кодјас шусөны „банкајасөн“; медыжыдыс на пыцкыс **донггерскөј банка**—Севернөј море шөрын. Тајө банкаас петөны сојасөн і дажө сурсјасөн чері кыјан суднојас Англияыс; медса гырысјасыс на пыцкыс—моторнөј да парөвөј траулерјас, најө чөвтөны мореө

гырыс тывјас — тралјас — да ѳтчыдѳн лептѳны уна дас тоннаѳъ черісѳ. Англічанаыс ѳтдор, Севернѳј морейн чері кыјѳны сіѳ-жѳ голландецјас, немецјас, датчана, французјас. Чері кыысјас-лѳн флотіліјас помала ветлѳны банкаыс банкаѳ, — чері бѳрса.

Быд лун зев уна свежѳј чері вајѳны Англіја берегјас былѳ, ректѳны **Лондонскѳј** да мукѳд гаванјасын. Мѳд лунас чері вузалѳны рынокјас вылын став карјасас Англіјаын, — чері бы-дѳнлѳн быдлунја сојан. Мыкѳ-мында черісѳ солалѳны да пет-кѳдѳны мукѳд странајасѳ (шотландскѳј селѳі).

Бѳрја кадѳ, торја-нын міровѳј војна бѳрын, чері Севернѳј морейн пондіс чінны, — локногѳн кыјѳмла. Сыпонда англіјскѳј траулерјас пыр частѳжык да частѳжык петѳны ылѳ мореѳ — Ісландіја берегјас дорѳ, Баренцово мореѳ (кыјѳны треска да камбала) да Нјуфаундлендскѳј мелъ былѳ (кѳні олѳ ташѳм чері-жѳ).

Англіја овмѳслѳн главнѳј чертајас да політическѳј строј.

Карта вылыс. Петкѳдлѳј медважнѳј морскѳј тујјас Англіја берегјасан-да вісталѳј, кушѳм странајасѳ најѳ муѳѳны. Петкѳдлѳј главнѳј рајонјас, кѳні кујлѳны ішом да кѳрт рудајас Англіјалѳн. Петкѳдлѳј главнѳј портјас да про-мышленнѳј карјас; вісталѳј, мыјјас сені вѳчѳны.

Англіја — јона вылі развітіеа промышленнѳј да торговѳј страна. Жын олысјасгыс унжык Англіјаын ужалѳ п р о м ы ш-ленн о с т ы н і сѳмын ѳті даскыкѳд јукѳныс візму овмѳсын. Сѳкыд промышленностъ серті Англіја бостѳ первој местајас пі-ыс ѳтіѳс. Ішом перјѳмын сіјѳ уступајтѳ сѳмын США-лы (сод-тѳд 3 №); уна англіјаса ішом сотѳны парохѳдјас став мушар вывса морејасын. Јона паскалѳма Англіјаын чугун да сталъ кіс-тѳм. Тані Англіја уступајтѳ только кујім капіталістическѳј стра-налы — США-лы, Германіјалы да Франціјалы. Машинајас вѳчѳм Англіјаын сувтѳдѳма зев былѳ; англіјаса машинајас петкѳдѳны мукѳд странајасѳ. Суднојас вѳчѳм серті Англіја сулалѳ возын став мукѳд странајасыс, весіг США-ыс щѳщ. Сітечјас-нојјас вѳ-чѳм серті Англіја сулалѳ США бѳрын мѳд местаын мірас.

Колѳм немын Англіја вѳлі медвозын муныс промышленнѳј странаѳн; сені вѳчлісны сымда промышленнѳј кѳлуј (іѳделіје), мыјда вѳчлісны став мукѳд странајасас ѳтлаын. Секі-жѳ англі-јаса капіталістјас да англіјаса правітелство кужісны ісползујт-ны аснысѳ озырмѳдѳм могыс м о р с к ѳ ј т у ј ј а с да выгоднѳј г е о г р а ф і ч е с к ѳ ј п о л о ж е н і е с ѳ Англіјалыс мушар вы-лын, а сіѳ-жѳ ішомѳн да кѳртѳн озырлунсѳ, і медбѳрті, удоб-нѳј портјассѳ сылыс да берегјаслыс вундассѳмсѳ. Уна важнѳј ізобретеніејас промышленностын петісны англічанасан.

Но ѳні Англіја уналаын бѳрѳ колі СССР-ыс (віз. содтѳд 3 №). Бѳрѳ колі сіјѳ і США-ыс да Германіјаыс. Шуам, ішом перјѳм Англіјаын уна шахтајасын нуѳдѳны важ ног (кіпомыс),

чугун кістөм мунө ічөт да важмөм домнажасын, кодјас сетөны јона ещажык чугун амеріканскөј да советскөј домнајас серті.

Сөмын выль јукөнјас промышленностълөн, кодјас паскалісны мірөвөј война бөрын, сулалөны Англіјаын сещөм-жө вылын, кычі Германіјаын да США-ын. Шуам, англіјаса авіаціоннөј заводјас воґсасөны (сопернїчајтөны) германскөј авіаціоннөј заводјаскөд. Јона паскаліс сіґ-жө хіміческөј промышленность, шуам, іскусственнөј шөвк вөчөм. Но ґоннас бөстөмөн англіјаса промышленность техника боксаң бөрө колө амерікаса да германіјаса промышленностыс.

Віт мільон гөгөр рабочөј Англіјаын колыны у ж т ө г,—мірөвөј кріґіс понда сувтісны сені сојасөн і дажө сурсјасөн фабрікајас, заводјас, руднїкјас. Уна рајонјас кушмісны, најөс шуөны „кувсөм“ рајонјасөн. Фабрікајаслөн корпусјас сені кіссөны, машинајассө сетыс петкөдөны да вузалөны утіль вылө.

Англіјскөј капіталістјас вузалөны ассыныс төварјассө асланыс колоніјажасын да мукөд странајасын асланыс морскөј торговөј флот отсөгөн. Флотыс тајө — мірас медға ыжыд. Англіјскөј суднојас ветлөны став морејас вывтї му шар вылын да кыскалөны пөшти сымында груз-жө, мыјда став мукөд странајасса суднојас өтлаын.

Пыщкөсса в а т у ј ј а с Англіјалөн, торја-нын каналјасыс сылөн, ендөмјас кодөс, оз дөґөрїтчыны, грузјассө кыскалөны медзевсө көрттујјас вывтї,—көрттујјассө волсалөма сені јона щөкыда. Но паровозјас Англіјаын абу јонөс, сыпонда појездјас сені жеңыдөс (35 негырыс вагоныс не унжык). А в т о м о б і л ь н ө ј т у ј Англіјаын вөчөма уна, віґөны најөс бура. Автомобільд серті (2400 сурс) Англіја уступајтө сөмын США-лы, но кызвын автомобилсө вөчөма Американын.

Вїз му о в м ө с ы н Англіјаын ужалө сөмын җеыжыд јукөн олысыс, но странаыслы візму овмөсыс зев важнө. Англіјаса фермерјас медыжыд җымаңіје пуктөны скөт візөм вылө: јөла скөт, ыжјас, порсјас да курөґјас вөдітөм вылө. Кызвын муыс Англіјаын—візјас, пөскөтінајас да көрым турун көґажас улын. Њаң көґажас—шөбді, зөр—вөдітөны еша. Мујас вөдітөны да вынсөдөны зев бура, сыпонда најө сетөны ғырыс урожајјас.

Но ас җаң, ас јај, выј, колк Англіјалы тырмө сөмын кујимноль төлыс кежлө, најөс вајөны мукөд странајасыс Јевропаыс да Америкаыс.

О р т с ы с а в у з а с ө м Англіјалөн зев ыжыд. Пыртөны сојан прөдуктајас да промышленностылы разнөј сырјо: хлопок, вурун, рудајас. Петкөдө Англіја промышленнөј вөчасјас: машинајас, ткаңјас да ізшом. Ортсысавузасөм бергөдчөм серті Англіја сулалө медвозґа местаын став мукөд государствојас костын.

В е с к ө д л ө м с е р т і Англіја лөө королевство, но корольыс властсө ограничајтө парламент, кытчө пырөны депутатјаслөн палата да лордјаслөн палата. Вескөдлан ужсө нуөдө міністрјаслөн совет. Сїјө ужалө ғырыс капіталістјас да лорд-

јас индѳдјас сертѳ, кодјас бостѳны ыжыд доходјас промышленостыс, вузасѳмыс да мујаснысѳ ыжыд донес арендаѳ сетѳмыс. Чѳжѳм сѳмсѳ најѳ вужѳдѳны мукѳд странајасѳ, шуам, Инѳјаѳ, кѳнѳ пуктѳны прѳбыл вајыс прѳдпрѳјатѳјејасѳ: плантацијајасѳ, кѳрттујјасѳ да с. в.

Р а б о ч ѳ ј к л а с с Англіјаын лоѳ кызвын населѳнѳјенас; но главнѳј рабочѳј массасѳ абу органѳзујтѳма, најѳ оз сулавны профсоюзјасын.

Трејѳуниѳнјас (Англіјаса профсоюзјас) котыртѳны сѳмын ыжыджык уждон бостыс рабочѳјјасѳс. Унжык союзјаснас вескѳдлѳны лейборѳстскѳј партѳјјаса журнѳдмејас (главарјас), кодјас дѳрјѳны капѳталѳзм.

Но классѳвѳј вежѳртасыс англіјаса рабочѳјјаслѳн быдмѳ воыс-воѳ. Прѳмер тујѳ поѳѳ бостны 1926-ѳд вога всеобшѳѳј забастѳвка. Изшом шахта кутысјас јѳна чѳнтѳсны секѳ уждонсѳ изшом перјыс рабочѳјјаслы і рабочѳјјасыс јавѳтѳсны забастѳвка. Налы отсалѳм могыс сувтѳс став рабочѳј классыс Англіјалѳн. Лоѳ всеобшѳѳј (став рабочѳј класслѳн) забастѳвка, кушѳмѳс ез-на аѳзыв Англіја: пѳштѳ став заводјас, фабрѳкјас, кѳрттујјас, парохѳдјас, трамвайјас сувтѳсны. Тајѳ забастѳвкаыс, кодѳ јѳна повѳѳдѳс буржуазѳјасѳ, мунѳс 10 лун чѳж, а изшом перјысјас бастујтѳсны, геројјас ешѳн вермасѳсны јешѳѳ уна тѳлыс. Тајѳ јѳна кучкѳс буржуазѳјалы. СССР-са ужалыс јѳз сетѳсны секѳ матерѳалнѳј отсѳг (сѳмѳн) англіјаса бастујтыс рабочѳјјаслы. Капѳталѳзмѳн дѳзмѳмыс рабочѳјјаслѳн codѳ, а сѳкѳд ѳтѳѳѳ кыптѳны Англіјаын револуцѳннѳј настројѳнѳјејас.

Брѳтанскѳј імперѳја.

Карта вылыс. Петкѳдлѳј медгырыс владенѳјејасѳѳ Англіјалыс да вѳста-лѳј главнѳј карсѳ быд владенѳјелыс. Вѳзѳдѳј морскѳј тујјас, кодјас мунѳны Англіјаыс сѳјѳ владенѳјејасѳ. Петкѳдлѳј Суецкѳј канал да пролѳвјас: Гѳбралтарскѳј, Бабѳл-Мандѳбскѳј да Малаккскѳј.

Аслас владенѳјејаскѳд ѳѳѳ Англіја лоѳ медса ыжыд да мед уна населѳнѳјеа государство—Б р и т а н с к ѳ ј і м п е р ѳ ј а. Сѳјѳ бостѳ сушалыс нѳлѳд јукѳнсыс унжык да пѳштѳ нѳлѳд јукѳнсѳ став мувыв населѳнѳје лыдыс—500 млн. морт гѳгѳр.

Ачыс Англіјаыс, лѳбѳ Сојѳѳѳиѳннѳј королевство, лоѳ м е т р о п ѳ л ѳ ј а ѳ н, а владенѳјејасыс сѳлѳн шусѳны разнѳј нѳм-јасѳн.

А. d o m i n i o n j a c — асныс аснысѳн вескѳдлыс јукѳнјас Брѳтанскѳј імперѳјалѳн. Налѳн емѳс асланыс парламентјас да мѳнѳстрјаслѳн сѳветјас; ташѳмыс квајт: **Австралѳја, Новаја Зеландѳја, Јужноафрѳканскѳј сојуз, Канада, Нѳју-Фаундленд да „Свобѳднѳј Ирландскѳј государство“.**

Унжык доминѳонас олысыс—кызвыныс Јевропаыс мунѳм јѳжыд јѳз; сетѳѳс олысјасѳѳ-жѳ кызвынсѳ бырѳдѳма. Мукѳд

домініонясыс торжалö „Свободнöй Ирландскöй государство“: англичана сені оз овмöдчывны, домініон правасö сылы сетöма вöлі 1921-öд воö.

Б. Мöд јукöн англискöй владеңіејаслөн—к о л о н і я ј а с. Сені вескöдлöны губернаторјас да мукöд англискöй чіновникјас; пöлиціја да војска отсöгöн најö віöны англијаса капіталістјас-лыс властсö сетчöс олысјас вылын. Главнöй колоніја Англијалөн—**Брітанскöй Індіја**, сен олö 350 млн. морт. Таыс öтöр, Азіјаын Англијалөн емöс мукöд колоніјас-на, шуам, **Цейлон**, **„Владеңіејас прі проліве“** (Малаккскöй пролів), **Гонконг**.

Африкаын Англијалөн колоніјас: **Англо-Египетскöй Судан**, **Асыввыв Африка**, **Нігеріја**; Америкаын—**Јамајка ді** да мукöд ді-јас Вест-Індіјаын; Австраліјаын—**Новаја Гвінеја** ділөн ыжыджык јукöныс да **Океаніјалөн** кызвын діјасыс; Јевропаын—**Гібралтар** да **Малта**.

Мукöд владеңіејасыс Англијалы важнöјöс географіческöй положеңіенаныс, шуам, **Гібралтар**, **Суецкöй канал** пöлөн полоса (Суец да Порт-Саід портјасöн), **Аден**, **Гінгалур**, **Гонконг**. Ставыс тајö ізшом бостан станціјас суднојаслы да укрепітöм базас военнöй флотлы.

Став владеңіејасыс ворсöны рол англијаса вузасöмын. Сетыс Англијаö вайöны разнöй төварјас: Індіјаыс—ріс, хлопок, джут, чай; Австраліјаыс—кынтöм јай, вурун; Лунвыв Африкаыс—вурун, зарні, алмазјас; Канадаыс—шобді, вөр, сыр да с. в. Англискöй төварјас (фабрічнöй вöчасјас) вузассöны тајö владеңіејасас-жö ыжыд доңјасöн.

Асланыс колоніјасö англискöй капіталістјас вузалöны асыныс төварјаснысö, оз леңны пыртны сетчö төварјассö мукöд странајасыс.

Меö главнöй владеңіејасыс Англијалөн сулалöны Індіјскöй океан гөгöрын. Сыпонда Англијаыс Гібралтар, Суец да Аден пыр туј сылы вывті важнöй. Сіјөн тајö туј пöлöныс і стрöиталöма меöс важнöй морскöй базассö.

Колоніјас вылын властсö віöм могыс Англијалөн лöсöдöма зев ыжыд военнöй флот.

Лоö-кö был война, англијаса імперіалістјас вермасны бостны колоніјассыс уна мільон салдат да мöдöдны најöс бојна вылö, кыгі најö вöчлісны-нін сісö мірöвöй война дырјі 1914—1918-öд војасын.

Контрольнöй јуасанјас:

1. Мыла шуöны, Брітанскöй імперіаын-пö некор оз леччыв шонді?
2. Удобнö-ö Англија владеңіејаслөн разнöй местајасын сулалöмыс сіјöс дорјöм былö?
3. Вермас-ö Англија кутны чорыд надеја сы власт улын олыс азіјаса на-родјас верност былö?

ФРАНЦИЈА.

Плошцад 551 сурс кв. км. Населеније 42 млн. морт.

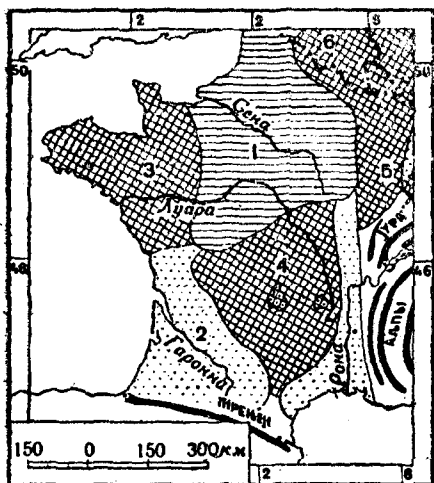
Виздлөй (2 № сөдтөд), кушом места плошцад серти Франција бостө Јевропейскөй государствожас костын. Кушом государствожаслы уступайтө сиреҥ населеније лыд серти?

Географическөй положеније да граңицајас.

Франција бостө Рытыввыв Јевропа материклыг векналан јуконсө да Корсика діос Средиземнөй море вылыс. Сиреҥ сулаломатын Англыјакөд да Германіјакөд — капиталистическөй мірын.

возын муныс странајаскөд — да океан вомон ветлан медса важнөй мірвөй тујјас паныда-сан инын. Но море береҥјассан пышкөс јуконјасөзыс сылөн лоб јона ылынжык Англыјаын серти (карта, 6 лб.).

Сыпыды Франціјалон буржык јитөдыс Средиземнөй море дорса странајаскөд.

Массивјас Вулканическөй обл
Том складчатөй гөрајас
Намытөй увтасјас

Карта вылыс. Кушом морејас (заливјас, проливјас) кыштовтоны Франціјабс? Кушом портјас сылөн емөс лунвылын, ритыввылын да војвылын? Код странаыслон кыкыс — Франціјалон алы Англыјалон — буржык положеније ыс море вылын? Кыты мунө Франціјаын 50-өд параллель да кыты (кушом карјас дінті) сиреҥ мунө Германіјаын, Чехословакіјаын да СССР-ын? Кушом часөвөй појасын сулалө Франціја? Кушом государствожаскөд сиреҥ граңичитө суша вылын?

Му веркөс теча сөрти Франціјалон јукөм: 1 — Војвыв французскөй увтас; 2 — Гароннскөй увтас; 3 — Бретань да Нормандіја — массивјас; 4 — Центральнөй Французскөй массив; 5 — Вогезы; 6 — Арденны.

Лунвыв береҥын Франціјалон сулалө важнөй порт **Марсель**, Рона јувомдорсан ыылын. Јувомас морскөй суднојас оз вермыны пырны мелјас да лыа көсајас понда. Рона нуб зев уна ыут да тыртө сиреҥ војвыв лапкыд јуконсө **Льонскөй заливлыс**.

Рытыввыв береҥын Франціјалон емөс удобнөй гаванјас **Гаронна** јувом дорын (ыжыд порт **Bordeaux**) да **Луара** јувомын. Тајө јувомјасыс пріливјасон да отливјасон јона паскаломабс. **Бретань** полуостров җоннас вундасөма заливјасон да бухтајасон.

тани сулалё Франціјалён военнѳ порт — **Брест**. Ламаншын Франціјалён ем важнѳ порт — **Шербург** і јешѳ важнѳжык — **Гавр** — Сена јувом дорын.

Сіѳкѳ Франціјалён емѳс портјас і лунвылын, Средіземнѳ морейн, кѳні важысаң паскаліс мореплаваније да кѳні мунѳны тујјас Суеткѳј канал пыр, і војвылын — Ламаншын, кѳні ѳтлаа-сѳны океанјас вывса выљ тујјас да кѳні сулалѳны медса важнѳј ѳніја госуѳарствојас.

Суша вылын Франціјалён граңиѳјасыс мунѳны квајт госу-ѳарствокѳд. На пыщкыс медса важнѳјыс — Гермаңіјакѳд граңиѳа. Кољан немын Гермаңіја ускѳдѳчіс Франціја вылѳ да мырѳѳіс французскѳј областјас — **Ељзас** да **Лотаріңгіја**; мірѳвѳј војна бѳрын Франціја бѳр бостіс тајѳ областјасѳѳ. Гермаңіјакѳд гра-ңиѳа мунѳ мыјкѳмында Рејн ју куѳа (Ељзасын), а мыјкѳмында куш равңинајасті да ѳежужыд платѳјасті. Тајѳ граңиѳасѳ Фран-ціјалѳн јона укрепітѳма мірѳвѳј војна бѳрын, Гермаңіјасаң вы-лыс ускѳдѳчѳмлы віччысѳм понѳа, коді лѳсѳдѳчѳ бостны реванш (воѳс).

Піроѳдалѳн главнѳј черѳајас.

Франціја — увтасјаса да паскыд гѳра массіѳјаса страна. Складчатѳј гѳрајас бостѳны сені ѳежужыд места.

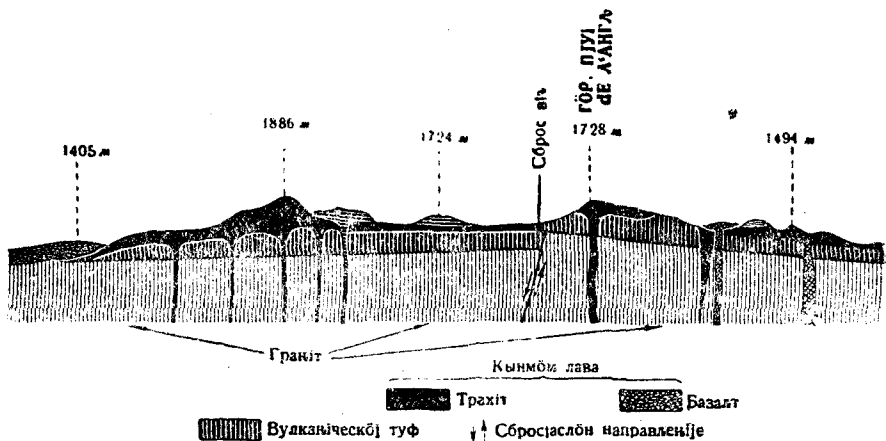
Карѳа вылыс. Кѳні Франціјаын кујлѳны увтасјас? Петкѳдлѳј да вісталѳ положеніјесѳ быд увтаслыс. Кушѳм јујас візыѳтѳны на выѳті? Кѳні најѳ заво-ѳітѳчыны да кытѳѳ усѳны? Кѳні сулалѳны гѳра массіѳјас? Кыѳі мунѳны склад-чатѳј гѳрајас?

Главнѳј увтасыс Франціјаын **Војвыѳфранцузскѳј**, кыті ві-зыѳтѳ **Сена** ју **Марна** вожкѳд да мыјкѳмында **Луара**. Тајѳ увтас вѳмѳныс мунѳны чорыд горнѳј пороѳајасыс (іѳвестѳнакјасыс) артмѳм ѳежужыд гр'ѳѳајас. Мѳд ыжыд увтас — **Гароннскѳј**, кыті візыѳтѳ **Гаронна** ју; тајѳ увтасыс Біскајскѳј залив дорын тырѳма морейн пуктѳм лыа ѳунајасѳн. Војвыѳфранцузскѳј увтас (Па-ріжскѳј бассејн) да Рытыѳ-лунвыѳ увтас (Гаронна ју бассејн) ѳтлаасѳны да мунѳны дорвыѳ полосаѳн. Којмѳд увтас — **Рѳн-скѳј** — кујлѳ торјѳн. Тајѳ — векнѳіѳк полоса, асыѳвыѳсаң сіјѳс топѳѳѳны складчатѳј гѳрајас, рытыѳвыѳсаң — гѳра массіѳ; сіјѳс тыртѳма ју ѳѳн ѳѳјмторјасѳн (наносјасѳн).

Уна места Франціјаын бостѳны гѳра массіѳјас. На пыщкыс торја-нын ыжыд ѳті — **Централнѳј массіѳ**. Сіјѳ дѳза жужыд да паскыд щѳщкѳс выѳтас, сы вылын кыпѳдѳчыны кусѳм вулканјас. Тајѳ **Мѳн-ѳѳр** да вулкан **ѳеп Пјуі**, кѳні лыѳѳысѳѳ 60 гырыс да посны вулкан. Ставныс најѳ сулалѳны потасјасын, кыті коркѳ шыбласлісны лаѳајас. Вајса, важѳн кынмѳм лаѳајас да туѳјас, кодјас артмѳмаѳѳ пѳјимыс, вевтѳѳны **Оверѳ** — таѳі шусѳ тајѳ вулканічѳскѳј областыс.

Асывлаторыс Централнӧй массивлӧн јона кыпӧдчӧ, шуӧ сјӧ
Севенныйӧн. Тајӧ гӧрајасыс крута помасӧны асыввывланын —
 Ронскӧј увтаслаң, кодӧ артмӧс, мӧдарӧ, му веркӧс леччӧмла.

Мӧд дӧза паскыд, но јона лапкыд массив кујлӧ **Бретань** по-
 луостров вылын да **Нормандіјаын**. Тајӧ массивыс, кодӧ артмӧма
 гранітјасыс да крісталлическӧј сланецјасыс, Ламанш мӧдар
 берег вывса Корнуол сама, а Нормандскӧј діјас (Англіјалӧн)
 лоӧны суша коласјасӧн, кодӧ (сушаыс) ӧтлаавліс најӧс војдӧр.
 Асыв-војвылын Франціјаын кујлӧны ӧеыжыд массивјас; лапкыд
Арденныјас, — Франціјаӧ најӧ пырӧны сӧмын рытывыв помна-

Централнӧј Французскӧј массивлӧн вундӧс (разрез). Корбӧј места
 кӧнӧ лоӧ сбросыс. Кушдӧм горнӧј порода кујлӧ массив подулас да кушдӧмјас —
 веркӧсас?

ныс, да жужыджык **Вогезыјас**, — тајӧ массивыс Рејнскӧј увтас
 јукӧнкӧд щӧщ зӧнаыс пыріс Франціјаӧ мӧрбӧј војна бӧрын.
 Вогезыјас да Арденныјас костын кујлӧ нежужыд **Лотарінгскӧј**
плато.

Складчатӧј гӧрајас мунӧны Франціјаын сӧмын дорјасас. Асыв-
 лунвылын, Швейцаріјакӧд граніца вылын, сулалӧ нежужыд Јура,
 а лунвывланынжык, Італіјакӧд граніца вылын, сулалӧны зев
 жужыд французскӧј алпыјас **Монбланкӧд**. Рытыв-лунвылын,
 Іспаніјакӧд граніца вылын, сулалӧны Піренејіјас **Маладета**
 јывкӧд.

Полезнӧј іскопајемӧј јас емӧс Франціјаын сӧмын
 гӧра массивјас подулын. Главнӧјјасыс на пышкыс — кӧрт руд
 ајас, Вогезыјасан војвывланын, Лотарінгскӧј плато пыш-
 кын, Мец гӧгӧрын — тајӧ лоӧ кӧрт рудаӧн вывтӧ озыр места
 Јевропаын. Ізшомӧн Франціја абу озыр; главнӧј ізшома ініас
 кујлӧны Арденны подувјас дорын, **Лїлл** кар бердын, да Цен-
 тралнӧј массив подувјас дорын (**Крез** да **Гент-Етјен** бердын).

Му с і н ј а с Франціјаын, кѳ і подзолаѳс, но буржыкѳс Англіјаын да Германіјаын серті: Франціјаын леднікјасѳн пук-тѳм наносјас (вајасјас) абуѳс, паскыда кујлѳны лѳсса почвајас.

К л і м а т Франціјаын умереннѳ-шоныд да васѳд. Осадок-јасѳ ѳајѳны орчча океаныс рытыв тѳвјас, кодјас пѳлтѳны тани вогѳгѳр. Гѳрајасын да массивјас вылын кліматыс кѳзыджык дај вывті уна осадок; рытывлатор бокјасас гѳрајасын да массивјас вылын осадок усѳ унжык асывлатор бокјасас серті. Кос повод-ѳа Франціја оз тѳд, а левен кістан зерјас сені овлѳны частѳ, кор локтѳны океансаң ғырыс ціклонјас.

Җік мѳд кліматыс Средіземнѳј море дорјасын да Ронскѳј увтасын, кодѳс војвывсаң пошѳны гѳрајас. Тани гожеа во жын-јас сулалѳ міча да жар поводѳа, зерјас пѳшти оз овлыны. Тѳ-лын татчѳ воѳны океансаң ціклонјас да ѳајѳны ыжыд зерјас. Морозјас тани пѳшти оз овлыны, клімат подтропіческѳј.

Ј у ј а с Франціјаын ыжыд вааѳс, но абу век ѳткодѳс: лѳбѳ вывті јона туѳны, ызѳбѳн мунѳны, лѳбѳ јамѳны сешѳма, мыј пароходјаслы сѳкыд корсны тујсѳ (фарватерсѳ). Таҗі торја-нын овлѳ Луаракѳд да Гароннакѳд, кодјас бостѳны уна ва Централ-нѳј массив вылын ғырыс зерјас дырјі.

Војыввфранцузскѳј увтас.

Карта вылыс. Кушѳм вож усѳ Сенаѳ? Кушѳм мукѳд јујаскѳд сіјѳс ѳтлаалѳма каналјасѳн? Кушѳм ізѳтермајас вуѳѳны Војыввфранцузскѳј увтас јул тѳлысын да јанвар тѳлысын, да кѳні тајѳ ізѳтермајасыс мунѳны СССР-ын гоѳѳмын да Италијаын тѳвнас?

Војыввфранцузскѳј увтас—сіјѳ шупѳда жужыд дорјаса блуд код (серпас, 56 лѳ.). „Блуд“ шѳрас сулалѳ Паріж, а сыпонда тајѳ увтасыс шусѳ сіҗѳ **Паріжскѳј бассејнѳн**. Почвајас кыз-выныс еша подзолаѳс, сојѳд-лѳссаѳс, јона бурѳс. Шѳбѳд да сахарнѳј свеклѳа мујас костын кујлѳны тани міча веж туруна віҗјас (лугјас), кѳні јіреѳ јѳла скѳт. Быдлаын сулалѳны кірпічыс вѳчѳм керкајас крестаналѳн, на гѳгѳр гартчѳ плушш; сені-жѳ сулалѳны каменнѳј скѳтнѳј дворјас, гѳгѳрыс—кѳрым свеклѳа мујас. Јујас пѳлѳн кысѳѳны фрукта пујаса садјас: јаблонајас, грушајас, слѳвајас. Лунвыв јукѳнын, торја-нын **Шампанын, Рејмс** кар дорын, ізвестковѳј гѳрајасын лунвывлатор кос бокјасас вѳѳтѳны ғырыс вінограднікјас. Віноградлы тани оз лѳзны быд-мыны да сіјѳ лѳпкыѳік кустарнікјас код, Италијаса віноград-нікјас дінын најѳ зев омѳлѳс, урожајјас сетѳны неыжыдѳс, но сыпыѳѳі віноградыслѳн плодыс вывті бур, сыыс вѳчѳм шіпучеј вінајас (шампанскѳј) зев дѳнаѳс, најѳс петкѳѳѳны мукѳд стра-најасѳ.

Уна места бостѳны Паріжскѳј бассејнын сіҗѳ разнѳј овощ-јаса паскыд мујас; французјас торја раѳейтѳны салат да спар-жа. Уна быдсама овощјас, јѳв, свежѳј слѳвочнѳј выј мѳдѳѳѳны

быд лун карјасо, торја-нын Парижо, грузовој автомобилјасон шылыд асфалтовој тујјас вывти, кодјасо нубодома быдлао мујас костті.

Франціјаса крестана кызвыныс голос. Став продуктјасо налыс донтом донис бостоны ғырыс торговечјас да нубоны асланыс магазинјасо да лавкајасо, коні вузалоны кујимдонн.

Парижскөй бассейндон ытыыс - војывысан асыв-лунвылан вундос (разрез). Корсөй вундос вывсис Сена ю долина (Париж бердын) да Марна долина (вылыс помас). Кушом вывтас-јас сулалоны тајо увтасјас доргогөрын?

Мирөвөј војна дырји асыввыс јукөныс Парижскөй бассейндон да Белгијакөд став гранца поллоныс ыкөк кесылысны: став карјасо, шуам Лыль, кызвын сиктјасо да тујјасо — ставсө вөлі пазодома артиллерия бидн либө взор-

витөма германецјасон Франціјанс бөр петіганис. Мирөвөј војна бөрын тани нубодома вөлі зев ғырыс стрөителнөј ужјас, став пазодом торсө выл вылө вөчөма, өні тани весігтө буржык војнаөз дорыс.

Париж.

Војывыфранцузскөй увтас шөрын, Марна да Сена отлаасан инын, сулалө Франціјалон столица **Париж**. Тајо—ыжыд промышленнөј да торговөй центр, а сизжө Франціја просвещенијелон да искусстволон центр. Париж өдјө быдмө: коні неважөн-на вөліны важ крепостнөј стенјас, өні мунөны улычајас да бульварјас; војна возвылын Парижын вөлі 3 млн. морт, а өні 5 млн-нын; сизжө панјис Берлинөс да ыжта сертыс лоі мөд карөн Јевропа-најо ырдәлөны југыд бјасон, јөзөн тырмаөс.

Париж сулалө Сена кыкнан берег вылын, ју вомөныс вөчөма зев уна посјас. Вескыд берег вылас сулалөны буржуазнөј кварталјас.

Тани зев јона ветлөны автомобилјас, автобусјас да трамвайјас, весіг Лондонын да Нју-Йоркын ¹⁾ дорыс јонжыка. дорвыс сулалөны роскошнөј магазинјас, мукөдыс на пышкыс бостоны зон кварталон, налөн емөс сурсјасон приказшкјасыс да вузасысјасыс. Сені-жө сулалөны театрјас да кафејас, ытысаны најо ырдәлөны југыд бјасон, јөзөн тырмаөс.

Сена вескыд берег вылын сулалө Лувр—ыжыд дворец, коні војдөр овлісны французскөй королјас, а өні сені—разнөј музејјас да картиннөј галерејас.

¹⁾ Парижын важөн-нын стрөитөма метрополітен (мупышса туј), но сеті ветлөны омөлжыка Лондонын да Нју-Йоркын серті.

Сена шугаладорын—сенат, депутатяслн палата да пшты став высшй учебнй заведенијасыс, кодјас чукормомабс Латинскй кварталын; тани олны студентјас.

Шуга берег вылас-жй сулалй жужыд Ејфелевй башня (300 м), кысан тыдалй гйгйрбок 50 км сажй: тыдалны фабричнй предместьјас, садјас да гырыс паркјас.

Чйк мйб ногабс рабочй кварталјас Парижын. Тани зев уна ужтм ййз; најй ветлны-шййтны најт да ческыд улчаяс вывты, пукалны лйб кулны скамјаяс вылын. Уна фабрикајас да заводјас сулалны ужтм, на пыцкын шйш ыжыд автомобилнй завод Ситроен, кытыс 1934-йй воб вйтлма вйлі став 36 сурс рабочйсй. Чужымјас рабочйјаслн зумышйс—тани кабыртчй кулак буржуазія нарйтймлы.

Париж—революционнй пролетариатлн важнй центр. Тани кыптыс Парижскй коммуна—пролетариат фйктатуралн исторіяын медвоzza опыт. „Коммунарјас стена дорын“, кйні унабс лыјлысны коммунаса бйецејас пыс, парижса пролетариат быд во вйчалй демонстрацияјас.

Париж—Рытыввыс Јевропа тујјаслн важнй центр: тани йтлаасоны кйрттујјас, ва тујјас, автомобилнй да воздушнй (сынйд) тујјас.

Парижыс мунйны експрессјас: 1) норд-экспресс—далней Востокй (Берлин пыр да Москва пыр); 2) ориент-экспресс—Страсбургй—Венай—Стамбулй; 3) зюд-экспресс—Мадридй да Лиссабонй, й мукйд.

Автомобилнй асфальтвй тујјас мунйны Парижаң быд бокланй, двйженијеыс сенй зев ыжыд.

Сынйдти ветлысјаслы лйсйбйма аеропорт, мајакјасыс сынн војјасын југыда йзйны, лебгыс аеропланјаслы вывсаң најй тыдалны 100 км сажсаң ылйжык.

Ва тујјас Парижлн мунйны јујас куза да каналјас куза: лунвылй—Роналан, рытыввылй—Луаралан, асыввылй—Рейлан, војвылй—Ламаншлан. Но ва тујјассй Францияын, торја-нын каналјас, важйн-нын ез вылмйбдыны да сетй вермйны ветлыны сймын негырыс суднојас.

Контролнй јуасан:

Петкйдлй Јевропа карта вылыс кйрттујјас, кодјас мунйны Парижыс Москвай, Стамбулй, Римй да Мадридй.

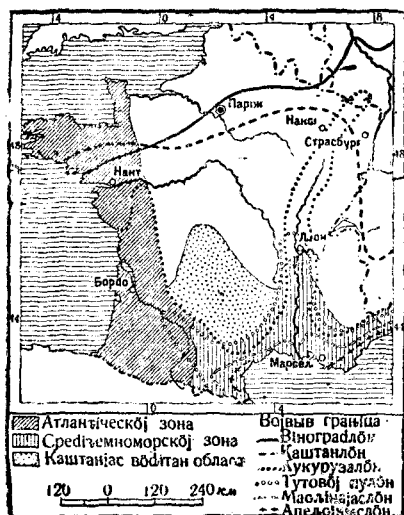
Гароннскй увтас.

Карта вылыс. Кушйм быдмйгјас вйфйтны Гароннскй увтасын? Кушйм быдмйг границаяс вужйны сйјс лйб мунйны војвылынжык?

Тајй увтасыс кулй Гаронна ју пйлн да Бискајскй залйв берег пйлн.

Шондй тани кайй вылйжык, сыпонда јул тйлысса шйр температура тани сешйм-жй, кушйм сйјй лунвыс Украинаын да

Нижнеј Волга вылын (Саратов дінын); тани вѣдѣтѣны кукуруза, сїѣ сетѣ шобдї дорыс ыжыджык урожај; уна места бостѣны табак, сахарнѣ ѡвеклѣ, пыш; садјасын быдмѣны персїкјас (зевгырысѣѣ), абрікосјас, грецкѣ орехјас. Крестана вїдѣны уна мѣс, порс; вердѣны најѣс кукуруза-ѣн. **Жїронда** (таї шусѣ Гаронна-ѣн паскыд јувомыс) берејас вылын вѣдѣтѣны вїнограднїкјас да вѣчѣны бур вїна (бордосскѣ).

Важнѣј промышлєннѣј культурнѣј быдмѣјас вѣдѣтѣм-ѣн војвыв гранїцајас Францїајын. Кушѣм ју долинаын вѣдѣтѣны медса уна культурнѣј быдмѣј?

налыс таїѣ важмѣма-нын, но ѣні сїѣс вѣчѣны, Бїскајскѣ залив-ыс Средїземнѣј морєѣ војєннѣј суднојаслы вужѣм вѣлѣ.

Бретань да Нормандїа.

Бретанскѣј массїв сещѣм лапкыд, мыј тѣдчытѣѣ ѣтлаасѣ орчча кык увтаскѣѣ. Атлантїческѣј океанлаң-жѣ да Ламаншлаң сїѣ помасѣ крут кыркѣщјасѣн.

Морєыс таїѣ берејас дорын јона гыа. Вѣсса океанлѣн валјас помала ыжыд шумѣн кучкѣны скалајасѣ. Шѣныд да васѣд рытыв тѣвјас вайѣны уна кымѣр-јас, дугдывтѣѣ нѣжїѣнык зерѣ. Сыпонда клїмат Бретаннн да Нормандїајын морскѣј; тѣлын тани мунѣны зерјас, зев шѣча овлѣ лым; јанвар тѣлысса шѣр температура сещѣм-жѣ, кушѣм сїѣ Лунвыв Італїајын; но тапыдѣї гѣжѣмыс ыркыд, Фїнскѣј залив берејас вылын код-жѣ. Бретаннн быдмѣны век веж мїр-тајас, лаврјас, јапонскѣј камелїајас, но вїноград ѣз во: сылы колѣны шѣндїз жар лунјас, а сещѣм луныс тани овлѣ шѣча. Фрукта пујасыс бура быдмѣны јаблонјас. Вїзму вѣдїтны позѣ, но медса бура быдмѣны тани турунјас.

Міча веж лугјас вылын Бретањын да Нормандіаын јона паскалома јо ла о в м о с да п о р о д і с т њ (ломовѡј да рысістѡј) в ѡ в ј а с віѡм. Мѡсјас да вѡвјас јірсѡны сені пѡштї вогѡгѡр вѡла вылын, веж лугјас вылын,—ѡтї мѡдсыс најѡс (лугјасѡ) торјѡдѡмаѡс ловја пощѡсјасѡн лїбѡ суцкасан сутугаѡн. Крестана—кѡзајева олѡны ѡткѡн-ѡткѡн сулалыс керкајасын, керкајас гѡгѡрыс—гырыс ф р у к т ѡ в ѡ ј с а д ј а с. Фрукта пујас, торја-нын јаблонајас, сетѡны ыжыд урожајјас; фруктајасыс тани вѡчѡны сїдр—јуантор, віна пыѡдї.

Берегдорса олысјас—бретоненјас, бур мор'акјас: најѡ кыјѡны черї не сѡмын асланыс берегјас дорын (карта, 47 лб.), но ветлѡны моторнѡј-паруснѡј суднојасѡн ылѡ океанѡ—Ісландіја да Њју-Фаундленд берег дорјасѡз, кѡні најѡ кыјѡны треска да селдї, Іспаніја да Афріка берег дорјасѡз, кѡні кыјѡны тунецјас. Тыртасны ассыныс суднојасѡ черїѡн да локтѡны бѡр а с берегѡ, но тани најѡс віччысѡны консервнѡј заводјаслѡн кѡзаїнјас да бостѡны налыс черїсѡ донтѡм-доныс. Тапонда черї кыјысјаслѡн семјајасыс шыгјалѡны.

Најѡ ветлїг коста, гѡтырјасыс да челадыс налѡн чукѡртѡны „морелыс урожај“: ѡтлїв дырїї петѡны берег дорѡ да ѡктѡны мешѡкјасѡ прїлїв бѡрын колѡм поснї черї, ракјас, ва быдмѡгјас (водорослјас),—ставыс тајѡ мунѡ лїбѡ сојѡмѡ, лїбѡ лугјас вынгѡдѡм ылѡ.

Бретањ озыр бухтајасѡн, быд бухтаын — черїкыјысјаслѡн порт: сулалѡны черї кыјан суднојас—паруснѡјјас да моторнѡјјас. Медса бур бухтаас сулалѡ главнѡј военнѡј порт Франціја-лѡн—Брест; сен емѡс гырыс судостроїтелнѡј заводјас.

Ронскѡј увтас.

Карта вылыс. Віѡдѡј, кыї візвѡтѡны Сона да Рона јујас. Корсѡј сетыс гырыс карјас.

Кліматыс Ронскѡј увтаслѡн подтропїческѡј да сы вѡсна тани быдмѡны век веж кустарнїкјас да пујас, на пыцкыс торја важнѡј лѡѡ масліна. Таыс ѡтдор, сенї вѡѡтѡны вінограднїкјас, быдлаын волсасѡны шобдї мујас, мујас гѡгѡр быдмѡны тутѡвѡј пујас. Сетыс крестана нещкѡны корјасѡ да верѡѡны шѡвк вѡчыс лѡлѡјасѡс. Ыжыд вред вѡчѡ быдмѡгјаслы мїстрал тѡв, кѡдї пѡлтѡ вѡјвысѡн гѡрајас костѡд.

М і с т р а л пѡлтѡ Ронскѡј увтасын сещѡм частѡ да сещѡм јона, мыј куш їнјасын сулалыс пујас быдмѡны лунвывлан, тѡв нылыд копырѡн. Фруктѡвѡј садјасѡс віѡдѡны мїстралыс кїпарїсјасѡн. Мукѡд дырїї мїстрал мунѡ сещѡм вынѡн, весїг сувтѡдѡсылы паныд муныс поездјас.

Ронскѡј увтас—војвыс Франціјаѡс Средїземнѡј морекѡд ѡтлаалан туј: сетї мунѡны кѡрттујјас, шоссе да ва тујјас. Сенї сулалѡны кык важнѡј центр: **Лїон—Рона** да **Сона** ѡтлаасанїнын,

шөвк промышленностлөн центр, да **Марсел**—медга ыжыд порт став Срединемнөй море вылын. Асывланын Марселган сулалё военнөй порт **Тулон**. Јешшө асыввывланын кулө **Французскөй Ривјера**—векнидік берендор полоса, војвывган сјјөс вижоны Алпјскөй гөрајас. Тані вөфитоны гырыс цветныкјас чөскыд дука быдмөгјасыс: розајас, фјалкајас, жасминјас да с. в. Ташдөм зорјјасыс мунөны духјас вөчөм вёлө. Ривјераын, цветныкјас да апельсін садјас пөвсын (апельсін плодыс оз во) да палмајас пөвсын (најө оз сетны некушөм плодјас) сулалё курорт—**Нццца**. Францјаса ужалыс јөз Нцццаө оз ветлыны—вывті дөна.

Нидцасаң матын ем ічөтк гсударство—**Монако**, сені ыжыд
ворсан (ігорнө) дом; тајө дом доход вылас і олө тајө кнаже-
ствоыс. Татчө волөны буржужас гажөдчөм могыс да кокні на-
жетка корсыс јөз.

Централнõј Французскõј масcив.

Тайо массивы бура жуьыд, дај сулало сјо васод рытыт тѳвын тужы вылын, сыпона тані чорыджык кылат: тѳлын тані овлоны пургајас, а гојом ыркыд да зера. Војдор тайо массив вылас быдмылісны лыска вѳрјас; но ѳні најос пѳшти ставсѳ кералома, на местаын ѳні—тусануа ердјас да вјзјас (лугјас). Массив вылас јѳзыс оло еша. Главнѳј ужыс налѳн скѳтвјѳом; увтасжык пѳскѳтінајас вылын вѳѳітѳны сура гырыс скѳт, а жуьыджыкјінасын—ыжјасѳ.

Торја бурѳе пѳскѳтинајас вулканјас гѳгѳрын, кѳнѳ шѳкыджыка овлѳны зерјас да кѳнѳ пѳјѳмыс артмѳм муас ем уна фосфор. Ыжјас да кѳзајас кѳјѳны вулкан конусјас јылѳзыс да пырѳны кратерјасас. На бѳрѳа ветлѳны понјас (овчаркајас) да пастукјас—батракјас, кодјас вѳѳѳны стадајассѳ. Мукѳд кратерјасыс тырѳмаѳс ваѳн, сетыс јукталѳны стадајассѳ. Свежѳј јѳј (ыжјѳј) да ыж сыр нуѳны татыс Парѳжѳ да мукѳд карјасѳ.

Масев побувјас мукѡблаын кулѡны изшом пластјас. Ташѡм
ијјасас быдмисны промышленнѡј кулјас: **Сент-Етјенн** да **Крезѡ**—
главнѡј центрјас машинјас вѡчан да војеннѡј промышленностлѡн
Францијаын.

Крезойн вѳчѳны паровозјас, танкјас, сѳкыд ѳрудіејас да с. в. Крезо заводјаслѳн ем уна отѳделеніејас став рытыввыв јукѳн пасгаыс Франціаын (Германія границајасыс ылынжык). Центральѳй канал ѳтлаалѳ Крезѳс ѳтарсаыс Сонаякѳ, а мѳдарсаыс Луаракѳд; Центральѳй канал куѳа вермѳны петны морѳб тѳні вѳчѳм мѳноносѳцјас.

Крезо заводяс ödjö быдмёны выл војнајас кешлө лёсөдчөм вёсна.

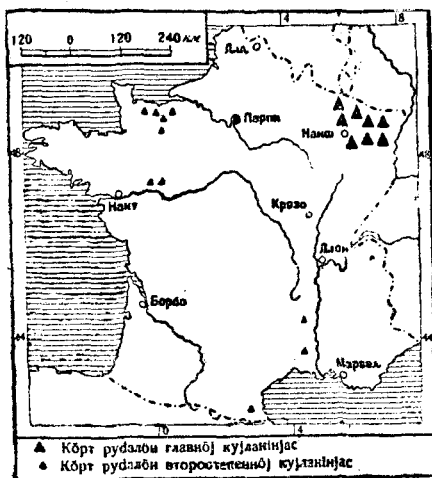
Елзас да Лотарингија.

Карта вылыс. Кушдм ју визывтѣ Елзасѣд? Вѣсталѣј главнѣј карсѣ Елзаслѣс. Кушдм полезнѣј ископајемѣјјас емѣс Елзасѣн да кушдмјас Лѣтарѣн-лѣѣѣн?

Лотарінгія—важнəй промышлєннəй облaст. Тaнi, Мозел ʒу (Рейнлөн вож) пəлөн стрəйтəмa ғырыс доменнəй да мартеновскəй пачјас, а сєнi-жə орчəбi кулəны руʒникјас, кытыс перʒəны кəрт рудa јас. Уна дaс сурс рaбoчəй лун i вoј ужaлə чугун кiстəм вылын да стaл вəчəм вылын. Лотарінгія сeтə кəрт да стaл кызвын мaшiнo-стрoитєлнəй, судострoитєлнəй да мукəд зaвoдыслы Францiяын. Нo чугун кiстəмыс тaнi мунə Германiяыс вaјəм iзшoм вылын (орччa Сaарскəй облaстыс лiбə Рурскəй бассєјныс).

1919-əд вoбз Лотарінгія вəлi жынвыјə Францiјaлөн да жынвыјə Германiјaлөн, нo вoјнa бəрын стaв кəрт рудaa полoсaыс **Мец** кaркəд шəщ пырiс Францiјa.

Елзасын перʒəны кaлiјнəй сoвјaс, кoдјас зeв кoлəны Францiяын мујас вынсəдəм вылə да хiмическəй промышлєннoстлы (сєрпaсјас, 61 да 62 лб.). Глaвнəй кaрыс Елзaслөн **Стрaсбурґ** (Мaрнa—Рейн кaнaл вылын, вiз. кaртa 64 лб.).

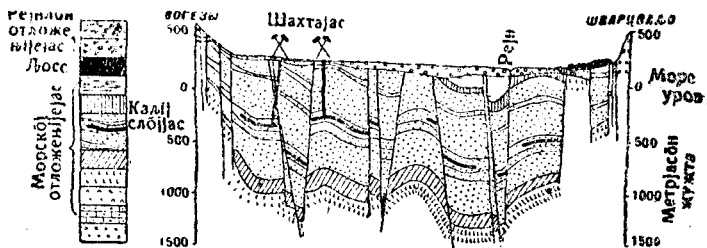

Кəрт рудa зaпaсјас Францiяын. Мыјəн aбу удoбнə пoлoжєнiєyс глaвнəй кəрт рудa кулaн iнјaслөн Францiяын?

Французскəй Альпы да Пирєнєјi.

Кaртa вылыс. Кушəм јујас Францiяын вiзывтəны Альпјaссaн? Кушəм гəрaјыс сулaлə лунвылынжык Жєнєвскəй тєсaн? Кушəм јујас вiзывтəны Пирєнєјaссaн?

Французскəй Альпјaс нєкымын хрєбєтəн кыссəны Итaлiјaкəд гpaнiцa пəлөн. Асыввыв хрєбєт—мєд жужыд—aртмəмa гpaнiтыс, a бoкјaсaс сылөн вoллєн.

Францiяын, Елзасын кaлiјнəй сoвјaс перʒəм. Корсəй тaјə прoфiлєыс Рейн да кaлiјнəй сoвјaс кулaнiн. Пєткəдлəй тaјə прoфiлєыслыс (А—Б) пoлoжєнiєсə кaртa вылыс мəд лiстбoкaс. Корсəй прoфiл ʒылыс кaлiјнəй сoв слəјјaссə да тəдмaлəй мaсштaб сєртi кулaн пыднaсə нaлыс шaxтaјaсын да мукəд мєстaјaсын.

тасоны алпійскөй веж дугјас; дойнајасас водітөны јола скөт; скөтсө јіреөдө-
ны гөравыв дугјас вылын. Рытывыв хребетјас—івестнајасыс; најө ежеөмаөс
кустарнікјасөн да шөч турунөн; сені јіреөны негырыс ыж стадајас.

Главнөј озырлуныс Французскөј Альпјаслөн да Піренејјаслөн—сіјө „ежемы
шом“. Гөрајассан леччан јујас вылын быдмысны промышленнөј карјас.

Піренејскөј гөрајаслөн бөкјасыс крутөс, вужан іңјас (перевалјас) сөкыдөс.
Крут бөкјассааныс үскөдчөны водопадјас. Гөрајасыс вевтысөмаөс вөрјасөн да
зев бур лөскөтінајасөн, көні гөжөмын јіреөны уна мөс да ыж стадајас.

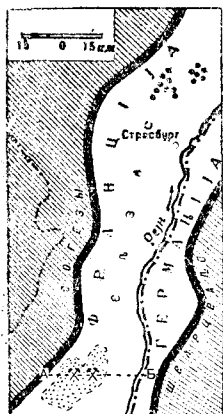
Політіческөй стрөј да овмөслөн главнөј чертајас.

Франціјаын господствујтөны ғырыс капіталыстјас: банкірјас,
заводчікјас, фабрікантјас, руднік кутысјас да с. в. Вөскөдлөм
серті Франціја—буржуазнөј рөспубліка. Конституціја серті јура-
лысјасөн сулалөны прөзідент, коді бөрјысөб
7 во көжлө, міністрјаслөн сөвет да парла-
мент, кытчө пырө кык палата: вылысса (сенат)
да ылысса (депутатјаслөн палата).

Французскөј компартіја вөскөдлө ужалыс
јөз вермасөмөн капіталлы паныд да котыртө
тајө вермасөм вылас став ужалыс јөзыс өтүвја
фронт.

Мірөвөј војнаөз Франціјаын медыжыд рөл
ворсліс візму овмөс, жын олыгыс сені вөлі
крөстана. Прөмышленностлөн значөніеыс вөлі
ічөтжык, медзевсө сіјө вөчліс ткањас, паскөм,
көмкот да роскош предметјас. Мірөвөј војна
дырјі Франціјаын стрөітөма вөлі уна выл завод:
металлургіческөј заводјас, машіностроітельнөј-
јас, цементнөјјас да с. в. Оні Франціја—про-
мышленнөј страна: французскөј промышлен-
ност ыча уступајтө англійскөј да германскөј
промышленносты, а рабочөј класс Франціјаын
јона сөді. Чугун да сталь кістөм серті Франціја
сулалө көймөд местаын (3 № сөдтөд). Аслас
ізшөм Франціјалы оз тырмы, сіјөс пыртөны
Англійаыс да Германіјаыс. Машіностроітельнөј
заводјасын Паріж гөгөрын стрөітөны автомо-
білјас, авіаціоннөј моторјас, самолетјас. Уна
војеннөј заводјасын Крезөын да мукөдлаын
вөчөны пушкајас, снарядјас, пулемјотјас, танк-

јас да с. в. Војеннөј верфјас вылын стрөітөны міноносецјас,
подводнөј лодкајас. Портјасын стрөітөны ғырыс морскөј суд-
нојас 1).

Калинјо советскөй кулланіјас
Нефть кулланіјас
X Шахтајас
A---B Профільнөн пөстө жөніө

**Елзас јукөн-
лөн карта.** Кор-
сөј профіль вылыс
(61 лб.) кык шахта,
а сізжө і карта вы-
лыс.

1) Неважөн Шербургын стрөітөма өтө зөв ыжыд пароход „Нормандіја“,
өдјө мунөмнас сіјө бөрө көліс став рекордјасөб: Јөвропаныс Америкаө сіјө му-
нөс 107 часөна, а бөр тујсө вөчөс 99 1/2 часөн. Тајө пароход вылас кајутајасыс
I да II класса пассажірјасыс роскошнөјөс, но матросјаслөн кајутајас эескыдөс
да лөк сындөдөс.

Ыжыд значеніеаёс лооны хлопчатобумажној да шерстанној фабрикајас Ыйль районуын, белгіјскөј граница дорын, кытыс перјоны ізшом.

Ыион шөвк ткаңјас вөчөм серті дыр сулаліс первој местаын мірас, но неважөн сіјө уступітіс первој местасө Міланлы (Италијаын). Парижын уна фабрикајас вөчөны гөтөвөј паскөм, јур кышөјјас, мода да роскош предметјас.

Но медвозын Франціјаын сулалөны өні с ө к ы д п р о м ы ш л е н н о с т л ө н г ы р ы с з а в о д ј а с : металлургическөј заводјас (чугун да сталь кістан), машиностроителнөјјас да разнөј военнөј заводјас. Заводјасын јона паскалоны электромоторјас, токсө најө бостөны электро да гидроэлектро-станціјајасыс.

Промышленностькөд радын сулалө Франціјаын віз му овм ө с. Шабді вөдітөм серті СССР сулалө первој местаын Јевропаын, Франціја — мөд местаын (3 № сөдтөд). Бур винајас вөчөм серті Франціја сулалө первој местаын мірас. Но віз му овмөс техникаын Франціја колө бөрө Англіјаыс. Франціјас крестаналөн кызыныслөн ічөтйк му участокјас, најө өдвө-өдвө вермөны пөткөдчыны. Төдөмыс најө оз вермыны пөлзүтчыны дона машинајасөн; најө еша вынөдөны мінеральнөј удобреніејасөн. Сыпонда урожајјас Франціја мујас вылын ічөтжыкөс асывлуныв Англіјаын дорыс, а мујасыс-өд тані буржыкөс. Јөла скөт візөм Франціјаын улынжык Англіјаын да Германіјаын серті; Франціјаын мөсјаслы сетөны ешажык көрым, а сыпонда французскөј мөс сетө јөвсө ешажык германскөј мөс дорыс.

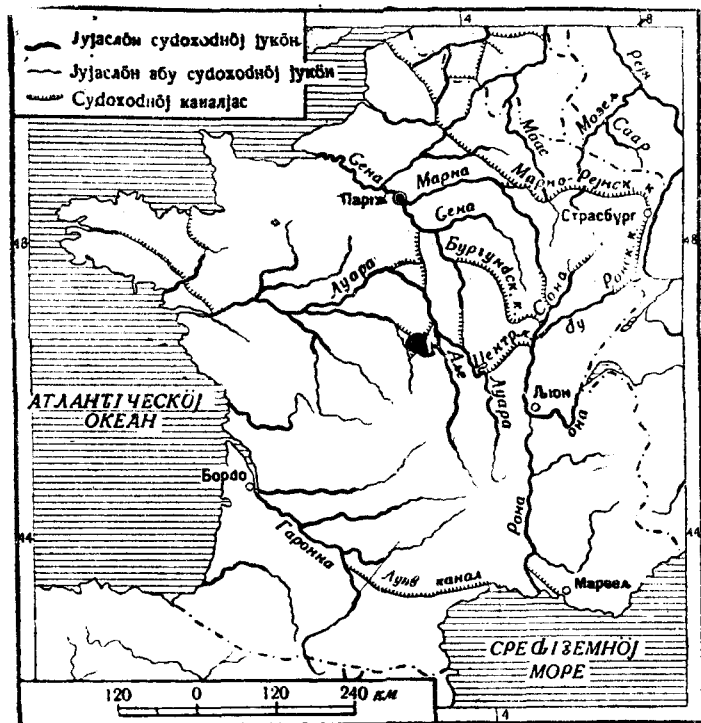
Во лы с а н т у ј ј а с Франціјаын лөсөдөма зев бура: шөкыда нуөдөм көрттујјас да автомобилнөј тујјас, а сізжө ју тујјас да каналјас вевтөны став странасө. Шоссејнөј тујјас медвојдөр кутісны стрөітны Франціјаын, но өні французскөј автомобилнөј тујјас качественас устулајтөны италјанскөј тујјаслы. Автомобіл лыд серті (1700 сурс) Франціја сулалө көймөд местаын, США да Англіја бөрын. Морскөј торгөвөј флотыс сылөн абу торја ыжыд.

Франціја—зев јон војеннөј д е р ж а в а ; сіјө візө ыжыд да зев јон арміја, а такөд шөщ вывті ыжыд воздушнөј флот; војеннөј флотыс сылөн сізжө зев јон.

Изош куланінјас да изшом перјөм Франціјаын. Корсөј мөста, көні перјысө медөа уна изшом.

Выл мiрвѡѡ война кeжлѡ лѡсѡдчiг, кызi i став империалистическѡѡ странајасыс, Франција вооружајтѡ Европаса негырыс странајас костыс ассыс сојузныкјассѡ: Чехословакијаѡс, Румынијаѡс, Югославијаѡс да Белгијаѡс. Но ѡнија кадѡ Франција озлыдфы аслыс коланаѡн заводитны выл война да кутчiсѡ мiрѡ. Сыпона сiјѡ лѡсѡдiс СССР-кѡд мѡ да-мѡ длы отсалѡм јылыс пакт—кодкѡ-кѡ ускѡдчас на вылѡ войнаѡн.

Судохѡднѡј јујас да каналјас Францијалѡн. Виѡдѡј Рејилыс Марнакѡд ѡтлаасѡм. Куѡѡм јујас петѡны тајѡ каналас? Виѡталѡј мукѡд каналјас Францијалыс; виѡталѡј, мыј да мыјкѡд најѡ ѡтлаалѡны.

Колонијас.

Карта вылыс. Корѡѡј Францијалыс колонијас Африкаын да Азијаын. Виѡдѡј морскѡј тујјас сeтчѡ Францијасан.

Франција—ыжыд колониалнѡј держава. Колонијас ыжданас сiјѡ уступајтѡ толькѡ Англијалы. Франција кiын пѡштѡ Африка жынјыс 39 млн. олысѡн—пѡштѡ ѡтмында Францијаас олыс лыдкѡд. Медса важнѡј колонијас Африкаын—**Алжiр**, **Тунис** да **Марокко**—сулалѡны неылын метрополијасыс; сeсса Франција кiынжѡ ыжыджык јукѡныс **Сахаралѡн**, ыжыд јукѡн **Екваториалнѡј Африкалѡн** да **Мадагаскар** di.

Азіяын медга важнōй колоніја сылōн — **Французскōй Индокитај**, да ічōтжык сыг—**Сіріја** (бостōма мірōвōй война бōрын).

Промышленнōй вōчасјас Франціјаыг—автомобілјас, релсјас, ткањас, паскōм—нуōны колоніјајасō, а сетыг вајōны хлопок, каучук—Индокитајыг, вурун, кучікјас, фосфорітјас—Войвыв Африкаыг. Французскōй капіталістјас стрōйтōны колоніјајасын кōрттујјас, шоссейнōй тујјас, лōсбōдōны плантаціјајас, шуам, каучук плантаціјајас Индокитајын, шōктōны ужавны ас выланыс уна мільон крестанаōс Африкаыг да Азіяыг.

Контрольнōй жуасанјас:

1. Мыј понда јона торјалō кыматыс Войвыв да Лунвыв Франціјалōн?
2. Мыјла Франціјаын візму овмōсын ыжыд значеніе кутō шобдї?
3. Кушōм полезнōй іскопајемōјјас емōс Франціјаын сузгымōн да кушōмјасōс сылы лōб пыртны?

ГЕРМАЊІА.

Плōщадь 470 сурс кв. км. Населеніе 66 млн. морт.

Кушōм места бостō Германија Јевропаын плōщадь сертї? Кушōмōс—населеніе лыд сертї?

Сулаланін да граніцајас.

Карта вылыс. Вісталōй морејас, кытчō петō Германија. Вісталōй государствojас, кодјаскōд мунōвы сылōн граніцајасыс, Голландіјасан заводітōмōн. Кушōм гырыс жујас вужōвы Германијаыг граніцајасōс? Кушōм гōрајас сулалōны Германија граніцајас вылын?

Германија сулалō Јевропа матерік шōр јукōнын і секі-жō зев важнōй морскōй тујјас дорын, кодјас јітōны Јевропаōс мукōд свет јукōнјаскōд. Елба јувомсан Ламаншōз—суткіса жењыджык туј. **Кілскōй канал** куза мунō морскōй туј Севернōй мореыс Балтїјскōй мореō, тајō тујыс Германијаыг зев важнōй: сіјō јона жењыджык **датскōй пролів** пыр туј сертї, да зōннас Германија кїын (карта, 5 лб.).

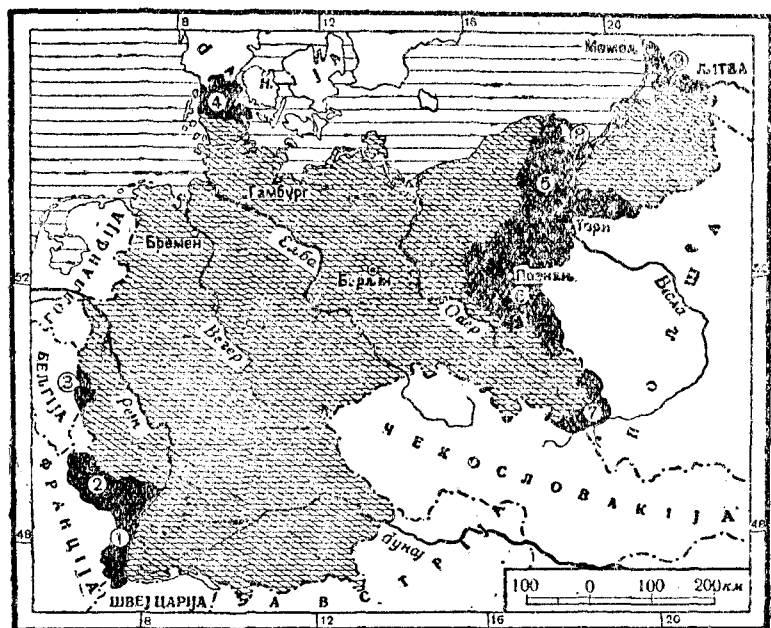
Севернōй море оз кынмыв, а Балтїјскōй море Германија бергјас дорын тупкыглō сōмын вōсныдік јіōн да регыдік кeжлō (карта, 90 лб.).

Севернōй морейн Германијалōн емōс зев бур портјас—**Гамбург** да **Бремен**; сулалōны најō паскыд јувомјасын, прїлївјас дырїі татчō вермōны пырны медга гырыс суднојасыс. Балтїјскōй море вылын емōс портјас: **Кіл**, **Штеттін** да **Кенїгсберг**.

Кіл сулалō удобнōй гаваньн, Кілскōй канал заводітчан інын, а Штеттін да Кенїгсберг—гафјасын, мōдног-кō, јувомдорса залївјасын, кодјасōс торјōдōны моресан лыа кōсајас. **Вісла** да

Неман јувомдорјасын артмѡмаѡс куз лыа кѡсајас. Лыасѡ тат-
чѡ вајѡны Балтїјскѡј море лунвыв берег пѡлѡнса гыјас векжык
пѡлтан рытыв тѡвјас дырїі. ¹⁾

Јујас пуктѡны гафјасын нујт да тыртѡны восса мореѡ пе-
тан тујјасѡ, сы понда танї фарватерјас весалѡм вылын пыр
ужалѡны землечерпалкајас.

Германијалѡн важ да ѡнїа границајас. Петкѡдїѡј областјас, кѡдјас
то јалїсны Германијасыс војна бѡрїн: 1—Елзас, 2—Лотарїнгїа јукѡн; 3—Ренїкѡј
областїѡа јукѡн; 4—Шлезвїгїѡн јукѡн; 5—Рытыввы Пруссїјалѡн јукѡн; 6—Поз-
нанїѡн јукѡн; 7—Сїлезїјалѡн јукѡн; 8—данцїг; 9—Мемель.

Вїсгїтї, куцѡм госуѡарствѡјасѡ наѡ пырїсны.

Суша вылын Германијалѡн границаыс муѡ 11 госуѡарствѡ-
кѡд, на пыцкыс кыкыс—данцїг да Лүксембурґ—зев їѡтїкѡс.
Асыввыв јукѡныс сылѡн—Асыввыв Пруссїја—торјалѡ ѡсталнѡј
Германијасыс векнїдїк полскѡј террїторїја полѡсаѡн,—тајѡ Польшалѡн
Балтїјскѡј мореѡ петан туј, шусѡ Полскѡј корїдорѡн.

Версалскѡј мїр сертї Германијалыс бѡстїсны суседјасыс со
куцѡм бура ыжыд областјас: рытыввылын Елзас да Лотарїн-
гїја, војвылын Шлезвїг, асыввылын Сїлезїјалыс, Познанїлыс
да Рытыввыв Пруссїјлыс јукѡнјас; таыс ѡтдор, данцїг порт
сы гѡгѡрса мујаскѡд торїѡдѡма кызї вѡлнѡј карѡс да Мемель
порт гѡгѡрса мујасыскѡд сетѡма Лїтвалы.

¹⁾ Лыакѡд шѡщ гыјас вајѡны јантар—важ їзмѡм пујїслыс сїг; пу кѡласјасыс
емѡ Балтїјскѡј море пыѡссын да берегјас вылас.

Оні Германијао пырö 16 „му“; главнöйжасыс на пыщкыс—**Пруссия**, кодi бостö медса ыжыд јукöнсö став Германијасыс, **Бавария** да **Саксония**.

Војеннöй боксаң кызын сухопутнöй граңицаас Германијалöн јестественнöй барьерјас (жужыд гöрајас) абуöс. Тајö öпаснö орча государствојаслы, торја-нын поспi государствојаслы: Бельгиялы, Голландиялы, данијалы, Литвалы. Кызi мирöвöй војна завоётигöн германијаса војскајас мунисны Бельгия равнинајас пыр Војвыв Францијаö, сиз-жö i воэö војна дырјi (кодöс гöтöвитöны германскöй фашистјас) вермасны најö вескöдчыны либö сiјö тудö-жö рытывылö, либö Литва да Латвия равнинајасöд асыввылö—СССР граңицајаслаң.

Природалöн главнöй чертајас.

Карта вылыс. Рирдöй лунвыв граңицасö Војвывгерманскöй увтаслыс. Висталöй главнöй горнöй массивјас. корсöй Виллсрейнскöй увтас. Петкöдлöй Германијаын визытыс ғырыс јујас.

Војвылын Германијаын кујлö паскыд увтас, лунвылынжык лöбны нежужыд гöра массивјас, i сöмын самöй лунвыв граңица дорас сулалöны жужыд складчатöй гöрајас.

Војвывгерманскöй увтас—холмистöй равнина, вевтғысöма ледник ваясјасöн (наносјасöн) шöркöдa 100 м кызта слöжөн (мукöд странајасын ташöм слöжыс јона вöснiджык). Тајö слöй увтыс сöмын кöнсурö тыдалöны известњакјаса важ холмјаслöн јывјасыс.

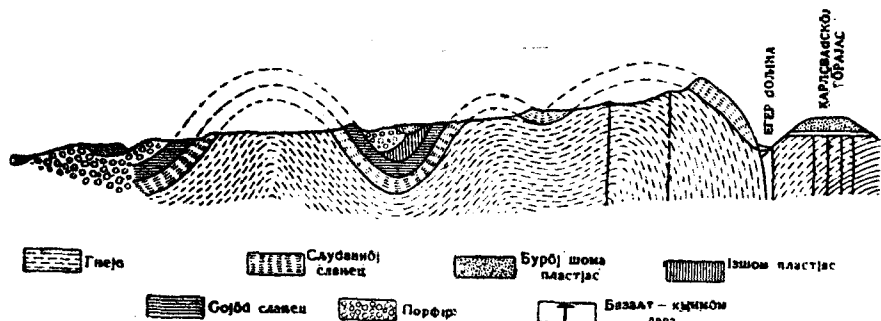
Скандинавскöй ледник еща вылö кујимыс волiс Војвывгерманскöй увтас вылö да кујимыс бөр вешылис, бöрсаыс коллiс моренајас: либö шылыд (щöщкöс) моренајас—тајö пыдöсса моренајас, либö холмистöй моренајас—тајö помса моренајас; моренајасын öтгудыр сорласöмаöс лыајас, сојјас, валун—изјас. Помса моренајасыс Балтийскöй море берегјас пöлөн аргмöма **Балтийскöй гр'ада**, кöнi холмјас костын емöс зев уна тыјас; војдöр танi вöли уна валун—ледникöн ваяöма, но öнi му веркöс-гыс пöштi ставсö-нын чукöртöма (мунисны стрöбiјас вылö).

Балтийскöй гр'адасаң лунвывлянын кысö увтас полоса, сенi ледникјас дырсаң колöмаöс важ ледник јујаслöн долинајас (карта, 70 лб.).

Јешö лунвывлянын бара паныдасöны помса моренајас,—ледникјасыс волiсны Среднeгерманскöй гöра массивјас подулö. Моренајасын ем бур матерiал автомобилнöй тујјас вöчöм вылö: гравij, из (булыжык), лыа.

Шöр да Лунвыв Германијаын му веркöсыс гöрајаса; танi уна гöра массив—паскыд, но нежужыд из гöрајас (гöрö кодöс). Главнöйжасыс на пыщкыс: Рейнскöй Силнцевöй гöрајас, Саксонскöй Руднöй гöрајас, Судетскöй гöрајас, Бөгемскöй вö, Шарцвалд. Танi медзевсö—гранит, гнейс да мукöд кристаллическöй

сланецјас. Бокјасыс массивјаслѳн нывкѳс, јывјасыс гѳгрѳсѳс,— абу жужыдѳс (1-сан $1\frac{1}{2}$ км-ѳз), вевттысѳмаѳс кызвынысѳс сук вѳрјасѳн—бук, дуб да лыска вѳрјас,— тасан і налѳн нѳмјасыс: Шварцвалд (Гѳд вѳр), Богемскѳј вѳр да с. в. Ортсыладорсан германскѳј массивјас ѳткоѳс мѳда-мѳдныскѳд. Ставныс најѳ ежсѳмаѳс кыз слѳја (некымын метр кыза) небыд породајасѳн; тајѳ небыд породајаса слѳјыс зев лѳсало вѳрјас быдмѳмлы, а сѳз-жѳ і вѳзму вѳѳтѳмлы.

Саксонскѳј Руднѳј гѳрјаслѳн вѳмѳна вундѳс. Мыјыс тыдалѳ, мыј тајѳ зев важса гѳрјас?

Германскѳј массивјас коластјасын емѳс у в т а с м е с т а ј а с (в п а ф і н а ј а с); на пышкыс гырысжыкыс кык: ѳтыс, кѳтѳ вѳзвѳтѳ **Мајн** ју, мѳдыс, кодѳ кујлѳ Шварцвалд да Вѳгеzy кѳстын да шусѳ **Вылѳсрејнскѳј увтасѳн**. Лунвылын **дунајсан** кујлѳ **Баварскѳј шѳщкѳс вывтас**. Сѳјѳ вевттысѳма плодѳроднѳј лѳссѳн, а выліжык јукѳнас, Алпѳјскѳј гѳрјас дѳнын, тырѳма важ алпѳјскѳј лѳфнык ваясјасѳн (нанѳсјасѳн) да тыјасѳн.

Ѕѳк лунвылас Германѳјаын, кѳнѳ гранѳцаыс сѳлѳн мунѳ Швейцарѳјакѳд да Австрѳјакѳд, кыпѳдчѳны **Алпыјас**. Жужыд складкајасынслѳн емѳс јѳс јывјас, пѳнјаса гребѳнјас да жужыд долынајас.

Германѳја п о л ѳ з н ѳ ј і с к о п а ј е м ѳ ј ј а с ѳ н о з ы р, торја-нын ізшѳмѳн да руд (бурѳј) шѳмѳн. Главнѳј і з ш ѳ м пластјас кујлѳны Рејнскѳј Сланцевѳј гѳрјас вѳјвывлѳдорын, **Рур** ју пѳлѳн (Рејнлѳн вескыд вѳж); р у д ш ѳ м е м уналаын Саксонскѳј Руднѳј гѳрјассан вѳјвывлѳнын. Кѳрт рудајас паныдаслѳны разнѳј местајасын, но неунаѳн. Германѳја торја озыр к а л ѳ ј н ѳ ј с ѳ в ј а с ѳ н—**Гарцсан** лунвывлѳнын; тајѳ совјасыс зев колѳнаѳс і вѳзму овмѳслы і промышленностлы.

Карта вылѳс. Вѳѳдѳј (картајас, 19-20 лѳ-јас), јанвар тѳлысса 0^ѳ да јул-тѳлысса 20^ѳ ізѳтермајаслыс мунѳмѳ. Уна-ѳ осадѳк (карта, 18 лѳ.) усѳ Германѳјаын, кѳнѳ унжык, кѳнѳ ешажык да мыјла?

К л ѳ м а т Германѳјалѳн пѳштѳ ѳткоѳ лунвылын і вѳјвылын, сы вѳсна, мыј лунвывлѳнѳ му веркѳсыс сѳлѳн кѳјѳ вывлѳн-да.

Гожом Германіяын шоныд, но абу жар; зерјас овлоны часто да отсалоны быдмыны турунјаслы, наңјаслы, корнеплодјаслы; кос поводјас овлоны шоча. Төв небыд, ыжыд морозјас овлоны сомын асыввылын; толын щокыда улдывлө, зерлө. Но гора массивјас вылын климатыс кочыджык; најо щокыда вевттыслоны кыморјасон да толын дыр кешлө тырлоны лымјон.

Рытив төвјасыс горајасон сажодом долинајасын да увтасјасын климатыс косжык да шондажык.

Ју јас Германіјалон заводичоны горајасын лунвылын да визывтоны војвылө, дунајыс өтдор. Најо ыжыд ваабе, оз јона ојдлыны і гожомын оз космыны. Уна ју војјас вооны зев матө мода-мод дінас, сы понда најос зев кокні вөлі өтлаавны каналјасон. Главнөј каналјасыс муноны важ лефнык ју долинајасөд; **Варшава—Берлін** долинаөд (карта 70 лб.) мунө каналјаслөн сис-тема: **Вісла—Варта—Одер—Шпрее—Гавель—Емба**. Төлын јујас Германіяын кынмылоны кык-нол толыс кешлө, а рытиввылын пошти нөти оз кынмывны; шуам, Рејн кынмылө сомын улыс помас лун 10-20 кешлө да і сені оз быд во.

Мусінјас Германіяын кызыныс еша плодороднөјөс—подзолаөс. Медса локөс мусінјас Војвывгерманскөј увтасын, көні најо артмисны лефнык ваясјасыс (наносјасыс) да көні моренајас костын уна нурјас. Буржыкөс мусінјас сешөм инјасын, көні абубөс лефнык ваясјас да көні пунктөма лосс. Медса плодороднөј местајас Германіяын—Вылсрейнскөј увтас да Војвывгерманскөј увтас лунвыв дорјасыс **Емба да Одер** јујас пөлөн — најо **л о с с ө н** вевттысөмаөс.

Војвыв Германія.

Зев бур наана мујас, гирыс корнеплодјас, паскыд картупел мујас—со мыј пово аңыны пошти быдлаын Војвыв Германіяын; мујас зев чистөјөс: оз тыдавны јонјас-ні, пөлөзничас-ні, шыр аңкышјас-ні—некушөм јог турун. Војвывжык полосаас вөфитоны су, зөр да ид (сур вылө), а лунвылынжык, бөлө плодороднөјжык лосса мујас вылын,—шөбди да сакарнөј свеклө. Мујас костын щокыда паныдаслоны вина пуан да сакар вөчан заводјас. Жын муыс тани помещщикјас да кулакјас кын, кодјас вичоны 10 батракөз дај унжык. Батракјас ужалоны 14 часон суткі, а мукөддырјі і унжык. Војвыв Германіяын, торја-нін сїбө јукөнас, коді лоө Ембасан асыввывланын, помещщикыс унжык мукөд рајонјасын серті. Помещщик кышлалө ас іменіје гөгөрыс да вичөдө, медем батракјас ез пукавны ужтөг да медем арендаторјас—орчча гөл крестана—аскадын вөчисны став шуөм ужјасө. Кризіс понда шөр да гөл крестана массаон рөзөритчөны, овмөсјасө налыс вузалоны ужјөзјасө вевтөм вөсна. Налөн овмөсјасыс таікөн вужөны помещщикјаслы да кулакјаслы.

Германіяын мујас вөфитоны бура, ужалоны машинајасон. Ку-

йодыс өтдор, мујас паскыда сујоны м і н е р а л н ѳ ј у д о б р е н і ј е ј а с .

Медвојдѳр немецјас петкѳдѳны асланыс мујас вылѳ известка, разѳдѳны сіјѳс поснідік чукѳрјасѳн, а сесса шыблалѳны му пастаыс да піновтѳны пружінаа пінајасѳн. Известка вѳснаыс почва лѳѳ шыдѳс-код структураа, кіслотаыс сылѳн бырѳ, перегној свјортывајтѳ да лѳѳ стојкѳјѳн. Сыѳѳрын кѳѳан машинајасѳн разѳдѳны мујас вылѳ томасшлак, суперфосфат да каліјнѳј совјас. Кѳні оз тырмы кујѳѳ, сіјѳс вежѳны „веж вынѳѳданѳн“—лупін кѳѳаѳн, кодѳс муас гѳрѳны ѳзіма су улѳ.

Нурсалѳм мујас костѳны канавајасѳн, торф вылѳ кыскалѳны сој; ташѳм мујасыс мінералнѳј удобреніејасѳн сетѳны зев гырыс турун да корнеплод урожајјас.

Важ јізылан каддырѳа еледјас (коласјас) Германіјаын. Петкѳдѳлѳј леднѳкјаслыс лунныы границаѳ. Петкѳдѳлѳј важ ва потѳкыс дѳминасѳ Варшавасан Гамбургѳ. Вісталѳј, кушѳм јујас візѳвтѳны тајѳ дѳлнаѳдыс.

Вѳјвыв Германіјаын кѳѳа вежлалан с е в о о б о р о т ј а с ы с плѳдосменнѳјѳс. Нѳн кѳѳајас мујас вылын вежѳѳны пропашинѳј културајасѳн (кодјас ѳѳѳѳѳѳѳны почвасѳ да весалѳны јѳг турунјасыс) да кѳрым турунјасѳн, торја-нын клеверѳн (кодјас ѳсалѳны почвалы лѳны шыдѳс течасѳн да чѳжны сені азѳт).

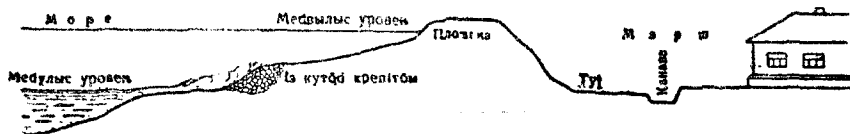
Сіѳ-жѳ паскалѳма Вѳјвыв Германіјаын і с к ѳ т в і з ѳ м—порсјасѳс вѳѳітѳм,—најѳс верѳѳны медзевсѳ картупелѳн,—да јѳла скѳт вѳѳітѳм. Мѳсјасѳс пѳшті оз лѳѳлыны пѳскѳтіна вылѳ. Вер-

і немецјас) кутісны бѳр мырѳѳыны морелыс участок бѳрса участок; Һудерзее заливѳс Голландіјаын мыжкѳмында бостѳма-нын. Оні сы пыѳѳсын, кѳні неважѳн вѳлі море да ветлісны гыјас, јіреѳны мѳсјас. Локтѳм крѳіс сувѳѳѳіс ужсѳ.

Ташѳм вылъ участокјасыс емѳс і Германіјаын—долларт за-
лив берегјас вылын, Везер да Елба јувѳм дорјасын (карта, 73 лѳ.).

Контрольнѳ јуасанјас:

1. Кыі немецјас подзола мујас вылын бостѳны гырыс урожајјас—су, кор-
неплодјас да турунјас?
2. Мыјла гол крестаналѳн мѳсјасыс сѳтѳны ещажык јѳв помешщікјаслѳн да
кулакјаслѳн серті?
3. Мыј лѳѳ, маршјасын-кѳ дыр кѳжлѳ дурдасны ужавны насосјас?

*Рытыв-војвыс Германіјаын увтас берег вѳѳѳм. Кытѳѳ ескѳ ојѳіс
керкаыс, жугалі-ко плѳтінаыс? Мыј сіѳѳ маршыс?*

Гарц асыввыв подувјас дорын Стассфурт кар дінын перјѳ-
ны каліјнѳѳ совјас. Сені быдлаын кыпѳѳѳѳны шахтаса баш-
најаслѳн кѳрт чуңјас, а накѳѳ орчѳѳн хіміческѳѳ заводјаслѳн
зев гырыс јежыѳ корпусјас. Тајѳ заводјасыс ужалѳны руд шѳм
вылын, кодѳс перјѳѳны сені-жѳ ѳѳылын—Лѳейпціг берѳын. Ка-
ліјнѳѳ совјас да руд шѳм орчѳѳн кујлѳм понда тані артміс Гер-
маніјаса хіміческѳѳ промышленностѳлѳн главнѳѳ центр. Тані вѳ-
ѳѳны каліјнѳѳ удѳбрѳнїејас, а сіѳ-жѳ быдсама хіміческѳѳ
продуктјас: краскајас, мајтѳг, меѳікаментјас, фотографі-
јалы коланторјас да с. в. Руд шѳмыс вѳѳѳны бензін, мавтас
выјјас, гудрон да ѳѳгѳѳ (автомобільнѳѳ тујјаслы) да уна мукѳѳ
продуктјас, на пыщкын ломтысан газјас, кодјасѳс трубајас пыр
сѳтѳны промышленнѳѳ карјасѳ.

Таыс ѳѳѳѳѳ, шѳм перерабатывајтѳѳны електроењергі-
ја ѳѳн, коді высоковольтнѳѳ проводјасѳѳ мунѳ Берлінѳ, Лѳейпці-
гѳ, Магдебургѳ, Ганноверѳ да мукѳѳ карјасѳ.

Карјас Војвыв Германіјаын уна, і пѳшті быд карын паскалѳ-
ма промышленност. Карјас сулалѳны став страна паста. Һік
асыввылын сулалѳ Кені: сберг—главнѳѳ кар Асыввыв Пруссіјалѳн.
Медса ыжыдыс став карјас пыщкын Берлін, столица Германі-
јалѳн. Сіѳѳ сулалѳ Шпрее ју вылын, Гавелѳ тајѳ јуыс усанін-
сан ѳѳылын.

Берлін да Гамбург.

Карта вылыс. Вѳѳѳѳѳ, кушѳѳм кѳрттуј вѳѳјас ѳѳлаасѳны Берлінын (кы-
тыс да кытѳѳ мунѳны). Кушѳѳм ва тујјас јітѳны Берлінѳс Гамбург да Штеттін
портјасѳѳѳѳѳ?

дорын. Тајо портјассыс кајоны Берлінѳ негырыс морскѳ суднојас.

Гамбург—зев важнѳ порт Германіјалѳн; сіјѳ сулалѳ 100 км сајын моресањ, но прілівјас дырјі сетчѳ воѳны океанскѳ суднојас (карта, 73 лб.). Гамбург кутѳ постојаннѳ рејсјас став важнѳ портјаскѳд мірын.

Мірѳвѳ крізіс понда суднојаслѳн двіженіе Гамбург портын јона чіні. Бура ыжыд јукѳн портас пѳрі бытѳкѳ суднојас кладѳшщѳ: сені сулалѳ зев уна морскѳ германскѳ парохѳд командатѳр да кусѳдѳм топкајасѳн тыртѳм (јѳзтѳм) берејас дорын; тајѳ парохѳдјасыслы оз тырмы грузыс германскѳ вузасѳм чінѳмла.

Гамбургсањ немлын сулалѳ важнѳ океанскѳ порт—**Бремен Везер** ју вылын.

Контролнѳ јуасан:

Петкѳдлѳј карта вылыс главнѳј кѳрттујјас „Вѳјвыв Германіјаын“ да карјасѳѳ на вылыс.

Шѳр да Лунвыв Германіја.

Шѳр полосаас Германіјаын уна места бостѳны гѳра массивјас, кодјас ежѳмаѳс лѳбѳ вѳрјасѳн, лѳбѳ пѳскѳтінајасѳн. Тајѳ вѳрјасѳѳ неменјас віѳѳны, јона дѳѳѳрѳтѳны: весалѳны пѳрѳм пујасыс, кос увјасыс, вермасѳны вреднѳј гагјаскѳд; кералѳм вѳр местаын саѳтѳны выл вѳрјас, кѳні пујасѳѳ сувтѳдѳма радјасѳн да најѳ быдмѳны зев вескыдѳс, мѳчаѳс; бук да дуб пыдѳдѳ саѳтѳны ѳдјѳжык быдмыс стројевѳј вѳр: коз, пожѳм, ыыв.

Вѳрјас костса да вѳрјассыс вылынжык кујлыс пѳскѳтінајасѳѳ іспѳлзујтѳны небыд вуруна ыжјас віѳѳм вылѳ.

Паскыд **Баварскѳј плоскогорје**, кѳні кліматыс сещѳм-жѳ, кушѳм і Вѳјвыв Германіјаын, вевттысѳма су, ід, зѳр да карту-пель мујасѳн.

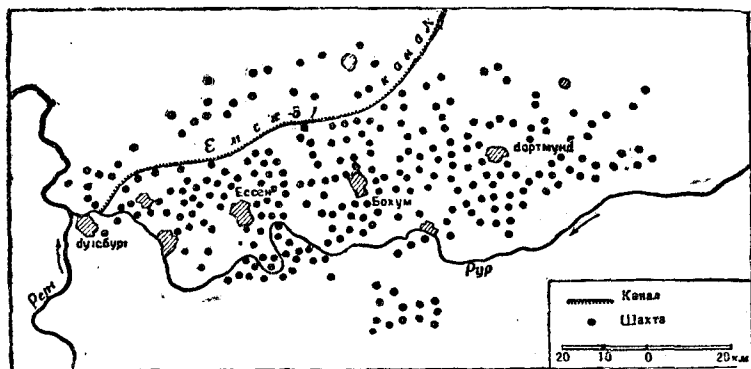
Увтас местајасын (впаѳтінајасын) да ју долінајасын—массивјас костын—кліматыс шоныджык да косжык, а почвајас плодѳроднѳјѳс. Прімерѳн вермас лѳны **Вылысрејнскѳј увтас**, кѳні мујас вылын кѳѳѳны кукуруза да сур пуан таг да кѳні мујас костас саѳтѳма јаблѳнајасѳс да грушајасѳс, а ыывкѳс бѳкјасас сулалѳны дорвыв віноградѳікјас.

Рејнлѳн векнѳік доліна, кѳні јуыс мунѳ Рејнскѳј Сланцевѳј гѳрајасѳд, сіѳ-жѳ зѳњнас віноградѳікјас улын; рејнскѳј віна славѳтѳ і Германіја ортсыын.

Рејнскѳј Сланцевѳј гѳрајас вѳјвыв подув дорын лѳѳ **Рурскѳј бассејн**; тані му пышқас гырыс пластјасѳн кујлѳ зев бур кок-сујтчыс і з ш ѳ м (нѳл судта, 1000 м пыднаѳѳ); емѳс тані сіѳ-жѳ і к ѳ р т р у д а ј а с .

Карта вылыс. Візіддōй Рур ју да пріметітōй, кōні сіјō вужō лунвыя граніцаō ізшом бассейнылыс. Кōні торја уна шахта Рурскōй бассейны да кушōм карјас сулалōны сіјō полосаас? Кушōм кар сулалō Рейнō Рур ју усан інын, да кодарланō мунō судоходнōй канал?

Став Рурскōй бассейныс тырōма шахтајасōн, кōні луныс-лун уна со сурс рабочōй пырōны му пышкō да кōні ізшом пер-јōмыс мунō медга бур машінајасōн, кодјас ужалōны електрїчество вынōн. Уна вагоџетка шом лептō му вылō быд шахта, і пырыс-пыр-жō сіјōс сōвтōны кōрттуј појездјасō, медым нуны заводјасō да прїстанјасō. Заводјас чередутчōны шахтајаскōд да тыртōм (шомтōм) породајасыс гырыс чукōрјаскōд. Заводјас

Шахтајас Рурскōй бассейны. Корсōй ішом бассейнылыс граніцајас-сō лунвылын да војвылын. Кымын шахта воџ 100 кв. км вылō Ессен да Бохум дінын? Кытчō поџō мōдōдны ішом ва туйјасōн дуїсбургыс?

гōдōрын быдлаын стрōйтōма рабочōй посолокјас, а сыыс ѓтдор Рурскōй бассейны быдмісны зев уна промышленнōй карјас, на пышкыс 16 карын 100 сурс олыыс унжык быдын. Медыжыд карыс на пышкын Ессен, танї зев гырыс Крупповскōй машїно-строїтелнōй да војеннōй заводјас. Портыс тајō бассейныслōн дуїсбург.

Ішом тыра суднојас мунōны сетыс вывлан і увлан Рейн куза, кызї мукōд областјасō Германїаџ, сіз-жō і заграницаџ, торја-нын Францїаџ да Швеїцарїаџ. Кojмōд ішом поток мунō іскусствєннōй каналјасōд Емс да Вєзєр јујасō і воџō асыввывлан Ганноверō.

дуїсбург лōџ портōн сіз-жō-і морскōй суднојаслы, кодјас вајōны Швеїцарїаыс да Іспанїаыс бур сорта кōрт рудајас.

Рурскōй бассейн дінын сулалōны гырыс промышленнōй карјас: Вуппертал, артміс кык кар ѓтлаасōмōн (Бармен да Елберфелд), Келн (Рейн вылын) да мукōд. Нєкōн, Шѓр Англїаын кынзї, абу тамында промышленнōй кар ѓтлаын, кызї танї Рурскōй бассейны да сы дінын Рейн ју вылын.

Бѓрја кадѓ промышленност Рурскōй бассейны јона чїні: уна

шахтајас, а сіз-жѡ заводјас сувтісны, уна со сурс рабочѡј коліны ужтѡг. Патерајасыс најѡс вѡтлісны да најѡ овмѡдчісны земланкајасѡ шахтајас да тыртѡм порода чукѡрјас костын.

Рурскѡј рајон бѡрын мѡд р а ј о н, кѡні паскаліс промышленостъ,—сіѡ **Саксонскѡј** рајон; тані, руднѡј гѡрајас подјын перјѡны і з ш о м; тан сулалѡны промышленнѡј карјас: **Дрезден**, **Елба** ју вылын, да **Лејпціг**, кыга печатајтѡмлѡн да мехјас вѡчѡмлѡн мірсыс ѡті зев ыжыд центр.

К о ј м ѡ д промышленнѡј р а ј о н—**Гілезскѡј**, кѡні главнѡј промышленнѡј карѡн лоѡ **Бреславль**, **Одер** ју вылын. Тајѡ бассейнас, і з ш о м ы с ѡтдор, перјѡны сіз-жѡ ц і н к.

Лунвыв Германіјаын промышленностъ паскалѡма омѡлажыка, Шѡр Германіјаын серті. Баваріјаын паскалѡма сур пуѡм, главнѡј центрыс тані **Мјунхен**; чачајас да карандашјас вѡчѡм—**Нурнбергын**, да мукѡд отрасљјас, шуам, електротехнічeskѡј, хімічeskѡј (краскајас вѡчѡм), кучік вѡчѡм (та вылѡ іспѡлзујтѡны гѡравыв вѡрјасыс кырcјас) да с. в. Тані паскыда іспѡлзујтѡны јуаслыс ва уган вынсѡ (Інн да мукѡд), кодјас леччѡны **Алпісскѡј** гѡрајассан.

Вылысрејнскѡј рајонын промышленностъ паскалѡма **Мајна** **вывса Франкфурт** гѡгѡрын да Рејн вылын **Маннгејм** гѡгѡрын.

Контролнѡј јуасанјас:

1. Мыјла Рурскѡј бассейнлѡн значеніеыс вывті ыжыд Германіјалы? Індѡј кымынкѡ помка.

2. Мыјѡн торјалѡ візму овмѡс Лунвыв Германіјалѡн Војвыв Германіја візму овмѡсыс?

Овмѡслѡн да політічeskѡј стрѡјлѡн главнѡј чертајас.

Германіја—вылѡ кыпалѡм овмѡса капіталістічeskѡј страна. Промышленнѡј ізфеліејас вѡчѡм серті, машінајас вѡчѡм серті щѡщ-і, сіѡ паніс Англіјаѡс да бостіс мѡд места капіталістічeskѡј мірын **Амерікаса Соједіноннѡј Штатјас** бѡрын. Англіјаын-кѡ візму овмѡс ворсѡ ыеыжыд рѡл, Германіјаын візму овмѡслѡн значеніеыс зев ыжыд.

Ыжыдалыс классјас Германіјаын—банкјасѡс, заводјасѡс, шахтајасѡс, гырыс тѡргѡвѡј предпріјатіејасѡс да с. в. кутысјас да помешчікјас (**Пруссіја**ын најѡ шусѡны јункерјасѡн). Налы паныд сулалѡ ужалыс јѡз масса—рабочѡјјас, служашщѡјјас, батракјас, гѡл крестана.

Капіталістјаслѡн да помешчікјаслѡн господствујтан формаыс вежласліс. Шуам, 1918-ѡд воѡз Германіја вѡлі монархіјаѡн. Монархіја јурас сулаліс імператор (кајчер), а торја государствојасын („мујасын“), кодјас пырѡны вѡлі Германіјаѡ—сулалісны корѡлјас (шуам, **Пруссіја**ын, **Саксоніја**ын, **Баваріја**ын), герцѡгјас (шуам, **Вјуртембергын**), князјас (шуам, **Олденбургын**). Быд германскѡј государствоын. Вѡлі аслас парламент—ландтаг—да аслас правітелство, а став Германскѡј імперіјаыслы вѡлі лѡсѡдѡма ѡтувја парламент—рејхстаг—да ѡтувја правітелство, јурнуѡдысыс сені шусыліс канцлерѡн.

1918-ӱд во помын, кор Германіјаӱс вермісны мірӱвӱ воінаын, помӱз орӱм, ӱнежітӱм населеніе да арміја чӱвтисны імператорсӱ да став монархіјассӱ германскӱ „мујасын“. Но рабочӱ класслӱн революціоннӱ подготӱвка тырмытӱмла да сіјӱн вескӱдлыс соціал-демократіческӱ партіја предательство понда, германіјаса ӱжалыс јӱзлы ез удајты лӱсӱдны пролетаріатлыс диктатура: влас-тыс колі крупнӱ буржуазіја да помещіікјас кыын; најӱ лӱсӱдисны Германіјын буржуазнӱ республика общегерманскӱ президентӱн, рејхстагӱн, правітелствоӱн да канцлерӱн, автономнӱ ландтагјасӱн да правітелствојасӱн торја „мујасын“.

Германіјаса ӱжалыс јӱз, соціал-демократјаслыс предательствоӱ азисны-да, массајасӱн пондисны вужны коммуністическӱ партіјаӱ да (бӱрјысгјасӱн) гӱлӱсујтны сы дор выборјас вылын. Рејхстагын лӱи ыжыд группа коммуніст—депутатјаслӱн; најӱ ыжыд гӱлӱсӱн став страна пастала кутисны виставлыны буржуазнӱ республика експлоататорскӱ пыщкӱс (сушщност) јылыс, капіталізмлы пом воӱм јылыс, пролетаріат требованіејас (корӱмјас) јылыс.

1932-ӱд воӱ Германіјаын тӱдчӱ воӱлі революціја кыпӱдчӱмлӱн матысмӱм. Германіјалӱн крупнӱ капітал тајӱс арталӱмӱн вежіс ассыс господствујтан формасӱ: сіјӱ бырӱдіс буржуазно-демократіческӱ республикалыс „вермӱмјассӱ“ (став јӱзӱн гӱлӱсујтӱм, кывлӱн, собраніејаслӱн, печатлӱн „свобода“ да с. в.) да лӱсӱдис ассыс восса диктатура. Тащӱм диктатурасӱ сіјӱ нудӱд сы вылӱ лӱсӱдӱм партіја пыр, коді асӱ шуӱ націонал-соціалістическӱ лӱбӱ фашістскӱ партіјаӱн.

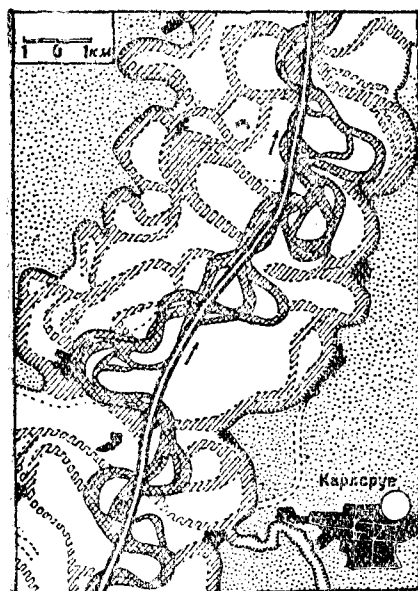
Фашістскӱ партіја действујтӱ кык ногӱн. Ӑті-кӱ, сіјӱ зилӱ пемдӱдны ӱжалыс массалыс јурвежірсӱ, бырӱдны налыс компартіја гӱгӱр котыртчӱмсӱ да веш-тыны најӱс революціја тујыс. Сы могыс сіјӱ лехӱ націоналістическӱ, шовіні-стическӱ лозунгјас: шуӱ немецјасӱс медеа културнӱ, медеа сус, „медеа вылын сулалыс“ („высшӱ“) народӱн, а мукӱдӱс—„улын сулалысјасӱн“ (нісшӱӱн); сіјӱ ӱсӱдӱ несознателнӱ элементјасӱс јеврејјас вылӱ; сіјӱ чуксалӱ кобасы французјаскӱд, чуксалӱ Советскӱ Сојузлы паныд мунӱмӱ, кодӱс торјӱн јона ненавидітӱны фашістјас да налӱн кӱзajeвасыс. Германскӱ коммуністјасӱс фа-шістјас шуӱны рӱдіналы изменнікјасӱн, націоналістическӱ лозунгјасыс ӱддор сетӱны массајаслы капіталізм дырјі олӱмӱ пӱртны вермытӱм кӱсјысӱмјас: шу-ам, бырӱдны безработіца (ӱжтӱмалӱм), бырӱдны крізіс да с. в. Мӱд-кӱ, тащӱм агітаціја нудӱдӱмыс ӱддор, фашістјас действујтӱны террорӱн: віӱны (судӱн і судтӱр) революціоннӱ рабочӱјјасӱс, пукӱдӱдны најӱс турмајасӱ да торјӱн сы вылӱ лӱсӱдӱм концентраціоннӱ лагерјасӱ.

1933-ӱд воӱ власт дорӱ воӱм бӱрын фашістјас паскыда мӱ-дісны нудӱдны антیرهволюціоннӱ террор. Став партіјајассӱ, фашістскӱ партіјаыс ӱддор, весіг буржуазнӱ партіјајассӱ разӱдӱма да запретітӱма. Буржуазно-демократіческӱ „свободајас“ бырӱдӱма. Рејхстаг збыльылӱсӱ абу. Вескӱдлӱмас јуралысӱн сулалӱ фашістскӱ партіјалӱн вожд (Адольф Гітлер), сіјӱ прези-дент і канцлер ӱтпырјӱ, назначајтӱ (пуктӱ) міністрјасӱс пра-вітелствоӱ да ассыс наместнікјасӱс германскӱ „мујасӱ“.

Капіталістическӱ Германіја—мірын медеа јон капіталістиче-скӱ странајас пыын ӱті. І з ш о м перјӱм серті сіјӱ сулалӱ мӱд местаын Европанын (Англіја бӱрын), а руд шом перјӱмкӱд щӱщ панјӱ весігтӱ і Англіјаӱс (3 № судтӱд). Став шахтајассӱ сені електріфіцірујтӱма, ізшом перјӱны врубовӱ машінајасӱн, отбојнӱ молотокјасӱн да конвејерјасӱн. Р у д ш о м вежӱ Гер-маніјаын сузчытӱм нефт: сетыс перјӱны промышленностлы да воіеннӱ ӱжлы колан продуктјас, нефтанӱ продуктјас местаӱ.

Лотарінгіябс воштѡм вѡсна Германіяын кѡрт рудаыс колѡ еша, но сїѡс пыртѡны Швеціяыс да Испанїаыс да германскѡй кокс вылын перерабатывайтѡны чугуно да сталѡ. Чугун да стал кїстѡмын Германїа уступаїтѡ капїталїстїческѡй странајас пыщкыс сѡмын США-лы.

Ка лїјнѡј совјас перјѡм сертї Германїа сулалѡ первој местаын, а хїмїческѡй промышленност паскалѡм сертї сїѡ уступаїтѡ сѡмын США-лы.

Јона еаж руслојас
Сорелжык руслојас
Выл ıскусственикї русло

Важ ва тујјас Рејнлѡн да выл тујыс сылон, кодѡс вескѡдѡма дамбасѡн. Мыјла војдѡр Рејн вѡлї ташѡм кыщѡла? Мыјла јулыс ва тујсѡ вескѡдѡмыс важнѡ судоходствѡлы? (Вїсталѡј вїјанїјесѡ мелјас артѡм вѡлѡ да мук.)

странајасын мушар вылын: Белгїаын, промышленнѡј Англіаын да асыввыв јукѡнас США-ын. Став појездјасыс ветлѡны стѡч роспїсанїе сертї, но оз сещѡм ѡјѡ ветлыны кыцї США-ын.

Став судоходнѡј јујасыс Германїаын вїзувтѡны ıскусственинѡј ватујјасѡд, берегјасѡ крепїтѡма їзїѡн да бетонїн. Берегјасыс јујас некѡр оз петавны (карга, 78 лѡ.), і суднојасыс сенї некѡр оз мешајтны костјас, кѡсас, пуктѡм діјас да с. в. Главнѡј јујасѡ ѡглаалѡма жужыд каналјасѡн, кытї грузјас мунѡны Германїа рыгыв помсањ асыввыв помѡчыс лїбѡ мѡдарѡ.

Автомобїлнѡј тујјас Германїаын вїѡны вывтї

Германїаын јона паскалѡма быдсама машїнајас да електропрїборјас вѡчѡм. Танї најѡс вѡчѡны сещѡм уна, мыј кызвын фабрікајасын да заводјасын важмѡм станокјас да машїнајас вежѡма-нын вылјасѡн. Сыыс ѡтѡр, уна машїнајас петкѡдѡны мукѡд странајасѡ: Італїаѡ, Јапонїаѡ да с. в. Германскѡј инженерјас, технїкјас да рабочѡјјас—бур спеціалїстјас быдѡн асланыс ужын, ужсѡ вѡчѡны ѡккуратнѡја, чїстѡја.

Фашїстскѡј партїа кїѡ власт вужѡм бѡрын став промышленностсѡ вескѡдѡма војеннѡј прїпасјас да ѡружїе вѡчѡм вѡлѡ: ѡрудїејас, снарядјас, танкјас, војеннѡј самолетјас, удушлївѡј газјас да отравїтан вѡществѡјас.

Волысан тујјас Германїаын паскалѡмаѡс сещѡмжѡ бура, кыцї і промышленност. Кѡрттујјас мунѡны зевщѡкыда; ташѡм уна кѡрттуј вожјас емѡс сѡмын некымын

бура, і бѳрја војасѳ Германіја стрѳітѳ ташѳм тујјасѳ зев уна, вевтѳ асфалтѳн лѳбѳ јѳтѳѳѳ бѳтумѳн. Тајѳ тујјасыс стрѳітѳсѳны медзевсѳ војеннѳј моґјас понда—ѳтѳ гранѳцајасыс мѳѳјасѳ војскајасѳс шыбытѳм моґыс.

Германіјалѳн ем ыґыѳ тѳргѳвѳј флот; бѳрја војасѳ сѳјѳ термасѳ стрѳітны војеннѳј флот, коѳѳс сѳјѳ вермас шыбытны Севернѳј морейс Балтѳјскѳј мореѳ Кѳлскѳј каналѳѳ.

В о з д у ш н ѳ ј ф л о т Германіјалѳн зев ыґыѳ; германскѳј лѳтѳікјас пассажѳрјасѳн вѳѳѳны правѳлнѳј рејсјас кыґѳ страна пыщкас, сѳґжѳ і став орчча госуѳарствојасас.

Јон въздушнѳј флотсѳ Германіјалыс поѳѳ пѳртны војеннѳј флотѳ, коѳѳ вермас угрожајтны став орчча госуѳарствојаслы.

Вѳзму овмѳс Германіјаын сувтѳѳѳма зев вылѳ: ужалѳны машѳнајасѳн, сујѳны мѳнералнѳј удѳбрѳнѳјејас, скѳтѳс верѳѳны лѳтѳс кѳрымјасѳн да с. в. Јѳна паскалѳм промышленност сѳтѳ вѳзму овмѳслы уна мѳнералнѳј удѳбрѳнѳјејас да разнѳј машѳнајас: тракторјас, уна амыс плугјас, сејалкајас да с. в. Сыпонда урожајјас н а н ј а с л ѳ н, к о р њ е п л о д ј а с л ѳ н, к а р т у п е л ѳ н Германіјаын вылынжык Франціјаын сертѳ, Англіјаын коѳѳсжѳ. Јѳна паскалѳма јѳла овмѳс да порс вѳзѳм; порс лыѳ сертѳ (24 млн.) Германіја устуѳајтѳ сѳмын США-лы.

Став промышленностыс Германіјалѳн да вѳзму овмѳсыс ғырыс капѳталѳстјас да помешѳікјас кѳын, коѳјас тѳґдысѳны сѳмын асланыс доход понда. Капѳталѳстјас кѳтыртѳѳмаѳс (орґанѳзѳјтѳѳмаѳс) ғырыс трестјасѳ (концернјасѳ). Уґтѳм јѳзлѳн лыдыс Германіјаын вывтѳ ыґыѳ—7 млн-ыс уна, і ставныс најѳ семјајасныскѳѳ олѳны шыґ-нысѳ-пѳт, некущѳм ѳтсѳґ (пѳсѳбѳіје) налы пѳштѳ ѳз сѳтны. Помешѳікјас да кулакјас,—тащѳмыс Германіјаын уна,—меѳым тупкыны тујсѳ іностраннѳј прѳѳуктјаслы да кыпѳѳны асґыныс доходјасѳѳ, вѳѳісны сѳі, мыј пошлѳнајас заґранѳцаыс вѳјѳм сојан прѳѳуктјас вылѳ—наѳ, выј, јѳ—кајісны зев вылѳ. Тајѳ прѳѳуктјаслѳн ғырыс доґјасыс імѳны Германіјаса ужалыс јѳзлы.

Рабочѳј класс Германіјаын кѳтыртѳѳ коммуністѳческѳј парѳіја вескѳѳлѳм улын капѳталкѳѳ да фашізмкѳѳ вермасѳм вылѳ.

ИТАЛИЈА.

Плѳщѳаѳ 310 сурс кв. км. Насельнѳје 42 млн морт.

Сулаланін, гранѳцајас да очертанѳје.

Карта вылыс. Кущѳм параллѳл вуґѳ Италијаѳс По јувом дорын да кѳнѳ сѳјѳ муѳѳ СССР-ын? Кущѳм часѳвѳј појасын сулалѳ Италија? Кущѳм морейас (заливјас, проливјас) кыщѳвтѳны Италијаѳс? Кущѳм госуѳарствојаскѳѳ гранѳітѳ суша вылын Италија?

Италија бѳстѳ Ломбардскѳј увтасѳс Альпы бѳкјасѳн, Апеннѳнскѳј полуостровѳс да кык ыґыѳ діѳс—Сѳцѳліјаѳс да Сарѳініјаѳс;

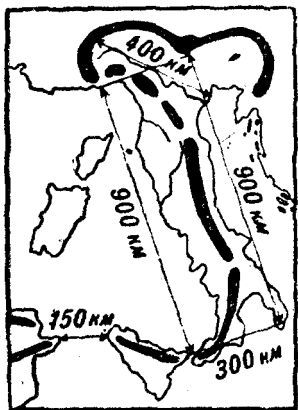
таыс օтдор, мiрօвօյ војна бօрын сiјօ бостiс Һеыжыд јукօн Балканскօյ полуостров вылыс (Триест да Фиуме портјасօн).

Италијалօн Средиземнօй море шօрын сулалօмыс кокнօдօ сылыс разнօй странајаскօд море вывтi воысօмјассօ, i сыыс օтдор, Һебօдօ сылыс клiматсօ. Војвылын Италијаօс сажօдօны Алпијскօй гօрајас, вiдօны сiјօс војтօвјасыс да сօктօдօны војнаօн сы вылօ ускօдчօмјассօ.

Средиземнօй мореօ пыдօ пырօмлаыс, Италијаօс i рытывсаң i асыввывсаң кышовтօны морејас. Удобнօй гавањјасօн лоօны: војвылын Генуја, Венеција, Триест; лунвылын Неаполь, Мессина, Бриндизи.

Природалօн главнօй чертајас.

Карта вылыс. Кушօм гօрајас Италијалօн складчатօјօс? Кушօм увтас Һевтгысօма ју вајасјасօн (наносјасօн)? Кօнi емօс кусօм вулканјас? Кօнi дејст-вујтис вулканјас? Вiсталօй налыс Һимјассօ. Кօнi щօкыда овлօ землетрасеније? Кушօм јујас вiзувтօны Ломбардскօй увтасօд?

Италијалօн ыждаыс да гօрајаслօн сулалօм. Вiсталօй кык главнօй горнօй сiстема. Кօнi најօ муиօны лунвылын?

Италија—гօрајаса страна. Војвылын сулалօны Альпылօн зев жужыд хребетјас, најօ век Һемдօвјџа лымјас да леднiкјас улынօс. Лымјасыс улынжык вежօдօны жужыд гօравыв мiча лугјас. Став гօра бокјасас пыдօз кодјыссօмаօс долинајас, на вывтi вiзывтօны уна јујас, вօчօны порогјас да водопадјас. Главнօй По јуօ усօны војјас **Тичино, Адды** да мукօд; најօ вiзывтօны **Лаго-Маджiore, Комо** да мукօд тыјас пыр.

Тажօ тыјасыс — леднiкјасօн вօчօм тыјас; помјаснаныс леднiкјас петлiсны Ломбардскօй увтас вылօ да пуктiсны татчօ моренајас, кодјас i лоiны быттօкօ помօдјасօн тыјаслы.

Ломбардскօй увтас—тажօ важ морскօй залыв, кодi тырօма јујасօн вайօм плодороднօй нујтօн. По јулօн дејтаыс i օнi век тырօ да вештօ асыввывлянօ Адриатическօй мореօс. Кыџ Һем сажын тајօ море берег дорын сулавлiс **Адрия** кар, а օнi сiјօ сулалօ 22 км сажын берег дорсаныс (серпас, 81 лб.).

По јуыс օтдор, тајօ мореас усօны **Еч** ју да уна поснi јујас, сыпонда танi артмօны пыр выл костјас, diјас да кօсајас, кодјас торјօдօны моресыс лапкыд ваа залывјасօс,—најօс шуօны лагунајасօн. Ломбардскօй увтасօс кујiм боксаң кышовтօны гօрајас, та вօсна клiматыс сылօн контiненталнօй; татчօ оз вескавы Атлантическօй океансаң локтыс тօвјас. Тօлын танi

овлоны бура ыжыд морозјас ($-10^{\circ}\delta_3$), муыс некымын вежон кезлб тырлб лымјон, но сы пыдди гожомыс тани зев жар.

Став полуостров полдоныс нуждочоны **Апеннинскөј горајас**. Рытив-војвылын, Генуезскөј залив дорын, Апеннинскөј горајас вооны матб море берегјасб да помасбны сені зев гырыс шупбд-јасбн, колб векнидик берегдор поло-са—**Итајанскөј Ривјера**, көні сулалбны дачајас да морскөј курортјас пыр веж пујаса садјасбн. Вылынжык гора бок-јасас быдмбны сора вбрјас да волса-ббны веж лугјас.

Арно јуыв дорын Апеннинскөј горајас ыкбз вежббны,—тани заводитчб кос климата шбр Италија.

Гора бокјасын абубс-нын мича веж лугјас да вбрјас. Быдлаын кыпбдчбны руд извстнајаса скалајас, најб ык кушбс лбб вевтысбмабс чорыд сушкасыс турунјасбн да лапкыдик кустарны-кбн.

Апеннины да, Тирренскөј море берег костын кујлбны холмистбј горава-јас; тани визывтбны јујас: **Арно**, **Тибр** да мукбд. Јувом дорјасас најб уна нем чбжбн пунктбмабс нурјаса равнинајас — **мареммыјас**, маларијалбн позјас. Мареммыјас да Апеннины костын ембс уна кусбм да јона кйссбм вулканјас, на гбгбрын паскыд местајас тырбмабс вулканичскбј пбјимбн, көні артмбмабс плодороднбј почвајас.

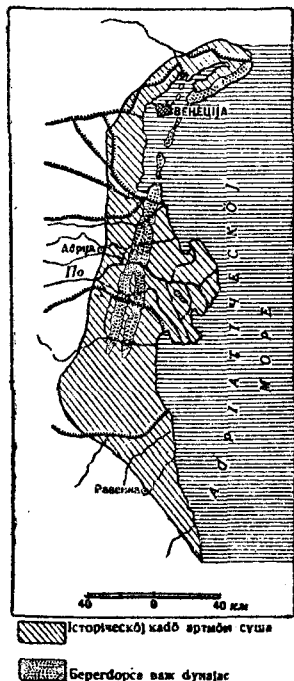
Лунвыв Италијаын Неаполитанскбј залив берег дорын сулалб действујтис вулкан—**Везувий**.

Кратерсыс сылбн дугдывтбг кайбны пбс рујас да пбрбны кратер вевтас кымбрб; кадыс-кадб овлоны изверженіејас. Медббрја ыжыд изверженіе вбл 1906-бд воын, секі вулканыс шыбытис 13 км судта шын кымбр; кымбрыс гымалис да чардалис. Везувий шыбытис доналбм бомбајаса масса; конус вылас сылбн артмысны выл кратерјас, сетис ускбдчисны жежыдбз доналбм лава јујас (поток-јас). Оти биа поток леччис гора боктыс да бырбдис некымын сйкт; пастаыс тајб потокуслбн вбл 4 км. Кујим кар Везувий војвыв бок дорыс тырыны пбјимбн, анкыщ да грецкбј орех (лапйлы) гырса доналбм изјасбн-да.

Сицилија да **Сапдинија** дијас артмбмабс суша коласыс, кодй (сушаыс) бтлаавлис војбдр Јевропабс Африкакбд.

Муныщса вынјас, кодјас торјбдисны тајб свет јукбнјасб, действујтбны і бни.

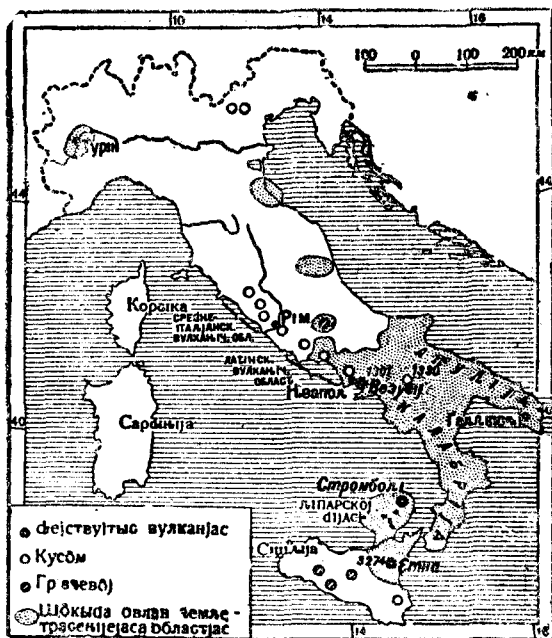
Тајбс петкбдлбны вулканјаслбн изверженіејас, а сйз-жб јон землетрасени-јејас, кодјас кадыс кадб овлоны став Лунвыв Италијаын, торја-нын Калабријаын

По јудельталбн содбм. Корббј кар, кодй војбдр сулавлис море берег дорын. Петкбдлбј важ дунајасыс да море важ берегыс по-лоса да историческбј кадб пунктбм косін (суша).

да Сіціліяын. 1908-дд. воеа декабр тѳлысын землетрасеніе вѳна кіссісны Сіціліяын ыжыд кар Мессіна да кымынкѳ поснідік карјас Калабріјаын; септ куліны 100 сурс мортыс унжык.

Клімат ыс Лунвыв Італіјалѳн, Апенніны жужыд хребетјасыс ѳтдор, подтропіческѳј: кос да жар гожѳм, зера да ыркыд тѳв. Јенеж сепні пѳшті пыр сез, весіг тѳлын оз овлыны туманјас; кадыс кадѳ рытывсаң воѳны кымѳрјас, вајѳны левек кістан зерјас, но тајѳ недыр кежлѳ — регыд јенежыс бѳр мічаммѳ, і бара зірдалѳ југыд шонді. Морозјас овлѳны-кѳ, кокныдікѳс, лымјыс ежлѳ сѳмын гѳрајасѳс, дај сіјѳ недыр кежлѳ. Сыпѳнда тани быдмѳны век веж пужас да кустарныкјас. Сешѳм зарослјасѳ шѳѳны маккіјасѳн.

Землетрасеніејаслѳн да вулканјаслѳн област Італіјаын. Вісталѳј местајас да карјас, кѳні частѳ овлѳны землетрасеніејас. Вісталѳј действујтыс вулканјасѳ.

озыр „јежыд шомѳн“, мѳдногѳн-кѳ шуны, гѳравыв јујас вынѳн, кодјас лечѳны медјонасѳ жужыд Алпіјскѳј хребетјас вылыс. Сіјѳ озыр јешѳ і мраморѳн (Апенніны гѳрајасын) да сераѳн (Сіціліја му пыщкын).

Контрольнѳј јуасан:

Вісталѳј, мыјѳн терјалѳ Војвыв Італіја Среднѳј да Лунвыв Італіјаыс клімат серті да му веркѳс течас серті.

Војвыв Італіја.

Зев плодороднѳј Ломбардскѳј увтас орошајтѳны уна ваа јујас да кузталаыс і пасталаыс нуѳѳм каналјас, кыті ваыс муно мујас вылѳ, садјасѳ да іскусственнѳј лугјас вылѳ. Каналјасѳѳ

тані кокня позіс вѳчны: јујас пуктѳны асланыс ватујјасас (ју пыдѳсјасас) зев уна нујт да пыр ѳтарѳ кајѳны вывлан, сы пон- да ва уровеныс (веркѳсыс) јујасас вылынжык на гѳгѳрса мујас дорыс, да став јујасѳѳ сені пощѳма плотінајасѳн, да јешщѳ кык-кујім пѳвса плотінајасѳн. Војдѳр јујасыс частѳ піскѳдлісны плотінајасѳѳ да вѳчлісны ыжыд лѳк, но ѳні сіјѳ овлѳ шѳча.

Медга увтас нујјаса, местајасын італјанецјас кѳѳѳны ріс да кѳрым турунјас; турунсѳ ышкѳны квајтысѳѳ гѳжѳмнас.

Ташѳм местајасас віѳѳны уна мѳсјас; јѳв, выј да сыр нуѳны карјасѳ. Кѳні муыс косжык, сені кѳѳѳны шѳбді, кукуруза да сахарнѳј свеклѳ (свекласѳ нуѳны сахар вѳчан заводјасѳѳ). Ітан мујас вылын-жѳ саѳітѳма тутѳвѳј пујас і весіг віноград, коді гартѳѳ пујас гѳгѳр. Ломбардіјаын југыдыс да васѳдыс сешѳм уна, мыј нанјас тані бура быдмѳны і пу вужѳр сајјасын. Тутѳвѳј пујас недыр кѳжлѳ корјавлѳны; мыјѳн быдмыштасны корјасыс, локтасны італјанкајас мешѳк- јасѳн да нещкасны најѳс шѳвк вѳчыс лѳлѳјасѳс верѳѳм вылѳ; ташѳм лѳлѳјасѳѳ віѳѳны пѳшті быд крѳстаніи овмѳсны.

Но крѳстана Ломбардіјаын олѳны зев гѳла: пѳшті став продуктајасѳѳ ассы- ныс најѳ вузалѳны налогјас мынтѳм вылѳ, асныс олѳны шыг-нысѳ-пѳт.

Ріс плантацијајас вылын помешщікјас ордын ужалѳны бат- рачкајас гѳжѳмбыд піѳсѳѳзныс најтын, уждонныс налѳн зев іѳѳт да сы вѳсна најѳ ужаліганыс лѳѳѳны кокјас берѳданыс кутчысны піјавкајаслы, медым сегга вузавлыны најѳс апѳе- кајасѳѳ.

Урожајјас Ломбардскѳј увтасын воѳны век гырысѳѳ,—мујас- сѳѳ сені, кујѳдыс ѳтѳѳѳ, вынсѳѳѳны суперфосфатѳн да селітраѳн. Шѳбді воѳ 20 ц і га вылын.

Алпы да војвыв Апенныны гѳра бокјасын італіјаса крѳстана віѳѳныскѳѳт — вѳѳітѳны бур пѳрѳѳѳаа гѳравыв мѳсјасѳѳ („тіролкајас“); јѳв да сыр нуѳны карјасѳѳ.

Віѳму овмѳскѳѳд щѳѳ Војвыв Італіјаын јѳна паскаліс мірѳвѳј војна бѳрын промышленност. Став јујас вылын, кодјас візывтѳны Алпы да Апенныны гѳрајассан, стрѳітѳма гырыс електростанціјајас, кодјассан высокѳј напращеніјеа ток локтѳ Міланѳ, Туріѳѳ, Генујаѳ мукѳѳ карјасѳѳ. і Гѳравыв јујас вынѳн ужалѳны станокјас, бергалѳны уна мільѳн чѳрсјас хлопчатѳбу- мажнѳј да шѳвк фабрікајасын; сені перерабатывајтѳны іностран- нѳј хлопок да італіјаса шѳвк, натуральнѳјѳс і іскусственнѳјѳс, кодѳс вѳѳѳны сіјѳ карјасас-жѳ хімічѳскѳј заводјасын.

Главнѳј кар Војвыв Італіјаын—Мілан. Сіјѳ сулалѳ Ломбард- скѳј увтас шѳрын, уна кѳрттуј вѳж ѳтлаасан інын (главнѳјыс на пыщкыс Ген-Готардскѳј) да уна автѳстрада ѳтлаасан інын (автѳстрада—гырыс автомобилнѳј туј, паскыд, шылыд, вѳвтѳѳма асфалтѳн).

Автѳстрадајасѳѳс вѳѳѳма сізі, мыј асланыс туј вылын најѳ вужѳ- ны мукѳѳ тујјасѳѳ лѳѳѳ тоннелјасѳѳѳ, лѳѳѳ посјас вывті; ташѳма тујјасѳѳѳ автѳѳѳ- білјас вермѳны мунны 200 км-ѳн час. Автомобілізј двіженіје сѳѳѳма паскалѳ- ма Војвыв Італіјаын, мыј грузјас кыскалѳм, весіг ылі тујјасѳѳ, сувтѳ дѳнтѳгжык кѳрттујјас вылын сѳрті.

Промышленность паскалбмла Мілан јона быдмис да ыжда сертыс лоі первој карѡн Італіјаын (2 № содтѡд).

Турін—вывтї тѡдчана промышленнѡј центр Франціјаыс локтан туј вылын—Мон-Сеңісскѡј тоннел пыр. Турінын ем ыжыд автомобилнѡј завод („Фіат“).

Генуја—вывтї тѡдчана порт став Італіјаыслѡн, ғырыс судостроітелнѡј да машіностроітелнѡј заводјасѡн. Генуја лоѡ портѡн не сѡмын Італіјалы, но сіз-жѡ і Швейцаріјалы.

Венеціја—торговѡј порт Адріатическѡј море лагунаын.

Карыс сулалѡ уна діјас вылын; улычајас пыѡдї тани—протокјас да каналјас; екіпажјасѡн пыѡдї Венеціјаын ветлѡны пыжјасѡн—гондолајасѡн. Подѡн да автомобилјасѡн ветлѡм муно набережнѡј улычајасѡд. Каналјас вомѡн стрѡітѡма уна со пос. Тајѡ карас волѡны уна іностраннѡј буржуазнѡј туристјас.

Контролнѡј јуасанјас:

1. Мыјла Ломбардскѡј увтасын кокні нуѡдны іскусственнѡј орошеніје?
2. Кѡѣ ескѡ Ломбардіјаын плодороднѡјѡс мујасыс, мыј вѡсна крестанајасыс сен гѡла олѡны?
3. Петкѡдлѡј карта вылыс Ломбардіја пыр мунан главнѡј тујјасѡ вѡјвывсан лунвылѡ да рытывсан асыввылѡ (вісталѡј карјас).

Шѡр да Лунвыв Італіја (полуостров да діјас).

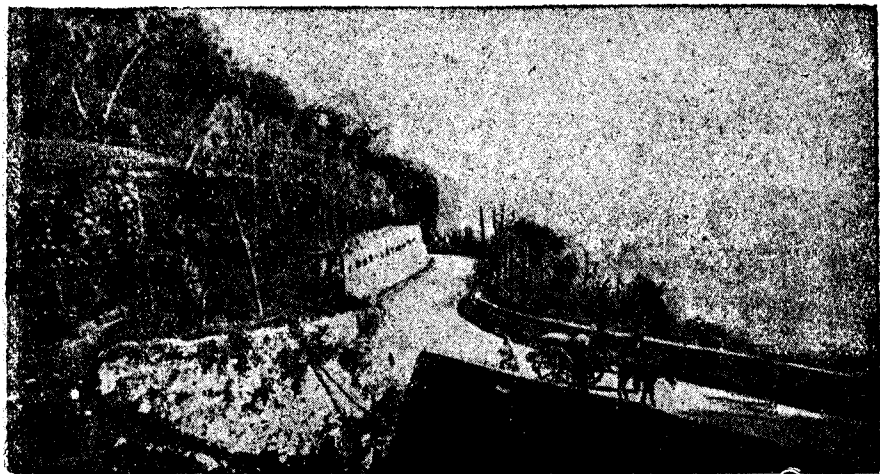
Турунѡн гѡл пѡскѡтінајас вылын Апенніны гѡрајасын јірсѡны ыж да кѡза стадајас. Тѡлын, кор гѡрајас тырѡны лымјѡн, пастукјас лечѡны стадајаснас гѡравозјасас да локтѡны мареммыјасѡѣ. Васѡджык долінајасын гѡрајас костын італіјанеціјас быдтѡмаѡс благороднѡј каштан рошішіјас, а равнінајас вылын быдлаын саѣітѡма век-веж маслінајас да рожковѡј пујас. Тајѡ пујасыс оз повны гѡжса кос поводѡдаыс. Масліна плодјасыс вѡѡны уна олівковѡј выј, кодї Лунвыв Італіјаын вежѡ мѡс выј, а рожковѡј пу плодјасѡн верѡны осолјасѡс да вѡвјасѡс. Быдлаын быдмѡ сіз-жѡ і віноград, сыыс вѡѡны уна віна. Вінограднѡј віна Італіјаын зев донтѡм-да, сіјѡ муно быдлунја јуантор пыѡдї. Быдлаын вѡѡітѡны сізжѡ міндалнѡј пујас; најѡ зорзальѡны воз тулысын розѡвѡј зоріјјасѡн да чѡскыд дукнас тыртѡны сынѡдсѡ став Лунвыв Італіјаас, а, торја-нын Апуліјаын. Тајѡ пујас костса мусѡ гѡрѡны ар кежлѡ да кѡѡны сетчѡ ѡзіма шѡбді лѡбѡ ід, кодјас воѡны мајын лѡбѡ јун тѡлыс заводітчїгѡн.

Муыс Лунвыв Італіјаын ғырыс помещіікјас кїын; налѡн зев ғырыс участокјас—латїфундіјајас. Сенї ужальѡны лѡбѡ батракјас,—ташѡмыс сенї зев уна, лѡбѡ гѡл крестана—арендаторјас.

„Ѳтыд,—гїжѡ ѡї морт, кодї вѡлѡма Італіјаын 1933-ѡд воѡ,—ме волї батрак орѡѡ; сіјѡ олѡ сѡј жѡжјаса хїжінаын (керкаын). Сыкѡд шѡщ олѡны семјаснас сылѡн кык јорт да ослїк, кодѡн кыскалѡны ылїсан ва. Комнатаын ветлѡны курѡјјас. Менѡ дівѡ кутїс, нї луншѡркадын, нї часын, нї кык часын луншѡр ѡбрын некод олыејас пыщыс ез пукыыс сѡјны.—„Кор-нѡ ті сѡјланнѡд“? Меным

шудны: „Кујим часын“,—да висталды тајо областас-пѳ батракјас сојѳны сомын ѳткыс луннас—3 часын. Сіјѳ лунас кѳзайныс семјаас вѳлі вѳсѳ да кујлѳ волпас вылын. Ме шуа, вѳсысылы, мѳса, колѳ ескѳ сетны јѳв Сѳнѳа доршасіг тырјі меным шуѳны: „Јѳв... а кыс сіјѳс боостан? Мѳ вунѳдѳм-нын, мыј кѳнкѳ свет вылын ем јѳв. Челаѳ со школаѳ оз ветлыны—нынѳмѳн, да і велѳдчан кнѳгајассѳ нѳбны нѳнѳм вылѳ“.

Садјас да вѳнограднѳкјас вевтѳѳны став море берег вывсѳ полуостров вылас-і, діјас вылас-і. Торја мѳчаѳс најѳ гѳра да нѳрыс бокјасын, кѳнѳ мусыс петѳны клѳчјас; ташѳм інјасын бура быдмѳны фігіјас (інжір), апельсінјас, лѳмонјас.

Фірренскѳј море берег вылын Італѳјаын террасајас. Овол кыскѳ нан мѳшѳкјас тыра тѳлега. Террасајас вылын вѳнограднѳкјас (кортѳмѳс) да апельсін садјас (немѳдѳжыкѳс). Кушѳм вогѳгѳрса кадѳ вѳѳѳма снѳмоксѳ?

Уналаын ташѳм гѳра бокјасас, кѳнѳ најѳ вывтѳ крутѳс, перјѳма зырјѳн лѳѳѳ дѳнамѳтѳн скалајас да вѳѳѳма террасајас; сенѳ террасајас вылас сулалѳны садјас да вѳнограднѳкјас. Вогѳгѳр дурдывтѳг ужалѳны італјанецјас тајѳ террасајас вылас; весіг тѳлын најѳ кодѳѳны сетыс мусѳ да пуктѳны овошщјас: бобы, лук да картупѳл. Картупѳл вѳѳ вѳѳ тулысын; сіјѳс італјанецјас нѳѳны вѳјвылѳ Шѳвѳцарѳјаѳ, Германѳјаѳ, Англѳјаѳ, кѳнѳ вузалѳны тулысын ыжыд дѳнѳн.

Став выгодаыс картупѳл нѳѳмыс вѳѳ, ѳерт, тѳргѳвечјаслы, крѳстѳналы-жѳ оз колѳ сомыс і нан выланыс; став прѳдуктамыс налѳн ѳѳѳа тырмѳ аренда да налогјас мынтѳм вылѳ.

Јешщѳ мѳчаѳс садјас Сѳцѳлѳја дорѳгѳрјасын; сенѳ гѳра увјасыс петѳны уна клѳчјас, сыпонда сенѳ позѳ нѳѳны іскусственнѳј орошенѳје. Садјасас кѳсмѳны апельсінјас, лѳмонјас да мандарѳнјас. Ташѳм фрѳктјассѳ Сѳцѳлѳјаын зев уна чукѳртѳны; сѳвтѳны најѳс парѳходјас вылѳ да нѳѳны Јевропаса разнѳј странајасѳ (карта, 88 лѳ.).

Промышленность Лунув Италіаын абу паскалѡма—тані абу ні сырѡ, ні шом, ні ыжыд ваа порогјаса јујас, кычѣ војвылын. Карјасын емѡс разнѡј фабрикајас; но ставныс најѡ посніѡс—тајѡ лѡбѡ консервнѡј заводјас (фруктовѡј), лѡбѡ мелничаяс, лѡбѡ макарон фабрикајас (италјанецјас зев лубітѡны макарон). Карјас Шѡр да Лунув Италіаын уна, но најѡ абу гырысѡс, сені паскалѡма сѡмын вузасѡм.

Везувіј да Неапол. Вулкан, кор сіѡ оз дејствујт; шујга вылас јывсаыс—Сомма (важ кратерлѡн дор.) Матыса пу—нініја (италіјаса пожѡм).

Медыжыд кар Апеннинскѡј полуостров вылын Рѡм—столица Италіјалѡн, Тѡбр ју вылын. Тајѡ зев важса кар, сулалѡ кык сурсѡыс дыржык; тані емѡс важ кадјасса памјатныкјас, италјанскѡј искуствовлѡн музејјас.

Неапол—важнѡј порт, Везувіј дінын, судостроїтелнѡј заводјаса. Неылын Неаполсаы ем Помпеја—важ рѡмскѡј кар, неважѡн востѡма пѡјѡм улыс, кодѡн тыртліс сіѡс Везувіј ізвержењіе дырјі мѡјанераѡѣ 79-ѡд воѡ. Помпејаын сурѡм разнѡј предметјассѡ,—важ рѡмланалѡн керка пышса кѡлуј, украшеніејас да картінајас,—віѡны ыжыд Неаполѡтанскѡј музејын. Лунувлаынын Неаполсаы сулалѡ неыжыд ді—Капрі, зев мѡча места, тані ем „голубѡј грѡт“—пешщера, жыныјѡ сіѡ тырѡма море ваѡн. Тајѡ

ді вылас, кѡні кліматыс зев лѣбыд, дыр олїс велїкѡй сѡветскѡй писател—Максім Гор'кїй.

Брїндїзі—Адріатїчeskѡй море вылын порт, кодї лоѡ Кале—Турїн—Брїндїзі кѡрттулѡн медбѡрїа пунктс; татчѡ локтѡны пассажїрїас, кодїас мунѡны Рытыввыв Европаыс Суецѡ да Індїаѡ.

Палермо да Мессїна—портїас, кодїаслѡн тѡдчанлуныс апелсїнїас да лїмонїас на пыр петкѡдѡмын.

Італїялѡн карїасыс, уна картїннѡй галереїаїаснаныс да важ кадїасса памїатнїкїаснаныс, а сїзѡ Італїялѡн мїча јенежыс, југыда зїрдалыс шондїыс да келыд-лѡз ваа сѡз мореыс кыскѡны Італїаѡ уна буржуазнѡй турїстїасѡс; најѡ локтѡны татчѡ (медзевсѡ тѡв помас да тулыс пуксїгѡн) Европаса да Амерїкаса разнѡй странаїасыс.

Овмѡслѡн да полїтїчeskѡй строїлѡн главнѡй чертаїас.

Европаын нѡл главнѡй імперїалїстїчeskѡй странаїас пышкыс (Германїя, Англія, Францїя, Італїя) Італїя—медса омѡла развїтѡй страна. Вїзму овмѡс сылѡн паскалѡма јонжыка промышленность дорыс. Фабрїчнѡй рабочѡїаслѡн да батракїаслѡн уждѡнныс да крестаналѡн доходїасыс лучкї грѡшїасѡн артавсѡны.

Мїрѡвѡй воїнаѡ Італїяын буржуазїялѡн да помешчїкїаслѡн госпѡдствоыс нуѡдсылїс констїтуцїоннѡй королевство формаѡн: королыс властсѡ огранїчїтѡма вѡлї парламентѡн; сещѡм партїяїас, кодїаслѡн парламентын вѡлї меѡуна депутат, пуктылїсны (выдвїгаїтлїсны) правїтельство. Мїрѡвѡй воїна бѡрын став Італїя паста кыпѡдчїс револуцїоннѡй двїженїе; сїѡ повзѡдїс буржуазїаѡс. 1921-ѡд воѡ сїѡ сетїс властсѡ (кызї таїѡ вѡчїс бѡрынжык і германскѡй буржуазїя) фашїстскѡй партїялалы. Італїанскѡй фашїстїас вескѡдлѡны медзевсѡ сещѡм методїасѡн-жѡ, кушѡмѡн, кызї мї аззылїм Германїя јылыс главаын, пѡлзуїтчѡны германскѡй фашїстїас.

Пѡштї став шогмана муыс Італїяын гырыс помешчїкїас кїын, да таїѡ мешаїтѡ вїзму овмѡс кыптѡмлы. Наїѡ сетѡны мусѡ а р е н д а ѡ крестаналы поснїфік участокїасѡн зев ыжыд дѡн вылѡ. Крестана сѡкыда сїѡс мынтѡны да оз вермыны бурмѡдны ассыныс овмѡснысѡ. Лунвыв Італїяын, торїа-нын **Апулїяын**, емѡс зев гырыс іменїеїас—латїфундїяїас; сенї ужалѡны батракїас сѡмын сезоннѡй ужїас вылын. Ташѡм батракыс Італїяын 4 млн; унжык кадсѡ вѡгѡгѡрын најѡ олѡны ужтѡг, некушѡм ѡтсѡг (посѡбіе) босттѡг. Крестанаѡс, ыжыд аренднѡй дѡныс ѡтдѡр, вѡталѡма зев гырыс налогїасѡн.

Быд во со сурсїасѡн крестана да рабочѡїас мунѡны корсны уж мукѡд странаїасѡ, а унаѡн зїкѡз еновтѡны чужан мунысѡ, мунѡны Воївыв да Лунвыв Амерїкаѡ овмѡдчыны.

Ас наныс Італїялалы оз тырмы. Гырыс урожаїас воѡны сѡмын Ломбардїяын, а полуостров вылын да діїас вылын урожаїас

јона ічѳтжыкѳс Германіјаын да Франціјаын серті. Ужалан скѳт да јѳла скѳт Італіјаын сіжѳ јона ещажык тајѳ странајасын серті. Њанјас ідралѳны чарлајасѳн да косајасѳн, а мујас небѳѳѳны кіпом коканѳн. Вінограднікјас улын плѳщад серті да віноград бѳстѳм серті, фруктјас бѳстѳм серті да олівковѳј выј вѳчѳм серті Італіја—первој страна Јевропаын. Тутѳвѳј пујас паскыда вѳѳітѳм (Ломбардіјаын) петкѳѳѳ Італіјаѳс сіжѳ первој местаѳ Јевропаын шѳвк-сырец вѳчѳм серті. Но крізіс понда апельсіңјас, лімонјас, а сіжѳ шѳвк петкѳѳѳм Італіјалѳн јона чіні.

Мірѳѳѳј војнаѳ Італіја вѳлі візму овмѳса странаѳн. Мірѳѳѳј војна бѳрын Італіјаын пондіс ѳѳјѳ паскавны промышлен-

Средіземнѳј море берегјас вылын апельсіңјас вѳѳітѳм да најѳс петкѳѳѳм.
Вісталѳј, кѳні вѳѳітѳны уна апельсің. Кушѳм странајасѳ петкѳѳѳны?

ност. Ломбардіјаын гѳравыв јујас вылын вѳлі стрѳітѳма електростанціјајасѳс, кытісны зевгырыг автомобильнѳј да авіаціоннѳј заводјас.

Сещѳм-жѳ ѳѳјѳ (кымынкѳ воѳн) паскаліс іскусственнѳј шѳвк вѳчѳм; та серті Італіја сулалѳ мірын первој местајас піыг ѳтыын. Шѳлківѳј да хлопчатобумажнѳј ткаңјас ворсѳны ыжыд рѳл Італіја ѳртсыса вузасѳмын.

Промышленносты Італіјаын оз тырмы ізшом да кѳрт руда. Металлјас кітѳны мукѳѳ госуларствоыс пыртѳм рудаыс да пыртѳм шом вылын ліѳѳ електріческѳј токѳн. Став фабрікајасын да заводјасын ужалыс рабочѳј лыд серті Італіја уна пѳв уступајтѳ Франціјалы і торјаын Германіјалы.

Кѳрттујјас Італіјаын кык мындаѳн ещѳ Франціјаын серті, судѳходнѳј јујас да каналјас пѳшті абуѳс. Бурѳс сѳмын автомобильнѳј тујјас; торја шѳкыда најѳ мунѳны војвылын.

Колоніјајас Італіјалѳн медзевсѳ Африкаын — Лівіја, Ерітреја, сессѳ Сомалілѳн јукѳн. Ставныс најѳ бура ыжыѳс плѳщад сертіыс, но олысыс сені ещѳ, најѳ жынвыјѳ кос пустыңајас-да. ѳні Італіја кѳсѳ аслыс подчінітны Абіссініјаѳс (тајѳ страна јывсыс віз. „Африка“ разѳелыс).

Контрольнѳј јуасан.

Мыјла Італјанскѳј фашістјас мырсѳны бѳстны выл колоніјајас?

МИАН РЫТЫВВЫВСА СУГЕДЖАС.

ФИНЛАНДИЈА.

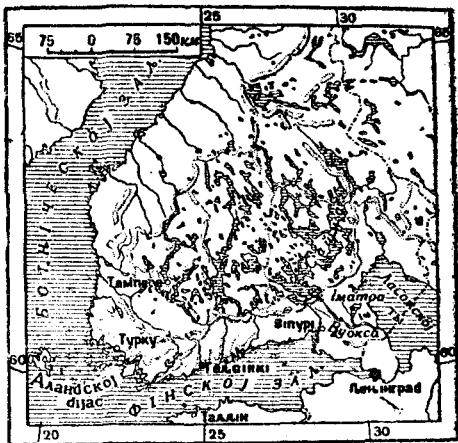
Плдищадь 338 сурс кв. км. Олыс 3,5 млн.

Карта вылыс. Кушом залівјас кышовтоны Финландијас? Көни сійә петә океан? Кушом параллелјас костын сійә сулалә? Кушом государствојаскөд муноны сылөн границајасыс? Кушом гырыс тыјас да кушом јујас сылөн ембә? Висталәј главнәј карсә Финландијалыс да кык порт лунвылыс.

Финландија сулалә Финскөј залів костын лунвылын да Баренцово море костын војвылын; асыввылын сылөн мунә куз граница (1200 км-ыс унжык) СССР-көд, а рытыввылын сійәс кышовтә Ботническөј залів, границајасыс муноны Швецијакөд да Норвегијакөд. Финландија—Финно-Скандинавскөј массив-лөн јукөн.

Јона важ кадјасә Финландија местаын вөліны гөрајас; најәс подуләыс кистісны да шыләдісны важ ледникјас. Öнi Финландија ләб гөрајаса Скандинавскөј полуостровсаң Асыввывјевропейскөј равнинаә вужан странаөн.

Војвылын Финландија жу-жыджык (Лапландијаын ембә местајас 1000 м судтабә), лун-вывлаң сійә увтасмә, но оз быд-лаын өткода: тәни ембә границитнәј да гнәјсәвбәј гөрбјас 250 м судтабә, а на костын кујләны нурјаса ув-тас местајас да тыјас.

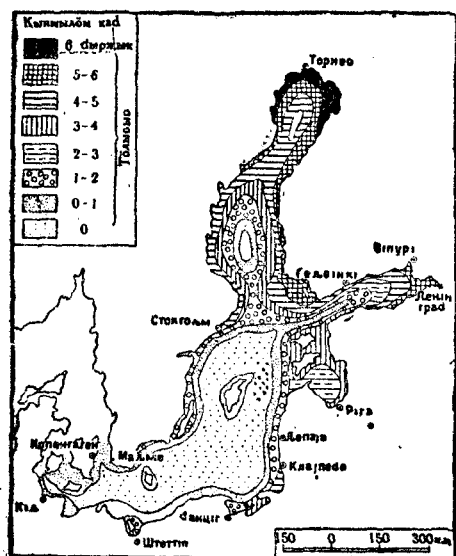
Тыјас да веркәс моренајас Финландијаын. Петкөдлөј Сәјма ты, Сәјм-скөј канал да Вуокса ју. Петкөдлөј медкуз вичә веркәс моренајаслыс. Петкөдлөј важнәј порт Турку (Або) да сә костын да Аландскөј діјас костын шхерыјас.

Став страна пастаыс кызсүрә разаләм валунјас (мукөдыс зев гырысә), холмјас, көнi изјас сорласәмәдә өтгудыр лыајаскөд да сојкөд, шлфуттөм гранитнәј берегјаса зев уна тыјас—ставыс тајә висталә сійә кад јылыс, кор тәни вөлі велікөј јизылом.

Ледникјас көдісны финскөј массив вылын куз впадінајас; најә кыссөни рытыввојвывсаң асылунвылө; тәни кујлә кызвын тыыс Финландијалөн. Тајә вождә-жә кыссөны зев куз, но векыдік валјас лыаыс да галькаыс—„озыјас“; најәс пуктөмәдә, тыдалә, ледникјас бөр вешјиганыс. Озыјас куза уналамы муноны бур грунтвөј тујјас. Тыјасыс өтдор, Финландијаын пуктөма веркәс моренајас, кодіас артомбөны некымын ыжыд дуга.

Тыјас Финландијаын зев уна; сійәс шуоны „сурс тыа странаөн“, но најәс өнөң-на некод абу лыддөма (кызі i мијан Карелијаын). Медса ыжыд тыыс—Сәјма; тәни өтлаасөны мөдә-

мѡдныскѡд зев уна посны да гырыс тыјас; тајѡ—тыјаслѡн зон
система. Сајмаыс петѡ Куокса ју; Ладѡжскѡј тыѡ визывтѡн
сѡј лечѡ гранѡ шупѡдјасѡд да вѡѡ порѡгјас; на пышкыс
кык порѡг шугѡны Іматраѡн (Ыжыд Іматра да Ічѡт Іматра).
Ташѡм порѡгјас-жѡ вѡѡны і мукѡд јујас Фінландѡјаын. Тајѡ
лѡ со мыј понда: јујасыслѡн ватујјасыс (пыѡдсјасыс) зев чѡры-
ѡѡ да, најѡ ез вермыны жужѡдѡны да шылѡдѡны ва пыѡдсјасѡ
велѡкѡј леднѡк вешѡм кадѡн.

чыд, а тулы с нас куза кы нм ал ъ во ј ја сы н. Тајѡ лоѡ со
мы] понда: зев уна тыяс да ну рјас нѡ жјѡ шона лѡ ны да кѡ ѡ дѡ ны
ас гѡ гѡ ргыс мујассѡ. Тувсов кѡ чыджас јона шыкѡ дѡ ны кѡ зајас,
торја-нын су бѣ мјас (кѡ чыджас унаыс кынтылѡ ны сусѡ розјалигас).
Талонда пышкѡсса областјасас Финландіјаын, кѡ ні јонжыка кын-
мавлѡ, овлѡ ны неурожајјас да шыгјалан војас, кор крестана со-
јѡ ны пожѡм кырсе сора нан.

Тыжасыс ётдор, уна места
Финландияын бостёны т о р ф
н у р ј а с; најё артёмобс
гранит вылын, кытё оз вер-
мы пёскёдчыны ва. Ёурјас да
тыжас бостёны коёмё јукён
территориясё Финландияын.
Уна места бостёны і л ы с к а
в ё р ј а с, а војвылын (Поляр-
ној круг сайын) – тундрајас.

К л ы м а т Ф и н л а н д и я ы н б у
р а ч о р ы д . Ф и н л а н д и я с у л а л ы
60-д д п а р а л л е л с а ы в о ј в ы в л а
н ы н , д а ј ы ж ы д ј у к њ н с ы л њ н к у ј
л њ П о л а р н њ к р у г с а ј ы н , а С к а н
д и н а в с к њ г њ р а ј а с с а ј њ д њ н ы с и
ј њ с ш о н ы д р ы т ы в т њ в ј а с ы г т њ в
с а к а д њ . Т њ в Ф и н л а н д и я ы н к њ

став плошцадгыс)—најо кызвыныс луныв да рытывыв берегјас дорын.

Мујас Финландјаын аслыс самадс. На вылын кодјома щокыд (10—20 м сајын) да бура жужыд канавајас (1 м судбадс), тајо вочоны мусо костом могыс да гожомын сјјос буржыка шонтом могыс. Ташом канавајас-ж, но јешщо щокыджыка (5—10 м костон) кодјома костом торф нурјас вылын. Мос места-јасын медзевсо кочоны нанјас—су, зор, id да клевер; нурјас вылын кочоны нанјас-ж, мусо вынсодоны калјиној совјасон-да, сесса дыр кешло мујассо-мечоны корым турунјас уло (тимофејевка). Таыс отдор, быдлаын кочоны корым соркы—турнепс.

Уна корнеплодјасос да бур турун вочитомон финјас вермоны визны бур породаа мосјасос (англијској да асланыс меставывса порода—поснидик, суртом мосјас, но јолаос). Сепаратор (слыки торјодом выло) да маслобојка ем уна крестаналон; выј петкод-доны заграницад. Но асныс крестанаыс сојоны сомын слыкиув јов, i ас наң налы оз тырмы. Уна гол крестана (торпарјас) асланыс ичотик участокјас вылын олоны шыг-нысо пот. Најо арендујтоны кулакјаслыс да помешщикјаслыс содтод участокјас да мукод кадас ужалоны на ордын батракјасон.

Финској крестана олоны торја хуторјасон; хуторјасыс сула-лоны откон-откон мујас да ворјас повсын, часто ты берег дор-јасын. Сиктјас да грездјас Финландјаын пошти абу.

Быдлаын Финландја пастала, весиг медеа ыли (глухон) местајасын, вочома-зев бур грунтвој тујјас, вылысас содтома моренајасыс бостом гравј, кыкпан-ладор бокас кодјома канавајас; ачыс грунтыс тани зев логало бур тујјас вочом-лы. Тујјас вылын најт оз овлы; јон финској вовјас весиг тыра телегаон вермоны муны сеті гонечон. Финској вовјас абу гырысос, но јонос, ебосаос да збојос. Буржык племенној вовјас борјом могыс финјас быд во нуодоны вовјасон-панласомјас—гонитом да сокыд додјас кыском боксан.

Визму вочитомкод да скот визомкод радын Финландјаын сулал в ор промысел, коді сеті крестаналы нажетка. Толын најо ужалоны в ор породом вылын, тулысын ворсо кыл-доны јујас да тыјас вывти в ор пилтан заводјасо, кодјас ужал-ны ва вынон. Таыс отдор, уна в ор перерабатывајтоны фабрі-кајасын древесној массао, коді муно картон да разној сорта бумага вочом выло—кыжнот, газетној, почтовот, гижан бу-мага. Вочом бумагасо, а сјж-ж пилитом ворсо петкоддоны заграницад.

Мірвој крізіс кучкіс Финландја в ор промыселлы: в ор пет-коддом, а сјж-ж бумага да картон петкоддом јона чині. Ва тујјас-лон Финландјаын значеніеыс зев ыжыд. Тыјас вывти ветлоны поснидик пароходјас зон флотіліјајасон; јујас вылын, порогјас кыщовтом могыс, вочома шлузјас да каналјас. Глав-ној каналыс—Сајмској; сјјо отлаало Сајма Выборгској залывкод. Уна финској суднојас—паруснојјас да паровојјас—ветлоны сјж-ж і море вывти.

Море берегјас вылын Финландјаын олоны уна черікысјас; најо кыјоны-посны чері—салака, корушка да мукод; торја уна чері кыјоны најо шхерыа-

сын—зев уна поснідік діяс костын, кодјасѝн тырома Фінскѝѝ да Ботні-ч е с к ѝ ѝ залівјаслѝн берег дорјасыс.

Шхерыјассѝ артмѝдѝмаѝс леднікјас: тані медса чорыд горнѝѝ породајас, кодјасѝс ез вермы нуны леднік. діяс костас да веркѝс улас колѝмаѝс уна сурс граңітнѝѝ скалајас, најѝ зев ѝпаснѝѝс сүднѝјаслы. Сыпонда морскѝѝ сүднѝјас тані вермѝны ветлыны сѝмын опытноѝ лоцманјаскѝд.

Промышленностъ Фінландіјаын омѝла паскалѝма. Медзевсѝ тані муно вѝр пілітѝм да бумага вѝчѝм. Ізшом абутомла вѝр пілітан заводјас да бумажнѝѝ фабрікајас ужалѝны водопадјас вынѝн.

Промышленнѝѝ карјас Фінландіјаын—**Віпурі**, Тампере да столица **Гельсінкі** (Гельсінгфорс) (важнѝѝ порт да сѝмын ѝтѝ ыжыд кар Фінландіјалѝн).

Управлєніе с е р т і Фінландіја—буржуазнѝѝ республіка; јурас сылѝн сулалѝны прєзідєнт, міністрјаслѝн сѝвет да сєјм (парламент). Коммуністическѝѝ партіја ужалѝ гусѝн (подпѝеын).

Фінландіјаын емѝс фашистскѝѝ оргаңизаціјајас; најѝ лѝсѝдѝчѝны војутны СССР-кѝд, думажтѝны мырдѝны сѝветскѝѝ Кареліја.

Контролнѝѝ јуасанјас.

1. Кушѝм промышленностъ Фінландіјаын медзев паскалѝма да мыјла?
2. Мыјла вѝркылѝдѝм вылѝ Сажма тыс комвїс кодјыны канал?
3. Вісталѝѝ кык промышленнѝѝ кар Фінландіјалыс да медса важнѝѝ портсѝ.
4. Мыјла фіннјас кодјѝны мујас вылын да нурјасын канавајас?
5. Мыјла фінландскѝѝ сєјм оз отсав торпарјаслы?

ПРИБАЛТІЈСКѝѝ ГОСУДАРСТВОЈАС.

Естоніја. Плѝшцаѝ 48 сурс кв. км. 1,1 млн. морт.

Латвіја. Плѝшцаѝ 66 сурс кв. км. 1,9 млн. морт.

Літва. 1) Плѝшцаѝ 55 сурс кв. км. 2,4 млн. морт.

Карта вылыс. Кушѝм мукѝд государствојаскѝд быд тајѝ государствоыс граңічѝтѝ? Вісталѝѝ јујас, кодјас усѝны морєѝ тајѝ государствојасас. Вісталѝѝ столицасѝ быд государствоыс. Кодлѝн тајѝ государствојас пыщкыс абуѝс граңіцајас СССР-кѝд?

Му веркѝс а с Прибалтїјскѝѝ государствојасын колѝмаѝс тѝдѝчана слєдјас важ Скандінавскѝѝ ледніклѝн, кодѝ локтїс татѝчѝ ѝніја Балтїјскѝѝ морє пыр. Быдлаын тані кујлѝны му веркѝс вылас л е д н і к ј а с ѝ н в а ј ѝ м с о ј ј а с да л ы а ј а с, кодјас ѝтгудыр сорлассѝмаѝс гырыс да посні граңітнѝѝ в а л у н ј а с к ѝ д. Быдлаын холмјас (л е д н і к м о р е н а ј а с) вежсѝны котловїнајасѝн, кѝні кујлѝны уна т ы ј а с. Медса ыжыдыс на пыщкыс—**Чудскѝѝ** ты (Пєјпус), лунвыв јукѝныс сылѝн шусѝ Псковскѝѝ тыѝн. Тајѝ тыјассыс петѝ **Нарова** ју—неылын јувом дорсаныс сїѝ вѝчѝ водопад (сїѝ вынѝн ужалѝны Нарва карса фабрікајас).

1) Тајѝ кујїм странаыс, сїѝжѝ і Фінландіја, мїрѝвѝѝ војнаѝѝ пырїсны Россїјаѝ.

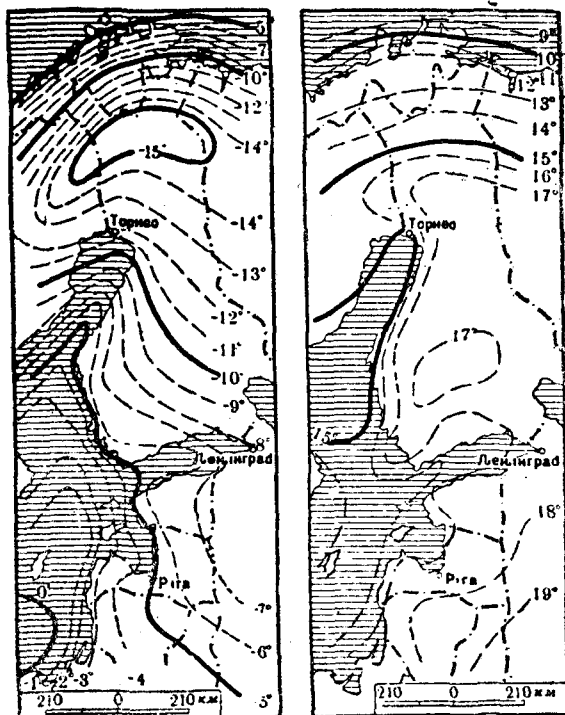
Фінскөй заливлөн берегыс крут, уѳосістөй; пöлөнүс мунö шу-
пöд (уступ) ізвестнак слöйжасыс, шусö г л и н т ö н; сы-вылын і
артмö Наровалөн водопадыс.

Рижскöй заливлөн берегжасыс, мöдәрö, лапкыдöс, тані—лыз;
лысö татчö вайоны да пунктöны гыяс Балтійскöй мореыс; төв-
жас течöмөс берегжас вылын гырыс сунажас; сунажас ылö му-
кöдлаас сафитöма
лыска вөржас да
сы вöсна сунажа-
сыс дугдісны веш-
жавны.

Ыжыд ју Ры-
тыввыв двіна, ко-
ді заводітчö Сре-
днерусскöй выв-
тасын, јітö Лат-
віјалыс Прибалтій-
скöй берегжассö
Асыввыв јевро-
пейскöй равнина
шөркөд. двіна ју-
вомö вермöны пы-
рны морскöй суд-
нојас. Мөд ыжыд
ју Неман (Віліја
вожкөд) заводіт-
чö СССР-ын, сег-
са візываетö Поль-
шаöд да Литваöд.
Неман улыс по-
мас сіјөс шуöны
Мемелөн, — усö
Куріш-Гаф залі-
вö, коді торјалö
мореыс лыа кө-
саөн; 60 км-өн вы-
лынжык јувома-
мыс сулалö Литва-
лөн порт--Мемель.

Прибалтійскöй государствојас сулалöны матынжык Атланти-
ческöй океанлаң, Асыввывјевропейскöй равнина мукöд јукөнјас
серті,— та вöсна кліматыс тані небыджык; тулыс заводітчö воэ-
жык, сіјö-жö параллельјас вылын СССР-ын серті, а лым усö со-
рөнжык; сіз-кө, г о ж с а к а д ы с т а н і к у з ж ы к да буржы-
ка лөсалö візму овмөслы.

Балтійскöй море сіз-жö јона вліјатö тајö странајас клімат
ылö. Тајö тыдалö кычі гожса, сіз-жö і төвса изотермјас му-
нөм серті.

Јанвар да јул төлысга изотермајас. Кычі влі-
јатö море гожса изотермајас ылö? да кычі төвсајас
ылö?

Карта вылыс. Віццодж ізотермајас: јул тѡлысса +17° да јанвар тѡлысса —3°; вісгалѡј тајѡ ізотермајасылыс мунѡмѡ. Віццодж карта вылыс, дырѡ тыдалѡ шондѡ Балтѡјскѡј море берегјас вылын.

Арын да тѡлын Прѡбалтѡјскѡј странајас весттѡ ѡтѡ мѡд бѡрса мунѡны цѡклѡнјас. Сыпонда поводѡаыс танѡ пыр вежласѡ; доѡѡѡн ветлан тујјас абу устојѡвѡјѡс.

П р и р о д н ѡ ј о з ы р л у н ј а с Прѡбалтѡјскѡј госуѡарствојаслѡн абу зев гырысѡс: почвајас подѡзолаѡс, полезнѡј ѡскопајемѡјјас еша; меѡса важнѡј перјанторјас — т о р ф д а л о м т ы с а н с л а н е ц ј а с (Естонѡјаын). Сланецјас (кокнѡдѡк руд ѡзјас, кокнѡла ѡзјѡны) кујлѡны массаѡн глѡнт пыщкын; сланецјасыс позѡ перјыны ломтысан выјјас да бензѡн, пѡјмыс мунѡ кѡрпѡч да цемент вѡѡѡм вылѡ.

О л ы с ј а с ы с тајѡ странајасын лѡѡны е с т ѡ н е ц ј а с (фѡнскѡј народ) Естонѡјаын да лѡтовскѡј племјасы кык народ: л а т ы ш ј а с Латвѡјаын да л ѡ т ѡ в е ц ј а с Лѡтвыаын. Насы ѡтѡѡр, танѡ не ешаѡн ѡлѡны р о ч ј а с, б е л о р у с с ј а с да н е м е ц ј а с.

Главнѡј ужјас Прѡбалтѡјскѡј госуѡарствојасса олысјаслѡн — в ѡ з м у в ѡ ѡ ф ѡ т ѡ м да с к ѡ т в ѡ з ѡ м; тајѡ ужјасѡ сѡнѡ сувтѡѡѡма бура вылѡ. Рытывыв културнѡј народјаскѡѡ важысан вѡлысѡмѡн латышјас да естѡнецјас важѡн-нын велалѡсны к у л т у р н ѡ ј с е в ѡ ѡ б ѡ р ѡ т ј а с вѡчны. Шабѡдѡ петкѡѡѡны татыс заграниѡѡ — Гермањѡјаѡ да Англѡјаѡ.

Њанјаскѡѡ да шабѡдѡкѡѡ орчѡѡн Прѡбалтѡјскѡј крајын сулалѡны т у р у н к ѡ ѡ а ј а с: клевер, тѡмофејевка, јежа, да к о р њ е п л ѡ д ј а с: турњепс (Естонѡјаын) да кѡрым свекла (Латвѡјаын).

Уна вѡѡѡтѡны сѡжѡ к а р т у п е л ь, торја-нын Естонѡјаын („картупель республикаын“). Картупель мунѡ п о р ѡ ј а с л ы кѡрым вылѡ да вѡна пуѡм выѡ; турњепс да свекла мунѡны бур лѡрѡѡѡаа ј ѡ л а м ѡ с ј а с л ы кѡрым вылѡ (голландскѡј да датскѡј пѡрѡѡѡјас). Јѡв прѡѡуктјас петкѡѡѡны Англѡјаѡ да Гермањѡјаѡ.

Мѡрѡвѡј вѡјна бѡрын Прѡбалтѡјскѡј странајасса вѡзмѡ овмѡсын тѡѡѡѡ увлањлечѡм: шабѡдѡ да картупель кѡѡѡјас чѡнѡны. Уна крестѡна рѡзѡрѡтѡѡны, мујасыс налѡн вужѡны кулакјас орѡѡ. Естонѡјаын да Латвѡјаын вѡјнаѡѡ вѡлѡны уна ѡемеѡ-помешѡѡѡкјас. Вѡјна бѡрын мујасѡѡ налыс вѡлѡ бостѡма да сѡтѡма латышскѡј да естонскѡј крестѡна-кулакјаслы.

Лѡтвыаын мујас кѡлѡны помешѡѡѡкјас кѡын; крестѡна страдајтѡны еша му понѡѡа; мујасѡѡ најѡ гѡрѡны гѡрјасѡн, весѡгтѡ трѡхполје прѡменајтѡѡ, меѡзевсѡ ѡанјас вѡѡѡтѡмѡн.

Крестѡна Прѡбалтѡјскѡј госуѡарствојасын ѡлѡны торја хуторјасѡн, кодјас пуксалѡѡѡѡс быѡѡѡ мујас вылас, но кызвын олысѡслѡн тајѡ хуторјасас абу-нын асланыс муныс, најѡ ужалѡны батракјасѡн кулакѡј овмѡсјасын. Лѡтвыаын белорусскѡј крестѡна ѡлѡны сѡктјасѡн.

О б р а б а т ы в а ј т а н промышлѡенностѡ вѡлѡ јѡнакоѡ паскалѡма вѡјнаѡѡ, торја-нын Латвѡјаын. Рѡгаса машѡностроѡѡѡѡнѡј за-

водјас, вѣчлісны вагонјас, паровозјас да візму ужалан őrудіе-
јас. Но őrні заводјас ужалоны омѣла да јѣрмѣмаѣе продукція-
нысѣ іналан рынокјасыс (асланыс рынокыс зев ічѣт); мукѣд
гырыс заводјасыс весіг пѣріны маѣтерскѣјјасѣ.

Ортсыса вузасѣмлѣн значеніеыс куіімнан республікаас зев
ыжыд: на пыр мунѣны тѣргѣвѣј тујјас СССР-ыс Рытыввыс Јев-
ропаѣ, сыпонда најѣ вермасны лоны јестественнѣј посреднїк-
јасѣн СССР да Рытывјевропекѣј государствојас костын. Глав-
нѣј карјас Прібалтїјскѣј государствојасын сулалѣны море бе-
рег вылын.

Естонїјалѣн столица **Таллін** (Ревел)—порт, пѣшті вогѣгѣр
восса судоходстволы. **Нарва**—фабрїчнѣј кар, сен емѣе гырыс
текстїлнѣј фабрікајас Нарвскѣј водопад вылын.

Латвіјаын столица **Рїга**—важнѣј порт Западнѣј двїна јувам
дорын. **Љенаја** (Љїбава)—значеніе серті мѣд порт Латвіјаын,
судоходстволы вогѣгѣр восса; сѣмын шочїніка тупкыслѣ вѣснї-
ѣк јїѣн, кодѣс кокнїа жугѣдѣны ледоколјас.

Љїтваын столица пыѣѣі временнѣ олѣ **Каунас** (Ковно)—тор-
говѣј кар Нѣман вылын. Таыс ыжыджык карсѣ—**Вїлнаѣс**,—ко-
дї војѣдѣр вѣлі Љїтвалѣн столицаыс, бостїсны полакјас. **Ме-
мель**—Љїтвалѣн важнѣј порт, кодї сурї Германїјасан сылы.

Прібалтїјскѣј государствојас—фашістскѣј тїпа буржуазнѣј
республікајас.

ПОЛЬША.

Плѣшчаѣ 388 сурс кв. км. Населенїе 33 млн.

Карта вылыс. Кушѣм государствојаскѣд Польша гранїчїтѣ суша вылын?
Петкѣдѣј Польшаыс морскѣј берег да сы вылыс порт. Кушѣм порт сулалѣ
Вїсла јувам дорын? Вїсталѣј главнѣј јусѣ Польшаыс да вожјасѣе сылыс. Вїе-
талѣј вывтїасјас Польшаыс.

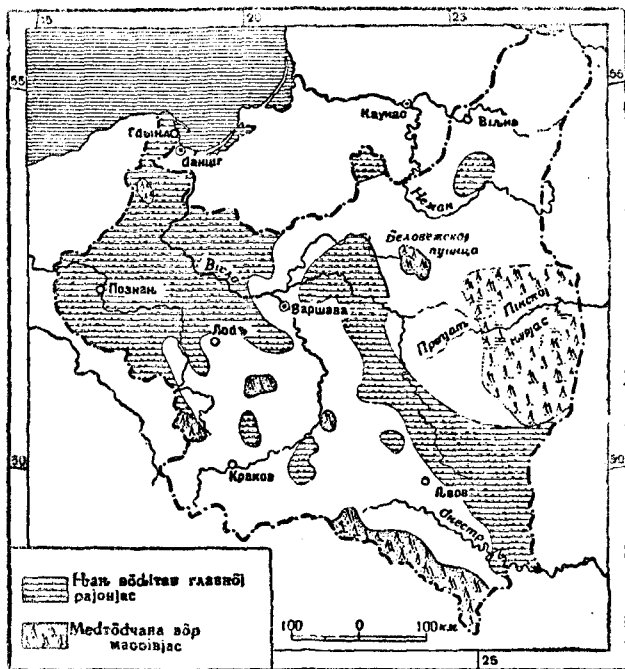
Плѣшчаѣ серті да олыс лыд серті Польша уступајтѣ сѣмын
ѣткымын государствојаслы Јевропаын. Сїјѣ артмїс мїрѣвѣј вој-
на бѣрын куіім государствоса мујасыс—дѣреволуцїоннѣј Рос-
сїја, Австро-Венгрїја да Германїја мујасыс.

Польша сулалѣ Јевропа шѣр јукѣнын, Сѣветскѣј республіка-
јас Сојуз да Германїја костын. Сїјѣ бостѣ пѣшті зоннас **Вїсла**
ју бассеїн. Мореѣ петѣ сїјѣ сѣмын **Польскѣј корїдорѣд**, кодї
торјѣдѣ Германїјаыс сылыс Асыввыс Пруссїјасѣ. Танї Польша-
лѣн једїнственнѣј порт **Гдыня** данцїгскѣј бухта берег вылын,
кытчѣ усѣ Вїсла. Польша—сухопутнѣј государство; СССР-кѣд
гранїцаыс сылѣн мунѣ 1400 км куѣа.

Вїсла јувам дорын сулалыс порт **данцїг**—сїјѣ ачыс ічѣтїк
государство; тајѣ портнас сїѣжѣ пѣлзутѣ Польша. Прїрода
сертіыс Польша лѣѣ Рытыввыс Јевропасан (сїјѣ гѣра складка-
јасѣн, долинајасѣн, массівјасѣн да котловїнајасѣн) Асыввыс Јев-
ропаѣ (ѣткод шылыд став пасталанас) вужан шупѣдѣн.

Во[в]ылын Польшаын кул[д]о холм[д]аса полско-литовск[д]о[у] полоса; тат[д]о пункт[д]а помса морена[д]ас; морена[д]ас костын уна ты[д]ас.

Лунвывланын кул[д]о нурсал[д]ом полоса; тані мунд[д]ны перво-бытн[д]о[у] ледн[д]ик поток[д]асл[д]он паскыд дол[д]на[д]ас; та[д]о дол[д]на[д]асодыс оні визывт[д]оны ју[д]ас; Западн[д]о[у] Буг Нарева јук[д]од да Вісла. Асыввывлан та[д]о увтас полоса[д]ыс јона паскал[д]о, і тані кул[д]оны гырыс Пінск[д]о[у] нур[д]ас. На[д]ыс ју[д]ас[д]ыс одва верм[д]оны петны—Буг[д]о да Нарев[д]о отарла[д]о, а П[р]іп[д]ят[д]о (Днепрл[д]он вож) м[д]одарла-н[д]о. Јона нурсал[д]ома сі[д]ж[д]о П[р]іп[д]ят[д] да Н[д]еман костын водораз-дел. Нур[д]асын вывтасжык места[д]асас быдм[д]оны гырыс в[д]ор[д]ас. Медыжыдыс на пышкыс шус[д]о Беловежск[д]о[у] пушча[д]н.

Ві[д]з[д]му овм[д]са ра[д]о[д]на[д]ас Польшаын. Петк[д]одл[д]о[у] Беловежск[д]о[у] пушча да мук[д]од гырыс в[д]ор[д]ас Польша[д]ыс. Вістал[д]о[у], мы[д]ла во[д]ны бур урожа[д]ас Познан дорын да асыввывланын Львовсан. К[д]оні завод[д]ит[д]о Н[д]еман ју? Куш[д]ом народ[д]ас ол[д]оны Н[д]еман ју п[д]ол[д]н?

Беловежск[д]о[у] пушча сулал[д]о Буг да Н[д]еман костын; сені быдм[д]оны со в[д]оса дуб[д]ас, клон[д]ас да пож[д]ом[д]ас. Тані неваж[д]дн[д]а овл[д]сны первобытн[д]о[у] д[д]ш[д]ас—зубр[д]ас, но на[д]о быріны м[д]ір[д]ов[д]о[у] во[д]на дыр[д]і (мы[д]ж[д]омындас[д]о босг[д]ома зверіне[д]у[д]ас[д]о). Но он[д]д[д]на сені ол[д]оны к[д]озула[д]ас, кабан[д]ас, јор[д]ас, весіг шочіныка паныдасл[д]о благородн[д]о[у] к[д]ор; хіш[д]н[д]о[у] звер[д]ас пышкыс—к[д]о[д]ін[д]ас, руч[д]ас, ош[д]ас, рыс[д]ас. Та-ш[д]ом д[д]к[д]о[у] звер[д]ас[д]а в[д]ор[д]ас[д]ыс ем[д]о Польшаын сі[д]ж[д]о і Карпатск[д]о[у] г[д]ора бок[д]асын.

Лунвывлан[д]о П[р]іп[д]ят[д]сан равніна[д]ыс вывтасм[д]о да сені косжык—нур[д]ас абуд[д]о, тані в[д]ор[д]ас да степ[д]ас. Ледн[д]ик морена[д]ас да ты-

јас тани пѡштѣ абу. Став му веркѡсѡ гевтѡ лѡсс, сы вылын удѣтѣ-нын артмыны чернозѡмнѡј почва.

Торја кыза пуктѡма лѡсѡ Карпат гѡравѡзјасын; тани шорјас да јујас код-јѡмаѡс лѡссас жѣвопѣснѡј долинајас, крут кыркѡшјаса, башнајаса да пѣнјаса берегјасѡн.

Рытив-лунвыв јукѡныс Польшалѡн жужыд. Тани ыжыд мегырѡн нужѡдчѡны Карпатјас, јывјасыс налѡн Польшаын кајѡ-ны 1500 м-ыг вылѡ (Бабја-гѡра). Гѡра бокјасас быдмѡны вѡр-јас. Карпатјассан вѡјвылѡ визывтѡ Вісла, асыв-лунвылѡ днѣстр. Карпат гѡравѡзјасын, Галицјаын, кујлѡ њ е ф т, зев пыдын, да с о в (матын веркѡссаныс).

Вѡјвывланын Карпатјассан—нежужыд Польшкѡј масив, Шѡр Германіја масивјас код-жѡ, но лапкыджык наыс; јылыс сылѡн Лыса-гѡра кајѡ сѡмын 600 м вылаѡѣ. Тајѡ масив подулас кујлѡ-ны Јевропаын медѡа озыр і з ш о м а пластјас—тајѡ Сѣлезскѡј бассејн, кујлѡ Краковсан рытивланын. Тајѡ бассејнас ізшом-кѡд орчѡн кујлѡны ц і н к, к ѡ р т да с в і њ е ц рудајас.

Сѣлезскѡј бассејн вѡйнаѡѣ пѡштѣ зоннас вѡлі Германіјалѡн, а ѡні ыжыджык јукѡныс сылѡн пырѡ Польшаѡ.

К л і м а т Польшаын сѣ-жѡ вужѡ рытиввыв Јевропа васѡд клматыс Асыввыв Јевропа косжык да контѣненталнѡј клматѡ. Тѡлыс полшаын абу сещѡм кѡзыд, кушѡм сѣјѡ Асыввыв Јевро-паын, і абу сещѡм њбыд, кушѡм Рытиввылын. Лым услѡ бура уна, торја-нын Карпатјасын, но тулысын лымјыс вѡз сылѡ; јујас Польшаын вѡссѡны ѡтѣ кадѡ днѣпр да дѡн улыс помјаскѡд. Го-жѡмыс Польшаын абу сещѡм жар, кызі Јевропа асыввылын: температура сертыс сѣјѡ ѡткоѡ кымын Вѡјвыс Франціја гождѡм-кѡд (карта, 19 лѡб.). Осадѡк вѣзму вѡѡтѡмлы усѡ тырмыѡн, но овлѡны і кос поводѡајас (засухајас), торја-нын Галицјаын—асыввывланын Карпатјассан, кодјас сулалѡны васѡд тѡвјас туј вылын.

О л ѡ н ы Польшаын разнѡј народјас. П о л а к ј а с—сѡмын жын олысыс гѡгѡр; најѡ олѡны страна шѡр јукѡнас да рытиввыв јукѡнын. Мѡд жын олысас пырѡны б е л о р у с с ј а с асыв-вѡј-вылын—Рытиввыв Белоруссіјаын да Віленшцінаын, да украї-ѡецјас асыв-лунвылын—Рытиввыв Українаын; таыс ѡтѡр, Польшкѡј коріѡорын олѡны уна њ е м е ц ј а с, а став Польша паста-лаын уна ј е в р е ј ј а с. Націѡналнѡј меншїнствојасѡс сен ув-тыртѡма.

Главнѡј ужыс полякјаслѡн, белоруссјаслѡн да україѡецјаслѡн в і з м у в ѡ ѡ т ѡ м. Карпат гѡравѡзјасын да і быдлаын лунвы-лын лѡсса да сѡд мујас вылын кѡѡоны ш о б ѡ і, вѡѡтѡны с а - к а р н ѡ ј с в е к л а; вѡјвылын подѡола мујас вылын—с у, з ѡ р, і ѡ, быдлаын вѡѡтѡны уна к а р т у п е л ѣ, сѣјѡ мунѡ скѡтлы кѡ-рым вылѡ, весіг зѡѡгјасѡс да вѡвјасѡс верѡѡны картупелѡн; таыс ѡтѡр, гѡл крестана важысан-нын сојѡны картупел сѡра њаѡ.

Рытиввылын—Польшкѡј коріѡорын да Познаѡын—ѡемецјас да

Карјас Польшаын уна, но паскалѳм промышленностныс уна-лѳн на пыцкыс абу. Ташѳмѳс **Љвов**—главнѳй кар Галиціјаын, **Краков**—важ століцаыс Польшалѳн, тані універсітет. Сѳмын некымын карын паскалѳма промышленност; ташѳмјасыс: **Вілна** Віліја ју вылын—Љитвалѳн важ століцаыс, кодѳс бостіс Польша, **Познањ**—машіностроітелнѳй да свеклосахарнѳй заводјасѳн.

Століца Польшалѳн **Варшава**—ыжыд кар (1 млн олысыс унжык), сулалѳ Вісла ју вылын кыкнан берегас; тані падве-жасѳны уна кѳрттујјас, на пыцкыс ѳтї кѳрттуј мунѳ Берліныс Москваѳ. Варшава сіз-жѳ бура ыжыд промышленнѳй центр да полскѳй прогвешченіјелѳн да іскусстволѳн центр.

Главнѳй портыс Польшалѳн **Гдыня**; сіјѳс ѳтлаалѳма вылыс стрѳ-ітѳм кѳрттујѳн Сілезскѳй ізшом бассејнкѳд. Гдыняыс петкѳдѳ-ны ізшом не сѳмын Прибалтїјскѳй странајасѳ, но сіз-жѳ і При-дунајскѳй странајасѳ: Румыніјаѳ, Венгріјаѳ да Австріјаѳ. Тајѳ тујыс 20 мындаѳн кузжык Чехословакіја пыр нуан кѳрттујјас вывті сертї, но сувтѳ пѳштї кыкмындаѳн донтѳгжык.

Пыцкѳсса тујјас Польшалѳн локѳс. Шуам, главнѳй јуыс Вісла пыр вежлалѳ ассыс ва тујсѳ, і гожѳмын суднојаслы пѳштї оз поѳ ветлыны.

Каналјас, кодјасѳн ѳтлаалѳма Віслаѳ Неманкѳд (Нарев пыр) да Бугѳс Днепркѳд (д н е п р о в с к о - Б у г с к ѳ ј к а н а л), кіссѳмаѳс да зев еща суднојасѳс да пурјасѳс лезѳны.

Грунтѳвѳй да шоссејнѳй тујјас омѳла віѳѳны да рѳспутајас дырјї сетї оз поѳ ветлыны. Сѳмын СССР-кѳд граніцајас пѳлѳн Польшаын вѳѳѳма выл авто-мобіліні тујјас.

Полскѳй государство лої сѳмын мірѳвѳй војна бѳрын да Октабрскѳй револуціја бѳрын. Первојсѳ сіјѳ вѳлі буржуазнѳй республікаѳн; сылѳн вѳлі парламент, кодї выдвігајтѳ вѳлі пра-вітельство, да президент. Сесса господствујтан классјас Польшаын вужісны фашістскѳй вескѳдлан методјасѳ. ѳні парламент некуѳѳм рол оз ворс странаас.

Крестанаѳс Польшаын лічкѳны мынтыны вермытѳм налогјасѳн. Налогјас мынтытѳмыс крестаналыс нуѳны скѳтсѳ да ембурсѳ; странаас паскалѳны крестаналѳн кыпѳдѳмјас (восстанїејас).

Торја-нын јона топѳдѳны крестанаѳс Рытыввыс Белоруссіјаын да Рытыввыс Украинаын. Тајѳ рајонјасас б е л о р у с с ј а с - л ы с да у к р а ї н е ц ј а с л ы с бостѳны медбур мујасѳс да сетѳны полскѳй војеннѳй переселенецјаслы.

Јона ѳескѳдѳны Польшаын і мукѳд народјасѳс: ј е в р е ј ј а с - с ѳ с , н е м е ц ј а с ѳ с , л і т о в е ц ј а с ѳ с .

Мај 1-ѳј лунѳ 1935-ѳд воын уналаын Польшаын мунісны гырыс демонстра-ціјајас крестаналѳн. Шуам, Луцк кар гѳгѳртасын чукѳрміс 2 сурс морта колон-на; медвоѳын мунісны народнѳй учітелнїца да кымынкѳ крестанка; најѳ нуісны знамја, кѳні гіжѳма вѳлі коммуністїческѳй лозунгјас. Полицейскѳјјас кѳсісны мырдѳны знамјасѳ да ез вермыны. Секї најѳ пондісны лыжыны демонстрант-јасѳ пулемјѳтјасыс. Кыѳ мортѳс, на пыцкын народнѳй учітелнїцаѳс да кымын-кѳ крестанкаѳс, вісны места вылас. Сѳкыда ранїтѳм демонстрантјас—віт морт—куліны туј вылас госпіталѳ нуїгѳн.

1920-öд воѡ, кор мијан абу-на помасѡма вѡлі граждaнскѡј војна, Польша пондыліс бостны сѡветскѡј Украинаѡс да Бело-руссіаѡс. Польшкѡј војска волісны Кіјевѡз, но мијан Краснѡј Арміа жугѡдіс најѡс, да налы лоі терыба бѡр мунны.

Контрольнѡј жуасанјас:

1. Мыыс тыдалѡ, мыј крестана Польшаын олѡны зев гѡла?
2. Мыј понда Польшаын воѡны омѡл урожајјас наңјаслѡн? Висталѡј социальнѡј, климатическѡј да почвеннѡј помкајассѡ.

РУМЫНЫЈА.

Плѡшцаѡ 251 сурс кв. км. Населеніје 16 млн. морт.

Мірѡвѡј војна бѡрын Румыніаѡ пырісны Австро-Венгріјаѡн јукѡнјас (Трансільваіја, Банат да Буковіна).

Сулаланін да граңіцајас.

Карта вылыс. Кушѡм жуас пѡлѡн сулалѡ Румыніја? Кытчѡ усѡны тајѡ жуасыс? Кушѡм увтасјасѡд најѡ визывтѡны? Кушѡм государствојаскѡд граңічѡ тѡ Румыніја?

Румыніја сулалѡ выгоднѡј географическѡј местаын: кынмыв-тѡм море берег вылын, кѡні сълѡн ем порт **Констанцу**, да ыжыд дунај јувом дорын, кытчѡ пырѡны морскѡј суднојас. Мијан Сојузкѡд сіјѡс јітѡны удобнѡј тујјас кызі море вывтї, сіз-жѡ і суша вывтї. 1918-öд воѡ Румыніја бостіс СССР-лыс Бессарабіја, но сѡветскѡј правітелство оз лыдды (оз прїзнајт) сіјѡс румынскѡј терріторіаѡн.

Прїродалѡн главнѡј чертајас.

Карта вылыс. Кушѡм гѡрајас бостѡны уна места Румыніаын? Кушѡм мупыщса перјанторјас кујлѡны на пышкын да кѡні? Кушѡм почвајас Румыніаын?

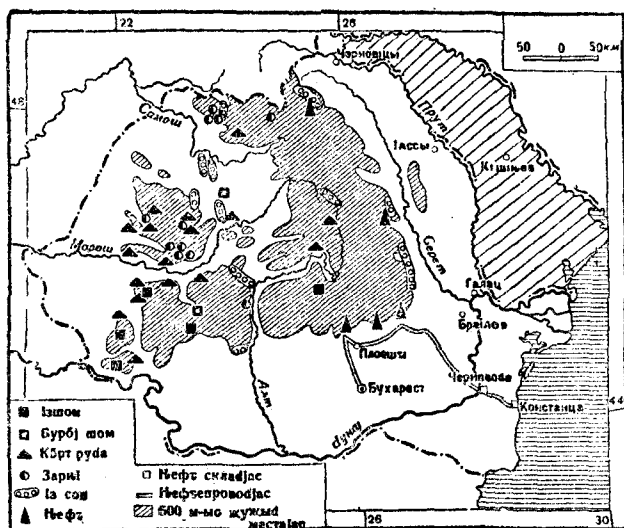
Румыніја—зев озыр страна. Гѡрајасын—**Карпатјасын**—усѡ уна осадок, да гѡра бокјасас быдлаын быдмѡны вѡрјас—уліас дуб да бук, вылынжык—лыска пујас. Карпатјас озырѡс вѡрјасѡн, а сіз-жѡ ыжыд ваа јујасѡн, кодјас вермѡны сетны електро-енергіја. Јујасыс визывтѡны лѡбѡ асыввылѡ да лунвылѡ (**Прут, Герет**), лѡбѡ рытыввылѡ (**Тисса** вожјасыскѡд), но ставныс најѡ усѡны ѡтї јуѡ—ыжыд ваа **дунајѡ**. Мупыщкыс Карпатјаслѡн, торја-нін гѡравозјасас, озыр њ е ф т ѡ н да с о л ѡ н; таыс ѡтдор, сені кујлѡны к ѡ р т р у д а ј а с; паныдаслѡны з а р њ і, е з ы с да с. в.

дунај пырѡ Румыніаѡ Венгерскѡј увтасыс сіјѡ местаын, кѡні Карпатскѡј гѡрајас матысмѡны Балканскѡј гѡрајаскѡд да

кѡні тајѡ гѡрајасыс торјалѡны сѡмын дунај долинаѡн (долина-
ыс зев пыдын, ушщелје сама). Мед векныѡ иныс сылѡн шусѡ
Кѡрт ѡѡсѡн (Железные ворота).

Тані чік ју вестас кыпѡдѡны ѡтарсаыс Балканјас, мѡдарсаыс Карпатјас;
таѡ топѡдѡм дунај бузгѡ-лечѡ скалајаса крут тужѡд, ставнас тырѡма быгјѡн;
ізіасѡ кучкѡмысла шумыс тыртѡ став ушщелјесѡ; таѡ ва уна нем чѡжѡн жуг-
ѡѡ, дрѡбітѡ із.

Кѡрт ѡѡсѡд петѡм бѡрын дунај визывтѡ возѡ лѡна, кырѡдѡ ассыс вескыѡ
жужыѡ берегѡ (Болгарскѡј шѡщкѡс вывтас дѡр). Шужа берегыс сылѡн зев
лапкыѡ да ытва дырјі тулысын дунај кѡѡ тајѡ берег вылас уна дас кілометр
сајѡ.

Румыніјалѡн полезнѡј іскопајемѡјјас. Кушѡм полезнѡј іскопа-
јемѡјјас кујлѡны Карпат асыввыс да дунвыс подувјас дорын? Кытыс да кытѡчѡ
мунѡны нефѡепровѡјас? Кѡні кујлѡны кѡрт рудажас? Мыјла најѡс перјѡны
ѡмѡла?

Вѡѡ Чорнѡј морелан аслас туј вылын дунај паныдасѡ гра-
нітнѡј массіѡ добруджакѡд, да сіјѡс кышѡвтѡм могыс крута
бергѡдѡчѡ вѡјвывлан; гірлыѡн шуан вѡжјасѡ торјалѡмѡн лечѡ
морѡ да вѡчѡ нурјаса фелта. Фелтаыс тајѡ пыр сѡдѡ, петѡ
морѡ.

дунај вѡжјасыс (рукавјасыс) ѡтѡ вѡжын, шѡрсаас (С у л ѡ н с к ѡ ј ы н)
лыбѡны морскѡј суднојас; најѡ вермѡны ылѡз кајны вывлан. 1934-ѡд вѡсан пос-
ны морскѡј суднојас (1 сурс т-ѡз) вермѡны мунны весіѡ Кѡрт ѡѡсѡд, кѡнѡ
уна порѡгјас ѡні взѡрвѡтѡма, да вѡбны Б у д а п е ш т ѡ з — Венгріја столицѡѡ.

дунај да Карпатјас костын кујлѡ Ныжнедунајскѡј увтас.
Аслас артѡм сертѡ сіјѡ Ломбардіја коѡ: тані вѡлі морскѡј за-
лѡв, но сіјѡ тырѡма ју вѡјасјасѡн (наносјасѡн), а вывсаыс вѡвт-

тыгѡма черноѡмнѡй мусінѡн. Зев плодороднѡй муаѡс сїз-жѡ равнїнајас, кодјас кулѡны Карпатјассан асыввывланын, кѡнї пыдї долинајасѡд визывтѡны Серет да Прут јујас. Сенї щѡщ-жѡ черноѡмнѡй мусїнајас, а на улын быдлаын кулѡ лѡсс.

К л и м а т Румынїјаын јона контїненталнѡй: гѡжѡмын танї сулалѡны жар да кос повоѡѡајас, а тѡлын овлѡны јон морозјас, торја-нын асыв-вој тѡвјас дырјї; 1935-ѡд воѡ морозјас кайлїсны —30°-ѡз; уна ужтѡм да патѣратѡм јѡз кынмїсны улычајас вылын.

Валахїја да Молдавіја.

Карта вылыс. Кѡнї сулалѡны Молдавіја да Валахїја (кущѡм гѡрајас да јујас костын)? Вїсталѡй главнѡй карјассѡ тајѡ областјасыс.

Кор мунан Валахїјаѡд Кѡрт ѡѡѡсан Бухарестѡ, ајзан пом-тѡм ш о б д і да к у к у р у з а мујас, ајзан арбајасѡ лїбѡ плуг-јасѡ доѡѡалѡм гырыс волјасѡс. Мујас костын сулалѡны гырыс сїктјас; сїктјас гѡгѡрын слїва садјас да вїнограднїкјас. Олѡны тајѡ сїктјасас румынјас да молдавана. Најѡ гѡлѡс, уналѡн абу асланыс муыс; најѡ арендїутѡны мусѡ гырыс помешщїкјаслыс—бојаралыс. Урожајјас асланыс черноѡмнѡй мујас вылыс најѡ бостѡны ічѡтѡс, сы вѡсна, мыј мујассѡ бура вѡѡїтѡм вылѡ брудїејас налѡн абу; гѡрѡны лапкыда, кѡзѡны кїѡн да с. в. Кор овлѡны кос гѡжѡмјас, крестана ѡдва чукѡртѡны кѡјдыс вылѡ. Но і урожајнѡй војасѡ најѡ став шобдїсѡ вузалѡны (кыѡї донажык наѡ), асныс сојѡны мамалыга (кукуруза рок).

Олѡны најѡ лок керкајасын; керкајассѡ вѡчѡма шырѡм ізас сора сојыс; керка гѡгѡрныс кос кујѡд чукѡрјас, кодї шонтѡ на-јѡс; пу керкајас емѡс сѡмын озыржык крестаналѡн, кодјас вѡѡї-тѡны слїва садјас да вїнограднїкјас.

П р о м ы ш л е н н о с т ь Валахїјаын паскалѡма сѡмын ѡтї местаын—Карпат подувјасын, кѡнї перјѡны зев уна н е ф т ь да і з с о в. **Плојештї** кар гѡгѡртасын сулалѡны сурсјасѡн нефт вышкајас бурѡвѡй скважинајасѡн да нефт лептан (качајтан) на-сосјасѡн. Сенї-жѡ заводјасын нефтыс вѡчѡны бензїн, карасїн да мукѡд продуктјас; ставыс тајѡ трубајасѡд мунѡ Бухарестѡ да **Констанца** портѡ—заграницаѡ петкѡдѡм вылѡ. Главнѡй кар Ва-лахїјаын да столїца Румынїјалѡн **Бухарест**.

Браїлов да **Галац**—портјас дунај вылын; танї грузїтѡны морскѡй суднојас вылѡ наѡ да вѡр.

Буковїна.

Буковїна местїтчѡма сїјѡ Карпат јукѡнын, кѡнї вѡрјас (бук) торја мїчаѡс да гырысѡс. Буковїна вѡрјасын ѡнѡз-на олѡны бу-кѡвѡй ѡрѡшкїѡн пѡткѡдчыс кабанјас, щѡщ і кѡјїнјас. Олѡны гѡ-рајасын у к р а ї н е ц ј а с - г у ц у л ј а с, главнѡй ужјас налѡн—в ѡ р п р о м ы с е л да с к ѡ т в і з ѡ м.

Главнѡй кар Буковїнаын **Черновїцы** сулалѡ Лѡвовыс (Польша-ын) Галацѡ мунан кѡрттуј вылын.

Народнѡй овмѡслѡн да полїтїческѡй стрѡїлѡн главнѡй чертајас.

Румынїја—медгасѡ вїзму овмѡса страна, дај вїзму овмѡсыс сылѡн бѡрѡ колѡма став мукѡд странајасын сертї Јевропаын (Польшаыс ѡтдор, гашкѡ). Урожајјас ічѡтѡс.

Шуам, кукуруза Румынїаын воѡ 10 1/2 ц 1 гаше, Польшаын—10 ц, Італїаын—16 1/2 ц; шобдї Румынїаын воѡ 10 ц 1 гаше, Італїаын да Польшаын—12 1/2 ц, Германїаын—20 ц, Велїкобританїаын—22 ц.

Јѡзѡс велѡдѡм (народнѡй образованїе) сулалѡ зев улын: жын олыгыс неграмотнѡй (оз куж лыдѡыны да гїжны). Уна челаѡ (којмѡд јукѡн гѡгѡрыс) оз вескавын школаѡ (школаыс еша); гырыс јѡзлы абуѡс нї школајас, нї курсјас. Вышѡй школаын велѡдѡны сѡмын бојара пїан. Промышленностъ паскалѡма сѡмын нефтъ перјѡмын, да і сїѡ иностраннѡй капїталїстјас кїын, кодјас перјѡны Румынїа му пыщкыс нефтсѡ заграницаѡ петкѡдѡм вылѡ (3 № codtѡd).

Паскалѡ сїз-жѡ војеннѡй промышленностъ, но иностраннѡй капїтал отсѡгѡн-жѡ (Румынїаын ужалѡны французскѡй Шнејдер-Крезѡ заводјаслѡн јукѡдјас—отѡеленїејас).

Румынїаын ыжыѡалѡны помешчїкјас—бојара да гырыс капїталїстјас. Г о с у д а р с т в е н н ѡ й с т р ѡ ї л ѡ н формаыс—констїтуцїоннѡй королевство, королѡн да парламентѡн. Румынїаын јѡнѡс фашистскѡй органїзацїајас.

Румынїа дыр ез „прїзнавајтлы“ СССР-ѡс да ез нуѡдлы сыкѡд офїцїалнѡй дїпломатїческѡй сношенїејас. Толькѡ 1935-ѡд воын, СССР да Францїа костын воысѡмјас бурмѡдѡм бѡрын (Румынїа Францїалѡн сојузник), румынскѡй правїтелство шыѡдѡм сертї лѡсѡдѡма воїї Румынїа да Сѡветскѡй Сојуз костын дїпломатїческѡй отношенїејас (воысѡмјас).

Фізіко-географіческѡј обзор.

Плошча 44 млн. кв. км. Населеніе 1130 млн.

Карта вылыс. Вісталѡј медеа војвывса да медеа лунывса полуостров-яссѡ Азіаыс да тѡдмалѡј најѡ дорјасыс шіротасѡ. Мерајтѡј на костыс кѡластѡ. Вісталѡј медеа асывывс да медеа рытывывс полуостровяссѡ Азіаыс, тѡдмалѡј дорјасыслыс долготасѡ да кад серті торјалѡмѡ.

Петкѡдлѡј Азіялыс јукѡн, кодѡ пырѡ СССР-ѡ. Велѡдчѡј петкѡдлыны Монголіа, Кітај Манчжуріакѡд, Јапоніа Корејакѡд, Брітанскѡј Індіа, Афганістан, Іран да Турціа. Вісталѡј карта вылыс мукѡд государствојас да колоніајас.

Ыжда, сулаланін да очертаңіе.

Азіа—зев ыжыд свет јукѡн; сіјѡ бостѡ којмѡд јукѡн гѡгѡр став суша веркѡссыс да даскыкѡд јукѡн гѡгѡр став мушар веркѡсыс. Лунвылын сылѡн Малакка полуостров воѡ пѡшті еква-торѡз, а Малаккскѡј архіпелаг, кодѡ пырѡ Азіаѡ, мунѡ 10° вы-лѡ Лунывс мушаржынјѡ, сіјѡ лѡб быттѡкѡ Австраліаѡ вужан поскѡн. Војвылын Челускін мыс сѡмын 12°-ѡн оз во Војывс полусѡз, а Севернѡј Землалѡн діјасыс воѡны јешѡѡ матѡз полуслаң.

Кор Сінгапур карын, кодѡ сулалѡ Малакка лунывс помыс бердын ічѡтік ді вылын, тулысын луншѡркадын шонді сулалѡ вескыда јур вестын (женітын), Челускін мыс вылын сіјѡ тыдалѡ сѡмын 14° вылын горізонтсаң.

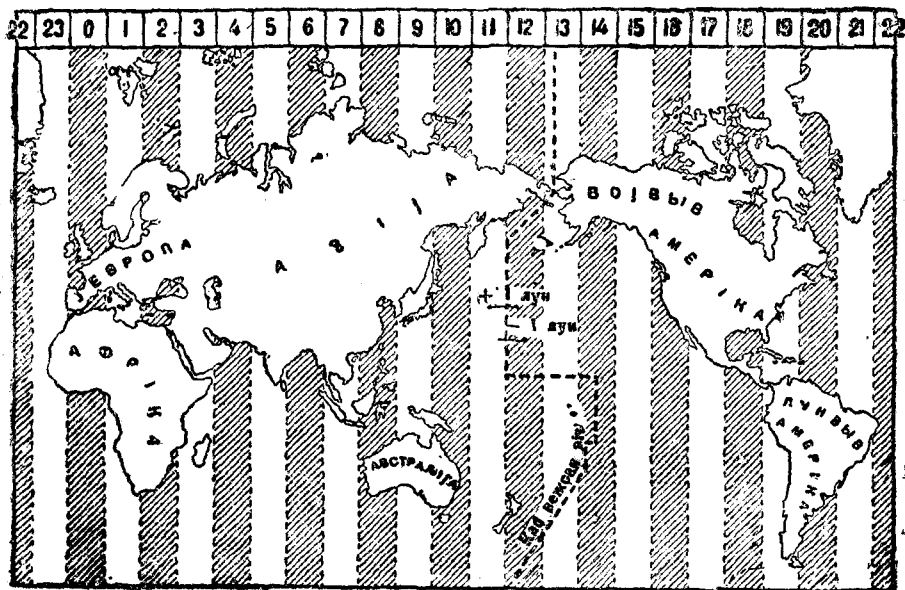
Кор Стамбул карын, Босфор берег вылын, лѡб луншѡркад, секі Фежнев мыс вылын 10 час рыт-нын.

Асывывылын Фежнев мыс воѡ зев матѡз Амеріка дінѡ (90 км сајѡз); тѡлын Берінгов пролів јѡ вывті поѡд понјасѡн вужны Азіаыс Амерікаѡ ѡті лунѡн. Рытыввылын Малаја Азіа полуостров воѡ матѡз Балканскѡј полуостров дінѡ, кодыс Азіаѡс торјѡдѡны морејас—Егејскѡј да Мраморнѡј, да векніфік пролівјас—Дарданелскѡј да Босфор; Босфорлѡн пастаыс неыжыд (700-саң 3500 м-ѡз).

Јевропакѡд Азіа ѡтлаасѡ сешѡм топыда, мыј Јевропаѡс по-ѡ лыдѡны медыжыд полуостровѡн Азіаыс. Граыцасѡ на кос-тын нубѡдѡны Уралскѡј гѡрајасѡд, Урал ју куѡа да Кавказскѡј гѡрајасѡд.

Африка дінд Азія воѡ сїз-жѡ зев матѡз. Сѡецкѡй канал, ко-
дѡс кодѡма Сѡецкѡй перешејек воѡн, сѡмын 100—130 м пастаа,
Баб-ел-Мандеб проливѡн (арабјас ногѡн „сїнѡа ѡзѡс“) пас-
таыс 37 км.

Кык боксаң Азіяѡс кыштовтѡны кымывлытѡм океанјас; кој-
мѡд боксаң—рытыввывсаң—сы берѡд воѡны морејас којмѡд
океанлѡн—Атлантїческѡйлѡн. Војвылын Азіяѡс кышовтѡ Вој-
выв Ледовїтѡй океан, кодѡс војѡдѡр лыѡѡылысны суднојаслы
ветлыны потѡмѡн, но бѡрја војасѡ, кор Сѡветскѡй Сојуз нѡѡ-
дїс танї геројскѡй експедиціяјас, сїѡ тѡдчымѡн лѡї суднојаслы
ветлыны верманаѡн.

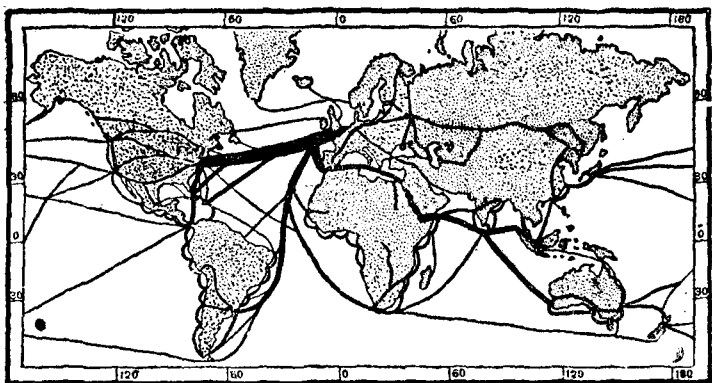
Часѡвѡй појасјаслѡн карта. 12-ѡд да 13-ѡд појасјас костын нѡѡѡма кад
вежласаң вїз; тајѡ вїз ылас рытыввылѡ мунїгѡн соѡтѡны ѡтї лун, а асыв-
вылѡ мунїгѡн чїнтѡны ѡтї лун. Сѡежнев мыс сулалѡ 13-ѡд појасын, но суѡма
12-ѡд појасѡ, да часї тајѡ мыс ылас мунѡ сїзї-жѡ, кычї і став Чукотскѡй по-
луостров ылас.

О чертанїе ыс Азіялѡн прѡстѡјжык Европалѡн дорыс:
полуостровјас да діјас танї бостѡны ѡтї вїтѡд јукѡнсѡ став
плѡщадс҃ыс. Морејас ѡмѡла пырѡны матерїк пышкас; танї ем-
ѡс рајонјас моресаң 2 сурс км сајын дај ылынжык. Но морејас
да залївјас вел јона-жѡ пырѡны Азія берејасѡ.

Војвылын Азіялѡн кујїм полуостров: Јамал, Тајмыр да Чу-
котскѡй; Војвыв Ледовїтѡй океан артмѡдѡ морејасѡс: Карскѡјѡс,
море Лаптевых да Асыввывсїбірскѡјѡс. Тајмырсаң војывылан-

ын кујлō архипелаг—Севернōј Земла, а асыввылын Тајмырсан—Новосибірскōј діјас.

Лунвылын Азіјалōн бара-жō кујм ыжыд полуостров: **Ара-вїја**, **Індостан** да **Індокітај**; асыввылын—**Камчатка** да **Кореја**, рытыввылын—**Малаја Азіја**. Таыс ōтдор, Азіја берегјас дорын емōс уна діјас. Асыввылын најō сулалōны доравыв; сені медгагырыс діјас—**Јапонскōј діјас** да **Сахалін**, кодōс торјōдō матерікыс **Татарскōј пролів**; асывлунвылын—мірас медга ыжыд **Малајскōј** архипелаг, кытчō пырōны ыжыд діјас: **Борнео** (кујм мындаōн ыжыд Великобританїаыс), **Суматра**, **Целебес**, **Јава** да уна посны діјас.

Мірōвōј морскōј тујјаслōн карта. Кымын кыза пасїдма тујсō, сымын јонжыка сетї ветлōны морскōј суднојас. Кушōм океан вывтї медга јона ветлōны морскōј суднојас? Кызї мунō главнōј морскōј туј Јевропаныс Азіјаō?

Очертанїеыс Азіјалōн зев лōсалō (удобнōј) берегдорса странајас костын мōда-мōдкōд море вывтї волысōмлы, а сїз-жō і мукōд свет јукōнјаскōд волысōмлы. Асыввыв берегјасыс Азіјалōн јїтчōны лунвыв берегјаскōд **Малаккскōј** да **Зондскōј** пролів-јасōн, а лунвыв берегјасыс Азіјалōн рытыввыв берегјаскōд да став Јевропакōд—**Баб-ел-Мандеб** пролівон да **Суецкōј** каналон. Таыс ōтдор, **Австралијакōд** да **Африкакōд** Азіја јїтчō **Індїјскōј** океан вывтї мунан тујјасон, а **Америкакōд**—**Тїхōј** океан вывса тујјасон. **Панамскōј** канал пыр мунō мōд туј, кодї јїтō Азіјаōс Јевропакōд.

Колō шуны, географїческōј положенїеыс Азіјалōн удобнōј, но абу-жō, џерт, Јевропалōн код,—Азіја кујлō **Атлантїческōј** океан вывса важнōј мїрōвōј тујјасыс бокын (карта, 106 лб.).

Му веркōс.

Карта вылыс. Петкōдлōј меджуыд гōрајассō Азіяыс да вїсталōј налыс јывјассō. Петкōдлōј кујм ыжыд плоскогорїе. Петкōдлōј да вїсталōј ным-јассō кык зев ыжыд увтаслыс да кујм поснїджык увтасјаслыс.

Азія медса жужыд свет јукѡн (Антарктидаѡс-кѡ не лыддыны, кѡнѡ олыгыс абу). Главнѡј вывтасјас сенѡ лѡѡны дорвыв муныс гѡрајас (гѡра цепјас), кодјас унжыкыс сулалѡны мегырјас самѡн, ортсыладорнас лѡѡ Індіјскѡј окејанлаң, лѡѡ Тѡхѡј океанлаң бергѡдѡмѡн. Мегыр ортсыладорнас лунвывлаң—Індіјскѡј океанлаң—бергѡдѡмѡн сулалѡны Гѡмалајјас, Кара-корум, Куен-Луң, Гѡндукуш да Алтај. Војвылын Алтај да лунвылын Гѡмалајјас костын кујлѡ ыжыд гѡравыв страна, шусѡ Шѡр (Централнѡј) Азіјаѡн, лѡѡ Централноазијатскѡј гѡравылѡн; лунвылас тани лѡѡ плоскогорје Тѡбет, а војвылас плоскогорје Гѡбі. Медса жужыд гѡрајас Азіјаын, і став му вылын—Гѡмалајјас Еверест јылѡн (8880 м). Најѡ нужѡдѡѡны ыжыд мегырѡн. Тајѡ том складчатѡј гѡрајас—зев жужыд валјас, сулалѡны уна орчча (параллельнѡј) хребетјасѡн, ѡтѡ мѡдыс вылынжык. Гѡра вывјасас кузалаыс кујлѡны немѡѡјја лымјас.

Некодлы-на ез удајтчыв кайлыны главнѡј гѡра јывјасас. Англіјскѡј туристјаслѡн ѡтѡ котыр пѡгібѡнітіс 1924-ѡѡ воѡ Еверест вылѡ кайгѡн пурга дырјѡ, коді бушутіс 13 лун, гѡжѡм шѡрын. Медѡбрјаыс најѡс азылѡмаѡс 8 сурс м судта вылын.

Војвывланын Гѡмалајјасан сулалѡ плоскогорје Тѡбет—медса жужыд мѡрын (4 сурс м гѡгѡр). Сетѡ мунсны рытывсаң асыввылѡ уна складчатѡј хребетјас, —најѡс ѡмѡла-на гѡдмалѡма; војвылын тајѡ плоскогорјеыс помасѡ жужыд Куен-Луң хребетѡн; некымынылаын сѡјѡ кылѡдѡѡ пѡшти 8 км судтаѡѡ океан уровенсаң.

Сенѡ, кѡнѡ Гѡмалајјас да Куен-Луң ѡтлаасѡны Гѡндукушкѡд да Таң-Шаңкѡд сулалѡ горнѡј узел і а мѡр; судтанас сѡјѡ оз уступајт Тѡбетлы. Пікјасыс сылѡн, шуам, Сталин Пік, кайѡны 71½ сурс м судтаѡѡ.

1933-ѡѡ воѡ сѡветскѡј туристјас унаыс кайлісны Памір гѡра јывјасѡ, кайлісны щѡщ Сталин Пік вылѡ (7-95 м); тани гѡра бокјасас, 6850 да 5600 м судта вылын најѡ лѡѡѡісны кык метеорологическѡј станціја асныс гѡжыс пѡборјасѡн.

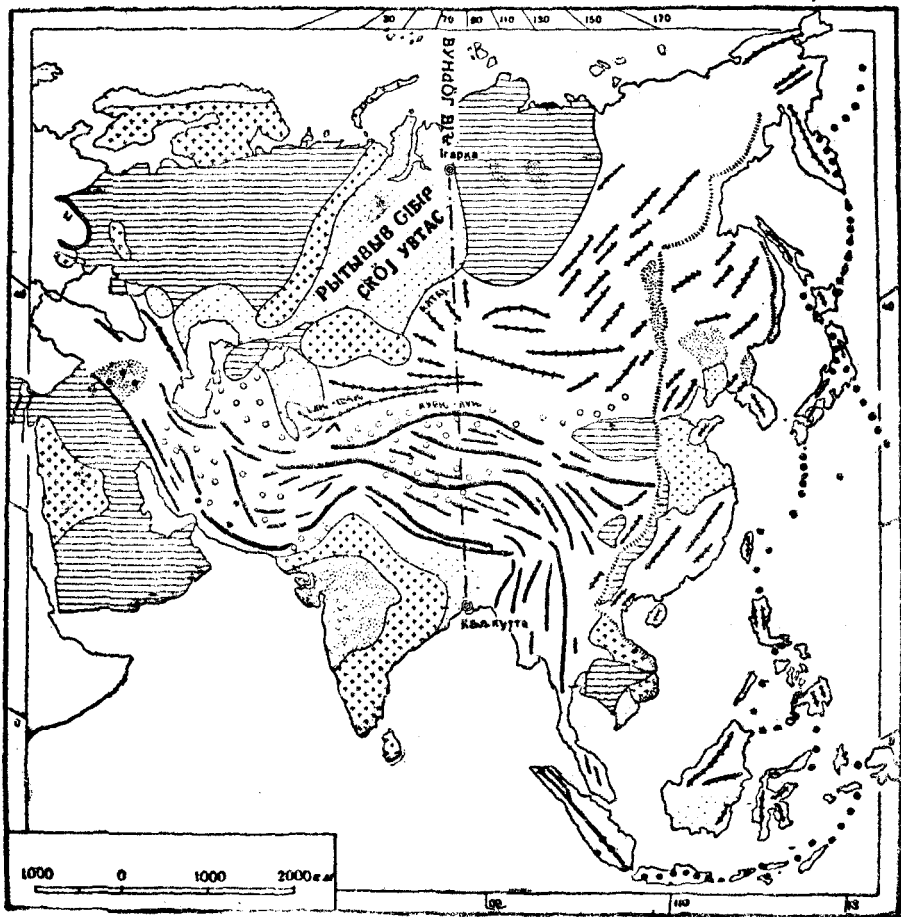
Рытывланын Памірсаң емѡс плоскогорјејас Іран да Малаја Азіја; војвылын дај лунвылын најѡ помасѡны складчатѡј гѡра хребетјасѡн (карта, 108 лѡ.). Тајѡ хребетјасыс лѡѡны Јевропаса складчатѡј гѡрајаслѡн продолженіејас, кодјаскѡд најѡ војѡѡр вѡліны ѡтпомсаѡс. Тајѡ јѡтѡдыс бырі, кор артміс Егејскѡј море.

Рытывыв Азіјалѡн медса жужыд горнѡј хребетјасыс—Елбрус (јылыс ~~Фемавенд~~, 5700 м) да Ыжыд Кавказ (јылыс Елбрус 5629 м). Ыжыд Кавказсаң лунвывланын сулалѡ кусѡм вулканјаса Армјанскѡј нагорје, напѡрімѡр Арарат (5200 м).

Вѡѡѡны-кѡ Памірсаң асыввылѡ, сенѡ Гѡмалајјаслѡн, Куен-Луңлѡн да Тѡбетлѡн гѡра складкајас ыжыд мегырѡн бергѡдѡѡны асыв-лунвылѡ, Індокітај полуостров вылѡ, да мунѡны воѡѡ Малајскѡј архіпелаг вывтѡ. Тајѡ том складчатѡј гѡрајаслѡн појасыс вужѡ став Азіја матерікѡ да јукѡ сѡјѡс кык неѡтгырса јукѡнѡ. Тајѡ гѡра појас местаас војѡѡр вѡлі важ Средіземнѡј море Тѡтіс; тајѡ мореыслѡн пыѡѡсыс кайгас вѡчіс гѡра складкајас, медса жужыдјасѡ му вылын.

Лунвывланын том складчатѡј гѡрајас појассаң кујлѡны щѡщкѡс із глыбајас ~~Фекан~~ да Аравіја; најѡ уна мѡлліѡн воѡн воҗжык лѡѡмаѡс складчатѡј појаса гѡрајас серті да зев важ кадјасѡ

Отлаасисны Африкакод—сы кодоос најѠ асланыс течас серты.
 Индоостанској да Месопотамској увтасјас артмисны морској
 заливјасыс, коджасѠ тыртисны јујас (лыаѠн, њутѠн і с. в.).

- Вэ вазаслөн вевтём (намитё) равнинаяс
 Сынбёны пукёи лля да бусёи вевтёмёи равнинаяс
 Шёбшкёс (плоскё) равнинаяс
 Важя кристаллическё горнёй массёвяс
 Сбросовё; гёраяс
 Том-складчатё гёраяс
 Кынём лававё паскыд вулканическёй покровяс — траппяс
 Сбросаслөн вёзяс
 действующёе да кусём вулканияс

Азја течаслѝн карта. Петкѝдлѝ складчатѝ гѝрајаслыс главнѝ појас.
Кѝнѝ уна сбросѝвѝ гѝрајас? Кѝнѝ уна вулканјас?

Месопотамскōј увтас војдѳр вѳвлі Пергидскōј заливлѳн јукѳн,
а Індостанскōј увтас артміс пролів местаын, коді ѳтлаавліс
Бенгалскōј заливѳс Аравіјскōј морекѳд.

Војвывланын да асыв-војвывланын том склад-
чатōй гōрајас појассан̄ емōс уна мукōд горнōй хребетјас да
шōшкōс плоскогорјeјас, најō артмисны гōрајас пуксōмла. Мед-
ныжыдыс тајō хребетјас пышкыс **Таң-Шаң** (жылыс Хан-Бенгри,
7195 м). Таң-Шаңын гōрајасыс ѓні-на артмōны, ѓтщōщ овлōны
землетрјасеніејас. **Алтај, Сајаны, Байкалскōй гōрајас, Ябло-
новōй да Станōвōй гōрајас**—ставныс најō важ сбросōвōй гōрајас
да јона-нін кіссōмаѓ куъ кадōн. Војвылын Сајаныјас да лун-
вылын Куен-Луң костын емōс уна плоскогорјeјас; главнōјыс
на пышкыс—монголскōй плоскогорје **Гобі**; рытыввылын сіјō
вужō Рытыввыв Кітај плоскогорјeѓ.

Туранскōй да Рытыввывсібірскōй увтасјас—сещōм гōра
глыбајас, кодјас леччōмаѓ увлаң накōд орччōн сулалыс гōра
хребетјас да массівјас серті—**Уралскōй** рытыввылын, **Асыввыв-
сібірскōй** асыввылын да **Копетдаг** лунвылын. Тајō увтасјасыс
ѓтлаасōны Асыввывевропејскōй равнынакōд, да ѓтлаын ськōд
вōчōны мірын медга ыжыд равнына.

Асыввылын Азіяын ем сōмын ѓті увтас—**Кітајскōй**; сіјō артмис
сізі-жō, кызі Индостанскōй увтас.

Асыввыв берегјас дорын Азіяын тыдалōны му корка вōјōм-
лōн (леччōмлōн, пуксōмлōн) следјас, коді муніс Тіхōй океан
берегјас пōлōн. Тајō вōјōмыс тыдалō **Кітајскōй гōрајас, Сіхоте-
Алін да Хінгана** гōрајас шупōдјас серті. Японскōй діјас, Са-
халын, Формоза, Філіппіны—ставыс тајō гōра глыбајас, кодјас
чукталісны матерікыс; Охотскōй, Японскōй да кыкнан Кітајскōй
морејас артмисны вōјōм суша јукōнјас местаын. Азіја берегјас
дорын Тіхōй океан зев жужыд—тані емōс 8—9 і весіг 10 сурс м
жужта впафінајас. Сбросјасыс да жугласōмјасыс мунлісны тані
зев важ кадјассан̄ дај мунōны і ѓнѓ. Та жылыс вісталōны зев
шōкыд да зев јон землетрјасеніејас Японскōй, Філіппінскōй,
Курілскōй да с. в. діјас вылын. Та жылыс-жō вісталōны і зев
уна дејствујыс вулканјас—тајō діјас вылас-жō да Камчатка
полуостров вылын.

Малајскōй архіпелаг сушалōн колас, коді војдōр ѓтлаавліс
Азіаѓ Австраліакōд. Сені вулканјас сулалōны потас візјасō-
дыс кык мегырōн: ѓтыс мунō Зондскōй діјаскōд—Суматра, Јава
да мукōд ді вывті, а мōдыс Філіппінскōй діјас вывті да Целебес
ывті—Азіја асыввыв берегјас пōлōн.

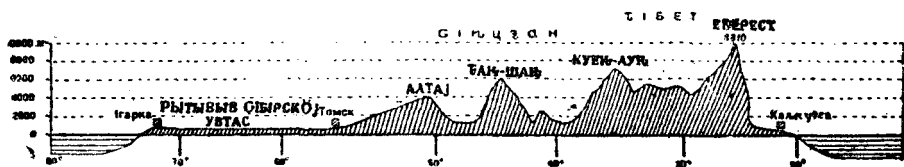
Суматра да Јава костын ем вулкан **К р а к а т а у**. 1883-ѓд воѓ ізверже-
ніе дыржі сені вōлі взрыв, кодыс пōшти став Кракатау дыс кајіс сынōдō. Ру,
газ, із да пōјім сурја шыбытчіс 80 км судтаѓ. Взрывыс кыліс Цејлонын да
Філіппінскōй діјас вылын. Суматра да Јава вылын уна јōз пōгібнітісны морскōй
выјасыс, кодјас взрыв бōрын кајісны берег вылас.

Мортлы олōм вылō Азіја веркōс уна боксан̄ абу бур. Сені
ывті уна куш скалајас да мусінōн вевтгытōм ізја інјас. Сесса
тырōма гōрајасѓн: уна места босгōны крут гōра бокјас, кыр-
жōшјас, ушщелјејас. Уна ем сещōм жужыд областыс, кōні оз

поз водітны візму овмөс. Шөр јукөңјассө сылыс берегдорјасыс торјөдөны жужыд хребетјас, тајө сөктөдө воыгөмјас; та пон-да-жө кліматыс пышкөс областјаслөн кос.

Но век-жө Азіјаын увтасјас бостөны нөлдө јукөңсө сылыс да став плөщаднас лоөны ыжыджыкөс став Јевропаыс. Торја лөсалөны мортлы олөм вылө Индостанскөј да Китајскөј увтасјас.

Главнөј полезнөј іскопајемөјјасыс Азіјаын—ізом, нефт, зарні да озыс. Најө разалөмаөс зев абу откода. Ізом кујлө важ массів дорјас пөлөн. Торја озырөс ізомөн міјан Сібір да Китај. Нефт паныдаслө көңсурө том складчатөј гөра бокјасын; торја озырөс нефтөн Кавказскөј да Индокитајскөј гөрајас, а сіз-жө Малајскөј архіпелаг вывса гөрајас. З а р н і жілајас да рос-

Азіјалөн профілі 90-өд мерідіан куза Калкуттаван Ігарка вылө — Јенісеј јуомдорын. Корсөј карта вылыс (108 лб.), мыј пасјөма профілын. Кымын кілометр 20-өд параллельсан 80-өд параллелөз?

сыпјас паныдаслөны медзевсө важ крісталлыческөј массівјасын; торја озырөс зарніөн Сібір да Якутіја. О з ы с кујлө медзевсө Малакка полуостровын да Зондскөј діјас вылын. К ө р т р у -да-ја-с-ө-н озыр местајасөс азгөма Азіјаыс ешалаын-на, медга-сө Китајын да міјан Сібірын. Но Азіјаын өнөз-на колөны төд-мавтөмөс вывті гырыс пространствојас.

Контрольнөј јуасанјас:

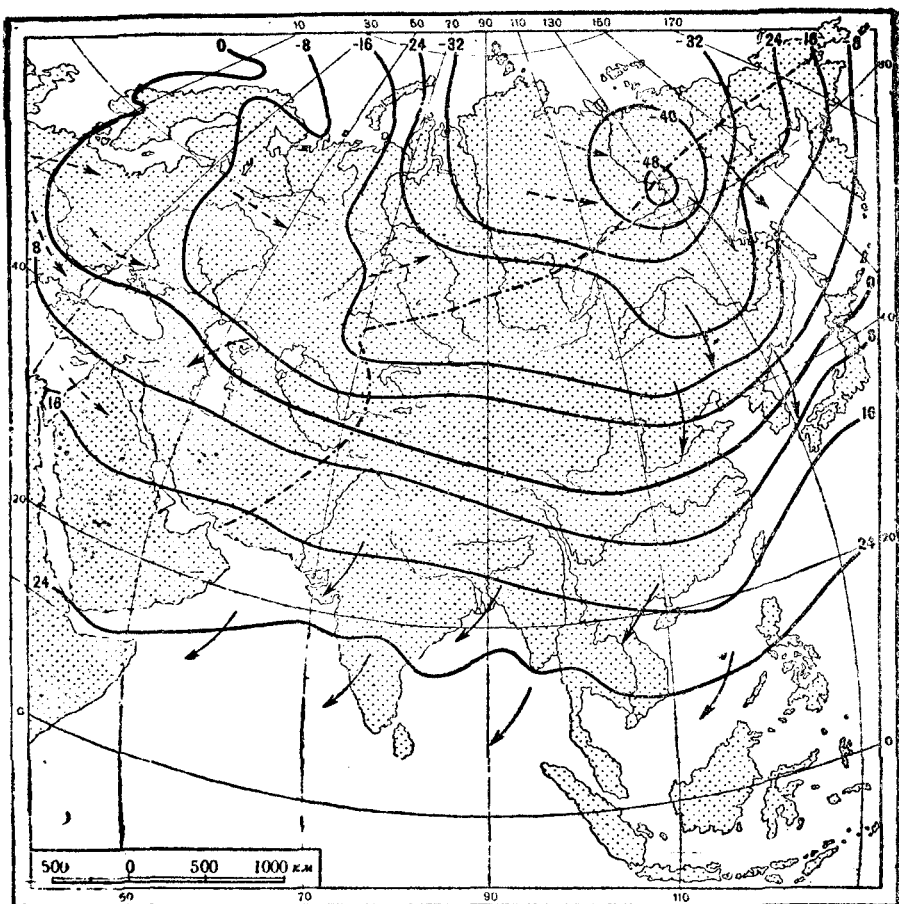
1. Кушөм горнөј хребетјас кышовтөны Центральнөј Азіјаөс?
2. Кушөм гөрајас, увтасјас да плоскогорјејас ті вужанныд, мөдөдчанныд-кө мунны Калкуттасан војвылө?
3. Вісталөј кык страна Азіјаыс, кодјас торја озырөс полезнөј іскопаје-мөјјасөн.

Клімат.

Карта вылыс. Корсөј медса көзүд места Азіјаыс төлын. Кушөм сені шөр температураыс јанвар төлысын? Кызі Азіјаын мунө јанвар төлысса 0° ізо-терма? Віздөдөј сіјөс Јевропасан да вісталөј, кушөм морејас, кушөм гөрајас да кушөм полуостров сіјө вужө. Кушөм местајасын Азіјаын температураыс төлын 16° шоныдыс вылынжык?

Төлын матерікыс Азіјалөн көзалө јонжыка сіјөс кышовтыс морејасыс. Морозјас сулалөны не сөмын Војвыв Азіјаын, но і Центральнөј Азіјаын—Гімалајјасөз. Тајө став пространство вы-лас чукөрмө көзүд да сөкыд сынөд масса; сіјө мунө асыввылө да лунвылө шоныд океанјаслаң. Тазі артмөны төвса муссонјас.

гожса муссонјас; најџ вајџны уна зерјас, торја-нын сешџм мес-
тајасын, кџнџ најџ паныдасџны гџрајаскџд. Централнџ Азџјаџ,
кодџс сајџдџны жужыд гџрајас, најџ пџштџ оз вескавны;

Услов тџвјас Кос тџвјас Услов ытыывы тџвјасџн граница
Температура да тџвјас јанвар тџлыгын. Кушџм температура тџлыгын
Лунны Азџјаын? Кџнџ Азџјаын меџса кџзыд да кушџм сенџ јанвар тџлыгын
температураыс?

сенџ гџжџмын сулалџ зев жар да кос поводџа. Рытывы Азџјаџ муссонјас Инџјскџ океанџ оз-жџ вескавны, да сенџ
сџз-жџ гџжџмын сулалџ жар да кос поводџа, да і шондыс сенџ
гожса луншџркаџд овлџ пџштџ ыенџтын. Став Азџјасџ клџмат
сертџ поџџ јукны тазџ: Централнџ Азџја, Асывы Азџја, Лун-
вы Азџја, Рытывы Азџја да Војвы Азџја.

Централнџ Азџјаын контџненталнџ (матерџковџ) клџмат,
гожџм да тџв, лун да вој јона торјалџны температура сертџ.

Гожомын кымор чиртом jeneжсан шонди jона пжж; плоскогорьеясон верксыс donалж; шонид кос сынжд kajб вывлан товнырjасон; најд лептоны зев вылдж зон кыморjасон лыа да бус; шонидыс двдв тыдалд на пыр; гогор—бытто ру пышкын. Централној Азијад вооны кос товjас-нын, сыпонда сені усд еща осадок. Сомын Централној Азија дорjасын да гора бокjасын овлоны унжык зерjас, а медга жужыд гора вывjасас услоны лымjас. Но лым визыс гораjасын кулд зев вылын: воjвыв Тибетын Хуанхе ју заводичан инын 5 км судта вылын, а лунвыв Тибетын весиг 5¹/₂ км судтаын.

Толын став Централној Азијаыс jона кжалд; кжыд сындыс лон да сез; осадокjас толын усоны јешжд ещажык гожомын дорыс. Сомын шочиника плоскогорьеяс вылд геждика вескавлоны шониджык да васоджык товjас океан берегjасыс; секи артмоны кыморjас, усд лым; но товбыдон усд вывти ещалим, двдв вевттыштд мусд; кочевыкjас визоны сені ассыныс скотсд і толын пжскотинаjас вылын.

Асыввыв Азијаын муноны гожга муссонjас; најд пыроны пышкдс областjасас 1000—1500 км сайдж, медга уна осадокjас усоны гораjаса берег полонjасын. Товга муссонjас дырји морозjас паскалоны ылдж лунвылд, весиг Воjвыв Китајын, Средиземној море широта вылын, кыммоны јујас. Тулысын да арын, кор паныдасоны кжыд да шонид товjас, Асыввыв Азија берегjас дорын артмоны тајфунjас (зев јон товнырjас); наыс jона страдајтоны Филиппинској да Јапонској дијас.

Асыввыв Азијаын климат вылд jона влијайто шонид визыв Куро-Сиво; сјд влагаон насышшайто вевттыс муныс муссонjасос і та всна оз кымывлы Јапонској море.

Лунвыв Азијаын (Индостан, Индокитај да Малајској архипелаг), вужоны тропик да экватор, і климатыс сені жар. Гожомын шонидыс овлд жик јур вевтын да сотд зев jона. Весиг товса толысjасд шонди kajб горизонтсан вылд; тов, кжі ми сјдс тодам, сені жик оз овлы, муыс некор оз тупкыслы лымјон. Толыс сені абу кжыджык мјан Украинаса гожомыс. Гожомыс сені ул; осадокjассд материк вылд вайоны рытив-лун муссонjас. Дијас вылын климатыс океаническој: сені зерд тов і гожом. Температура сулалд вогогор 25—27°. Тајфунjас Лунвыв Азијаын овлоны-жд, но шочжыка Асыввыв Азијаын дорыс.

Рытиввыв Азијаын климатыс кос, гожга муссон татчд оз во-да (карта, 111 лб.). Апрель толыссан да октабр толысдж тани пшті оз овлыны зерjас; jeneжын шоча мыччыллоны кыморjас; шонди сотд терпитны вермытомдж: Иракын Bagdad динын лыаыс шоналд 78°-дж; гож сайын сынждлон температураыс kajб 55°-дж. Торја-нын жар поводфа пуксд, кор локтд лун тов donалом Аравіјаыс (самум). Плоскогорьеяс вылын зев-жд жар, но сені жар лунjас вевсоны кжыд војjасон.

Жар поводфа сулалд октабр толысдж, і сомын сор арын (медзевсд нојабрын) jeneжын кыптоны зера кыморjас. Најдс

вајоны ціклонјас Среџземнџ моресањ. Зерлывлџ сешџма, мыј Аравіја да Сіріја куш степјасын кос сонјас (ваџіјас) тыр-
лџны ваџн. Гџрајас вылын услџ лым; гџџџмын лымјыс сылџ,
ваыс леччџ јујасџ да шорјасџ. Тџв Рытыввыв Азіјаын јона шо-
ныџжык Асыввыв Азіјаын серті.

Војвыв Азіјаын куџа сулалџны зев јон морозјас—квајт тџлы-
сџџ дај дыржык. Муыс сені кымџ зев пыџџџ да оз уџіт сыв-
лыны гџџџмбыџџн (немџџџџџџџ кын му). Но гџџџмыс сені шоныџ.
Выдысса слџјыс мулџн сешџма шоналџ, мыј віџму овмџсџс вџџіт-
ны поџџ Поларнџџ круг берџџџ.

Контролнџџ јуасанјас:

1. Кыџі выјџџџџ Асыввыв Азіја клімат вылџ Куро-Сіво?
2. Кџні да кыџі артмџны тајфунјас?
3. Мыјла тџлыс Асыввыв Азіјаын зев кџџыџ да кос, а гџџџмыс шоныџ да зера?

Јујас да тыјас.

Карта вылыс. Вісталџџ да петкџџџџџ јујывсаыс јувом дорџзыс 12 ыџыџ ју Азіяыс. Вісталџџ, куџџм гџрајасын заводітџџны медса главнџџ јујасыс.

Азіјаын уна ғырыс јујас: на пыщкыс квајт ју 4 сурс *км-ыс* куџжыкџс (1 № соџтџџ). Главнџџ јујасыс заводітџџны Централ-
нџџ Азіјаџс кыщовтыс гџрајасын.

Гімалајјассањ лечџџны уна ваа јујас: **Ганг, Брамепутра** да **Інд**. Најџ заводітџџны Гімалајјас војвыв бџкјасын да візывтџџны первојсџ Тібетын неғырыс потокјасџн; сесса жужыџ да фікџџ ушщелјесџџ пскџџџџџ Гімалајјас пыр, вџџџны зев уна по-
ројјас, бџстџџны уна војјас, коџјас візывтџџны Гімалај лунвыв бџкјассањ. Гџџџмын тајџ јујасыс јона ојџџџны—муссон зерјасыс да Гімалајјасын лым сылџмыс. Тџлын да тулысын, мџдарџ, јона јамџны. Бенгалскџџ заліџџ усанінын Ганг да Брамепутра вџџџны делта; тајџ делтаыс віт мындаџн ыџџџжык Волга делтаыс дај џџџџ соџџџ.

Тібетын заводітџџны кујім ыџыџ ју: **Меконг, Јанцыџџан** (лыџџ **Голубџџ**) да **Хуанхе** (лыџџ **Жолтџџ**). Ју јывјасаныс најџ іџџт вааџс, но Централнџџ Азіяыс муссонјасџн орошајтан областјасџ воџм бџрын најџ пџрџџны зев ғырыс јујасџ; первојсџ најџ візывтџџны шупџџџџџ да ушщелјесџџџ, а сесса паскыџ доліна-
јасџџ. Медса судохџџнџџыс тајџ јујас костын—Јанцыџџан: Сы вывті гџџџа кадџ весіг океанскџџ суднојас вермџны кџјны ва ка-
тыџ 1000 *км* сџџџџ јувомсаыс. Ташџм судохџџнџџыс Голубџџ јулџн лџџ со мыј понда: сіјџ кызвын јукџннас візывтџџ чорыџ горнџџ порџџџјас пџвсын, сы понда ва тујас сылџн омџла пук-
сџџны вајасјас (наносјас). Хуанхе ју, мџдарџ, омџла судохџџнџџ. Аслас гудыр ваас сіјџ нуџ зев уна віж нујт; тајџ нујтыс пуксџ ју пыџџсас улыс помас, да сені артмџны пыр выл да выл кост-

јас. Кадыс кадѳ тајѳ јуыс весіг зікѳз вежлѳ ассыс тусѳ; 80 во сајын сіѳ ез услы Чжілјскѳј залівѳ, кыѳі ѳні, а услі Жол-тѳј морѳѳ, Голубѳј ју вомсан неылын.

Татарскѳј пролівѳ усѳ уна ваа судоходнѳј **Амур** ју.

Кітајскѳј увтас вевтысѳма Хуанхе в а ј а с јас ѳ н. Кітајскѳј увтас местайн војѳѳр вѳлі морскѳј залів; тајѳ залівсѳ уна нем чѳжѳн Хуанхе тыртіс нутѳн, кѳні (нутас) медгасѳ лѳѳ лосс, кодѳс јуыс помала петкѳѳѳ Централнѳј Азіјаыс.

Јујас Асыввыв Азіјаын—Јанцзыцзан, Хуанхе, а сіѳ-жѳ і **Амур**, пѳшті быѳ во гѳжѳм помас зев јѳна ојѳлѳны (петѳны берегјас-сыс), нуѳны мујас вылыс кѳзјас, сіктјас, гібнітѳ уна сурс јѳз. Ташѳм ојѳлѳмјасыс овлѳны ціклонјасѳн вајѳм гырыс зерјасыс.

Војвыв Азіјаса јујас—**Об**, **Јенісеј**, **Јена** да мукѳд зев куѳѳс да уна вааѳс; осадокјас сені овлѳны еша, но сыпыѳѳі сені і іс-пареніјеыс ічѳт, а ва чукѳрман плѳшщѳјасыс зев гырысѳс. Тулысын лым сылігѳн тајѳ јујасыс паскыда ојѳлѳны. Суднојас ветлѳмлы најѳ зев лѳсалѳны (удѳбнѳјѳс), но дыр кѳжлѳ кынмы-лѳны (вожын кѳжлѳ дај дыржык). Візывтѳны најѳ равнінајасѳѳ лѳна, но кѳнсурѳ сбросовѳј шупѳѳјасѳѳ вујігѳн вѳчѳны гырыс порогјас. Торја уна порог Јенісеј ју вожын—**Ангараын**, коді петѳ **Байкал** тыыс. Ачыс Байкал тыыс кујлѳ жужыѳ сбросовѳј впаѳінаын.

Централнѳј Азіјаын да Туранскѳј увтасын јујас еша; океан-јасѳз најѳ оз воны, ліѳѳ вошѳны лыајас пѳвсын, ліѳѳ помасѳны тупкѳса тыјасын. Ташѳмѳс—**Тарім**, усѳ **Лобнор** тыѳ; **Ілі**, усѳ **Балхашѳ**; **Сыр-дарја** да **Аму-дарја**. **Каспіјскѳј** да **Аралскѳј** со-ла ваа тыјас—тајѳ морејаслѳн коласјас, кодјас (морејасыс) ѳт-лааслісны војѳѳр океанкѳѳ. Тајѳ кос местајасас јујас зев колѳ-ны іскусственнѳј орошеніје нуѳѳѳм вылѳ. Гѳжѳмын, кор гѳра-јасын сылѳ лым, јујас ојѳѳны да орошајтѳны мујас да садјас.

Рытиввыв Азіјаын јујас сіѳ-жѳ зев еша. Главнѳјјасыс на пыщкыс **Тігр** да **Јевфрат**; тајѳ јујасыс ојѳѳны тѳлын. Гѳжѳмын најѳ бостѳны васѳ гѳравывса лымјыс да сетѳны сіјѳс іскусст-веннѳј орошеніје вылѳ. Уна јујас помасѳны тані сола тыјасын.

ѳті ташѳм тыыс—**Мјортвѳј ты** кујлѳ сбросовѳј впаѳінаын, уровеныс сылѳн 394 м-ѳн улын океан уровеныс. Му вылын абу мѳѳ ты, кодлѳн уровен-ыс лечѳѳма ташѳм улѳз. Ваас сылѳн 24 % сов; ваыс сешѳм сѳкыѳ, весіг морт сені оз вѳј; тајѳ тысѳ шуѳны кулѳм тыѳн, ні быѳмѳг, ні жівѳтнѳј сені абу-да.

Азіјаса јујаслѳн значеніјеыс вывті ыжыѳ морт овмѳсын: најѳ сетѳны ва мујас да садјас орошајтѳм вылѳ не сѳмын Рытив-выв да Централнѳј Азіјаын, но і Лунвыв да Асыввыв Азіјаын; сені став јѳз пыщыс кѳјмѳѳ јукѳныс пѳткѳѳчѳ ріс мујасѳс іскус-ственнѳја орошајтѳм номыс.

Контролнѳј јуасанјас:

1. Кушѳм јујаслѳн Азіјаын медга улын долінајасыс да мыјла?
2. Мыјла Амур, Јена да Тігр Јевфраткѳѳ ојѳлѳны разнѳј кадјасѳ вогѳгѳрас?
3. Кушѳм кык ты Азіјаын кујлѳны зев жужыѳ сбросовѳј впаѳінајасын?

Быдмөгјас да животнөгјас.

Карта вылыс. Көні Азіяын кулөны пустынајас да степјас? Көні быдмөны тропическөј вөрјас? Көні лөны подтропическөј вөрјас да мујас?

Лунвы в Азіяын, көні шондi јона пөжө, көні угөны уна осадокјас, быдмөны тропическөј вөрјас; најө вевтөны медга васөдинјассө Индокитајын да Индостанын да став Малајскөј архипелагсө.

Тајө вөрјасас, кодјас 60 м судтаөз, быд восковын паныдасөны век выл да выл породаа пујас; медзевсө быдмөны тани разнөј палмајас. Мукөдыс на пыщкыс (шуам, кокосөвөј, саговөј) сетөны сојан плодјас. Пујас быдмөны уна судтаөн мөда-мөд-вестас, вөчөны пемыд сук вөр, көні гартчөны лианајас, 300 м кузаөз; быдлаын пукалөны епифит-быдмөгјас (најө олөны мукөд пу увјас вылын) да паразит-быдмөгјас (олөны мукөд пујас сокөн). Море берегјас пөлөн кыссөны мангровөј вөрјас; сені быдмөны сешөм пујас, кодјаслөн прілівјас дырјі пу вужјасыс пырөны ваө, а отлівјас дырјі ошалөны кушын, сынөдын.

Косжык местајасын Лунвы в Азіяын кулөны тропическөј степјас—саванныјас; најө сука вевттысөмаөс фікөј турунјасөн, лөбө, көні најөс дөзөритө морт кi, сетөны гырыс урожајјас наңјаслыс да мукөд культурнөј быдмөгјаслыс.

Тропическөј вөрјасын да саванныјасын олөны зев уна быдсама животнөгјас, мукөдыс сојөны быдмөгјас да плодјас; мукөдыс хіщныкәлөны; унаөн на пыщкыс олөны сөмын тропическөј појасын; умереннөј странајасын најө оз вермыны овны—полөны көзыдыс. Ташөмөс, шуам, мортнога обөзјанајас (орангутанг да гіббон) да кыз кучікајас: индіјскөј слөн, носорог да тапір.

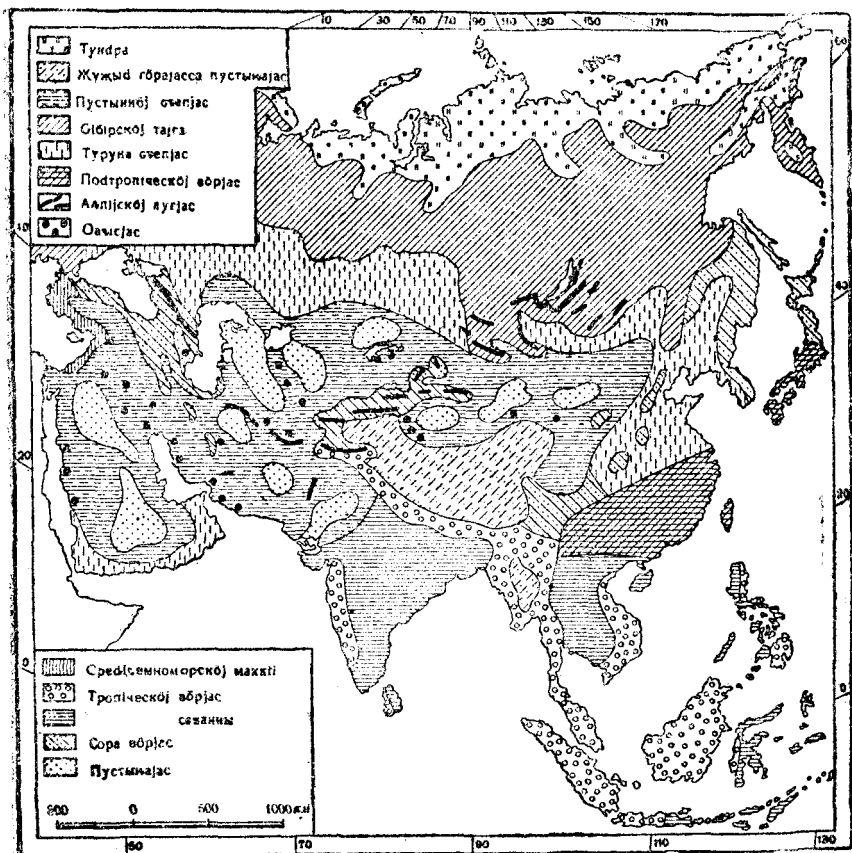
Хіщныкјас пыщкыс Лунвы в Азіяын медга јоныс тигр; олө сіјө тростник да бамбук рошшіјасын. Јадовітөј змејјас (шуам, очковөј змеј) олөны быдлаын—вөрјасын-і, саванныјасын-і; јујасын емөс крокодилјас. Вывті уна пөрөдаа пөткајасыс торја мічаөс фазанјас, павлінјас да попугајјас.

Лунвы в Азіяын сөвсөм абуөс көјінјас, ручјас да руд ошјас, кодјас олөны быдлаын мукөдлаын Азіяын, а сіз-жө Јевропанын да Америкаын. Татыс тыдалө, мыј Лунвы в Азіја—животнөгјас серті торја област.

Асыввы в Азіяын (Китајын да Јапоніјаын) фікөј быдмөгјас колөмаөс сөмын гөрајасын. Сені быдмөны век веж пујаса вөрјас, шуам, камеліјајас, лаврјас, а вылынжык гөра бокјасын—лыска вөрјас.

Асыввы в Азіяын населеніјеыс зев щөкыд, сыпонда тани фікөј животнөгјас колөмаөс еша. Најө лөбө Лунвы в Азіјаса, лөбө Централнөј Азіјаса, лөбө Војвы в Азіјаса животнөгјас кодөс. Шуам, Китајскөј гөравы в долинајасын паныдаслөны павлінјас да фазанјас, а Јапоніјаын вөрјасас олө бөжтөм, гөрд чужөма обөзјана (макака). Крокодилјас некөн му вылын оз пырны ташөм

ылб̄ вoйвылб̄, кыг̄и Китаг̄ын да Корегаг̄ын; шoрг̄асг̄ын Жапoнiг̄аг̄ын
 емoг̄ зев гырыс яшщерицаг̄ас. Ставыс таг̄б̄—тpопическoг̄ страна-
 г̄асса жiвoтнoг̄г̄ас. Но сeнi-жo Асыг̄выг̄ Аг̄г̄аг̄ын олoны кoг̄инг̄ас,
 ручг̄ас, oшг̄ас, а сiг̄-жo стeпвыг̄ антiлoпaг̄ас да фiкoг̄ oсoлг̄ас.

*Быдм̄г̄ас Аг̄г̄аг̄ын. Мыг̄ла Центpалнoг̄ Аг̄г̄а да Рыг̄ыг̄выг̄ Аг̄г̄а г̄б̄б̄с
 вoрг̄асoн? Кушoм быдмoг̄а oбластг̄ас мeдгa лoсaлoны вiг̄му oвмoслг̄?*

Вoг̄выг̄ г̄укoнaс Асыг̄выг̄ Аг̄г̄аг̄ын, Амyр да сiг̄б̄ вeскыдвыг̄ вoж-
 г̄ас пoлoн, быдмoны кoрг̄a вoрг̄aс,—дyб, вг̄аз, клoн да мy-
 кoд пyг̄ас. Пyг̄ас гoг̄oрыс сeнi кaтг̄гысoны мaнaг̄ас да фiкoг̄ вiнo-
 г̄paд (сeтo сoг̄aн плoд). Тaг̄б̄ вoрг̄асыс зев oзыpoс жiвoтнoг̄г̄асoн,
 тaнi емoс i тpопiк вывсa жiвoтнoг̄г̄ас, i ылi вoг̄выг̄всa жiвoтнoг̄г̄ас.
 Тaнi тiг̄p пaныдaсo рyд oшкoд, лeопaрд—рыскoд, нiг̄—чepепaхa-
 кoд, вoг̄выг̄ кoр—гpемyчoг̄ змeг̄г̄аскoд. Тaнi емoс yнa кaбaнг̄ас,
 кoзyлaг̄ас, фaзaнг̄ас, вoр кaнг̄ас да кoг̄инг̄ас.

Централнõй Азіја да Рытыввыв Азіја вевт-
тыгõмаõс гõл степјасõн да пустынајасõн; на пыш-
кыс медсагырысјасыс: асыввылын—Гобі, шõрас—Такла-Макан,
рытыввылын—Аравіјскõй. Степјас да пустынајас паскыд полосаõн
мунõны Хінган подувсаң Краснõй море дорõз да вужõны возõ
Африкаõ; вõрјас тајõ полосаас паныдаглыны, сõмын гõра бокја-
сын, кõнi усõ унжык осадок, да оазисјасын јујас пõлõн.

*Животнõјјас Тибетса плоскогорјеын, кõнi оз овны јõз. Мед-
возын сурокјас, севса јакјас, антилопјас, куланјас (дикõй осол-
јас). Мыјла танi сещõм уна живõtьõјыс? Ылын тыдалõ караван.*

Степјасын быдмõны турунјас, шуам, тiпчак, полын; быдмõны
најõ шоча, мусõ оз вевтгыны дорвыв. Тулысын лым сылõм бõ-
рын лiбõ тõвса зерјас бõрын (Иранын да Гирјаын) степвыв ту-
рунјас быдмõны õдјõ, зорзалõны да вајõны кõјдыс; гожõм пук-
сiгõн iзјасыс налõн космõны-нын, ловјаõс колõны сõмын мупыш-
са вужјасыс да топыд кыша кõјдысјасыс.

Пустынајасын быдмõгјас јешшõ-нын еша, степјасын сертi;
ставыс сiјõ лiбõ турунјас, кодјас тулысын õдјõ быдмõны да
регыд космõны, лiбõ саксаул сама кустарникјас, кортõмõс лiбõ
поснiдик корјаõс да зев куз вужјаõс.

О а з и с ј а с ы н быдмõны плодõвõј пујас, шуам, јаблонајас,

персікјас, абрікосјас; Рытывыв Азіјаын—век веж пујас, шуам, масліна; Іран лунвылын да Аравіјаын—фініковѳ палма.

Централнѳ Азіјаын степјасас олѳны уна грызунјас да копытнѳ животнѳјас, кодјас сојѳны турун; тѳв кежлѳ грызунјас (шуам, сурокјас, суслікјас) зебѳѳны му пыщкѳ да уѳѳны; копытнѳ животнѳјас-жѳ, шуам, фікѳј осолјас (куланјас), антїлопјас, јірѳны турунсѳ лым улыс,—лымјас степјасын услѳ зев лапкыфка.

Торја-нын озыр животнѳјасѳн Тїбет; жужыд пѳскѳѳинајас вылын, кѳні озѳны јѳз, копытнѳ животнѳјас ветлѳны зев ғырыс стадојасѳн,—путешественнїкјас лыдѳывлѳмаѳс уна со дај весїг уна сурс животнѳјѳз стадојасас; медса шѳкыда паныдаслѳны куланјас, антїлопјас, јакјас (гѳравыв ѳшјас) да пїшшухјас (сурок сама грызунјас).

Рытывыв Азіја степјасын да пустынајасын емѳс і копытнѳјас і грызунјас, но ещажык; емѳс кушѳмсурѳ хїщнѳј зверјас (афрікасајас), шуам, гіјенајас, шакалјас; Аравіјаын да кѳнсурѳ Іранын емѳс левјас.

Бїлі Војыв в Азіја вевтгысѳма тундраѳн. Лунвывланынжык мунѳ тајга. Војыв Азіја озыр строје вѳј вѳрѳн да пушнѳј зверјасѳн, а сїз-жѳ і пѳткајасѳн; на пыщкыс мукѳдыс пыр олѳны тајгаын, мукѳдыс лебѳны татчѳ гожѳм кежлѳ Луныв да Рытывыв Азіјаыс. Торја уна пѳтка чукѳрмылѳ гожѳмын тундраын. Сенї жеңїдїк гожса кадѳ најѳ быдтѳны пѳтка пїјансѳ, сесга бѳр лебѳѳны шоныд крајјасѳ, тусѳ кутѳны јујас пѳлѳн да море берегјас пѳлѳн.

Азіја—уна културнѳј быдмѳгјаслѳн рѳѳїна. Азіјаын морт первојас азїс фїкѳј шобдї, шабдї, лук. Луныв Азіја—ріслѳн, сахарнѳј тростнїклѳн, чайнѳј пулѳн, бананлѳн, огурецлѳн рѳѳїна; Асывыв Азіја—апельсїнлѳн рѳѳїна.

Азіјаыс петїсны пѳштї став домашнѳј животнѳјас, кодјасѳс вѳфїтѳны ѳнї став свет јукѳнјасын. Азіјаса степјасыс петїсны вѳв да верблуд; Централнѳј Азіја степјасын і ѳнї-на паныдаслѳны фїкѳј вѳвјас да верблудјас. Азіјаыс-жѳ петлїсны ғырыс, сура скѳт (мѳсјас да бујволјас), ыж, кѳза да порс. Тїбетын вїѳѳны гѳравыв ѳш—јак, кодѳс некѳд оз вермы вежны жужыд гѳравыв транспортын; Індїјаын—гѳрба ѳш—зеба; сенї-жѳ (Індїјаын да Індокїтајын) служїтѳ мортлы домашнѳј животнѳјас пыщкыс медса јоныс—слѳн.

Контролнѳј јуасанјас:

1. Кушѳм јукѳнјасын Азіјаын быдмѳгјас жебѳс ва тырмытѳмла?
2. Кушѳм тропїческѳј быдмѳгјас вајѳны торја ыжыд пѳлза мортлы?
3. Кушѳм быдмѳгјаслы на пыщкыс колѳ їскусственнѳј орошенїје?
4. Кѳні став културнѳј быдмѳгјасыс орошайтѳѳны јујасыс?

Населеніе.

Атлас карта серті. Көні олыгыс Азіяын медса шөкыд? Кушом жуас пөлөн да кушом діяс вылын? Кымын олыс воё Центральнөй Азіяын 1 кв. км выло? Кымын пөв ешажык Китајын да Индіяын серті?

Азія—сіјө матерік, көні төрөдчөны крајнеј протівоположностјас: зев жужыд гөрајас, зев паскыд вывтасјас, разнөй ыждаа увтасјас; медса жар странајас да медса көзыд странајас; медса ул странајас да медса кос странајас. Тајө-жө позө шуны і Азіяын олысјас жылыс. Зев жужыд гөрајас да зев паскыд вывтасјас Центральнөй Азіяын пөшті морттөмөс, лібө олыгыс сені вывті шоч (10 мортыс ешажык 1 кв. км выло); көзыд странајас Војвыв Азіяын еша јөзабөс, а жар странајасын Лунвылын олыгыс абу быдлаын өтмында. Зев шөкыд, көні овлөны уна зерјас; зев шоч, көні зерыс еша.

Медса уна морт олөны Лунвыв да Асыввыв Азіяын, муссонјаса областјасын; тани олө пөшті жыңыс став мувыв населеніеыс. Торја шөкыд населеніеыс Китајскөй да Индостанскөй увтасјас вылын; сені быд квадратнөй кілометр выло воё 200 і дажө уңжык морт.

Главнөй помкајасыс ташөм овмөдчөмыслөн—шоныд да васөд муссоннөй клімат да увтасјаслөн плодороднөй му; сыпонда тани ічөтөк местаыс позө бостныгырыс урожајјас да јешшө кыкыс лібө кујмыс онас. Тајө увтасјассө важөн-нын освоітөма морт—зев важ кадјасан сені олөны візму ужалыс јөз, кодјас испөлујтөны быд кіпыдөс пагта плодороднөй му.

Пустыңајас да кос степјас Центральнөй Азіяын сөкыда освоітчөны; сені өнөң-на паскыд местајасын олөны скөт-візыс кочевнікјас, і сөмын оазісјасын жуас да шөрјас пөлөн паныдаслөны өті местаын олысјаслөн (оседлөй олысјаслөн) өктјас. Көзыд војвылыс Азіјалөн еша населеніеа; уна сурс војасөн сені овлісны сөмын көрвізыс кочевнікјас да ветлісны вөрјасөд звер кыысјас. Сөмын өніја кадө, социалистическөй овмөс лөсөдігөн, заводітөны овмөдчыны јөз тајө паскыд местајасас; пөрөдөны вөрјас да на местаө вөчөны мујас, руднікјас, электростанціјајас да заводјас.

Азіяын олөны уна разнөй народјас, на костын медса уна лыдабө лөды **монгольскөй группаса** народјас. Најө сорнітөны өті рөдвујја кывјас вылын, налөн өткоө фізіческөй чертајас—чужөмлөн, јурлөн да с. в. Лыд сертіыс главнөй народјасыс тајө группасыс—кітајецјас, јапөнецјас, монголјас да казакјас. Тајө группаө-жө пырөны туркјас (узбекјас, туркменјас, турокјас). Јона матынөс монгольскөй группа народјас бердө сізжө индокитајецјас да малајецјас.

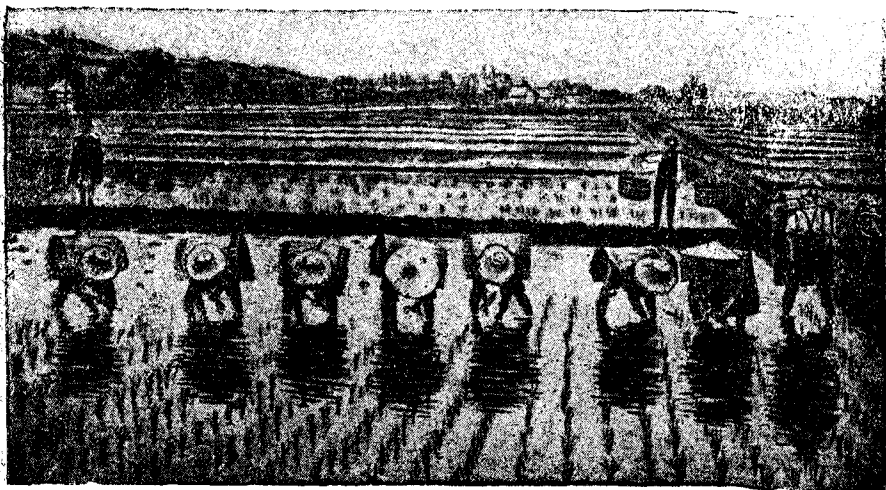
Мөд ыжыд группаө пырөны **индоевропөјскөй народјас**; најө бара-жө сорнітөны өті рөдвујја кывјас вылын. Медса уна лыда народ тајө группаас—індусјас; сетчө-жө пырөны рөчјас да тад-

жікјас. Индоевропейскōй группа народјаскōд родственнōјјасōн лобны арабјас да јеврејјас.

Медбōрті, Азіјаын олōны јешшō ѓті группаса народјас—**негроидјас**; татчō пырōны негрітосјас Філіппінскōй діјас вылын да дравидјас Индостанын. Став олыгыс Азіјаын 1 млрд. 130 млн. морт—жынсыс унжык став муывв олыггыс.

Азіјалōн політіческōй карта.

Карта вылыс. Петкōдлōй Азіјаса јукōн міјан Сојузлыс. Петкōдлōй госу-дарствојас, кōдјаслōн границајасыс мунōны СССР-кōд Рытыввыв да Централнōй Азіјаын. Вісталōй да петкōдлōй кык государство Асыввыв Азіјаыс. Петкōдлōй гырыс владеніјес Англіјалыс, Франціјалыс да Голландіјалыс.

Јапоніјаса крестана пунктōны рассаднїкјасыс вайōм ріс. Кор-сōј муыс лептōм вал, кōді торјōдō матыса мусō орчча муыс. Мыјла крестана новлōны паскыд ізас шлапајас?

Мōдōдчам-кō мї мунны корабль вылын мїјан Одесса портыс мїјан Владівос-ток портō, секї мї мунам уна государство берејас дортї. Вічōдōй карта вылыс, кушōм государствојас тајō.

Мунїганым мї вермам сувтлыны тајō государствојасса портјасō. Медвојдōр мї сувтлам Стамбулō, кōді сулалō Јевропа берег вылын Босфор пролівын. Стамбул да Ізмїр (Смїрна)—түрецкōй портјас; стоїцаыс-жō Турціјалōн—Анкара—сулалō Малаја Азіја полуостров вылын шōр јукōнас. Мōдыс мї вермам сувтлыны Порт-Саїдō, Суецкōй канал заводїтчанїнын. Вōзō тујсō Владівостокōз вічōдōй асныд. Став туј вылас ковмас 30-40 лун; мунїгбн почō азывны став государствојасō Азіјаыс,—Монголіјаыс, Афганїста-ныс да Іраныс кынчї. Стоїцајасыс налōн—Улан-Батор, Кабул да Бе-геран—сулалōны бокын морскōй тујјасыс.

Гырыс јукōнјас Азіјалōн—јевропаса капіталїстїческōй госу-дарствојас кїын. Шуам, Индостан да рытыввыв јукōныс Indo-

кітајлөн — Англія кын, асыввыв јукѡныс Індокітајлѡн — Франціја кын.

Тајѡ колонијасѡ најѡ вынѡн бостісны; сені најѡ експлоатирујѡны пріроднѡј озырлунјас да сетѡс уна лыда олысјасѡ. Тащѡм колонијасѡн-жѡ владејтліс Азіяын важ Россіјскѡј імперіја; Октабрскѡј революціја бѡрын тајѡ терріторіјасѡ (Сібір, Казахстан да Туркестан) ужалыс јѡзлы сетѡма вѡлі вѡла

Чајнѡј плантација Хондо ді вылын. Чај бостѡм. Јапонецјас— батрачкајас да батракјас—нешѡѡны чај корјас. Мыј щѡктѡ (заставлајтѡ) нывбабаѡс петны уж вылѡ іѡѡт кагаѡн мышѡу вылас?

аслыныс определітны ассыныс судбасѡ, да ставныс најѡ ас вѡлаѡн пырісны Сѡветскѡј Соціалістическѡј республикајас Сојуз пыщѡ (составѡ).

Ѳстальнѡј јукѡнас Азіяын сулалѡны государствојас: **Јапоніја, Кітај, Іран, Турціја** да мукѡд, посніджыкјас. Јапоніја—ѡтнасѡн імперіалістическѡј государство став азіјасѡ странајас пыщкыс.

Сіјѡ бостіс аслыс русско-јапонскѡј војна бѡрын Сахалинлыс лунвыв жынсѡ да Кітајлыс јукѡн—Кореја, а 1931-ѡѡ воѡ бостіс мѡѡ јукѡн Кітајлыс—Манѡжуріја.

Контролнōй жуасан:

Высталōй самостојателнōй государствојасо̄с да англијскōй колоніјасо̄с, кодјас паныдасо̄ны Петропавловскы̄с (Камчатка вылын) Батумō (ЗСФСР) мунан туј вылын.

Јевропејецјасōн Азија тōдмалōм жылыс історіја.

Малаја Азијао̄с да Средіземнōй море береґјас јевропејецјас тōдлісны зев важ кадјасан. Важысан-жō тōдлісны најō Аравіјао̄с да Індіјао̄с, тōргутлісны макōд; но став о̄сталнōй Азија јывсыс најō нінōм ез тōдлыны весіг XII-ōд немын-на.

XIII-ōд немын италјанец Марко Поло вōчіс путешествеіје Централнōй Азија пыр Китајō, оліс сені 17 во да бōр муніс Италијаō, Індокитај да Індостан кыщовтōмōн. Аслас путешествеіје жылыс Марко Поло гіжіс зев інтереснōй кніга. Секі уна јевропејскōй купечјаслы да мор'акјаслы окота лоі ветлыны сіјō озыр странајасас, кодјасōс азыліс Марко Поло, да вајны сетыс дона тōварјас. Корсны морскōй туј Індіјаō—со мыј вылын пондісны думājтны јевропејскōй мор'акјас морскōй торговла паскалōмкōд о̄тищōн ¹⁾.

XV-ōд нем помын Колумб (италјанец-жō), коді тōдō вōлі, мыј муыд—шар, мōдōдчіс Јевропаныс Індіјаō Атлантїческōй океан вывті рытыввылō, но аслас туј вылын сіјō азгіс (востіс) Америкао̄с да Індіјаōз ез-і волы. Но Колумб кувтōчыс пыр чагтіліс, мыј сіјō муыс, кытчō сіјō воліс—Індіја.

Пōшті о̄тī кадō Колумбкōд Васкo-дe-Гaмa (португалец) мōдōдчіс Індіјаō Африка гōгōр. Путешествеіјеыс тајō удајтчіс: морскōй туј Індіјаō вōлі азōма (востōма), а регыд сы бōрын Магеллан (іспанец) востіс јещіō і мōд туј сетчō-жō. Му шар гōгōр путешествеіје вōчгōн сіјō кыщовтис лунывысан Америкао̄с да востіс Філіппінскōй діјас. Та бōрті јевропејецјас пондісны частō ветлыны (плавајтны) Лунвыс да Асыввыс Азија береґјасō, сені најō нōбавлісны донтōм-доныс дона тōварјас.

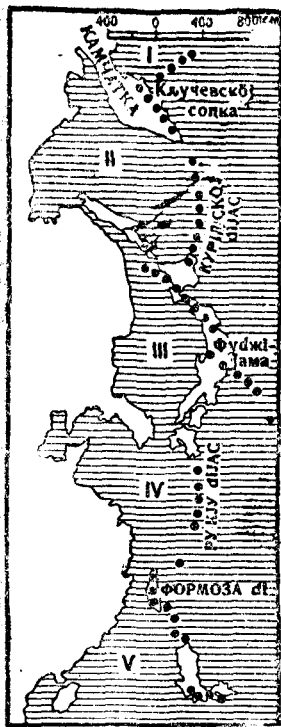
XVI-ōд немын роч казакјас вужісны Уралскōй гōрајас вомōн да востісны Сібір, код жылыс сетчōз јевропејецјас немтор зік ез тōдлыны. Первој вужісны Рытыввыс Сібір-да, казакјас назōнїкōн мунісны пыр возō асыввылō да воісны Великōй океан береґ дорōз. 1648-ōд воō казак Семјон Фежнев востіс медеа асыввыс мыс Азијаын, коді і шусō о̄ні сы нїмōн (серпас, 125 лб.).

Но Фежневлыс мыс востōмсō дыр ез тōдлыны Јевропаныс. Петр 1-ыј ез-на тōдлы, о̄тлаасō-ō Азија Америкакōд алі торјалō сыыс пролївōн. Тōдмавын та жылыс Петр 1-ыј щōктіс капітан Берінглы. Берінг лōсōдчіс Петербургын да мōдōдчіс кос тујōд асыввылō; кымынкō во мысті сіјō воіс Камчаткаōз да стрōитіс сені корабл, сы вылын сесса і тōдмаліс море да пролїв, кодјас шусōны о̄ні сы нїмōн.

Берінглōн ем јещіōд і мōд заслуга; сіјō мōвп сертї вōлі нудōма Великōй Севернōй експедиціја, мōд ногōнкō, уна путешествеіје Ледовитōй океан береґјас тōдмалōм могыс. Тајō вōлі зев сōкыд уж. Кōзыдыс-да, мыј-да, уна путешественнїкјас пōгїнїтісны (куліны), но мукōдыс нудїсісны возō налыс делсō. О̄тїклы на пыщкыс, штурман Челускинлы, удајтчіс воны суша вывті понјас вылын медвојвыс мысōз Азијаын, коді і шусō о̄ні сы нїмōн.

Тази јевропејецјас медвојдōр тōдмалісны Рытыввыс Азијао̄с, сесса Лунвыс, Асыввыс да Војвыс Азијао̄с. Колі тōдмавтōм јещіō Централнōй Азија. Марко Поло бōрын сетчō дыр ез волы некушōм јевропејец. Толькō колōм (XIX-ōд) нем шōрын роч путешественнїкјас војвывсан да англијскōй путешественнїкјас лунывысан заводїтісны пырны Централнōй Азијаō да тōдмавын сіјōс. Меыжыд заслугајас таңі роч путешественнїклōн—Пржевалскїј лōн; сіјō вōчіс нолыжыд путешествеіје Централнōй Азијаō вертōма вōв вылын; сыкōд ветлісны оружїеа јōз вертōмōн-жō, вōвјас вылын, да верблудјаслōн караван. Сіјō воліс уна сещōм местајасō, кōні некор-на ез вōвлыны јевропејецјас. Пржевалскїј

¹⁾ Сыецкōй канал секі ез-на вōв, а Африка гōгōр некод-на ез ветлыс.

муніс јешцѡ і вітѡд путешествіеѡ, но ебѡсмы
петі да кулі Тан-Шан подув дорын.

Пржевальскійлыҥ делёсö нуõдiс возö путеш-
ствіеҥасын сылõн ученикыс да јортыс—Козлов;
сijö тõдмалiс пустына Гоби да азiс сетыс ко-
ласјассö важ Хара-Хото карлыс,—тыртõма лыабын.

Ыжыд пүтешествіеҥас Центральнӧй Азияын
вӧчӧс сӧз-жӧ шведскӧй учонӧй Гвен - Гедӧн. Сӧйӧ тӧдмалӧз лыа пустына Такла-Макан, да ӧт-
чӧд чут ӧз кув ва абутомла. Гвен-Гедӧн востӧс
Тибетын ыжыд гӧра хребет Транс-Гималајјас,
кодӧ нӧжӧдчӧ Гималајјас пӧлӧн, војвывланынжык
наыс.

Они уна советской экспедицијас тодмалны Войвыв Ледовитой океанлыг берег дорјас. Советской ледоколјас унаыс-нын ветлісны тајо берг-јас пѳлѳныс Новаја Земласан Фежнев мысѳ да мѳдарѳ. Секі-жѳ советской аеропланјас вѳ-чісны ғырыс разведкајас океан ылын. 1934-ѳд воѳ, кор Асывывысѳірской морейн војі міјан парохѳд „Челускін“,—јіјас жугѳдісны,—ѳтвжнѳй советской лѳтчікас петкѳдісны плавајтыс јіјас ылыс став командѳс сылыс да научнѳй работ-нікјассѳ профессор Ш м і д т к ѳ д. Войвыв мор-ской туј тодмалѳм муѳ воѳ; востѳма ыль ді-јас, вѳчѳѳны берег дорјаслѳн точнѳй картајас, да став туј пѳлѳныс стрѳітѳны ыль поларнѳй станцијас. Таыс ѳтдор уна советской экспедици-јас ыд во тодмалѳны і мукѳд јукѳнјас Азія-ын; најѳ ужалѳны жужыд ғѳравыс областјасын—Памірын да Ған-Шанын, кос пустынајасын Цен-тралнѳй Азіяын, сѳд-пемыд тајрајасын Асывывыс Сібірын да с. в. Советской экспедицијас нѳѳѳ-ны тајѳ тодмалѳмјассѳ СССР-ын социалистическѳй строітелствоѳс мыј позѳ юнжыка паскѳѳѳм мо-гыс.

**Вулкан цепјас асыввы
берегјас пѡлѡн Азїѡн.
Вїсталѡј, кушѡм морејас тор-
јѡдѡн тајѡ цепјасѡм матерї-
кыс. Кушѡм дї вѡмѡн вужѡ
вулкан цеп?**

Государствојас.

ЈАПОНИЈА.

Плошча 382 сурс кв. км. Насељеніје 66,5 млн. морт. (Корејатдг)

Сулаланін да очертаўіе.

Карта вылыс. Кушдм морејас да проливјас торјоддоны СССР-дс Јапо-
нија владенијејасыс? Петкобдлј став владенијејассд Јапониялыс, висталдј сылыс
дјјассд да најдс кыштовтыс морејас. Кушдм параллелјас кстын сулалды глав-
ној нол дйыс Јапониялдн? Сравнитдј налыс положенијесд Италиякд. Кушдм
уна населенијеа государство Азияын сулалд ымылыс Јапониясыс?

Јапонѝја бостѝ пѝштѝ став дѝјассѝ Аѝѝја асыввыв берегјас пѝлѝн. На пышкыг главнѝј Јапонскѝј дѝјас: **Хондо** (лѝбѝ **Хонсу**), **Гѝкоку**, **Кѝусу**, **Хоккајдо** да зев уна (2 сурс гѝгѝр) поснѝ дѝјас.

Јапонскѡј діјасыс буреш і течсѡ Јапоніја, мукѡд діјасыс-жѡ, а сіз-жѡ Кореја полуостров, лоѡны сылѡн колоніјас.

Јапоніјалѡн діјас вылын сулалѡм, јона вундассѡм берегјас, кынмывлытѡм морејас, Азіја матерік вывса уна населеніјеа странајаслѡн сы дінын матын сулалѡм—ставыс тајѡ ѡтсама кымын Англіја положеніјекѡд Јевропа берегјас дорын.

Берингов пролив да Фежнев мыс гожѡм пуксїгѡн. Тајѡ мыс дінас јіјас тонѡдісны парохѡд „Челускінѡс“ да нїйсны сіјѡс рытыв-војвывлан. Кѡді спасїтїс командасѡ парохѡд вывсыс?

Берегјасыс Јапоніјалѡн весїг јонжыка вундассѡмаѡс Велико-брітаніја дорыс: страна пыщкас абу нїѡтї места 100 км-ы-ылынжык моресаѡ. Торја-нын јона вундассѡмаѡс берегјасыс Внутреннеј Јапонскѡј морелѡн—Сїкоку, Хондо да Кјусу діјас костын.

Пыщкѡсса Јапонскѡј мореын сулалѡны сојасѡн поснїдік діјас, сыпонда сетѡ оз вескавны гырыс гыјас да тѡвјас океансан; сіјѡ—море вывтї ветлыны велѡдчан школа јапонецјаслѡн. Јапонецјас—зев бур мор'акјас.

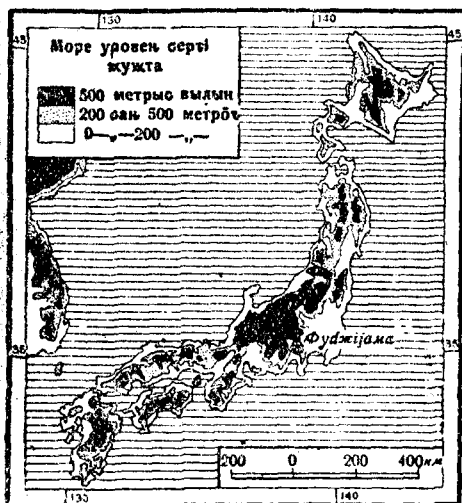
Став берегјасыс Јапоніјалѡн озырѡс удобнѡј бухтајасѡн. Главнѡј портјас Јапоніјалѡн: **Кобе** пыщкѡсса мореын, **Іокогама** (Іокохама) Токіјскѡј залывын, **Нагасаки** океаныс Корејскѡј залївѡ-ыран інын да **Хакодаѡте** Хоккаїдо ді вылын.

Јапоніја сулалѡ 30-ѡд да 45-ѡд параллелјас костын Тїхѡј океан берег вылын, сыпонда клїматыс сылѡн шоныд да вассѡд.

Піродапѡн главнѡй чертајас.

Карта вылыс. Тѡдмалѡй сінмѡн візѡдѡмѡн, кушѡм јукѡн Хондо ді вылын бѡстѡны увтасјас (200 м-ыс улынжык). Уна-ѡ сы вылын 1000 м-ыс вылынжык гѡра? Вісталѡй, кушѡм діјас вывтї мунѡны вулканјаслѡн **цепјас** (серпас, 124 лб.). Візѡдлѡй, кушѡм жужтајас емѡс Тїхѡй океанын Јапѡнїја берегјас дорын.

Јапѡнїја—гѡрајаса страна. Ыжыджык јукѡнсѡ сылыс бѡстѡны гѡрајас, 3-4 сурс м судта јывјасѡн, а берегдор увтасјас да ју

долїнајас вылѡ воѡ којмѡд јукѡнсыс не унжык. Став діјасыс Јапѡнїјалѡн збылыс-сѡ гѡра хребетјас; најѡ во-јїны океанѡ Азіја асыввыв берегјас леччїгѡн. Сбросо-вѡј потасјасыс мунѡны уна діјас вывтї быд бокланѡ; та-јѡ потасјас пѡлѡныс-ї сула-лѡны вулканјас—кусѡмјас-ї, дејствуйтысјас-ї; меѡса ыжы-дыс на пышкыс **Фудзіјам** (3900 м) сулалѡ сбросјас віз вылын, кодї шусѡ „Ыжыд рѡвѡн“, да вужѡ Хондо ді вѡмѡн (серпас, 129 лб.).

Јапѡнскѡй діјас вылын зев частѡ овлѡны землетр'а-сенїејас,—быд во кымын-кѡ со. Вывтї јѡн землетр'а-сенїејас овлѡны ѡтчыд 5-10 воѡн; ставсѡ жуглѡмнас на-јѡ вајѡны зев ыжыд лок. Шуам, 1923-ѡд вога земле-тр'асенїе пѡштї зоньнас кіс-тїс столїцасѡ Јапѡнїялыс, Токїѡ, да ыжыд порт сы-лыс, Іокогама. Зев ыжыд

Му веркѡс Јапѡнїјалѡн. Петкѡдлѡй меѡса гѡрајаса јукѡнјассѡ Хондо да Хок-кајѡ діјаслыс. Корсѡй Фудзіјам. Уна-ѡ места бѡстѡны јапѡнскѡй діјас вылын увтас-јас? Кѡнї меѡса ыжыдыс на пышкыс? Ме-рајтѡй сылыс пастасѡ.

гы ускѡдчїс секї мореыс страна берегјас вылѡ (му пышса тол-чокјас вѡсна) да нуїс мореас уна сурс мортѡс. 1923-ѡд вога зем-летр'асенїе дырјї пѡгїбнїтїс (кулі) 100 сурс морт. Землетр'асе-нїејас дырјї леччѡ увлаң (вѡјѡ) море пыдѡсыс Тїхѡй океан берегјас дорын Јапѡнїјаын.

Њеважѡн јапѡнскѡй учѡнѡјјас лѡсѡдїсны (їзобретїтїсны) прїбор, кодї воэыв петкѡдлѡ землетр'асенїе заводїтчѡмсѡ. Главнѡй јукѡныс тајѡ прїборас—вескыда сувтѡдѡм жужыд мачта. Ыжыд землетр'асенїе заводїтчѡтѡ неуна возжык мачтаыс заводїтѡ пѡрны кодарланѡ-кѡ. Секї заводїтѡны звѡнїтны тревога леп-тыс кѡлѡкѡлјас.

Полезнѡїскѡпајемѡјјасѡн јапѡнскѡй діјас абу озырѡс. Његырыс їзшѡм пластјас емѡс Кјусу да Хоккајѡ діјас вылын; сыыс ѡтдор, ем нефт, ыргѡн да кѡрт рудажас.

Карта вылыс. Кушом январса изотерма вужо Хондо ди да коні сіѣ мунѣ Јевропайн? Кушом тѣвјас овлѣны январ тѣлысын Јапоніјаин? Кушом јул тѣлысса изотерма вужо Хондо ди да коні сіѣ мунѣ Јевропайн? Мыла тајѣ изотермаис Азіја матерік вылын кајѣ војвывлан? Кушом тѣвјас пѣлѣны Јапоніјаин јул тѣлысын? Уна-ѣ осадок усѣ Јапоніјаин?

Куро-Гиво шонѣд візув понда да муссонјас понда кліматис Јапоніјалѣн небѣд да васѣд. Хондо ди вылын медзевсѣ подтропическѣ климат. Тѣлын лым кѣт і услѣ тани, но ѣдѣ сылѣ; лунвылын быдмѣны век веж пујас, шуам, чајнѣ пујас. Хоккајдо ди вылын климат умереннѣ: тѣлын сені услѣ уна лым, а гѣжѣмын абу жар. Сікоку да Кјусу діјас вылын пѣшті тропическѣ климат—сені быдмѣны-нын пальмјас.

Зерјас овлѣны Јапоніјаин вогѣгѣр: гѣжѣмын најѣс вајѣ муссон Тіхѣј океанса, а тѣлын—рытыввојвыв муссон, коді пѣлтѣ Азіја матерікса да бостѣ васѣ шонѣд Јапонскѣј морейс; тајѣ морейс пырѣ Куро-Гиволѣн вож.

Ыжѣд уронјас вѣчѣны Јапоніјаин тај фунјас, кодјас локтѣны Тіхѣј океанса; најѣ вѣјтѣны уна суднојасѣс море вылын, кістѣны сіктјас да карјас, жугѣдѣны кѣзјас.

Јапонскѣј діјас озырѣс б ы д м ѣ г ј а с ѣ н. Жын плѣшщадѣсыс унжык бостѣны сені вѣрјас. Вылыс гѣра бѣкјасын быдмѣны лыска пујас: јапонскѣј пожѣмјас, јапонскѣј нјајас. Уліас, гѣра подувјасын, сулалѣны век веж корја вѣрјас—к а м е ѣ і ј а ј а с да л а к ѣ в ѣ ј п у ј а с, кытыс перјѣны зев бур лак; лакѣвѣј пујас дінѣ јѣзыс локтѣны вѣччысѣмѣн,—најѣ јадѣвѣтѣјѣс, вермасны чорыда вѣсмѣдны орѣдана пыкѣсјасѣн.

Ј у ј а с Јапоніјаин жужѣд вааѣс, но жењѣдѣс да порѣгјасѣс. Суднојасѣн ветлѣм вылѣ најѣ оз тујны, но асланыс порѣгјасѣн да водопадјасѣн зев лѣсѣлѣны електростанціјас стрѣйтѣм вылѣ.

М у с ѣ н ј а с Јапоніјаин војвылас подзолаѣс да абу зев плодѣроднѣјѣс, а лунвывланаѣс најѣ вужѣны красноѣмѣ. Кыкнансѣ колѣ јона вынсѣдны.

Хондо ди (ѣібѣ Хонсу).

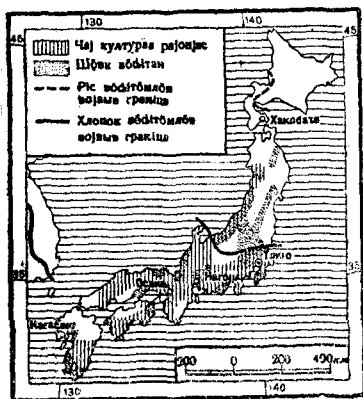
Карта вылыс. Кушѣм нањјас да кушѣм пујас вѣдѣтѣны Хондо ди вылын? Кушѣм карјас сулалѣны Хондо ди берегјас пѣлѣн?

Ыжѣд местајас Хондо ди вылын бостѣны куш скалајас, кустарнікјасѣн тырѣм ерѣјас, і торја-нын государственнѣј вѣрјас, кодјасѣс стрѣга віѣѣны леснікјас. Векнѣдік трѣпајас кајѣны гѣра бѣкјасѣд пујас костті; јѣзыс сені еѣа олѣ.

Сы пыѣді гѣра увјасын да долинајасын најѣ овмѣдѣѣмаѣс щѣкыда, 1000 мортѣз 1 кв. км вылѣ. Улыс гѣра бѣкјасѣс најѣ вѣчѣмаѣс террасјас; быд му пласттор іспѣлзујѣтѣма ріс мујас да садјас улѣ; быдлаын жургѣ ва, локтѣ каналјас куѣа гѣравыв јујасыс да шорјасыс.

Јапонскѡј крестана, паскыд ізас шлапаабс лѡбѡ жежд чышјанабс, шондыс вѣчысѡм могыс, пѣсѡбѡчыс наѣтын ужалоны рѣс мујас вылын коканјасѡн, зырјасѡн лѡбѡ куш кѣнаныс. Најѡ разѡдѡны мујас вылѡ мѣнералнѡј удобренѣјас, бѡбѡвѡј жмыхјас, черѣ тукјас. Пуктѡны вескыд вѣзјасѡн рѣс рѡсада, кодѡс вѡјѡны рассаднѣкыс, копајтѡны рѣс радјасѡ, дѡзѡритѡны бѣд вуж. Рѣс урожајјас Јапонѣјаын вылынжык Кѣтајын да Індіјаын дорыс. Сѡсѡ јапонскѡј крестана вѡдѣтѡны ід да соја,—зев важнѡј сојан бѣдмѡг (рѣскѡд да ідкѡд радын).

Бѡбыјасѡ пуктѡны тулысын ід радјас костын. Кор ідјыс воас, сѣјѡс ідралѡны, а бѡбыјасыс паскалѡ да сетѡ урожајѡ арын. Бѡбы бѡрын мусѡ вынѡсѡдѡны да пуктѡны рѣс. Таѣ ѡты муыс сетѡ кујѣм урожај.

Културнѡј бѣдмѡгјас вѡдѣтѡм Јапонѣјаын. Петкѡдлѡј војыв гранѣјасѡ рѣслыс да хлопкыс. Кѡнѣ меѡсѡ вѡдѣтѡны чай да тутѡвѡј пу? Мыјла чай оз вѡдѣтны Хоккајѡ ді вылын, а рѣс вѡдѣтѡны?

тыра ыргѡн лѡбѡ сој дозјас (жаровѡјас); на вылын пуѡны рѣс да пузѡдѡны чайнѣкјас. Мебѣл керкајасын абу—пукалѡны да узѡны јапонѣјас цѣновкајас вылын,—кѡмѡ туруныс лѡбѡ палма корјасыс. Керкаѡ лыргѡн јапонѣјас пѡрчѡны кѡмкѡтѡ, да комнѡтајасыс налѡн зев чѣстѡјѡ; најѡ і зѡныс олѡны зев чѣстѡја: пыр купајтѡны морѡын лѡбѡ гортаныс ваннајасын (ічѡѣк бѡчјас кѡдѡс, пачѡс).

Олѡны крестана зев гѡла, ветлѡны пуыс вѡчѡм сандалѣјасѡн, сојѡны омѡла, унжык рѣсѡ најѡ сетѡны помѣшчѣкјаслы му арендаыс-да.

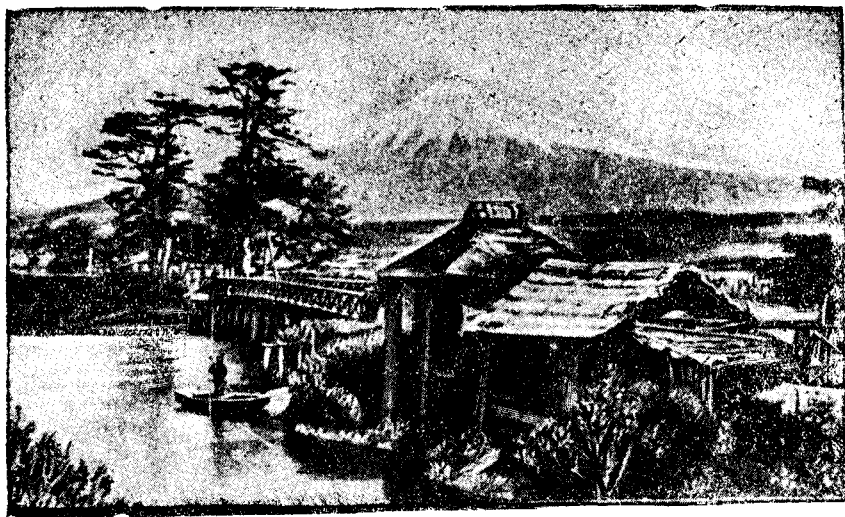
Промышленность став Јапонѣјаыслѡн паскалѡм Хондо ді вылын луныв берег пѡлѡнас. Сенѣ бѣдлаын стрѡѣталѡмѡ текстілнѡј фабрѣкајас—хлопчатобумажнѡј-да, шѡлкѡвѡј-да. Тајѡ фабрѣкајасас вѡчѡны уна мѣлѡн метрјасѡн хлопчатобумажнѡј тканјас—донтѡмѡс, но качѡствѡнас уступајтѡны јевропѣјскѡј тканјаслы. Главнѡј центрѣс тајѡ промышленностислѡн—гырыс карјас Осака да Нагѡѣја.

Мујас да сѣктјас костын бѣдлаын Хондо ді вылын, војыв јукѡнас ѡтдор, садѣтѡмѡ *тутѡвѡј пу* рошщѣјас. Шѡвк вѡдѣтѡм зев ыждѡт ѡтѡг уна мѣлѡн јапонскѡј крестаналы.

Хондо ді вылын крестана скѡтѡс оз вѡдѣтны. Му участѡкјасыс налѡн зев поснѣѣкѡс—1 гаыс ічѡтѡс. Јапонѣјас олѡны сѣктјасын; сѣктјасыс зев чѣстѡјѡс: некущѡм шыбласјас сетыс он азъы. Керкајас налѡн поснѣѣкѡс, вѡчѡмѡ пуыс (бамбукуыс), вѡвтѡмѡ ізасѡн.

Јапонскѡј керкајасѡс вѡчѡны сѣі, мыј кокнѣдік землѡтрѡсенѣјас најѡс оз кѣтны, а сѡмын качѡјтѡны; стѣнјасыс налѡн вѡссанабѡ, комнѡтајасѡ торјѡдѡмѡ мѡдѡмѡѡс сѡмын перегорѡдкајасѡн лѡбѡ шѣрмајасѡн; ѡшінјас пыдѣі — бамбукуыс вѡчѡм рамајас, клеѣтѡмѡ вѡснѣдік, но јѡн бумагаѡн; стеклѡа ѡшінјас заводѣтѡны вѡчѡвны Јапонѣјаын сѡмын бѡрја војасѡ. Пачјас керкајасын абу; сы пыдѣі сулалѡны пѡс шѡмѡ

Тані-жō, Хондо лунвыв берег вылын, сулалōны гырыс војен-нō заводјас (бруџинō, патроннō да мукōд), судостроителнō верфјас, металлургическō да машиностроителнō заводјас, електріческō приборјас вōчан заводјас. Машинајас вōчан ыжыд центрōн лоб Токио. Тајō зев ыжыд кар (2 № содтōд), столица Јапоніјалōн, сулалō морскō заливын.

Вулкан Фудōјіама—зев жууҗыд гōра Јапоніјаын. Снѣмокō вōчōма гожōм пукѣгōн, кор лымјыс гōра јылас ез-на удѣт сывны. Вōзас (шуҗаладорас) јапонскōј пожōм пујас. Јапонскōј крестя-нынлōн керка.

Кар шōрас Токиоын стрōиталōма гырыс железобетоннōј керкајас, кодјас оз жугавны весігтō медјон җемлетр'асеніејасыс; а бōсталнōј карас, коді бостō некымын со квадратнōј кілометр, сулалōны негырыс бѣі-кык судта пу керкајас; улчајас вескыдōе да чістōјōс, кыкнанладор бокас садітōма пујас; кар дорјасас сōдвѣзōны гырыс заводјас да трубајас. 1923-ōд вosa җемлетр'асеніе дырјі Токио карыс мыјкōмында кіссіс, мыјкōмында сотчіс; бні ставсō-нын стрōитōма былпōв.

Гырыс промышленносткōд бтщōщ Хондо лунвыв берегјасын бнōз-на емōс ремесленнōј да кустарнōј мастерскōјјас, кōні ужалōны мѣллонјасōн кустарјас. Најō вōчалōны быдсама мѣча предметјас: зонтікјас—јапонскōј јон бумагаыс, вејерјас, шлапајас, лакированнōј шкатулкајас, фарфоровōј пōсуда. Тајō вōчасјассō петкōдбны і мукōд странајасō. Главнōј центрыс кустарнōј промышленностлōн — Киото.

Машинајас уна фабрикајасын да заводјасын ужалōны електріческōј токбн, коді локтō татчō гōравыв рајонјасыс, кōні јујас вылын стрōитōма электростанціяјас. Појездјас уна кōрт-

тујас вылын ветлѳны електріческѳј токѳн-жѳ. Портјасын Јапо-
ніјаын пыр сулалѳны дасјасѳн зев ғырыс океанскѳј суднојас —
јапонскѳјјас, амеріканскѳјјас, англискѳјјас да мукѳѳ; најѳ лѳѳѳ
ректѳны (выгружатѳны) хлопок, ізшом, металлјас, бобыјас,
лѳѳѳ грузітѳны тканјас да шѳвк-сырец, но іностраннѳј суд-
нојас унаыс мунлѳны Јапо-
ніјаыс тыртѳм тр'умјасѳн.
Јапонскѳј суднојас-жѳ—ғы-
рыс і посні пароходјас, па-
руснѳј да моторнѳј пыжјас
—кыскалѳны быдсама груз-
јас став карјасѳ да сѳкт-
јасѳ, кодјас сулалѳны море
берегјас дорын.

Овмѳслѳн да політіческѳј стројлѳн главнѳј чертајас.

Неважѳн-на—колан нем
шѳрын—Јапоніја вѳлі фео-
далнѳј странаѳн, кѳні тыр
кѳжајеваѳн вѳліны феодал-
јас — ғырыс помещікјас;
на кыын вѳлі му (быд фео-
даллѳн аслас област) да кре-
постнѳј крестана; феодал-
јасыс вѳліны ічѳтік царја-
сѳн асланыс владеніејасын.
ХІХ-ѳѳ нем мѳѳ жынјын
Јапоніјаын ѳѳѳѳ пондіс кып-
тыны капіталізм. Сексаң
Јапоніјаын стрѳітѳма вѳлі
зев уна фабрікајас, завод-
јас, рудныкјас, кѳрттујас,
пароходјас да с. в. Оніја
каѳѳ Јапоніја — капітали-
стическѳј страна, но сені
унатор-на колѳма феодаль-

*Ју пѳлѳн ріс мујас Хондо ді вы-
лын. Поснідік мујас торјѳѳѳѳма
ѳтѳ-мѳѳѳѳс мунѳѳѳѳн. Медвојас до-
лына чојас јапонкајас ужалѳны
чајнѳј кустјас дінын. Вісталѳј, кытыс
локтѳ ваыс ріс мујас вылас?*

нѳј стројыс. Жынсыс јунжык муыс Јапоніјаын помещікјас
кыын да мыјкѳ-мында кулакјас кыын. Кызвын крестанаыс мутѳ-
мѳс, најѳ арендујтѳны мусѳ помещікјаслыс, мукѳдыслѳн ем
ічѳтік мутор (0,5 гадз).

Оніја Јапоніјаын господствујтыс классјасыс—буржуазіја да
помещікјас. Государство стројыслѳн формаыс—монархіја. Го-
сударство јурас сулалѳ імператор (мікаѳѳ); сіјѳ назначајтѳ
міністрјаслыс совет. Ем і парламент, но значеніејыс сылѳн
Јапоніјаын абу ыжыд. Рабочѳј двіженіе лѳкыс лічкѳны. Ком-
муністическѳј партіја ужалѳ подполјеын.

Јапоніјаын медса јона паскалѡма т е к с т і л њ ѣ промышленност. Хлопчатобумажнѡј ткањјас вѡчѡм сертї Јапоніја вермасѡ мѡд места понда США бѡрын Англіјакѡд. Јапонскѡј донтѡм ткањјас петкѡдѡны Китајѡ, Индіјаѡ, Абиссініјаѡ да уна мукѡд странајасѡ, зырѡны сетыс Јевропејскѡј да амеріканскѡј ткањјас. Јапонскѡј тѡварјас донтѡмѡс со мыј понда: фабрікајасын да заводјасын рабочѡјјаслы мынтѡны Јапоніјаын вывтї ічѡт уждон, а ужалѡны најѡ 12—13 часѡн суткї, шојччан (выходнѡј) лун овлѡ тѡлыс пыщкын ѡтї.

Кызын рабочѡјыс текстілнѡј фабрікајасын—нывбабајас, томудов да челаѡ. Најѡ олѡны казармајасын; валы лоѡ уна воѡн ужавны капїталїстјаслы, ѡткажїтчыны ужыс најѡ оз вермыны: кызын ужалыс нывбабаыс—гѡл крестаналѡн нывјас; ужјѡзјас мынтѡм вѡсна бат-мамыс вузалѡны најѡс уна во кешлѡ фабрікајасын ужавны.

М е т а л л у р г і ј а Јапоніјаын паскалѡма јона омѡлжыка Германіјаын да Англіјаын дорыс. Кѡрт рудажас да коксујтчыс ізшом тырмытѡмла Јапоніја мыјкѡмында пыртѡ најѡс заграницаыс. Нѡбѡ сїјѡ і гѡтѡвѡј металлјас. Јапоніјаын јона паскалѡма машїнајас вѡчѡм, торја-нын електріческѡј машїнајас да приборјас вѡчѡм; најѡ мунѡны кѡрттујјас, фабрікајас да заводјас електрофіцірујтѡм вѡлѡ.

Став промышленност паскалѡм сертї Јапоніја јона-на езуѡд Англіјаѡс да Германіјаѡс. Јапонскѡј фабрікајасын машїнајас ешажык, да уна ужјас вѡчѡны кїпомыс. Бостны-кѡ вогѡгѡрса промышленнѡј вѡчасјас Јапоніјалыс, сїјѡ лоѡ сѡмын ѡтї квајтѡд јукѡн Германіјаса промышленнѡј вѡчасјасыс.

Карта вылыс. Петкѡдѡј рїс вѡдїтѡмлыс војвыв границасѡ Јапоніјаын. Кушѡм јукѡнјасын Јапоніјаын медса уна тутѡвѡј пу? Кѡнї мунѡ војвыв границаыс хлопкѡлѡн?

В і з м у о в м ѡ с л ѡ н тѡдчанлуныс Јапоніјаын ыжыѡ. Вїзм у овмѡсын ужалѡ унжык јѡз промышленностын дорыс. Но тајѡ поснїдїк да бѡрѡ колѡм овмѡс.

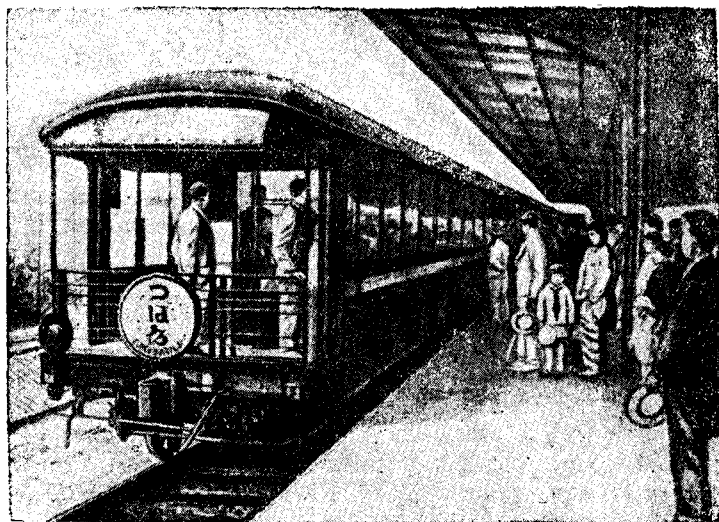
Крестана ужалѡны зев поснїдїк участокјас, кызынысѡ 1 гаыс-на ічѡтјасѡс; тајѡ участокјасѡ најѡ арендујтѡны помещїкјаслыс зев ыжыѡ доныс (налы сетѡны жын урожајыс унжык); крестана зев гѡлѡс, олѡны шыг-нысѡ-пѡт—сојѡны іѡ шыѡсѡ рок, рїс сојѡны сѡмын празнїкјасѡ, пѡштї став рїс урожајыс налѡн мунѡ аренда да налогјас мынтѡм вѡлѡ. Јапонскѡј крестаналѡн вїзмуужалан машїнајас пѡштї абу; скѡт абу-жѡ.

Јона отсалѡ јапонскѡј крестаналы ш ѡ в к в ѡ ф і т ѡ м. Шѡвк вѡчѡм сертї Јапоніја бостѡ первој места мїрын; шѡвк—главнѡј петкѡдантор Јапоніјаыс. Но мїрѡвѡј крїзїс ускѡдїс шѡвк вѡлѡ дѡнјасѡ, сывѡсна јапонскѡј крестана јешѡѡ јона гѡлмїсны. Сєкї-жѡ Јапоніјаын нѡл вїтѡд јукѡн муыс зїк прѡста кујлѡ, вѡфїтѡг. Крестана асланыс улын сулалыс техникаѡн нїнѡм оз вермыны вѡчны тајѡ мујасыскѡд, најѡ кујлѡны гѡра бокјасын-да.

Помтѡм нужда (гѡллуи) вѡтлѡ јапонскѡј крестанаѡс сїктјасыс

Луныве Сахалынын тукјас вѣчѣм. Јапоњецјас сѣвѣны селѣсѣ пѣртјасѣ да пѣѣны. Пѣѣм черѣ чукѣрсѣ пѣктѣны пѣ пресс улѣ (кѣнѣ сулалѣны кујѣм рабочѣ). Пресс улыѣ пѣтѣны даѣ тукјас, кодјас мунѣны мујас вынѣѣѣм вылѣ. Мыјла сенѣ орчѣѣм течѣма, пѣсѣ

Електрѣческѣј појезд-експресс „ѣкѣш“ Јапоњѣјаын. Мыјла Јапоњѣјаын ѣнѣѣ-на емѣѣ рѣкѣшѣјасѣ

корсны нажетка карјасын, но і сені налы уж оз сур. Сыпона паскалō революціоннōй движеніе крестана костын.

В ъ р о в м ѡ с Жапоніаын сувтōдōма бура; став государственнōй вѡрјассѡ јуклōма участокјасѡ, кодјасѡс стрѡга вѡзѡны лесныкјас; кѡѣ і пѡрѡдѡны вѡрсѡ, вѡр плѡшщад сені оз чін.

Морејас, кодјас кышовтѡны Жапоніјалыс берегјассѡ, зев озырѡс дѡна пѡрѡдаа черіјасѡн: лосос, сельді, треска. Медса озыр прѡмыслјас Лунвыв Сахалін берегјас дорын. Сені јапо-нецјас кыѡны сы мында сельді, весіг оз удѣтны солавнысѡ; најѡ вѡчѡны сыс вынсѡдан тукјас ріс мујаслы (серпас, 132 лб). Жапонецјас арендујтѡны јешщѡ СССР правітелстволыс черікы-јан участокјас Амур јувом дорын да Камчатка берегјас дорын. Берегјас пѡлѡн Жапонскѡй діјас вылын быдлаын сулалѡны чері-кыјысјаслѡн сіктјас (поголокјас). Черіыс ѡтдор, јапонскѡй чері-кыјысјас кыѡны крабјасѡс (морскѡй ракјас), моллускіјасѡс, тре-пангѡс (морскѡй нѣзувјас) да морскѡй капустаѡс (ѡјан водо-рослјас).

Черікыјѡм паскалѡм серті Жапоніја—первој страна му вылын. Жапонскѡй суднојас (паруснѡјјас, моторнѡјјас, парѡвѡјјас) сурсјасѡн ветлѡны Тіхѡй океан морејас вивті да кыѡны пѡшті којмѡд јукѡн черісѡ, мыј кыѡны быд во став морејасас мушар вылын. Кык мѣлѡн јапонец олѡны черікыјѡм вылын, да јешщѡ уна сурс морт ужалѡ чері консерв да тук вѡчан заводјасын. Чері Жапоніаын олысјаслы вежѡ јај, а чері тукјас, мујас вын-сѡдѡмыс ѡтдор, мунѡны хімічeskѡй промышленносты.

Жапонскѡй тѡргѡвѡј флот ыжда сертіыс мірын сулалѡ кој-мѡд местаын.

Кызын грузыс Жапоніаын мунѡ морскѡй суднојас вылын. Сыыс ѡтдор, јапонскѡй суднојас кыскалѡны грузјас Кітајын, Індокітајын да с. в. Кѡрттуј сѡс Жапонскѡй діјас вылын абу ыжыд—јѡна женыджык Великобританіаын дорыс; тујјасыс сені узкоколејнѡѡс, 1 м да 7 см пастаѡс. Міјан СССР-ын—1 м 44 см пастаѡс.

Жапоніјалѡн владеніејасыс да выљасѡс бостны лѡсѡдѡчѡм.

Жапоніја бостіс да чорыда експлоатірујтѡ уна колоніјасѡс Тіхѡй океан берегјас вылын. Медса ыжыдыс на пышкыс—**Кореја**, сулалѡ Азіја матерік вылын. Тајѡ—ыжыд страна, плѡшщад сертіыс панјѡ Великобританіаѡс, 19 млн. морта. Уна места бостѡны сені вѡрјас, быдмѡны гѡрајасын. Корејецјас ужалѡны му-јас вылын: вѡѡтѡны ріс, бобы да хлопок. Главнѡй кар Корејаын **Геул** (Кејдзе).

Мѡд ыжыд колоніја **Формоза** (Тајван)—ді, Кітај асыв-лун-выв берег дорын. діыс вевттысѡма тропічeskѡй вѡрјасѡн, кѡні быдмѡны к а м ф а р н ѡ ј л а в р ј а с; берегјас пѡлѡныс сені лѡ-сѡдѡма плантаціјас, кѡні вѡѡтѡны ріс, с а х а р н ѡ ј т р о-стнык, ч а ј да д ж у т; тајѡ плантаціјасыс јапонскѡй капіта-

лѣстѣаслѣн. Кода сурѣ племѣјасѣс Формоза вылыс, кодѣас ез-
лѣкѣрѣтчыны Јапонѣјалы, зырѣма воѣннѣј вынѣн малѣрѣјаа-
нурѣасѣ.

1905-ѣд воѣ Јапонѣја, царскѣј Россѣјаѣс војнаын вермѣм бѣ-
рын, содѣтѣ аслас владѣнѣјас дѣнѣ лунвы вѣ јукѣнсѣ **Сахалѣн**-
дѣлыс (Карафутѣ), а сѣз-жѣ **Лаодун** полуостровлыс помсѣ. Танѣ
сулалѣ јапонскѣј порт **дајрен**, кысаң заводѣтѣчѣ Лунвы вѣ манч-
журскѣј кѣрттуј—Јапонѣјалѣн-жѣ. Тајѣ туј вылас пыкѣмѣн,
Јапонѣја бостѣ аслас војскајасѣн Кѣтајлыс владѣнѣјесѣ—Манч-
журѣјаѣс да вѣл ыжыд јукѣн Војвы вѣ Кѣтајлыс.

Јапонскѣј капѣталѣстѣас бостѣны (мырдѣѣны) прѣроднѣј озыр-
лунѣасѣс Кѣтајлыс, стрѣйтѣны кѣрт рудѣныкѣас да ѣзшѣм шахта-
јас, нуѣдѣны кѣрттујјас да автомобилнѣј тујјас, стрѣйтѣны аеро-
дрѣмѣас. Ставыс тајѣ вѣчсѣ Кѣтајѣ воѣ пырдѣчѣм могыс.

Јапонскѣј ѣмперѣалѣстѣас ѣспѣлзујтѣны Јапонѣјалыс удѣбнѣј
геѣграфѣческѣј положѣнѣјесѣ Кѣтајсѣ бостѣм могыс. Јапонѣја
лѣсѣдѣчѣ сѣз-жѣ вѣл војнајас кѣжлѣ, мѣвпалѣ бостны аслыс
кызвын Азѣјасѣ. Ёмперѣалѣстѣическѣј странајас пышкыс Јапонѣја-
лѣн ѣнѣресѣасыс медѣа јѣна паныдасѣны Амерѣкаса Сојѣѣѣнѣн-
нѣј Штатѣас ѣнѣресѣаскѣд. Јапонскѣј буржуазѣја да јапонскѣј
војѣншѣѣна јѣна лѣсѣдѣчѣны сѣз-жѣ ѣ Сѣветскѣј Сојузлы паныда
војнаѣ.

КѢТАЈ.

Плѣщадѣ 10 млн. кв. км. Насѣленѣјесѣ 475 млн. морт гѣгѣр.

Карта вылыс. Кушѣм морѣјасѣн кышѣвтѣчѣ Кѣтај да кушѣм госуѣарство-
јаскѣд сѣјѣ гранѣчѣтѣ? Кушѣм паралѣлѣ вужѣ Кѣтајѣс војвылын да кѣнѣ сѣјѣ-
мунѣ СССР-ынѣ? Вѣсталѣј Кѣтај гранѣцајас пѣлѣн сулалыс госуѣарствојасѣс.
Кушѣм гѣрајасѣд, кушѣм јујасѣд мунѣны гранѣцајасыс?

Зѣв ыжыд Кѣтајскѣј госуѣарство сулалѣ Памѣрсан Тѣхѣј
океанѣз да Амурсан Ёндокѣтајѣз. Сѣјѣ занѣмајтѣ собственнѣ.
Кѣтајѣс да областѣас, кодѣас лыдѣысѣны сѣјѣ владѣнѣјасѣн—
Пышкѣсса Монголѣја, Тѣбет, Рытыввы вѣ Кѣтај да Манчжурѣја.
Кѣтајын олѣ 475 млн. морт гѣгѣр, ѣ пѣштѣ став тајѣ насѣленѣ-
јесѣ чукѣрмѣма собственнѣ Кѣтајѣ.

Мѣдвоѣ вѣдлалам собственнѣ Кѣтајсѣ, а сѣсса сылыс владѣ-
нѣјасѣсѣ.

Сулаланѣн да гранѣцајас.

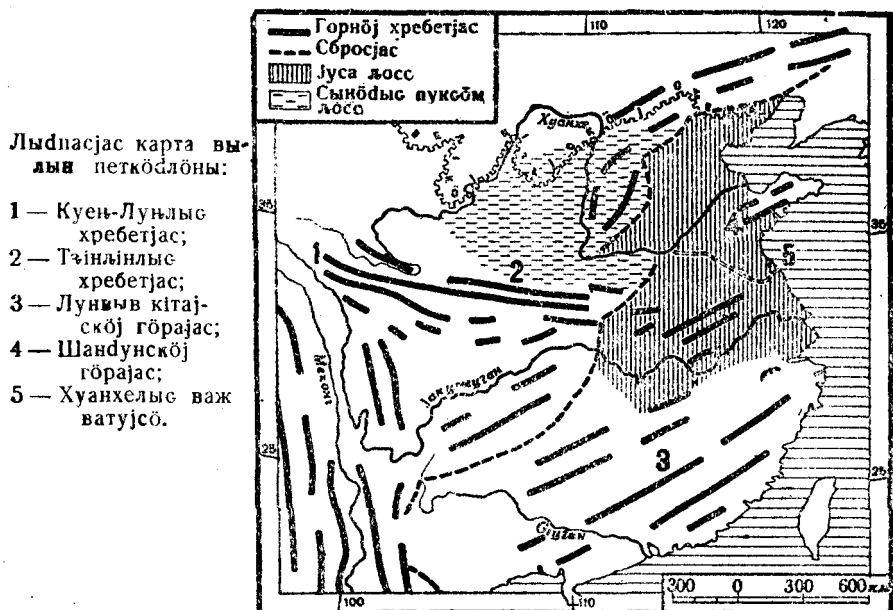
Кѣтај сулалѣ асы вѣлунвылын Азѣјаын, сѣјѣс кышѣвтѣны Тѣ-
хѣј океанлѣн морѣјас. Жужыд гѣрајас да пустынајас торѣдѣѣны
сѣјѣс Азѣја пышкѣсса областѣасыс. Сыпѣнда морскѣј тујјаслѣн
значѣнѣјесѣ Кѣтајын вывѣтѣ ыжыд. Главнѣј портѣас—**Шанхај**,
Тѣнцзѣн да **Кантон**. Тајѣ портѣасаныс мунѣны тујјас војвылѣ—
Јапонѣјаѣ да СССР-ѣ, асы вѣвылѣ—США-ѣ да Канаѣдаѣ, лунвылѣ—

Австралијао да Индијао. Море вывти волысѳмјас Јевропакѳд мунѳны Суетскѳј да Панамскѳј каналјас пыр.

Војвылын собствено Кітај воѳ Манчжуріјаѳ да Пышкѳсса Монголіјаѳ, рытиввылын — Рытиввыв Кітајѳ да Тибетѳ, лунвылын — Бірмаѳ (англыјскѳј колоніја) да Французскѳј Индокітајѳ.

Пріродалѳн главнѳј чертајас.

Кітајын зев уна горнѳј хребет. Мукѳдыс на пышкыс вужѳны Тибетсан, најѳ пырѳны ыжыд складчатѳј гѳрајас појасѳ Азіјаын. Најѳ кыпѳдчѳны асланыс жежыд гѳравывјаснас лым віыс вылѳжык, коді мунѳ сені $4\frac{1}{2}$ км судтаын. Ташѳм, шуам,

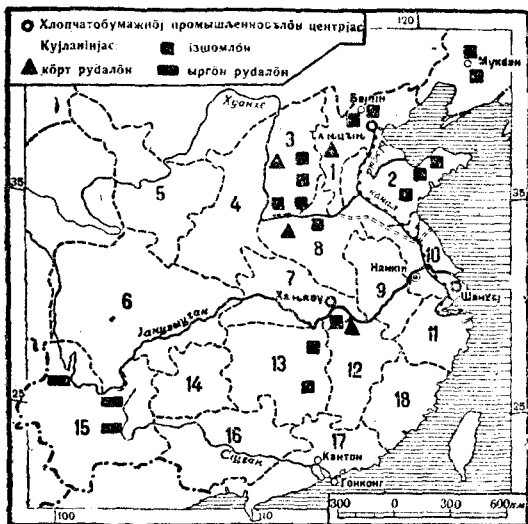

Кітајын му веркѳслѳн течас. Петкѳдлѳј Куен-Лун да сылыс воѳд мунѳмсѳ—Тынлыныс. Вісталѳј, кушѳм мусѳн Кітајскѳј увтасын.

Куен-Лун хребет. Сіјѳ вужѳ лапкыджык хребетѳ — Тынлыныс, коді јукѳ Кітајѳс Лунвыв Кітајѳ да Војвыв Кітајѳ. Мукѳд хребетјасыс абу складчатѳјѳс, а сбросѳвѳј хребетјас; најѳ мунѳны Лунвыв Кітајын, Тіхѳј океан берегјас пѳлѳн. Тајѳ хребетјас пѳлѳныс кысѳны шупѳдјас, кыті мунѳс сбросыс. Океанлаң матысміг хребетјас увтасмѳны (лапкалѳны),—сіјѳ лѳѳ став Азіјаын асыввыв берегјас лечѳм (пуксѳм) понда. Кітајскѳј гѳрајас кушѳс—быдлаын скалајас да ізјас. Војѳдр тані вѳліны вѳрјас, но најѳс важѳн кералѳма пѳшті ставсѳ, а зерјас мыскалісны (нуісны) гѳра бѳкјасыс налыс мусѳ.

Карта вылыс. Петкөдлөй Китајскөй увтас. Визөдөй, кыч визувтөны Хуанхе да Јанцыцзан, да висгалөй, мыјла најө вөчөны ыжыд кыщовјас. Корсөй Хуанхелис важ ватујсө.

Вөјвыв Китајын гөрајас бөстөны ешажык места. Вөјвывлянын Тзынлыгсаң кујлөны плоскогорјејас, најө вевттысөмөсө вјж лөссөн. Тајө лөссө бусөн вөјсны татчө (өні-на вөјөны-і) рытывөј төвјас Монголіја пустынајасыс. Пуктөм лөссыслөн кызтаыс чөј ылыдјасас да кушөмсүрө долінајасын лөб 500 м-өз. Гөравыв шорјас да јујас кодјсны лөс пышкас жужыд дорјаса долінајас (серпас, 137 мб). Хуанхе ју да сылөн вөжјасыс мыскалөны (кырөдөны) ассыныс лөсса берөгјассө да нуөны лөссө гудыр вананыс Китајскөй увтасө. Ватујсө ассыс вежлалөмөң, Хуанхе тыртис плодороднөј лөссөң став Китајскөй увтассө.

Главнөј полезнөј ископајемөјјас Китајын.
Провінціјајаслөң нымјас: 1—Чжилі, 2—Шандун,
3—Шансі, 6—Сычуань, 15—Юньнань.

полуостровыс. Тајө ватуј, вежлалөмыс вөчис вывті-вывті гырыс уронјас. Аслас јувом дорын Хуанхе пуктө зев уна вјж нујт, вөчө выл діјас да выл мелјас, а Жолтөј морелөң ваыс вјжөдө ылөз берөгсаңыс.

Кор Китајскөй увтас местаын вөлі морскөй залів, секі сы вестын сулаліс діөң гөрајаса Шандун. Хуанхе ју тыртис став залівсө аслас нујтөң да вөјис сы местаын Китајскөй увтас; өні Хуанхе вөзө нуөдө ассыс ужсө Жолтөј морени; берөгдорјассө ставсө-нын тыртөма мелјасөң.

Кліматлы зев важнөјөс Китајын муссонјас; гожа кадө најө пөлтөны Тихөј океансаң да разөдөны влагасө рытывыв граңцајас дорбзыс странаас. Вөјвыв Китајын зерјас овлөны ешажык, Луныв Китајын дорыс; сыпонда вөјвылас сылөң кліматыс контіненталнөј. Төвса кадын төвјас Монголіјаыс нуөны морөзјас став Вөјвыв Китај пастаыс; уна јујас кынмылөны. Јанвар төлысса шөр температура Бөјпінын — 7°, а Калганын — 15°.

Увтасыс тајө артіс ыжыд морскөй залів местаын да сөмын чуф-чуф вылынжык морө уровеныс.

1852-өд вөбөз Хуанхелөң јувомыс вөлі ңылын Јанцыцзан јувом дорыс, а өні сіјө вөјвылынжык **Шандун**

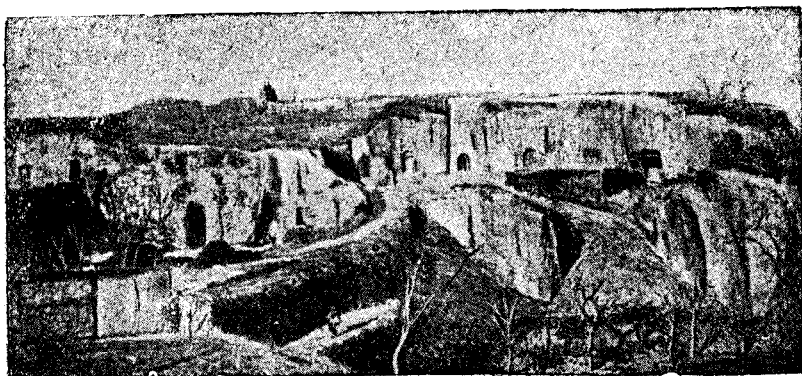
Лунвыв Китајын клімат подтропічэскай—сідэс вайтывасис сайдбны горајас, да тблыс тані овлб шонид да небид (Ханкоуын, Јанцзы шбр јукбнын + 3°, а Кантонын + 13°). Сипонда Лунвыв Китајын бидмбны век веж пујас. Лунвыв Китај—апелсінлбн да мандарінлбн чужан му (рбфйна).

Мујас Китајын зев плодороднбјбс: вайвылын лоссыс артмбм вјж му, а лунвылын гбрд му; артмбма сідэ шонид да васбд кліматын пазавлан (выветривайтчан) разнбј горнбј породајасис').

Му пыцкын китајскбј гбрајасын кујлбны уна сикас полезнбј іскопајембјјас. Із ш о м пластјас бостбны зев гырыс местајас разнбј провинціјајасын да унаыс паныдаслбны кбрт рудајаскбд шбш, кыгі, шуам, Шандунын. Сов да фарфорсбј—каолын, ыргбн, озыс, ртут да с. в. ембс уналаын-жб. Мінералјасбн озырлун серті Китај—мірын воэынмуныс странајас пыс бті.

Вайвыв Китај.

Тайб—лосса страна. Гожбмын сідэ бура орошайтбб гожса муссбн зерјасбн, а тблын сідэ тблббны буса кбзыд тбвјас. Китајскбј увтас—плоскбј равніна, кбні чукбртббма вывт уна населеніје—130 млн. мортбз. Олбны набб гырыс сиктјасын; сиктјас сулалбны мбда—мбдсаңныс матын (1—2 км сайын).

Лоссын кодјбм оланінјас (Вайвыв Китај). Тыдалбны сбмын бзбсјас, бшінјас абубб. Мыјла тані чукбртббма ташбм уна лосс?

Китајскбј крестаналбн керкајасбб вбчбма сојыс—лоссыс, сбмын балкајасыс да пыкбд сурјајасыс пуыс; вевтббма наббс черепіцабн; бшінјасбб клеітбма китајскбј бумагабн; жожјасыс, кбні крестана уэлбны, муыс. Помешцікјас олбны кык судта керкајасын, гбгбрыс негырыс садјас да жужыд стенјас.

*) Гбрд рбмыс сылбн кбрт окіслјасыс.

Ассыныс ічөтiк мујаснысö крестана тулысган бура вынгö-
дöны морт кујдöн да шыблас компостöн. Озыржык крестана
гөрöны мујассö важ кадса плугјасöн, кытчö доддалöны мул-
јасöс; унжык крестанаыс копайтöны мујассö кiпомыс зырјасöн
да коканјасöн.

Вojвыв Кiтајын көзöны медгасö ш о б д i, п р о с а-г а о л а н
да с о ј а б о б ы. Бобылöн значенијеыс севооборотын зевыжыд—
сijö озырмöдö мусö азотöн. Таыс öтдop, сijö зев бур сојан
быдмöг, сенi ем уна белковöј вешество да жiрјас.

Бобыыс Кiтајын вöчöны 400 гөгөр разнöј сојантор. Веж бобысö нещкöны-
нiн 6 вежон мыстi көзöм бöрас, а воёмсö—8 вежон мыстi. Небыдöз ва пiын
нырöмöн, кiтајецјас вöчöны бобы јöв, мöс јöв кымын код-жö, сетыс вöчöны
шомјöв да сыр, но мед главнöјыс, мыј вöчöны најö бобыыс,— сijö бобы выј,
кодi вежö мöс выјöс.

Мöс Кiтајын зев еша, мöс јöв кызвын крестанаыс оз-i тöд-
ны,—гырыс, сура скöтвижöм вылö сенi вывтi еша пöскöтiнаыс
да вијјасыс. Порсјас да курöгјас вижöны сöмын сузсанажык крес-
тана. Но кызвын крестанаыслöн ем градјөр, көнi вöфiтöны ка-
пуста, соркнi, картупель да с. в.

Хуанхе ју пöлөн паскыд местајастi шöкыда нуöдöма канал-
јас, да сенi, шобдиыс да бобыыс öтдop, вöфiтöны јешшö рiс да
хлопок.

Ватујсö Хуанхелыс пощöма јон плотiнајасöн,—ваыс јуас
вылынжык сы гөгöрсa мујасыс-да. Быд во уна со сурс морт
пыравлöны ваö да лептöны ју пыдöсас пуксöм нујтсö (лөссö);
тајö лептöм нујтсö сесга новлöны гырыс баффајасöн да јонмö-
дöны сijөн плотiнајассö. 1935-öд во пуксiгöн Хуанхе пiскöдчiс
плотiнајас пырыс да бөр вескöдчiс аслас важ тујö, ојдiс 4000
кв. км вöфiтан му; тајö кырöминсö öнi зонгалöма, но пыр лöб
повны вылыс кырöмјасыс.

Вojвыв Кiтајын плоскогорјејассö пöштi сешöм-жö бура об-
рaботaјтöма, кызi i Кiтајскöј увтасöс. Быдлаын тани гаолан,
шобди да бобы көзaјас—градјас вылын поснiдiк участокјасын.
Но олыгыс тани абу сешöм шöкыд. Уна сiктјас вöчöма лөсс
чој бокјасын, көнi кiтајецјас керкајасын пыфди олöны пешщe-
рајасын.

Тајö мулышса оланiнјасас унжыкысö öшiнјас абуöс, емöс сöмын öдöсјас,
кодјас петöны долынаö. Сенi пемыд, но тöлын шоныд, кор гөгöрыс вывтас вы-
лас бушујтöны көзид төвјас да лептöны зон кымöрјасöн лөсс бус. Пешщeра-
јаса сiктјас кысöны частö уна кiлометр куца; оланiнјассö сенi вöчöма öтi-мöд
вeгac кык-кујiм вевгöн.

Кымын рытывлаң, сымын климатыс Вojвыв Кiтајын лöб кос-
жык; сы понда, вöфiтан мујас пыфди, сенi кујлöны пöскöтiнајас,
көнi кiтајецјас вижöны ыжјасöс да мöсјасöс.

Пыщкөсса Монголыјакöд граница куца Кiтајын мунö Ыжыд кiтајскöј
стeна, 2 сурс кiлометрыс куужык. Сijöс стрöйтöма 2 сурс во сaјыныс важöн-
жык воинствeннöј кочујтыс монголјасыс дорјысöм могыс. Тајö—iзјыс либö кир-

вылын. Сетчō волōны корабляс став странајасыс, вајоны Кітајō ткањјас, машинајас да с. в., а сетыс петкōдōны хлопок-сырец, шōвк. Кызвын ортсыс вузасōмыс Кітајлōн мунō Шанхај пыр.

Ой јукōн карыслыс бостисны иностраннōй имперіалістјас, да сїјō Рытыввыс Јевропаса да США кар сама: паскыд да вескыд улчајаса, кытї ветлōны автомобилјас, паркјаса, иностраннōй капіталістјас дворецјаса, уна судта керкајаса, роскошнōй мағачїнјаса. Тајō кар јукōнсō кышовтōдōма бышласан сутугав; сесса сїјōс вїзō иностраннōй полицїја. Кітајецјаслы сетчō вескавын сōкыд. Сутуга пошōс сајас заводїтчō кїтајскōй кар, векнїфїк да најт улчајаса. Танї јона ҳескыда олōны кїтајса гōл јōз.

Ыжыд кїтајскōй стена гōрајасын Вoјвыс Кїтајын. Вермас-ō сїјō вїзны днїја кадō? Петкōд-ōй сїјōс карта вылыс, 135 лб.

Шанхај гōгōрын сулалōны гырыс хлопчатобумажнōй да шōлкōвōй фабрікајас иностраннōй капіталістјаслōн. Сенї ужалō уна го сурс кїтајскōй рабочōй.

Рытывлаын Шанхајсан Јанцзы ју вылын сулалōны **Нанкїн**—столица Кїтајлōн да **Ханькоу**—важнōй порт Јанцзы шōр јукōнын (петкōдōны ча) да главнōй центрыс кїтајскōй металлургїческōй промышленностлōн да їзшом перјан промышленностлōн.

Лунвыв Кітај.

Лунвыв Кітај сулалё Лунвывкітајскёй морё взывтыс јујас бассейнын. Медыжыдыс тајё јујас пыцкыс **Гіцзан**; сы јувом дорын сулалё **Кантон** кар.

Кыцлагана горнёй хребетјас да пыдын кујлыс ју долинајас чередујтчыны Лунвыв Кітајын.

Нежужыд гора чојјас тани портёма террасајас; сени лёсё-дёма чај плантаціјајас, садётома тутёвёй пујас, вёчёма градјас, коні вёфётоны му орехјас, јумов картупель да с. в. Уліас долинајасын став местасё бостёны ріс, сахарнёй тростник да банан рошшајас.

Уна сурс поснідік сіктјас разалёмон сулалёны Лунвыв Кітај долинајасын. Векнідік пода тујјас (трёпајас), $\frac{1}{2}$ м пастасё, мунёны сіктыс-сіктё плантаціјајас, садјас да ріс мујас кості. Медым трёпаыс ез кыр зерјасыс, туј пёлёныс волсалёны ёти рад із. Пассајірјасёс да грузјасёс носілшікјас новлёдлёны мышныс вылын лёбё ёти кёлёсаа кіпом тачка вылын. Јујас вывті ветлёны кокні-дік пыжјас да кылёдёны морелан вёр, кодёс кералёны ју јывјасас.

Море берегјасыс Лунвыв Кітајын ізјаёс да кыркёшаёс, сени емёс уна бухтајас. Тани быдлаын сулалёны уна рабочёй посолокјас.

Уна сурс паруснёй пыж (джонка) ветлё Лунвыв Кітај берегјас пёлён, тани-жё мунёны іностраннёй пароходјаслён тујјас. Море берег дорын матын сулалёны зев гырыс карјас Лунвыв Кітајлён, на пыцкыс medyжыдыс **Кантон** сулалё **Гіцзан** јувомын.

Тајё—морскёй порт да зев ыжыд трёгёвёй да ремесленнёй кар. Тани—кітајскёй да іностраннёй банкјас, Лунвыв Кітајкёд вузасём нуёдыс фірмајаслён конторајас; тани олёны со сурсјасёв ремесленнікјас; најё вёчёны ткајас, паскём, кёмкот кітајскёй крестаналы.

Кантон гёгёрын олысыс сешём уна, весіг местаыс кос му вылас ставыслы оз тырмы, да јёзыс да сурсјасёв олёны пурјас вылын да пыжјасын ју вылас. Пыжјасёв груз кыскалысјас вёзёны семјанысё ас дінас пыжас, кокнідік ізас вевт улын. Посні челафёс, медым најё оз усны ваас, кёрталёны кокёдыс жеңі-дік кёвјён.

Кантонкёд паныдён сулалё ді да важнёй морскёй порт **Гонг-конг**, кодёс бостіс Англіја. Сетчё сувтлёны став морскёй суднојасыс, кодјас мунёны Кітајё да Јапоніјаё Індіјаыс да Јевропаыс.

ді вылас вёчёма укрепленіејас, а гаванас сулалёны военнёй кораблјас англіјскёй флотлён.

Овмёслён да політіческёй стројлён главнёй чертајас.

Кітај—јона важса култураа страна. Зев важ кадјассан (уна сурс во вёјдёр міјан ераёз) сени паскаліс іскусственнёй орошеніеја му ужалём, градывв ріс култура вёфётём, шёвк вёфётём, металлјас обрабoтајтём, фарфорёвёй пёсуда вёчём да с. в. Компас да порох—кітајскёй ізобретеніејас.

Но кітајскёй култура ёніја кадё зев јона комі бёрё јевро-

пејскѡј капіталістическѡј странајасса култураыс. Главнѡј пом-
каыс (прічинаыс) тані—феодал-помешіікјаслѡн да кулак-ростов-
шшіікјаслѡн засіліје, кодјас тѡждысѡны сѡмын, меѡым ескѡ
пычкыны став вынјѡрсѡ уна мільѡнјаса крестана массалыс, і
налѡн абу некушѡм інтерес пуктыны ассыныс капіталјассѡ про-
мышленностѡ. Сетчѡ-жѡ, народнѡј массасѡ најѡ візлісны дај ѡні
візѡны грамотатѡг, пемыѡн да корысјасвыјын.

Кітајскѡј грамотаын абу буквајас (шыпасјас), а уна сурс пасјас, кодјас пет-
кѡдлѡны зон кывјас лѡб зон сорнікуѡјас. Велѡдны најѡс вермѡны сѡмын поме-
шшіікјас да купечјаслѡн челаѡ, кодјас вермѡны мынтыны дыр велѡдчѡмыс; му-
кѡд массаыс велалѡны лыѡфыны сѡмын неуна статјас кыгајасыс да газетја-
сыс. Буквајас (шыпасјас) лѡсѡдѡм вермісескѡ јѡна вѡзѡ јѡткыны јѡз велѡдѡм-
сѡ, но сыыс полѡны ыжыдалыс классјас, да сыпѡнда оз лѡсѡдны најѡс (шыпас-
јассѡ) не толькѡ Кітајын, но сізжѡ і Јапоніјаын.

Карта вылыс. Корсѡј ізшѡмѡн да кѡрт рудаѡн озыр провинціјајас Кіта-
јыс. Вісталѡј карјас, кѡні паскалѡма текстильнѡј промышленностѡ. Вісталѡј ва
тујјас Кітајлыс да сылыс портјас.

Кітај—зев ыжыѡ віз му овмѡса страна. Кызвын олысыс
сені ($\frac{3}{10}$ јукѡныс) олѡ сіктјасын. Лѡсса да красноѡмнѡј плодо-
роднѡј почва, муссон зерјас, ыжыѡ ваа јујас, кодјас бура лѡса-
лѡны іскусственнѡј орошеніје нуѡдѡм вылѡ, уна мільѡнјаса
олыс—ставыс тајѡ зев лѡсалѡ віз му овмѡслы. Кітајецјас зев
важ кадјассан-нын бура кужлісны мујас вѡѡітны. Но віз му овмѡс
Кітајлѡн, кызі і мукѡд јукѡнјас овмѡсас, сулалѡ вывті улын.
Машинајас да мінеральнѡј удобреніјејас мујас вылын Кітајын
абуѡс. Ужалан скѡт зев еѡа. Став ужыс муѡ морт кѡн.

Кітајын вѡѡітѡны ріс, чај, хлопок да мукѡд културајас.
Бѡрја вѡјасѡ чај бостѡм Кітајын јѡна чіні.

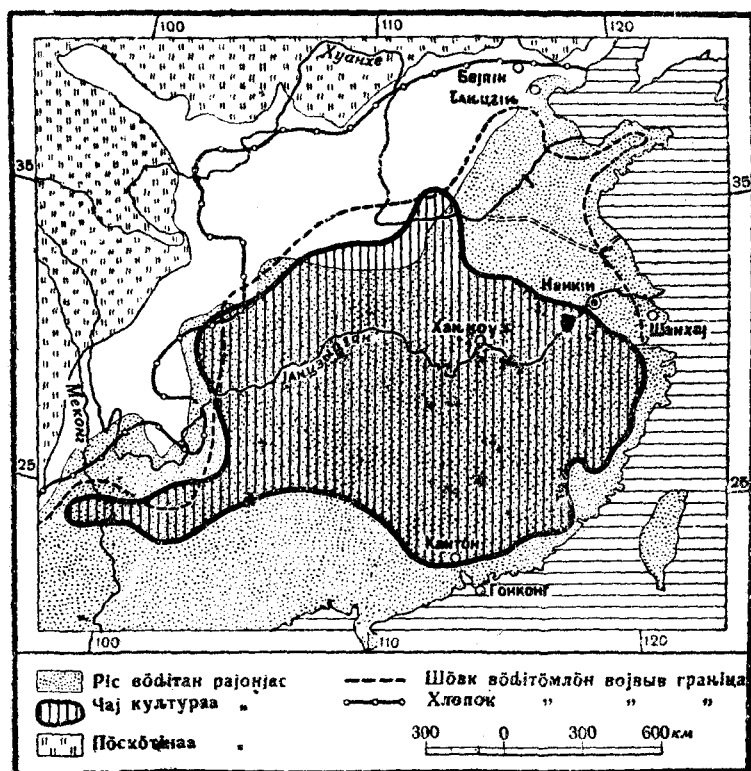
Крестанаѡс јѡна зескѡдѡны; налѡн емѡс посніѡік му учас-
токјас (кызі і Јапоніјаын) да му аренѡујтѡмыс мынтѡны ыжыѡ
донјас. Помешшіікјас да кулакјас кыын Кітајын $\frac{1}{5}$ јукѡныс став
шогмана мусыс. Пѡшті став урожајыс крестаналѡн муѡ аренда
да налогјас мынтѡм вылѡ. Најѡ шѡт вылѡ візѡны вѡјска да
озырмѡны ростовшшіікјас. Кызвын крестанаыс скѡт абутѡмла
ужалѡны мусѡ коканјасѡн, најѡ оз вермыны і мѡвпыштнысѡ
кушѡмкѡ машинајас бостѡм јылыс.

Ојдлывлѡмјас да засухајас бѡрын крестана шыгјалѡны, уна
мільѡн морт кулѡ шыгла быѡ во.

Промышленностѡ паскалѡма омѡла. Ізшѡм да кѡрт
рудалѡн озыр запасјас оз іспѡлзујтсыны. Тајѡ запасјас сертыс
Кітај—мірын медозыр странајас лыдын ѡті, а іспѡлзујтѡм сер-
тыс—меѡбѡрјаын сулалыс странајас піын ѡті. Сѡмын кѡнсуѡѡ,
шуам, Шандунскѡј гѡрајас подув дорын да Хаңкоу дінын, ка-
піталістјас вѡчѡмаѡс рудыікјас, ізшѡм шахтајас да металлургі-
ческѡј заводјас.

Но меѡса уна Кітајын стрѡітѡма текстильнѡј фабрікајас,
кѡні вѡчѡны ткањјас кітајскѡј хлопкыс да кітајскѡј шѡвкыс.
Главнѡј центрјасыс тајѡ промышленностыслѡн—Шанхај да Нан-

кін; тәни ғырыс іностраннөй фабрикажасын ужалө уна со сурс китајскөй рабочөй. Но ташөм ғырыс фабрикажасыс Китајын абу уна, да і стрөйтөма најөс неважөн. Фабрикажаскөд радын Китајын і өнi-на јона паскалөма кустарнөй промышленост. Уна мильон морт кустарјас да ремесленнiкјас кiпом станјас вылын кыөны ткајас, вурөны паскөм, көмкот да с. в.

Културнөй быдмөжас да пөскөтинајас Китајын.

Китајскөй рабочөйјаслы мынтөны зев iчөт уждон, а ужөдөны 14—16 часөн суткi.

Воысан тујјасыс Китајын зев лөкiнiкөс. Вөјыв Китајын емөс кык көлөсаа телегајасөн ветлан тујјас, но најө зев лөкөс— унаөс на пыцкыс со вөјасөн ез вөчлыны, ез зонтавыны. Грузјас сетi кыскалөны медеасө рiкшајас; морт вын сенi дөнјалөны улөжык, мулјас да осолјас уж дорыс. Көрттујјас Китајын стрөйтөма еша (12 сурс км—кык мындаөн еша iчөтiк Јапонiјаын сертi). Унжык тујыс iностранецјаслөн.

Море вывті да јујас вывті ветлѡм Китајын јона паскалѡма. Уна дас сурс паруснѡј да пелыса пыж ветлѡ море берегјас пѡлѡн, јујас куѡа да **Велікѡј канал** куѡа, коді ѡтлаалѡ Таңцзінѡс Нанкінѡд. Морскѡј парохѡдјас кајѡны Јанцзы куѡа Ханѡуѡдз, а посні морскѡј суднојас кајѡны 1700 км сајѡз јувом-саныс. Кызвын парохѡдыс іностранецјаслѡн.

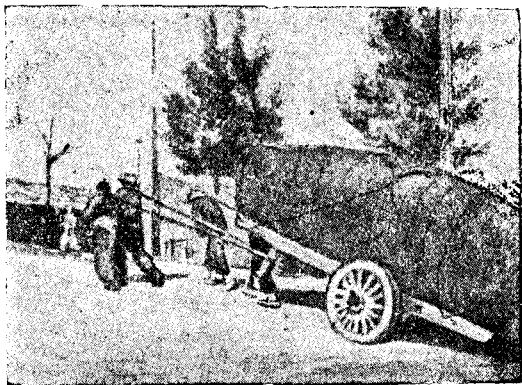
Ыжыд канал Китајын. Корсѡј сјѡс Китај карта вылыс. Јѡзыс пыжас — черікыјысјас; лебачјасыс — бакланјас. Најѡ сунлѡны ваѡ, кыјѡны чері да лептѡны сјѡс пыжас. Голајассѡ налыс кѡрта-лѡны, медым најѡ ез вермыны нылыштны черісѡ (јапѡнецјас бакланјаслы голаас сујѡны кѡрт кољчјас).

Ыжыдалыс классјас Китајын—помешчікјас, кулакјас, тѡргѡ-вечјас да ростовшікјас (промышленнікјас сені еша). Но збыл кѡѡајеванас Китајын лѡѡны іностраннѡј імперіалістјас (јапѡнскѡј-јас, англійскѡјјас, амеріканскѡјјас, францускѡјјас да с. в.), код-јас пѡртісны Китајѡс полуколѡніјаѡ (жынвыјѡ колѡніја). Најѡ бѡстісны ас кіаныс кітајскѡј портјас, кѡрттујјас да полѡзнѡј іскопајемѡјјас Китајлыс. На кын-жѡ унжык фабрікаыс Китајын. Таыс ѡтѡор, іностранецјас пыртѡны Китајѡ асгыныс промышлен-нѡј вѡчасјас, а мукѡдыс (торја-нын јапѡнскѡј імперіалістјас) пет-кѡдѡны Китајыс ізшом, руда, хлопок да шѡвк.

Вескѡдлан ног сертыс Китај лыддысѡ республікаѡн, но местајас вылын торја областјасын (провінціјајасын) медыжыд-јасыс губернаторјас (војеннѡј генералјас); најѡ омѡла подчінајт-чѡны Кітајскѡј республікаса централнѡј правітелъствоы. Кызі централнѡј правітелъство, сіѡжѡ і губернаторјас віѡѡны інте-

ресјасо китајса експлоататорскöй классјаслы да иностранный империалистјаслы, кодјас öтвылыс увтыртöны уна со миллионны да китајскöй ужалыс јöзöс. Провинцијасса губернаторјас Китајын частö кыпöдлöны война мöдä-мöдныслы паныд, лöбö центральной правительстволы паныд. Тајö вöркистана аскост войнајас-сыс страдајтöны медгасö ужалыс јöз.

Увтыртана, нартитана китајскöй рабочöйјас да крестана нуöдöны революционнöй кос иностранный капиталлы паныд, а сiз-жö i асла-ныс помещицкјаслы да капиталистјаслы паныд. Некемын провинцијаын Китајын лöсöдöма некемын гирыс **сöветскöй рајонјас**, кöни олыгыс лыддысö даc миллион-јасöн. Китајскöй сöветскöй рајонјасса рабочöй-јасöн да крестанаöн лöсöдöм Краснöй армија уна во-нын нуöдö героическöй кос международнöй империализмöн медалöм китајскöй генералјас војска-јаскöд.

Китајскöй рикшајас двуколка вылын кыскöны пыз Бейпiн цлiчäјасöд.

Манчжурија.

Лунвылын Манчжуријаын, кöни вiзувтö **Лäохе** ју, кујлöны лосса плодороднöй мујас, муссонјас татчö вäјöны тырмымöн зерјас; зев плодороднöй сiз-жö Манчжурија шöр јукöнлөн увтас, кöни вiзувтö **Сунгарi** ју, Амурлөн вожыс. Танi мујас вежласöны гöрлывтöм чернозöма степјасöн. Гöрајас, кодјас сулалöны Манчжурија гöгöрын,— **Ижыд Хiнган** (рытыввылын), **Ичöт Хiнган** да мукöд—вевттысöмаöс сöд-пемыд вöрјасöн. Му пыцкаc кујлöны iзшом, кöрт рудäјас, зарнi.

Кöрөннöй олысјасыс тајö странаас—манчжурјас. Војдöр најö вöлины асвыјөн олыс (независимöй) народöн. Кымынкö со во сa-јын најö пöкöритiсны Китај. Но китајецјасöс пöкöритöм бöрын најö сещöма сорсiсны накöд, весiг бостiсны налыс став обычај-јассö да вунöдiсны даже ассыныс кывнысö. Öнi асac Манчжуријаас населeнiјеыс китајецјасыс, кодјас овмöдчiсны Лäохе да Сунгарi јујас пöлөн да зев бура вöдiтöны сенi ассыныс мујас-сö, кöзöны гаолян (гырыс просо), соја бобы, мак да табак. Гöравыв вöрјасын век-на ветлöны манчжурјаскöд öтi рöдвужыс петöм тунгусјас да мукöд народјас; најö кыјöны нiзјас, туланјас да тiгрјас.

Нєважѡн (1931-ѡд воѡ) Манчжуріаѡс бѡстісны јапѡнецјас; јешѡ 1905-ѡд воѡ, русско-јапѡнскѡј војна бѡрын, најѡ бѡстісны **Лаодун** полуостровлыс луныв јукѡнсѡ **дајрен** порткѡд. Оні најѡ пыртісны ассыныс војскајассѡ став Манчжуріаас, а сіз-жѡ мыкѡ-мында јукѡнѡ Китајас. Јапѡнїјаса імперіалістїас јѡѡдісны, Манчжуріа-пѡ торїѡдчїс Китајыс да лѡсѡдіс-пѡ-быт-тѡкѡ асвыїѡн олыс (самостѡятелїнѡј) государство—**Манчжоу-го**.

Јапѡнїја стрѡїтѡ Манчжуріаын выл кѡрттујјас да паскѡдѡ ізшѡм перїѡм.

Главнѡј карјас Манчжуріаын: **Мукден**—важ столїца, гѡгѡ-рыс лептѡма жужыд стѡнајас да башњајас, **Харбїн**—важнѡј прїстан Сунгарї ју вылын, кѡрттуј вѡжјас шѡрын (центрын), да **Чанчун**—ѡнїја столїца да кѡрттујјаслѡн центр (узел).

Пышкѡсса Монголїја да Рытыввыс Китај.

Тајѡ кык странаыс, ѡтлаын бѡстѡмѡн, кысѡбны пѡштї 4 сурс км куза. Асыв-вылын Пышкѡсса Монголїја ѡтлаасѡ Војвыс Китајкѡд, а рытыввылын Китајлѡн владеїїејасыс воѡны Памїрѡз да Тѡн-Шанѡз, таї границајасыс налѡн мунѡны СССР-кѡд. Тајѡ зев ыжыд полосаыс зѡннас мунѡ кос стѡпјасѡд, полугусты-најасѡд да пустынајасѡд. Кос стѡпјасын да полустѡпјасын кѡчїтѡны монгол-јас—вѡв, ыж да гырыс сѡра скѡт стадајаскѡд, а шѡкыда кѡд весїгтѡ і кык гѡрба верблудјаскѡд; најѡ пыр ветлѡны ѡтї пѡскѡбїна вылыс мѡдѡ, сѡрсыныс најѡ повлѡдлѡны војлок јуртајас. Вѡгѡгѡрѡн мунѡны некымын сурс кїлометр. Скѡтвїзѡм—пѡштї став ужыс налѡн. Најѡ зев бура верѡмѡн ветлѡны да зев радеїтѡны панласны вѡвјаснаныс.

Зев ыжыд тѡдчанлун Монголїјалы кутѡны автомобильнѡј тујјас, кѡдјасѡс стрѡїтѡма **Калгансан Улан-Баторѡз** (Монголскѡј народнѡј республїкаын) да **Хамїѡз** (Рытыввыс Китајын). Сетї ветлѡны автобусјас да грузѡвѡј автомобилјас, вежмасѡны кык гѡрба верблуд караванјаскѡд. Тујјас пѡлѡныс лѡсѡдалѡма шѡјчан керкајас (заїезжѡј двѡрјас) да бензїна колонкајас.

Рытыввыс Китајын (Сїнцзан) став олѡмыс мунѡ оазїсјасын, јујас пѡлѡн, кѡд-јас їзувїтѡны жужыд гѡрајассан: Куен-Лунсан, Тѡн-Шансан. Тајѡ гѡрајас вылас кїлѡны немѡвѡїїа лымјас, најѡ сетѡны ва уна јујасын, шуам, Тарїм јулы Сїнцзанын, Ілї јулы. Оазїсјасын Тарїм ју пѡлѡн да сіїѡ вѡжјас пѡлѡн олѡны турко-татара; їскусственнѡј каналјас (арыкјас) куза најѡ вескѡдѡны васѡ јујасыс асла-ныс мујас вылѡ да садјасѡ, бѡстѡны бур урожајјас; вѡдїтѡны најѡ шѡбїї, арбузјас, дынајас да разнѡј фруктјас: абрыкосјас, персікјас да мук.

Но кѡнї помаѡбны арыкјас, сенї помаѡбны садјас да заводїтѡны пустынајас.

Главнѡј карјас Сїнцзанын **Јаркенд**—Тарїм вылын да **Кулджа**—Ілї вылын.

Тїбет.

Тїбет—му вылын меѡса жужыд гѡрајаса страна, плоскогорїе сама. Сїнї гѡра хребетјас костын, кѡдјас нужѡдѡнѡны рытывсан асыввылѡ, доынајасыс тырѡмаѡс пѡсы да гырыс їзїѡн, кѡдјас чукѡрмѡмаѡс сенї нем чѡжјасѡн.

Најѡс оз мыскыны вѡјас, оз нуны јујас, кыматыс сенї зев кос-да. Сѡмын шѡчїнкї турун быдмѡ Тїбетскѡј гѡрајас да вывтасјас бѡкјасын; вѡрјас абу пѡштї некѡн; доынајасын уна тыјас, шуам **Куку-нор**, **Тенгри-нор**, но пѡштї став тыыс Тїбетын сола.

Олѡны Тїбетын монголјас (војвылын, **Куку-нор** ты гѡгѡрын), тангутјас да тїбетецјас. Тангутјас—скѡтвїчыс кѡчевнїкјас; ыжјасыс да вѡвјасыс ѡтѡр, најѡ вѡдїтѡны јешѡ гѡравыв ѡшјасѡс—јакјасѡс; на вылын ветлѡны верѡмѡн лїбѡ кѡрталѡны мышку выланыс нѡпјас (вїукјас), кѡдјасѡн јакјас кокнїа кайѡны гѡра нывјасѡ (їїѡм бѡкјасѡдыс најѡ лечѡны гыжјас выланыс, конкїјас вылын мѡз). Олѡны тангутјас јак гѡныс вѡчѡм ѡѡд шѡтѡрјасын. Тїбетецјас олѡны ѡнї места-

ынжык; долинајасын горајас костын најбөдөтөнү ид, олоны изжасыс вөчөм керкајасын.

Му вөдөтөм медасө паскалома луныв Тибетын — Брамапутра ју пөлөш, Гималајјас да Транс-Гималајјас костын. Сени-жө сулалө главнөј карыс Тибетлөн Лхасса.

Бөрја кадө Тибетын ыжыд ылајанје бөстисны англичана, кодјас пырисны сетчө лунывсан, Индіјаыс.

ИНДИЈА.

Плошцад 4675 сурс кв. км. Населеніје 353 млн. морт.

Карта вылыс. Кушөм морејас кышовтөны Индіјаөс? Кушөм горајас огранічывајтөны сіјөс? Көні вужө Индіјаөс војывв тропік? Мерајтөј костө Калкуттаһа (Ганг јувом дорын) Караҷиөз (Инд јувом дорын), корсөј Јевропаыс мөдөмөдөһаыс тащөм-жө коласта карјас. Висталөј государствојас, кодјаскөд мунө сраницаыс Индіјалөн, да корсөј места, көні Индіја воө матө СССР бердө.

Ыжда, сулаланін да очертаңіје.

Индіја бөстө **Индостан** полуостров, **Индостанскөј** увтас да **Гималајскөј** горајас. Војывв тропік јукө Индіјаөс кык өткод кымын јукөһө; но Војыввсан сіјөс сажөдөһө зев жужыд горајас-да, Индіја пөштө зоннаһа лө жар климата тропическөј странаөһө. Плошцад сертіыс сіјө матө Јевропа жын ыжда. Индіјскөј океан вылын Индіјалөн сулалөмыс зев лөгалө волысөмјаслы, өтарсан — Рытыывв Азіјакөд да Јевропакөд (Суецкөј канал пыр), мөдарсан — Асыыввв Азіјакөд, Кітајкөд да Јапоніјакөд. Таыс өтдор, Индіјаыс мунөһө тујјас Рытыыввв Африкаө да Австраліјаө.

Индіја берегаһаыс бухтајас еһа, но сылөн емөс-жө удобнөј портјас: рытыыввылын — **Бомбеј**, асыыввылын — **Калкутта**, лунвылын, Цейлон ді вылын — **Коломбо**, көні өтлаасөһө разнөј тујјас, кодјас мунөһө Индіјскөј океан пыр.

Мөдарө, суһа вылын Индіјаөс пөштө зікөз торјөдөһө жужыд горајас орчча странајасыс. Міјан Сојузыс тујјас Индіјаө мунөһө Гиндукуш жужыд хребетјас вомөһө (Афганістанын) лөбө зев жужыд горајаса Памір вомөһө, көні Индіја да СССР костын мунө Афганістанлөн сөһын зев векнідік полоса (40 км паста гөгөр).

Пріродалөн главнөј чертајас.

Карта вылыс. Көні заводітөһө Индостанскөј увтас вывса јујас? Көні Индіјаын складчатөј горајас да көні массів платојас? Көні Индіјаын (карта, 151 лб.) гожомын овлөһө ғырыс зерјас да мыјла? Көні зер. овлө еһа? Мыјла Индіјаын төһыс кос?

Војвылын Индіјаын сулалө **Гималајскөј** горнөј страна, кодө кысөбө 2400 км куһа да плошцад сертіыс лөбө 13 пөв ыжыджык Јевропейскөј Альпыјасыс. Нөламын јыв Гималајскөј горајасын кајөһө 7 сурс м судтаөз дај вылөжык. Нөмөвөјја лым граница (віч) кујлө на вылын 5—6 сурс м судтаын (Альпыјасын

— 3 сурс м судта гөгөр), гора вывјасыс кузала немөвөјја лым-
 јас улын, кытыс артмөны вывті гырыс ледникјас да леччөны
 долинајасө 4—3 сурс м-бз; мукөд ледникјасыс Гімалајјаслөн
 да **Каракорумлөн** јона гырысөс Јевропаса ледникјасыс.

Гімалајскөј гөрајас,— ғымітөма Индостанскөј увтасладор-
 сан. Тыдалө өзім горнөј цеп. Вескыдвылын — жуужста вертіыс
 мөд јыв (Еверест бөрын) Гімалајјаслөн (8600 м). Петкөдлөј кымөрјас
 гөра бокјасыс.

Гімалајскөй гөрајас подулын кыссыны векнідік полосади тропическөй нурјаса вөрјас — джунгли. Тајо сешөма тырөмаос тростнікөн да бамбукөн, сешөма гартчөмаос манајасөн, чертөг весігтө мукөд дырји он і піст мунны.

Олоны сені зев уна быдсама міча лебајас, тигрјас — манади гартчөм пујас да бамбук рошціјасын, дікөй порејас да с. в., сынодыс тырөма насекомјасөн — маларија новлодлыс номјасөн, дізгыс цікадајасөн, а војјасын лебалөны светлакјас. Неважөн-на джунглијасын овлісны дікөй слөніјас да носорогјас, но өні тајос бырөдөма-нын. Джунглијасөн вевтгысөмаос не сөмын нурјаса равнынајас гөра подувјасын, тајо (джунглијас) кайоны і гөра војјасө 500—800 м судтаөз, көні муыс грунтөвөй вади јона көтасөма.

Тропическөй вөрјас кайоны Гімалајскөй гөрајас бокөд 2—3 сурс м судтаөз, сесса вужөны сора да лыска вөрјасө. Рытывыв Гімалајјасын, көні осадок усө ешажык (шуам, Інд ју јылын), вөрјас еша, сені уна места бостөны гөравыв дугјас.

Гімалајскөй гөрајас подув пөлөн кулө вывті ыжыд **Индостанскөй** (лібө Индогангскөй) увтас; тајо увтасыс артміс сізі-жө, кыці Ломбардскөй увтас, море залывыс, кодөс тыртисны асланыс вајасөн јујас: **Інд, Ганг да Браманутра** војјасныскөд. Тајо вајасјасыс — зев посні лыа да сој. Позө мунны увтасөдыс Карачісан Калкуттаөз, і некытыс он азы рыхлөй вајасјас костыс нөбітк із. Вылысаныс вајасјас вевтгысөмаос краснозомөн — зев бур (плодороднөй) гөрдөв-віжов рөма муөн, коді артмөма уна нем чөжөн ју вајасјасыс.

Браманутра Гангкөд щөщ вөчөны зев ыжыд фелта; тајо фелтаыс зев өдіө содө, петө Бенгалскөй залівө.

Лунывв јукөнсө Індіјаыс бостө **Фекан** плоскогорје. Тајо вывті ыжыд щөщкөс глыба; тани — зев важса крісталліческөй породајас да көнсүрө, торја-нын рытыв-војвылын, сіјө вевтгысөма важ вулкан шыбласјасөн — базалт трапјасөн, кодјас сөд равнынајас кодөс. Тајо із породајас вылас кулө плодороднөй (бур) му — краснозом, а трапјас вылын — весіг чернозом. Кор артмісны Гімалајскөй складкајас, секі став глыбаыс кыптис аслас рытывла дорнас; тајо дорыс, коді кайө көнсүрө 2700 м судтаөз, шуө **Рытывыв Гатыјасөн**. Тајо Гатыјасыс крута помасөны морелан да нывка леччөны асывланө, кытчө візывтөны і главнөй јујасыс Феканлөн. Јујасыс тајо візывтөны јона увтаса паскыд долинајасын, вужөны плоскогорјелыс помсө асыввылын — **Асывыв Гатыјас**.

Му пышкыс Індіјаын абу торја озыр полезнөй іскопајемөјјасөн. Феканса крісталліческөй породајас костын паныдаслөны разнөй металлјас да рудајас, но еша: зарні, езыс, свінец, алмазјас да с. в. Ізшом јонжыка паныдаслө Феканын да сіјө војывв подувын, Ганг јуvom дорын; нефт ем сөмын өті рајонын, да і сіјө абу Індіјаас, а Бірмаын (орчча Індокітај јукөнын), коді пырө сетчө вескөдлөм сертіыс.

Клімат Індіјаын тропическөй, жужыд гөра бокјасын өтдор. Весіг төлын (январ төлысын) шонді Індіјаын кайө вылө да шон-

тө жона; сыпонда төлын Войвыв Индијаын овло сешдөм-жө шоныд, кыжі Францијаын да Германијаын гожомын. Январ төлысса шөр температура Индостанскөй увтасын 15—20° шоныд, а Индија лун-вылын да Цейлон вылын 25°. Осадок Индијаын усө зев уна, најос вайоны гожса муссон яс, кодяс пөлтөны јуль төлыссан октабр төлыс помөз. Тулыс Индијаын овло жар да кос; муыс потласө да пөрө бусө, коді каяө сынөдө да доналө, јешшө содтө жарсө. Но Шөр Азијаын да Индијаын войвыв равнинајасын атмосфера улі личкөм вөсна заводитчө гожса рытив-лунвын муссон. Сіјө бостө сынөдсө кыза, 4 км судтаөз. Таяө сынөд слөјыс васөд Индијскөй океанга; сыпонда, кор сіјө мунө фекан вестті, заводитчөны гирыс зерјас, шөкыда да јона гымалөм-чардалөмјасөн. Кымөрјас тупкөны јенежсө да зев өдјө мунөны асыв-войвывлаң, Гималајјаслаң. Сені муссон друг каяө вывлаң да көзалигас торјөдө ас пышсыс выл кымөрјас, кодяс јешшө јона зерөны. Сыпонда Брамипутра шөр јукөнын ем сешдөм места, көні осадокјас усөны медса уна став мушар вылын (12 м).

Гожса муссон дырјі ставыс ульдө: пөрөдөм пујас регыдөн баксалөны да сісмөны, продуктјас өдјө шыкөны. Вылысса му слөјыс пөрө најтө, грунтовој тујјас вывті ветлыны оз поз. Ва сынөд понда јөзлөн самочувствіјеыс локмө, паскалө лыхорадка да мукөд висөмјас.

Гималајјас вомөн муссон оз вермы вужны, сыпонда сіјө вежө ассыс тујсө да мунө вожө рытив-войвылө, Инд да Гетледж јујывјаслаң, а улыс помјасыс Индлөн да Гетледжлөн колөны зерјастөг; сені кулө ыжыд пустына—Тарр. Фекан вывтас вылө осадок усө ешажык, Рытиввын Гатјасын серті (серпас, 152 лб.).

Войвыв Индија.

Карта вылыс. Көні Войвыв Индијаын вөдитөны ріс да джут? Көні сорөн вөдитөны шөбі, ріс да сахарној тростник? Көні медсасө вөдитөны шөбі? Көні чай?

Индостанскөй увтасын оло 200 млн. мортые унжык, кызвыныс индујас, і пөшти ставныс најө му ужалысјас—крестана. Уна со да сурс кілометрјас вылын коставлытөг кулөны тані вөдитан мујас. Асыввылын, көні усө вывті уна осадок, мујасыс частө ојдлөны гирыс зерјассан либө ојдөм јујассан. Таяө мујас вылас индујас көзөны уна ва бостыс быдмөгјас—ріс да джут; джутыс (быдмө кык морт туша судта) вөчөны куфел, мешөкјас вылө. Мусө индујас ужалөны старіннөј гөрјасөн бујволјас вынөн, кодяс лубитөны ва. Рісыс да джутыс өтдор, сені вөдитөны кокосовөј пальмајас да бананјас.

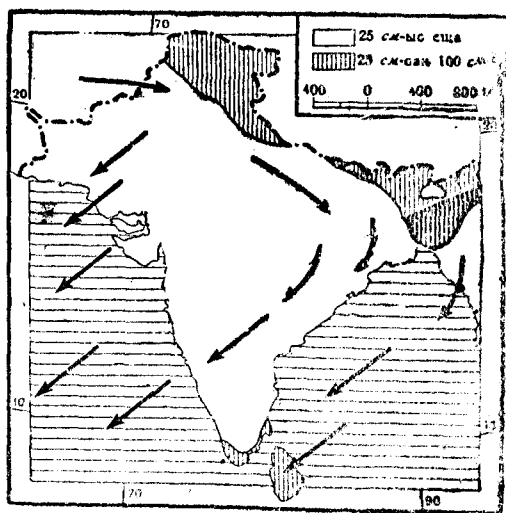
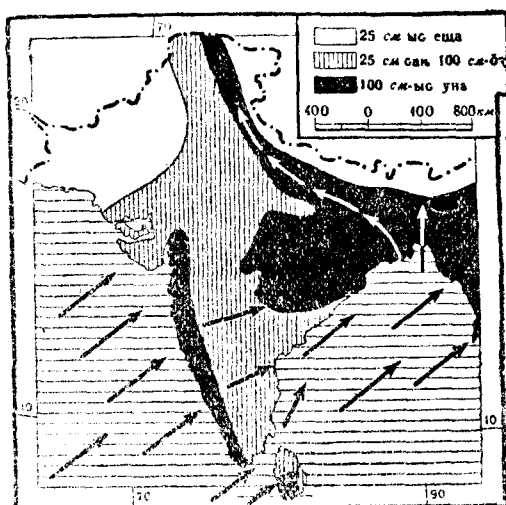
Ганглөн да Брамипутралөн дельтаыс зев лапкыд да зев ва; крестана ассыныс хіжинајассө (керкајассө) стрөитөны лептөм му нөрысјас вылын, керкајас гөгөрыс лептөны му-жө. Сіктјас кос-

тын волюсѡм муно пыжас вылын; чѣтаѡ ветлѡны школаѡ пос-
ныѡк вор коѡ пыжасѡн.

Ш ѡ р ј у к ѡ н а с Індостанскѡј увтасын осадок усѡ ешажык.

Патна да Бенарес кар-
јас гѡгѡрын уна мујас
іскусствѣно орошајтѡ-
ны јукмѡсјасыс лѣбѡ ју-
јасыс; сені вѡѡітѡны ріс,
сахарнѡј тростнык да шоб-
ді; јешѡ рытывланын—
Бенарес карсан Феліѡѡ
(столица Індіјалѡн)—му-
јасѡ орошајтѡны оз јук-
мѡсјасыс-нын (сені абу
тырмымѡн ва), а Ганг ју-
ыс да мукѡд јујасыс, коѡ-
јас бостѡны васѡ Гіма-
лајскѡј лымја хребетја-
сыс. Іскусствѣно орошај-
тан мујас вылын вѡѡітѡ-
ны хлопок да шобді, а
сешѡм мујас вылын, коѡ-
јас кѡтасѡны сѡмын зер-
јасыс, кѡѡны проса да
маслѣнѡј быдмѡгјас (шу-
ам, рапс), коѡјас бура
воѡны умерѣннѡј зерјас
дырјі. Рѣк рытив-војвы-
лас **Пјатіречјеын** мујас
орошајтѡны Інд јуыс да
сіјѡ нѡл гырыс војјасыс;
главнѡј нань сені—шобді.

Тарр пустыныаын бѡрја
каѡѡ олысјас ез вѡвны,
но 1932-ѡѡ воѡ англѣјскѡј
правітелство. індусјас-
лыс ужѡ експлоатіруј-
тѡм могыс, стрѡітіс Інд
ју вылын, шѡр јукѡнас,
зев ыжыѡ плотіна (медса
ыжыѡјас радын мірас),
ѡні нубѡны каналјас
пустына пышланыс. Кѡѡ-
ѡм мујас вылас вермас-
ны овмѡѡчыны 2½ млн.
морт. Мыјкѡмында кана-
лыс ужалѡ-нын, да пус-
тынаас заводітісны ов-

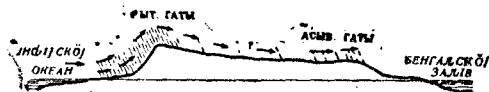
*Осадок Індіјаын гѡжѡа каѡѡ (мајсан
октабр тѡлыѡѡѡ) да тѡвѡа каѡѡ (но-
јабрѡсан апрѣл тѡлыѡѡѡ). Кыѡі влјај-
тѡны муссонјас муноѡм вьлѡ Гімалајјас? Кѡні
Індіјаын усѡ еша осадок і гѡжѡмын і
тѡлыын?*

модчыны. Участокјасон пълзутчымыс да мујас кіскалөмыс правітелство бостө ыжыд дон.

Но һаң мујас оз-на җоннас вевттыны Индостанскөј увтас: сені ем уна пөскөтіна, көні крестана візөны ассыныс скөтнысө (буј-волјасөс васөд асыввылын да гөрба өшјасөс, ыжјасөс, көзајасөс кос рытыввылын). Асныс індусјасыс олөны лібө хіжінајасын мујас костас, лібө сіктјасын. Сіктјас гөгөрын — пөскөтінајас скөтлы.

Олөны індусјас локінік лачугајасын, сојөны зев омөла.

Најө ужалөны поснідік участокјас (2 га гөгөр), арендујтөны помещік-јаслыс лібө правітелстволыс; мусыс мынтөны жын урожајсө. Оз-кө вермыны кадын мынтысны, крестанаөс вөтлөны му вылыс. Хіжінајасыс налөн асыввылын вөчөма бамбукуыс, вевтөма ізасөн, а кос рытыввылын вөчөны сојыс, вевтөны сојөн-жө. Хіжінаыс зев ічөтык, нөл морта семја өдөа төрө водны му жо-жас (крөватјас да мебель сені абу). Став семјананыс ужалөны најө джут да ріс мујас вы-лын (пізсөдныс најтын) лібө

Осадок усөм дөкан вылын. Мыла шөр јукөнас дөканын усө ещажык осадок, дорјасас сөрті?

шөбді да хлопок мујас выдын, весалөны мусө коканјасөн. Урожај ідралөм бөрын пырыстөм-пыр-жө лөктөны помещікјас да англискөј чіновнікјас пер-јыны аренда дон. Бујволјас вылын лібө гөрба өшјас вылын індусјас нубны жын чөкөртөм һансө му көзајевалы. Сөсса мыкө мында урожајсө сөтөны лавкајас кутыс ростовшікјаслы, англискөј купечјаслы да најө прікадшікјаслы,

Аслыныс сојөм вылө індусјаслөн һаң колө еща, і најө пөш-ті век шыгјалөны. Сојөны најө кымынкө кітыр ріс луннас лібө кымынкө шөбді сөчөн, быдмөгјасыс вөчөм выјөн мавтыштөмөн. Јај најө некөр оз сојлыны, өтікө, гөллун понда, мөдкө, јај сој-ны оз шөкты — брахманскөј релігіја, коді медсасө паскалөма Індіјаын. Но абу став індусјасыс брахманістјас, уна сені і маго-метана (кымынкө дас мілльон); крестана-магометана јај оз-жө сојлыны пөшті некөр; скөтсө најө вузалөны налогјас мынтөм вылө.

Торја-һын лөкмис олөмыс індіјскөј крестаналөн мірөвөј крізіс вөсна: продуктајасыс налөн өні кујім мынфаөн дөнтөмжыкөс, а налогјас колыны важыс.

Уна мілльонјасөн індусјас кулөны быд во вісөмјасыс: чумаыс, холераыс і торја-һын маларіјаыс. (Маларіја новлөдлыс ном јона рөдмө ва местајасын: рісөвөј мујас налы зев бур оланін). Тајө вісөмјасыс јона паскалөмаөс Індіјаын індусскөј крестана гөллун понда, пемыдлун понда да вывті җескыда олөм понда. Школа-јас індусскөј сіктјасын зев еща.

Јешщө уна індус, вісөмјасөн дорыс, кулө шыгјалігјасөн; ташөм шыгјалан војасыс овлөны, кор гоҗса муссон сормө (мыј понда, оз-на төдны). Секі кос поводфаа местајасын Індіјаын — рытыввылас Индостанскөј увтасын да дөканын — һаңјас космөны вөтөзныс, да уна мілльон јөз кулөны шыгла.

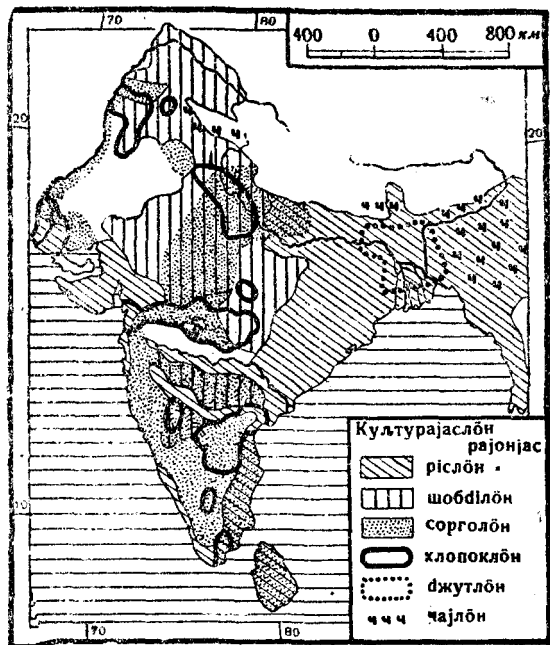
Помтѡм мујас костын Индостанскѡј увтасын, индусскѡј сѣкт-
јас да грездјас костын важысан-нын, колан немјасѡ, быдмисны
уна јѡза карјас, кѡні војдѡр коркѡ паскавлисны быдсама ремес-
лѡјас да кустарнѡј промыселјас.

Индија—зев важса култураа страна. Сені Инд да
Ганг јујас вылын јона војдѡр мијан ераѡз вѡліны государство-
јас, кѡні паскалѡма вѡлі му ужалѡм да быдсама ремеслѡјас,

кѡні вѡліны ғырыс кар-
јас, шуам селі. Зев
важ кадјасѡ индусјас
тѡдлісны-нын гѣжѡм,
најѡ лѡсѡдісны лыд-
пасјас, бѡрынжык на-
јѡс пондісны шуны
арабскѡј лыдпасјасѡн.
Најѡ-жѡ изобретітисны
шахматѡн ворсѡм. Ин-
дија нѣмавліс (славѣт-
чыліс), кыѣі образован-
нѡј да озыр страна:
сылѡн вѡчасјас, шуам
тканјас, петкѡдбывліс-
ны мукѡд странајасѡ.
Ыжыдалыс классјас—
помешчїкјас да духо-
венство, раджа—кнѣз-
јасѡн журнуѡдѡмѡн ну-
ѡдісны Индијаын народ-
сѡ кастајас вылѡ јукѡм,
кодјас пондісны ѡт-
дортны мѡдамѡдсѡ.

Став кастаыс вѡлі
уна, но главнѡјјасыс
вѡлі нѡл: брахманјас
(брахманскѡј религіја-
лѡн жрецјас), воїнјас,
му ужалысјас да ремесленнїкјас. Вужны ѡтї кастаыс мѡдѡ оз
вѡлі лежны. Медулын сулалыс кастасѡ—парїїјасѡс—морт тујѡ
ез пуктывны; најѡс ез лежлыны весіг јукмѡсјасыс ва лептыны
да јуны.

Ташѡма торјѡдлѡм да ташѡма увтыртѡм народѡн Индија зев
кокнѣа сурї иностраннѡј завојевательјас—англічана—кїѡ. Најѡ бос-
тисны главнѡј индїјскѡј портјасѡ да некушѡм дон мынтытѡг
(пошлынатѡг) кутїсны пыртны Индијаѡ ассыныс фабрічнѡј вѡчас-
јасѡ, медвојдѡр хлопчатобумажнѡј тканјас, кодјас регыдѡн
зырісны кїѡн кыѡм тканјасѡ индусјаслыс. Индусјас—печкысјас,
кыысјас да мукѡд ремесленнїкјас да кустарјас—унаѡн секї ку-
лыны шыгла. Карјас кушмисны, олыс лыд сені јона чїні.

Културнѡј быдмѡгјас вѡдїтѡм Индијаын.
Петкѡдлѡј джут да чай вѡдїтан рајонјас. Мыјла
ріс да шобдї вѡдїтѡны разнѡј мѣстаын? Пет-
кѡдлѡј хлопок вѡдїтан рајонјас.

Буржыкѳ мукѳ карјас дорыс колыны **Фелі**—столицы Инѳіалѳн да **Лагор**; најѳ ѳтлаалѳма кѳрттујјасѳн Калѳкуттаѳн да Карачіѳн.

Фелі—важ кар, мечетјаса да важ кадјасса памјатнѳкјаса. 200—300 во сајын сіјѳ вѳлі медса ыжыд кар мірын (сені вѳлі 1 млн-ыс унжык олыс). ѳні олыс лыдыс сені чіні 200 сурс мортѳ.

Выл карјасыс, кодјас кыптисны Војвыв Инѳіаын капіталістѳ-ческѳ промышленност да вузасѳм паскалѳмкѳн ѳтѳѳ, мед ыжыдыс **Калѳкутта** (1¹/₂ млн. олыс), тані—гырыс хлопчатѳбу-мажнѳ да джутѳвѳј фабрікајас. Сіјѳ сулалѳ Ганг ју фелтаын да лѳ портѳн, кытыс петкѳдѳны джутѳвѳј ткањас да джут став странајасѳ мірын.

Карачі—порт Ind јуvom дорын.

Гімла—Гімалајјасын 2 сурс м судтаын курорт, татѳ волѳны гѳжса муссон дырјі англѳјскѳ чіновныкјас да купечјас.

Гімалајскѳ гѳрајас најѳ сѳд пемыд вѳрјасѳн ѳнѳ—на ѳмѳла ѳсвоіѳма.

Сені олѳ еша јѳз. Гѳра подувјасас вѳдѳтѳны ріс да бананјас, а жужыджык гѳра бокјасын кѳдѳны ід. Но ташѳм вѳдѳтан мујасыс паныдаслѳны шѳча. Ры-тыв-војвыв Гімалајјасын, гѳравыв лугјас вылын јірсѳны ыжјас да кѳзајас гырыс-стаѳјасѳн. Кѳза гѳныс вѳчѳны мірын медса бур кашмірскѳ шалјас. Кашмір долынын вѳдѳтѳны садјас, кѳні, іскусственнѳ орошеніе нудѳдѳн, быдмѳны виноград, јаблѳкјас да абрікосјас; ташѳм садјасыс кѳдѳны гѳра бокјасас 4 сурс л судтаѳ.

Асыввыв Гімалајјасын, **Ассамын**, да гѳра бокјасас (1-ган 2 км судтаѳ) кујлѳны гырыс ч а ј н ѳ ј п л а н т а ц і ј а ј а с ; на вылын ужалѳ 1 млн. гѳгѳр рабочѳј-індусјас да кітајецјас (чукѳртѳны чѳј корјасѳн да обрабатывајѳтѳны најѳ фабрікајасын). Тајѳ—медса гырыс плантацијајас мірын. Кѳзајевалы-капіта-лістјаслы паныда ѳтувја косын тајѳ плантацијајас вылын, а сізжѳ фабрікајасын ужалыс јѳз уна мільѳн лыдѳн кѳтыртѳны став Инѳіаыслы ѳтувја пролетаріатѳ.

Лунвыв Инѳіја.

Рытыввыв Гатыјас озырѳ ѳсадѳкјасѳн. Најѳ подулын, Ара-віјскѳј море берег вылын, вежѳдѳны банан плантацијајас да мајѳгјас гѳгѳр гартчыс перец кустјаса садјас. Сені-жѳ паныдас-лѳны пуктѳм каучук пујаса садјас, но најѳ абу гырысѳ. Выхн-жык, гѳра бокјасас, кујлѳны кофејнѳ да чѳјнѳј плантацијајас. Но культурнѳј быдмѳгјаса учѳстѳкјас бѳстѳны ѳеыжыд места тајѳ гѳрајасас; кызын местасѳ тані бѳстѳны трѳпическѳј вѳрјас, кѳні олѳны тѳгрјас, слѳнјас да мукѳ пѳлѳс зверјас.

Фекан вывтас вылын кліматыс јѳна косжык; важ кадјасѳ сені вѳліны саванныјас. ѳні сені быдлаын кујлѳны вѳдѳтан му-

јас, кытчö көдöны просо (сіјö мукöд һаңјас дорыс озжык пов-
кос поводданыс) да маслічнöй быдмöгјас.

Хлопок да ріс вöдöтöм ыльö сөкан плоскогорјеын вö-
чöма зев уна запрудајас јујасын да шорјасын, кодјöма уна ре-
зервуар; најö чукјöныс тырлöны ваён гожга муссон дырјі; ваыс
сені дыр сулалö. Торја-һін дыр олö ваыс рытив-војвылын, көні
кујлöны чернозöмöн вевттысöм базальтöвöј трапјас. Сені пас-
кыда вöдöтöны хлопок. Сөканын олöны індусјас да сöд дравід-
јас (60 млн. гөгөр). Олöны најö сешöм-жö гöла, кызі і војвы-
лын Індіјаын. Аренда дон зев ыжыд, да уна сурсјасöн креста-
набс вöтлöны мујас ылыс аренда мынтытöмыс.

Цейлон ді — сөканыс торјалöм глыба, но тані овлöны уна
зерјас кызі гожга муссон дырјі, сізжö і төвсә муссон дырјі.

Увтасінјасын, ва һурјасын, тајö ді ылас кујлöны ріс мујас, быдмöны
кокосовöј пальмјаса да каучук пүјаса рошшјас. ді пыщаныс, гөра бокјасын,
вöдöтöны чайнöј плантаціјас. Љапкытік промыс, коді торјöдö Цейлон дісö
Індостанскöј полуостровыс, перјöны жемчуг морскöј раковінајасыс (рак пан-
јасыс).

Главнöј карјас Лунвыв Індіјаын сулалöны море берегјас ы-
лын: **Бомбеј** — порт зев бур јестественнöј гаванын (петкөдöны
хлопок) да ыжыд промышленнöј центр. Тані хлопчатобумажнöј
фабрикајасын ужалö 500 сурс рабочöј. Бомбејын сінмад чеччö
гöллун да һајт рабочöј кварталјаслөн, көні олöны текстиль-
шыкјас-індусјас лок кісöм керкајасын, да карса улычајаслөн
мічлун, көні олöны асланыс роскошнöј домјасын індусскöј ку-
печјас да брітанскöј чіновнікјас.

Мадрас — порт, стрöітісны англіјскöј инженерјас бетоныс
да стальыс восса берег ылын.

Коломбо — порт Цейлон ылын, татчö сувтлöны став ко-
раблјасыс, кодјас мунöны Лунвыв Азіја гөгөр.

Індіја кызі колоніја.

Індіја — зев важнöј англіјскöј колоніја. Но став англічаныс —
чіновнікјас, купечјас, поліцейскöјјас, војеннöјјас — Індіјаын лыд-
ысö 300 сурс морт гөгөр.

Војска да поліціја ынöн најö ыжыдалöны (господствујтö-
ны) 350 мільоныс унжык безоружнöј (војсасын вермытöм) на-
селеніе ылын. Індіјаса ужалыс јöзöс порабошщайтöмын сојуз-
нікјасöн англіјскöј правітелствоыс лöбны індусскöј раджіјас,
помешшікјас, ростовшыкјас да купечјас.

Індіјаса крестана олöны кыкпöвса нартöтöм улын: најö мын-
тöны аренда да ужјöзјас асланыс помещшікјаслы да ростов-
шыкјаслы, таыс öтдөр, најöс јешщö топöдöны англіјскöј пра-
вітелство да капітал.

Медым кутны вывті уна населеніјеа Індіјаöс ас кінöд улын,
англіјскöј правітелство паскөдö разнöј религіјаа да разнöј

жастаа индуяс костын мода-мод выло логалом, мода-моддос
отдортом. Сесса сетчос олысасдос эксплуатирутом могыс да
доходяс кыпдодом могыс англискөй правительсто стрөитө во-
лысан тујас, нуддө мујас вылын искусственној орошеније.

Такдө отщощ англискөй правительсто оз лез Индијалы пас-
кодны ассыс сөкыд промышленност, торја-нын машиностро-
еније.

Главнөй значенијеыс Индијалон, кызи колонијалон, со мыјын:
сетыс петкодны Англијао зев уна быдсама сырөй материал,
кодясдос донтөм-доныс бостөны најос Индијаын—хлопок, джут,
масличнөй быдмөг көјдысјас, кучикјас да звер кујас, а сиз-жө
сөјан продуктјас—рис, чай да мукөд; такдө отщощ Индијао Анг-
лијаыс пыртөны англискөй ткаңјас, металлическөй вөчасјас, ма-
шинајас, автомобилјас да с. в. Төварјассө кыскалоны англискөй
суднојас вылын англискөй төргөвөй фирмајас. Индијао пуктөма
уна англискөй капитал—көрттујјасө, гаванјасө да с. в.

Вескөдлөм серти Индија јуксө провинцијасө, көни пу-
калоны англискөй губернаторјас, да сетчос государствојасө,
көни медвылын лыддысөны индусскөй князјас—раджајас. Став
Индијанас вескөдлө англискөй генерал-губернатор, шусө сijo
вице-көрольон.

Индијаын частө овлоны гирыс кыпөдчөмјас (восстаніејас)
крестаналон, а сиз-жө гирыс стачкајас рабочөјјаслөн промыш-
леннөй карјасын. Рабочөй класс Индијаын мирөвөй војна бөрын
јона быдмис; татчө пырөны уна миллион лыда промышленнөй
рабочөй, а сиз-жө батракјас, кодјас ужалоны чайнөй, джутөвөй
да мукөд плантацијајас вылын. Ставныс најө котыртчөны өтувја
косын кызи асланыс помещицијаслы да капиталистјаслы паныд,
сиз-жө і англискөй империализмлы паныд. Революционнөй вынјас-
лөн воыинмуныс отрадөн лооны рабочөй-текстильшицијас Бом-
бејын да Калкуттаын, индијскөй компартија вескөдлөм улын.

Индија аслас уна миллион лыда населенијеон да вывти гирыс
природнөй озырлуңјаснас кыскө ас бердас і мукөд империалисти-
ческөй державајасдөс, торја-нын Јапонијаөс. Јапонскөй капитал
пыр јонжыка да јонжыка пырөдчө Индијаө, бостө сетыс хло-
пок да вузалө сетчө ассыс ткаңјас да фабричнөй вөчасјас. Ас-
сыс ыжыдалөмсө мукөд державајас ускөдчөмыс вөдом могыс
Англија стрөитис зев јон морскөй базајас—**Сингапур** асыввы-
лын (di вылын Малаккскөй пролывын) да **Аден** рытиввылын
(Баб-ел-Мандөб проливсан матын).

Көнтрольнөй јуасанјас:

1. Кушөм выгөдајас Англија бостө Индијаыс?
2. Кушөм төварјас сijo петкодө Индијаыс да кушөмјасдөс сетчө пыртө?
3. Мыјла индијскөй буржуазија өтвылыс действујтө англискөй правитель-
ствокөд?

ТУРЦИЈА.

Плошцад 763 еурс кв. км. Населеније 15 млн. морт.

Карта вылыс. Кушом морејас да проливјас емѳс Турција доргогѳрын? Кушом портјас сылѳн емѳс Босфорын да Егејскѳй мореын? Кушом тујјас муѳны тајѳ портјассаныс Турција столицаѳ — Анкараѳ? Кушом государствојаскѳд да кушом колонијајаскѳд муѳным границајасыс Турцијалѳн? Кызі муѳн границаыс СССР-кѳд?

Сулаланін да прирѳдалѳн главнѳй чертајас.

Турција бостѳ ңеыжыд јукѳн Балканскѳй полуостров вылыс, Малаја Азијаѳс, либѳ Анатолијаѳс да Арменијалыс јукѳн. Кујим море костын сулалѳмыс сылы зев удобнѳ: сы пыцті муѳн зев важнѳй морскѳй туј **дарданеллы**, **Мраморнѳй море** да **Босфор** пыр. Тајѳ тујыслѳн значенијеыс зев ыжыд і мијан Сојузлы. Таыс ѳтдор, Турцијалѳн емѳс удобнѳй тујјас (кѳрттујјас) Рытызвыв Јевропакѳд да **Ираккѳд** волысѳм вылѳ.

Малаја Азија полуостровыд гѳрајаса. Војвыв берег пѳлѳныс нужѳдчѳ **Понтијскѳй** хребет; сені војвыв бокјасас быдмѳны зев бур вѳрјас: уліас дуб да бук, а вылынжык пожѳм да коз. Лунвывладѳр пѳлѳныс кыпѳдчѳ **Тавр** хребет; сені лунвыв бокјасас быдмѳны век веж кустарникјас: лаврјас, мѳртајас, олеандрјас, тулысын најѳ зѳрзалѳны розѳвѳй зѳријасѳн. Шѳрас хребетјас костын кујлѳ 800—1000 м судтаын кос плоскогорје, сола тыјасѳн, сола мујасѳн да шѳчинѳк стѳпвыв быдмѳгјасѳн. Татчѳ сѳкыда вескалѳны васѳд тѳвјас, сы понда осадѳкјас тані усѳны зев еща; гѳжѳмын тані овлѳ жар, а тѳлын морозјас, муыс вевттыгѳ лымјѳн.

Рытиввылын Малаја Азија увтасмѳ; сені гѳра хребетјас костын кујлѳны паскыд ју долинајас, ңебыд подтропическѳй климатѳн да плодѳроднѳй муѳн, кодѳс пуктѳмаѳс татчѳ јујас.

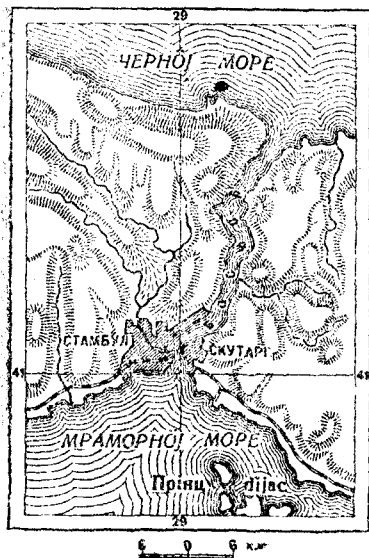
Асыв-војвылын Турцијаын кыпѳдчѳ гѳрајаса страна — Армѳнија. Сені гѳра хребетјас костын сулалѳны кусѳм вулканјас; ға ғышкыс меджужыдс Арарат кајѳ 5200 м судтаѳз, сені емѳс лѳдникјас. Вулканјас кѳстас емѳс уна котловинајас; најѳ артмѳсны изверженијејасеыс: лава јујас да пѳјим чукѳрјас пощѳсны ју долинајас, да сені артмѳсны ғырыс тыјас, — танѳм, шуам, Ван ты. Климат Армѳнијаын ѳбза чорыд: тѳлын гѳрајас вылын бушутѳны пургајас, тыртѳны лымјѳн; лым кујлѳ 5—6 тѳлысѳз. Тулысын, лым сылѳгѳн, гѳра выв долинајасын быдлаын ызгѳны шѳрјас. Гѳжѳмын тані жар да ңес поводѳда. Гѳрајасын Армѳнијаын заводѳтчѳны ғырыс јујас — Егѳр да Јевфрат (мѳдыс зѳк СССР границајас дѳрын).

Море берегјас.

Став берегјас вылын Турцијаын кызі војвылын, сѳз-жѳ і лунвылын, а торја-нын рытиввылын сулалѳны виноградијас да зев миѳа садјас фрукта (медзевсѳ фѳгі) пујасѳн. Виноградыс турѳкјас да грекјас вѳчѳны ізѳум, а фѳгі плодјасыс инјѳр. Ыжыд местајас бостѳны тутѳвѳй пујас; шѳвк вѳфѳтѳм — сѳјѳ ңеыжыд.

отсѡг став крестанаыслы. Пуктѡны сѣ-жѡ табак да хлопок искусственнѡ орошајтан плантаціјас вылын, а мујас вылѡ кѡдѡны ѡзіма наңјас — шобдѣ, id. Кѡдѡны тајѡс ставсѡ сорѡн арын, кор заводѣтѡны тѡвса зерјас, кодјас бура кіскалѡны берег вывјассѡ.

Берег дорјасын сулалѡны уна карјас. Медса важнѡјјасыс на пыщкы: **Ізмѣр** (Смѣрна) — порт Егејскѡј море вылын; **Трапезунд** — порт Чорнѡј море вылын да **Стамбул** (Константинопол)

Босфор, Стамбул да Скутари. Сравнѣтѡј Босфорлыс фотографіја (вескыс вылын) тајѡ картаыскѡд да корсѡј, кушѡм јукѡн Босфорлыс фотографірујѡма. Корсѡј залив Золотој Рог (сѣјѡ пырѡ Стамбулѡ).

Босфор, снѣмѣтѡма аероплан вывсан. Кушѡмыс Босфорлѡн 30 км, пастаыс медса векнѣд ѣнјасас — 700 м. Корсѡј карта вылыс сушалыс полѡса, кодѡс снѣмѣтѡма аероплан вывсан.

— Босфор вылын. Стамбул медса ыжыд кар Турціјалѡн (пѡштѣ 1 млн. олыс).

Стамбул сулалѡ Босфор јевропејскѡј берег вылын, Золотој Рог гаван дорын. Војѡдор Стамбул вѡлѣ столица Турціјалѡн, а ѡнѣ сѣјѡ важнѡј торговѡј центр. Сетѡ сувтлѡны став кораблјасыс, кодјас мунѡны Босфор пыр.

Плоскогорје.

Малаја Азіја пыщкас гырыс местајас бостѡны пѡскѡтінајас кызі плоскогорје вылын, сѣ-жѡ і гѡра бокјасас. Сенѣ быдлаын ветлѡны ыж стадајас, ангорскѡј кѡзајас (најѡ сетѡны шѡвк кодѡ)

небыд жежыд гон) да осолјас. Кӧнсүрӧ сулалӧны негырыс сикт-
јас—сені олӧны турокјас.

Олӧны најӧ гӧла, му пышкын вӧчӧм оланіјасын лӧбӧ ізґыс вӧчӧм хіжіґа-
јасын; тӧлын најӧ ӧз ломтыны—пескыс абу. Вој кезлӧ пыртӧны хіжіґаас скӧт-
сӧ, аеныс уӧӧны пӧлатјасын (сені шоныджык).

Плоскогорје шӧр јукӧнас кујлӧны сола муа пустыґајас.
Плоскогорје дорјасас, хребетјас подулын. кӧнсүрӧ кујлӧны
іскусственнӧ орошајтан мујас да сулалӧны садјас; васӧ нуӧдӧ-
ма сетчӧ гӧравыв шорјасыс. Оазісјас дінын быдмӧмаӧс карјас,
на пышкыс главнӧјыс—Анкара, выл століґаыс Турціјалӧн, ӧдӧ
ласкалӧ; сіјӧс ӧтлаалӧма кӧрттујјасӧн Стамбулкӧд да Ізміркӧд.

Овмӧслӧн главнӧј чертајас.

Турціја—візму овмӧса страна; кызвын олыґыс сені
крестана; најӧ ужалӧны поснідік овмӧсјас кустарнӧј плугјасӧн
да коканјасӧн. Уна крестана арендујтӧны мусӧ помещіґікјаслыс.
Ыжыд значеніґеаӧс лӧӧны Турціјаын, торја-нін ортсыс вуза-
сӧмын, табак, фруктјас да хлопок. Оні турецкӧј
правітелство нуӧдӧ уналаын выл оросітелнӧј (му кіскалан) ка-
налјас.

Промышленность паскалӧма омӧла. Турецкӧј карјас-
ын, торја-нін Ізмірын да Стамбулын, зев уна ремесленнікјас
да кустарјас кыӧны кіпом станјас вылын турецкӧј ковјорјас да
мукӧд вӧчасјас вуруныс да шӧвкыс. Но ӧні Турціјаын стрӧітсӧ-
ны і ғырыс фабрікјас.

Машинајас да станокјас выл турецкӧј заводјасӧ да фабріка-
јасӧ вӧчӧма машиностроітелнӧј заводјасын Сӧветскӧј Сојузын;
Сӧветскӧј Сојуз јона отсалӧ Турціјалы лӧсӧдны ғырыс госу-
дарственнӧј промышленностисӧ.

Уна нем чӧж Турціја вӧлі султанјас власт улын, а ХІХ-ӧд
немсаґ сені ыжыдалісны іностраннӧј капіталістјас; мірӧвӧј вој-
на бӧрын султанлыс властсӧ, а сіз-жӧ і іностраннӧј капіталсӧ
вӧлі путкылтӧма народнӧј (буржуазнӧј) партіја вескӧдлӧм улын,
кӧні јурнуӧдысӧн вӧлі ӧніја презідентыс Турецкӧј республика-
ын Мустафа-Кемал Ататурк. Тајӧ партіјаыс вӧчіс уна рефор-
ма, шуам, лішітіс вічкоӧс государство отсӧгыс, мездіс нывба-
баӧс чадра новлӧмыс, лӧсӧдіс светскӧј школа, вежіс сӧкыд
арабскӧј алфавіт јона кокніджык латінскӧј алфавітӧн. СССР да
Турціја костын лӧсӧдӧма бур волысӧмјас (дружескӧј отноше-
ніґејас) імперіалізмлы паныд ӧтвылыс вермасӧм могыс да мір
кутӧм могыс. Імперіалістјаслӧн Турціја незавісімость вылӧ ус-
ласӧмјас помасісны неудачаӧн.

Століґаыс Турціјалӧн, кӧні олӧны презідент, правітелство
да націоналнӧј собрانیґе—Анкара.

Фізіко-географіческөй обзор.

Плөщадъ 30 млн. кв. км. Населеніе 150 млн. морт.

Ыжда, сулаланін да очертаңіе.

Карта выдыс. Төдмалөй, кушөм местажасөд вужоны Африкаос воівыв широталөн 30-өд параллель да луныв широталөн 30-өд параллель, да кыт вужө экватор (висталөй наөн вомөналан жуаслыс, гөражаслыс да с. в. нөмжасө). Мерайтөй Африкаос ытывсаң асыввылөз да воівывсаң лунвылөз. Висталөй морежас, залывжас да проливжас, коджас кышовтөны Африкалыс берегжасө.

Африка плөщадъ сертыс кујим мындаөн ыжыджык Европаныс. Воівывсаң лунвылө сїө кысө 8 сурс км куза да пөштї сымында-жө ытывсаң асыввылө.

Экватор вужө Африкаос пөштї шөрөдыс: воівыв помыс сылөн — **Бланко мыс** — сулалө 37-өд параллель вылын воівыв широтаын, а луныв помыс — **Ігольнөй мыс** — 35 параллель вылын луныв широтаын.

Европаныс сїөс торјөдөны векнїдік Средземнөй море да **Гїбралтарскөй пролив** — медвекнїдінас пастаыс сылөн сөмын 13^{1/2} км.

Азияыс сїөс торјөдө векнїдік **Краснөй море** да **Баб-ел-Мандеб пролив**, кујим мындаөн сөмын паскыджык Гїбралтарскөй проливыс.

Суецкөй перешејек вылын, көт і кодјөма канал, но сені пөзө нуөдны косыв тујјас тајө свет јукөңјас костын; өнї сетї вужө көрттуј Каїрыс Јаффаө.

Морскөй тујјас Африкаыс Европаө да Азияө жеңыдөс да удобнөјөс, но мукөд свет јукөңјассыс сїөс торјөдөны паскыд океанјас.

Берегжасыс Африкалөн абу кышөлаөс. Сені ем сөмын өтї ыжыд залыв — **Гвїнејскөй**, но сїө оз пыдөз пыр матерїк пыщкас: тајө залывыскөд паныд, матерїк асыввылас, ылөз петө **Сомалїјскөй** полуостров.

Мукөд залывжас да полуостровжас поснөс. діјас Африкаын еща. Рытыввыс берегжас дорас сулалөны некымын негырыс ді чукөрјас: **Азорскөй діјас**, **Канарскөй діјас**, **Зелонөй мыслөн діјас**. Африкалөн ем сөмын өтї ыжыд ді — **Мадагаскар**, сулалө Індїјскөй океанын, матерїкыс сїөс торјөдө паскыд **Мозамбікскөй** пролив.

Африка берегјасын, кызвынас, абуѳс весіг бухтајас, Среѳі-земнѳј море берегјасыс ѳтдор.

Океан берегјас Африкаын омѳла сібаланаѳс суднојаслы: сет-чѳ пыр кучкѳны ғырыс ғыјас, кодјас локтѳны ылысан, воеса океансан, кѳні век бушутѳны ыжыд тѳвјас. Краснѳј морелѳн берегјасыс абу удобнѳѳс коралловѳј рѳфјас понда; тајѳ — мед-шоныд море му вылын, да коралловѳј полпјас сені зев ѳѳјѳ лептѳны асгыныс стрѳјбајассѳ.

Главнѳј портјас Африкалѳн: војвылын — **Алжір, Туніс, Алек-сандріја да Порт-Саїд**; лунвылын — **Кептаун** (Капштадт), асыв-вылын — **Занзібар** (ді вылын, матерікла дорас).

Африка тѳдмалѳм.

Јевропејенјас зев важ кадјасеан вољывлісны Африка војвыв берегјасѳ, важы-сан тѳдлісны најѳ сіа-жѳ Краснѳј море берегјасѳс, кыті ветлісны Суецкѳј пере-шејексеан Индіјаѳ. Но став мукѳд паскыд местајассѳ Африкалыс јевропејенјас тѳдмаліскы неважѳн. Сѳмын XV-ѳд немын португалскѳј мор'акјас, Јевропаыс Индіјаѳ морскѳј туј корсігѳн, тѳдмалісны став рытыввыв берегсѳ Африкалыс да воісны мысѳз, кѳні матерік берегыс вужѳ асыв-војвывлан. Тајѳ мысѳс најѳ первој шуісны Бур'ајас мысѳн, а сесса етісны сылы выл ым — мыс Доброј Надежды — најѳ чартісны, мыј сіјѳс кышовтом бѳрын позѳ воны Индіјаѳ. І збы-лыс, Васко-де-Гама кышовтіс Лунвыв Африкаѳс, муніс асыввыв берег пѳлѳныс экваторѳз, вужіс Индіјскѳј океан да сувтіс Індостан берег дорѳ. Тазі Васко-де-Гама бѳчіс ѳтпырјѳ кык ыжыд уж: востіс морскѳј туј Индіјаѳ дај тѳд-маліс, мыј Африкаѳс лунвывсан і асыввывсан кышовтѳ океан.

Первој морт, коді бѳчіс ғырыс путешествејенјас пыѳѳз Африка матерік пыш-кѳ, вѳлі англічанін Лѳв і н г с т о н. Сіјѳ відлаліс Замбезі ју да аззіс (востіс) сы вылыс зев ыжыд водопад (ва усанін) Вікторіја. Сыбѳрын сіјѳ востіс Нјас-са ты, Конго јулыс вылыс помсѳ да Бангвеоло ты. Лѳв і н г с т о н зев шоча јуѳрт-ліс ас јывеыс рѳѳнаас да ѳті кадѳ чартісны, мыј сіјѳ пѳгібнытіс. Корены сіјѳс мѳѳѳѳчіс амеріканец Стенлі. Африка асыввыв берег вылын, Занзібара дікѳд паныд, Стенлі чукѳртіс ыжыд караван да муніс Танганјика ты дорѳ, сені сіјѳ аззіс Лѳв і н г с т о н с ѳ. Тајѳ тысѳ ѳтлаын тѳдмалѳм бѳрын, Стенлі бѳр муніс, а Лѳв і н г с т о н мѳѳѳѳчіс воѳд лунвывлан, но регыд кулі маларіјаыс.

Стенлі бѳчіс јешщѳ кујім путешествејенјас Африкаѳд, тѳдмаліс Вікторіја ты, Конго ју да важ тропіческѳј вѳрјас тајѳ ју пѳлѳныс.

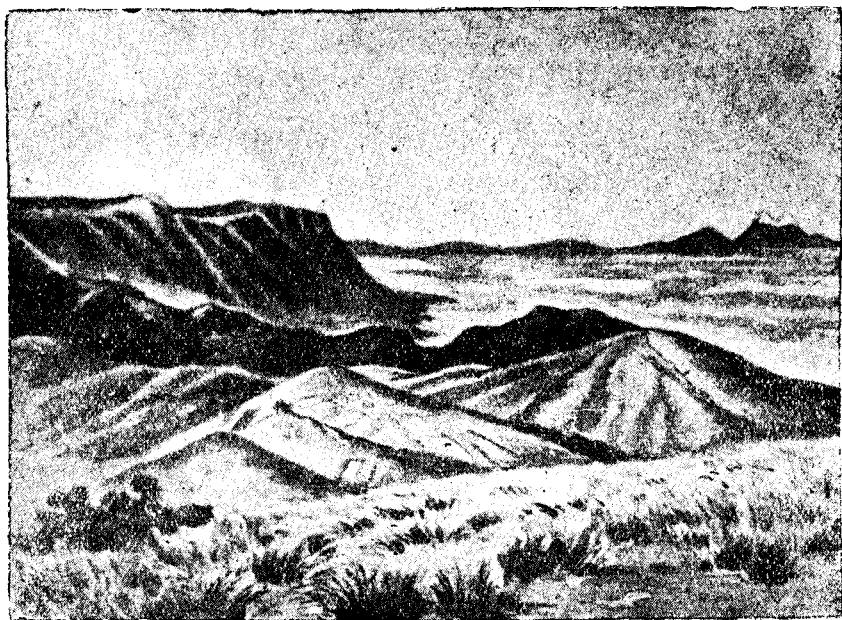
Му веркѳс.

Карта вылыс. Уна-ѳ места бостѳны Африкаын увтасјас? Кѳні сулалѳны 1500 м-ыс вылынжык местајас? Кушѳм јукѳнын Африкаын емѳс жужыджык плоскогорјејас (600-сан 1500 м-ѳз)? Вісталѳј зев жужыд кык гѳра да кујім ыжыд ты.

Пѳшті став Африкаыс зѳнјас — зев ыжыд ѳті плоскогорје, шѳр судтаыс сылѳн 600 м-ыс вылынжык море уровеньсан. Зѳн лунјасѳн, зѳн вежонјасѳн мунѳны сені караванјас, і туј вылын оз паныдаслыны нї гѳра хребетјас нї весіг ғырысжык холмјас. Шылыд места кокнѳѳѳ ѳні кѳрттујјас да автомобилнѳј тујјас стрѳітны. Тајѳ ыжыд плоскогорјелѳн дорјасыс кыркѳщјасаѳс (крутѳс) да ғырыс шупѳѳјасѳн (террасајасѳн) лечѳѳны море берегјаслан. Но зік море берег пѳлѳныс мунѳ нурсалѳм да ма-ларіјаа векніѳік увтас полоса.

Асыввылын Африкаын плоскогорјеыс потласома шощкѳс глыбасѳ; мукѳдыс на пышкыс каяомаѳс былѳ, а мукѳдыс, мѳдарѳ, лечѳомаѳс улѳ. Медса былѳ каяома Абиссинскѳй горнѳй страна; сѳйѳ жужыд дѳ моз кыпѳдѳчѳ плоскогорје кышын; шѳр судтаыс сылѳн — 2 $\frac{1}{2}$ сурс *м* гѳгѳр.

Абиссинскѳй нагорје кызвыннас артмѳма гнејсыс да крис-таллическѳй слањецјасыс, а выліас кујлѳны песчанѳк да ізвест-

Сбросовѳй впадина Асыввыв Африкаын. Впадинаыс тыдалѳны кык ты. Корсѳй ылын тыдалан кык жыла вулкан—Кѳліманджаро.

нак слѳјјас. Вылыссаныс Абиссиніја вевттысѳма кымѳм лава потокјасѳн. Став гѳравыв местаыс вундассѳма жужыд ушщелје-јасѳн; на костын кыпѳдѳчѳны пызансама гѳрајас — амбыјас. Ам-басас вестас јешѳѳ вылынжык кыпѳдѳчѳны кусѳм вулканјаслѳн јывјас.

Лунвывлаынь Абиссиніјасань Асыввывафриканскѳй плоскогорје вылын емѳс впадинајас, кѳні кујлѳны тыјас: **Њјасса, Танганјика** да мукѳд. Тајѳ тыјасыс зев жужыдѳс. Танганјика жуж-та сертыс (матѳ 1,5 км) уступајтѳ сѳмын Бајкаллы, ачыс тыыс ѳік Бајкал сама-жѳ. Впадина дорјасас кыпѳдѳчѳны кусѳм вул-канјас: **Кеніја да Кѳліманджаро** (6 сурс *м*), на вылын кујлѳны немѳвѳјја лымјас; тајѳ рајонас ем весіг ѳтѳ действујтыс вулкан. Краснѳй море артмѳс му корка вѳјѳмла-жѳ (јон сброс вѳсна), жуждаыс сылѳн 2 км-ыс унжык, а берегјасыс каяѳны щупѳджа-

сөн 2—3 км судтаѳ море уровенсан. Землетр'асеніејас петкѳд-
лѳны, мыј му коркалѳн вешјасѳмыс тані мунѳ і ѳні.

драконовѳј гѳрајас, кодјас сулалѳны асыв-лунвылын Афри-
каын плоскогорје дорас, сіз-жѳ сбросовѳј гѳрајас.

Азіјаын код гѳра хребетјас Африкаын абуѳс, **Атласыс** ѳт-
дор; Атлас—гѳрајаса страна, тані некымын радѳн мунѳны склад-
кајас 3 і весіг 4 сурс м судтаѳ. Тајѳ складкајасыс—Алпіјскѳј
да Апеннінскѳј том складкајаслѳн воѳѳ мунѳм.

Прибој лѳн поводѳда дырјі Гвінејскѳј залів берегјас дорын.
Мыјла пассажірјасѳ корабл вывсан вужѳѳѳны пыжјасѳн?

Сѳмын ѳті ыжыд діыс Африкалѳн—Madagascar—течас сер-
тыс ѳтсама матерікыскѳд: тајѳ шупѳда крут бокјаса щѳщкѳс
із глыба. Мукѳд діјасыс Африкалѳн лѳѳ вулканјассан артмѳм
(вулканіческѳј) діјас, шуам, **Вознесеніе**, **Јелена** да **Канарскѳј**
діјас, лѳѳ кораллѳвѳј діјас, шуам, уна посні діјас Африка асыв-
выв. берег дорын, на пѳын-жѳ **Занзібар**.

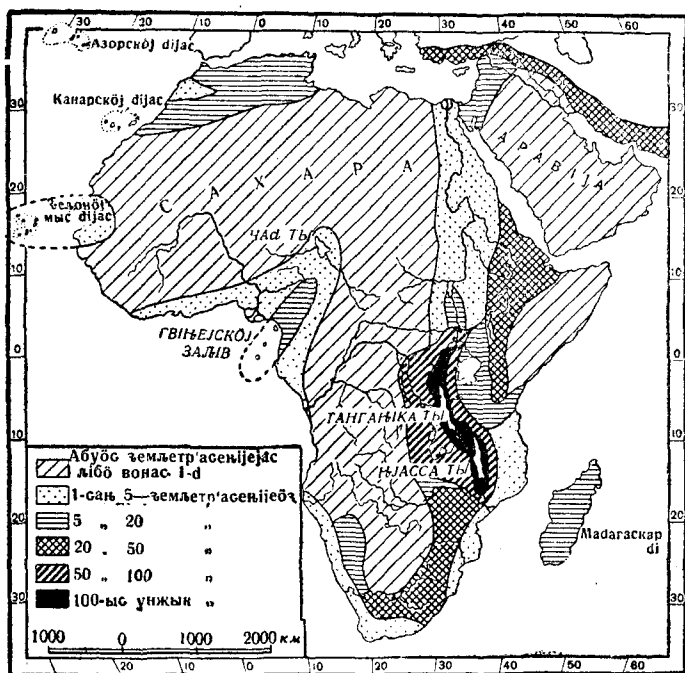
Клімат.

Кызвын іжукѳннас Африка сулалѳ тропікјас костын-да, клі-
матыс сылѳн жар. Шонді вогѳгѳр шонтѳ зев јона; тѳвса да

гожса тӱлыҗас костын температуралӧн торҗалӧм пӧшты неку-щӧм абу.

Меджар странаыс, не сӧмын Африкаын, но і став му вылын,— сійӧ пустыня **Сахара**.

Севі воҗгӧрса шӧр температура кайӧ 30⁰-бэ. Гожса лунҗасӧ куш скалаҗас донавӧны 70 даҗ 80⁰-бэ, а сынӧдыс овлӧ сешӧм жар, весіг сӧкыд долавны. Кор пустыняӧд мунӧ зев ыҗыд тӧв (самум), караванҗас суытӧны, верблудҗас водӧны му вылас, мортҗас гартчӧны да тебӧны тукҗас кестӧ, лыа ураганыс виччысӧм могыс.

Җемлетр'асениҗас Африкаын. Петкӧдлӧй полӧса, кӧнӧ щӧкыда овлӧны җемлетр'асениҗас,— сійӧ мунӧ Краснӧй морсаны драконовӧй гӧраҗасӧ. Кушӧм тыҗас сӧнын җемлетр'асениҗас овлӧны медса щӧкыда да мыҗ понда?

Но воҗҗасын Сахараын овлӧ ыркыд, уналаын услӧ лысва, а тӧвса воҗҗасӧ скалаҗас вылын овлӧ весіг пуж.

Шоныд да кӧзыд ӧдӧ вҗҗасӧм понда скалаҗас пустынянын потласӧны, лӧрӧны из-торпыргӧ да лыаӧ. Тӧв нӧд лыасӧ да пуктӧ сӧҗс увтасҗыкынҗасӧ жеҗыд лӧбӧ вҗҗ дува радҗасӧн 300 м судтаӧ.

Кыздын җукӧныс Сахараӧн — іҗа пустыня; уналаын куш скалаҗасыс сыӧн сулалӧны быд сӧкас сураҗас кӧдӧс, пирамидаҗас, җакҗас кӧдӧс да с. в. Но уна места бостӧны севі сӧҗ-жӧ лыаҗас да соҗҗас.

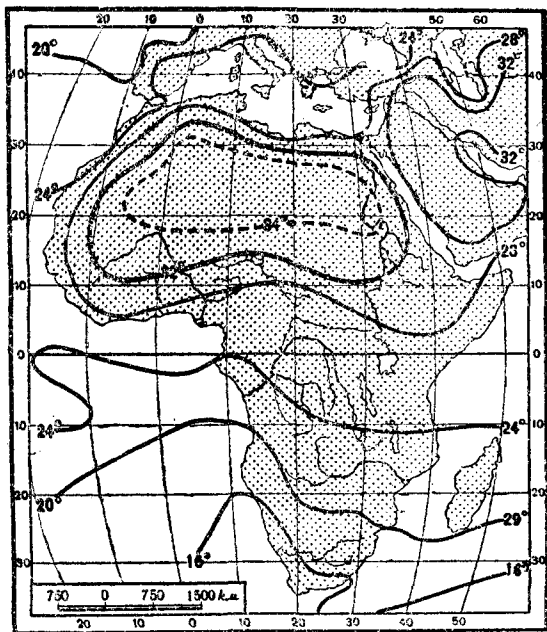
Сахара кос со мыҗ понда. Рытысва сӧҗс кыштовтӧ Атлантискӧй океанӧн сӧҗ җукӧныс, кӧнӧ воҗгӧр помала полтӧны асыв-воҗвыв пассатҗас, вайӧ нӧуны океаныс васӧ Лунвыв Америкаӧн. Сыыс ӧтдор, Сахара береҗҗас дорын океан васыс кӧзыд: пассатҗас вӧтлӧны веркӧс шоныд слӧҗсӧ берер дорҗасгыс, а сы местаӧ улысаныс кайӧ кӧчидҗык ва, кӧдӧ омода испар'аҗтӧ.

Пассатҗас полтӧны сӧҗ-жӧ і Сахара вестас. Найӧ нӧуны сынӧдсӧ кӧчидҗык

местајасы шоньджыкнјас, но мунігас сынёдыс сіз-жэ шоналэ да космэ. Сыпона Сахара везтын оз артмыны кымёрјас да оз овлыны зерјас пёштэ некор. Тавы бгдор, Сахара везты сынёдыс нэзёнк лэччэ атмосфера вылыс слёјјасыс, а тајэ сіз-жэ мешајтэ кымёрјасаргымы. Унжык осадок уелэ гёрајасын, шуам, Тибесгын.

Карта вылыс. Корёзј сешём област Африкаыс, кёні ногёгёрдн уелэ 1 м-ыс унжык осадок. Петкёдлэј извёлстёј полоса, кёні уелэ осадок 25-сан 100 см-ёз (сені жар да ва гожём вежё жар да кос тёлн).

Лунвывланын Сахарасан кујлёны жар да васёд странајас; најэ мунёны экватор-сан кыкнанладор бокас. Сені сынёдыс пёштэ пыр кајэ вывлан, секі артмёны кымёрјас да овлёны зерјас. Кајём сынёд местаё локтё васёд сынёд океанјассан. Торја уна зерјас овлёны Гвинејскёј залів берејас вылын да Конго ју бассейнын. Тані гырыс зерјас мунёны пёштэ ногёгёр. Тајэ васёд областё кышовтё војвывсан, асыывывсан да лунвывсан зев куз полоса, кёні тёлын суалёны кос поводдјас, а зерјас медзевсё овлёны гожса тёлысјасын, торја-нын кор луншёр шондэ суалё зёнытын (вескыда јур вестын).

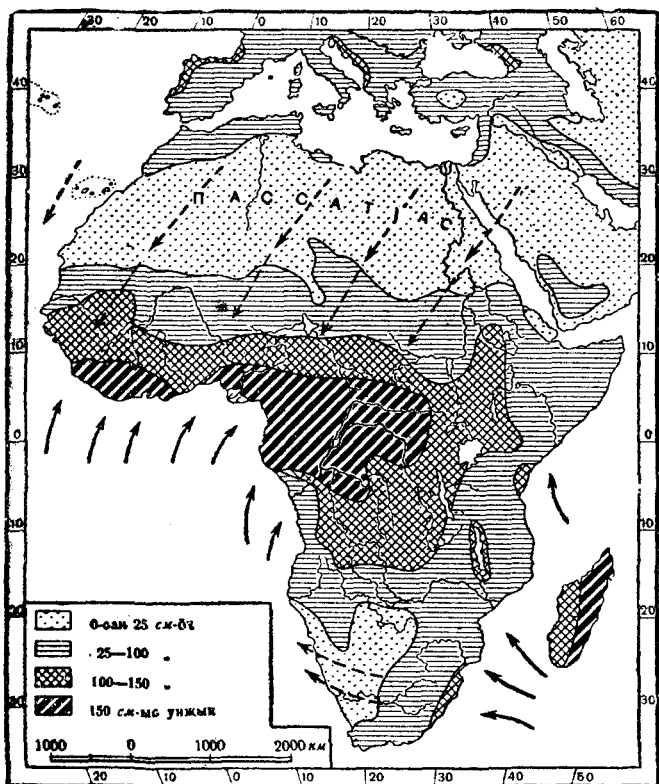
Сынёдлөн температура јул тёлысын. Кёні жаржык гожёмыс — Војыв Африкаын ал Лунвыв Африкаын? Мыла рытывыв јукёнас Лунвыв Африкаын изотермајас вёчёны војыввланё кышов?

Тајэ зерјассё сізі і шуёны — зёнітнёј зерјас. Најэ локтёны кызымыссё оті кадэ луннас. Асылын јенеж мёча; шондэ вёлтлс војса ру, пёжэ зев јона; луншёр кежлэ шоналём васёд сынёд кајэ вёлэ да сені кёзалэ; пырыстём-пыржэ јенежын ёшјёны сёкым кымёрјас, заводітчэ левен кёстан зер, гымалэ да помала чардалэ. Војнас јенеж база сездэ, жежыд сук ру вевтё став увтас местајассё. Тропическёј Африкад путешествујтёсјас јона норасёны лыбэыд мёртчан кёзыд тајэ рујас (туманјас) вёлэ; весіг велалём негрјас оз петны асылын уж вёлэ, кытчёз шондэ оз вёлты војса русё.

Лунвыв тропіксаң лунвывланын клімат Африкалөн умеренно-шоньд. Гожёмын (декабр, јанвар да феврал тёлысјасын) сені суалёны зев жар поводдјас, а тёлын сені овлё ыркыд,

жужыджыкінјасын весігтö услö лым. Зерјас вајоны татчö асыв-лунвыв пассатјас, кодјас локтöны Індіјскöј океансаң. Сы понда драконовöј гөрајас вылын зер овлö уна, а воқö рытивлаңö, көні кулö **Калахарі** пустына, зер овлö зев еша.

Зертöмыс лöб тані јешшö і сы понда, мыј Калахарілыг-берегјассö кышовтöны көзыд визувјас, кызі і рытиввыв берег-јассö Сахаралыг.

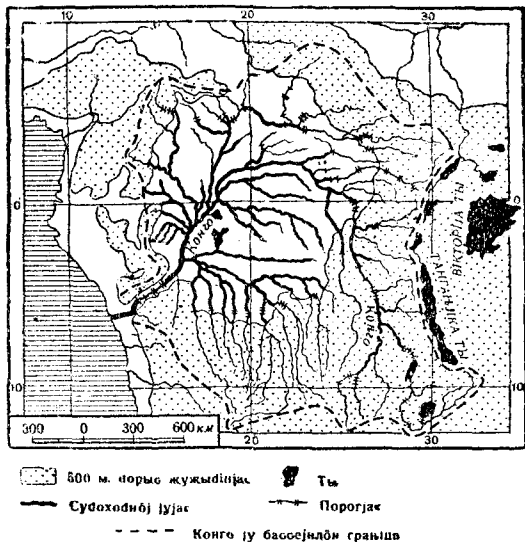
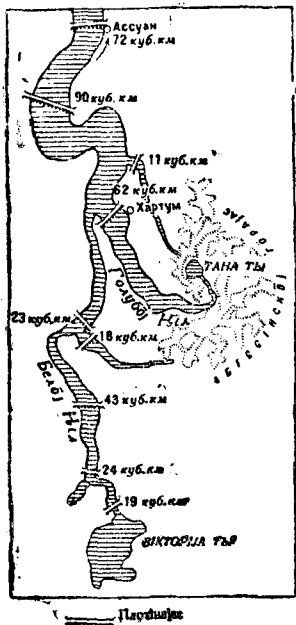
Осадокјас Африкаын (вогдгөр). Стрелкајасн морејас вылын петкөдлöмө тöвјас, кодјас вајоны медеа уна осадокјас. Кык пöсгө стрелкајасн петкөдлöмө кос тöвјас.

Сöмын зик лунвылас Африкаын пöлтöны тöлын рытив тöвјас, кодјас вајоны уна осадокјас; гөжöмыс сені, мöдарö, кос. Климат серті тајö местаыс зик öтсөма Африка војвыв берегјас-көд да Італіјакөд. Сöмын тöлыс Африка лунвылын овлö секі, көр војвылын сулалö жар да кос гөжöм.

Јујас да тыјас.

Карта вылыс. Viðdöj, көн заводитчоны Белöй Ныл да Голубöй Ныл. Петкөдлöй жуывжассö Конголыс, Замбезилыс, Оранжевöйлыс да Ныгерлыс. Кушöм жу Африкаын оз во океанöз? Кушöм кузтаыс Ныллөн да Конголөн? (1 № кодтöд).

Став гырыс јујасыс Африкалѳн заводѳтѳны сещѳм места-
јасын, кѳнѳ уеѳны уна осадокјас, визывтѳны најѳ жужыд плос-
когорјасѳд, туј выланыс најѳ паныдаѳны шупѳдјаскѳд, сы
понда вѳѳѳны уна порогјас да водопадјас.

Нил жу, сылөн байс —
кымын пажкыд штри-
ховкайс, сымын уна
ва нуо жуус. Кытыс Нил
босто кызвын васо? Лыдпас-
јасан петкөдлөма, кымын
кубическој километр ва нуо
вогөгөрөн жуус.

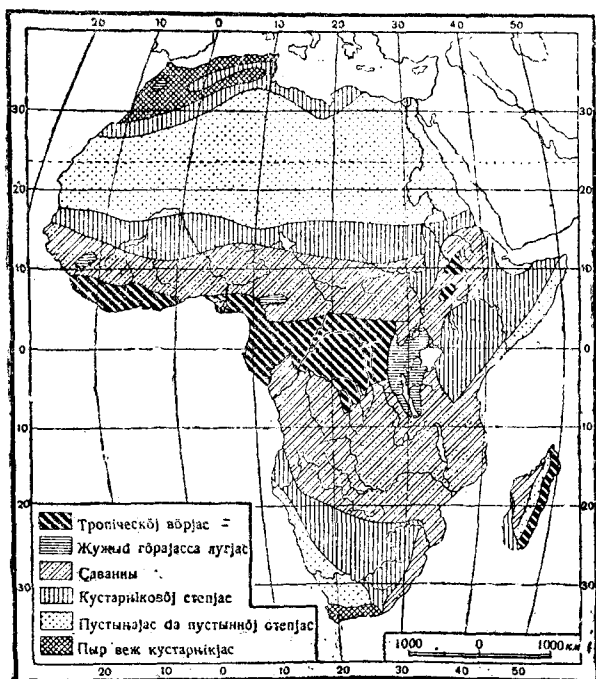
Конго аслаз вожжаскӧд. Мыла Конго абу судоходнӧй жувом дорӧдыс? Вӧзӧдӧй, кымын судоходнӧй места лӧб Конго вылын жуывезыныс жувом дорӧдыс. Петкӧдӧй Конго вылыс да вожжас вывезыс местаяс, кытчӧ позӧ стрӧитны електростанцијаяс. Мыла таяӧ жујас вылас сещӧм уна порогыс?

Главнōй жуыс Африкаын — **Ныл**, куэтанас сїѳ устунајтѳ сѳмын Миссисиппы Миссурикѳд. Сїѳ артмѳ **Белѳй Нылыс** да **Голубѳй Нылыс**. Белѳй Ныл заводѳтчѳ Викторија тыыс,— уровнеыс сылѳн километр дорыс вылынжык океан уровнеыс. Голубѳй Ныл заводѳтчѳ Абиссинскѳй гѳрајасын Тан тыыс, кодї кујлѳ јешшѳ вылынжык Викторија ты сертї (серпас, 167 лб.). Средїземнѳй морелан визывтїгѳн Ныл паныдасѳ шупѳдјаскѳд да вѳчѳ уна порогјас.

Сыбōрын Ныл визывтō сесса лōна да мореō усанинын вōчō дельта (ыжта сертыс Волга дельта код кымын).

Гожса кадō Ныл быд во ојдлō вывтī уна зерјасыс заводіт-чанінас.

Тајō зерјасыс заводітчōны тулысын да мунōны гожмбыд. Кыкнан Нылыс — Белōј і Голубōј — тубын да нубны гудыр ва ылō војвылō, кōні зерјас нōты оз овлыны, да кōні жуыс ојдō гожмбын, мича, кос да жар поводда дырјі (быттōкō некущōм помкатōг). Арнас жуыс бōр пырō аслас берегјасō, долынаас колō влага да плодороднōј нут слōј.

Быдмōгјас Африканын. Медса уна места бостōны Африканын пустынајас. Сесса мунōны саванныјас да кустарнікјаса степјас. Кущōм быдмōгјаса област-јас костын кујлōны кустарнікјаса степјас? Кущōм клімат тропічэскōј вōрјасын?

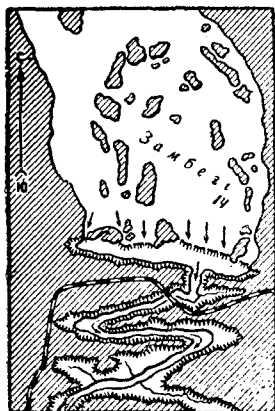
Кузта сертыс мōд ју Африкалōн — **Конго**. Сіјō нуō сещōм уна ва, мыј пастаыс сылōн шōр јукōнас 10 км гōгōр. Но кōні сіјō піскōдчō океанлаң, кыпōдчōм матерік дор вомōн, сені Конго векналō 400 м-ōз да леччō порогјас пыр жужыд, кыщлалыс ушщелјеōд 50 км-ōн час.

Кojмōд куз ју Африкалōн — **Нігер** — Ныл серті ыжыджык ваа, но Конгоыс јона бōрō колō.

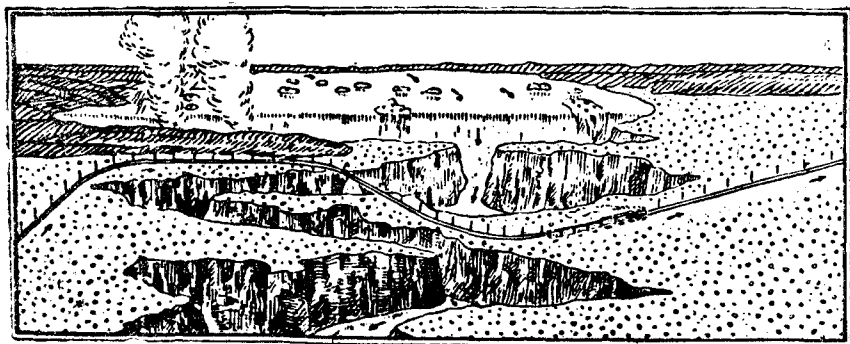
Мукōд ыжыджык јујас Африканын — **Замбезі** Вікторіја водопадōн (серпас, 169 мб.) да **Оранжевōј**.

Замбезі ју шōр јукōнас визывтō базальтовōј пидōсōд (важ кыммōм лава вы-

лын), туј вылас паныдасо потаскөд да усө 120 м судтасан. Водонадыслон шумыс кылө 15 км сайсан. Водонад вестас пызё-каё ваыс вылөз, севі шонд ворсө радуга рөмјасөн (артмө өшка-мөшка).

Водонад
Кыркөшө берер

Водонад Виктория. Петкөдлөй план вывсыс потас, кытчө усө Замбези. Петкөдлөй сійө-жө потассө серпас вылыс. Корсөй схема вывсыс места, кытысан вөчөма фотографјасө.

Асыввыафриканскөй тыјас — Нјасса, Тангаңјика, Виктория, Альберт да мукөд — кулөны жужыд впадинајасын, берегјасыс налөн жужыдөс да зев крутөс. Медыжыд тыыс Африкалөн — Виктория, ыжда сертыс уступајтө сомын өтө преснөй ваа тылы — Верхнејлы (Верхнеј тылы Америкаын), но Виктория — лапкыд ваа ты.

Суданын ем сѡмын ӧтѣ ыжыд ты — Чад, но сѣѡ некытчѡ оз
вѣзывт; сетчѡ усѡ Шарѣ ју.

Вожыв помас Сахараын, а сѣз-жѡ Атлас складкајас костын паныдаслѡны
сола тыјас — шотты, кѡнѣ ваыс овлѡ сѡмын зерјас бѡрын, мукѡд кадјасѡ
шотты пыдѡсын кујлѡ лым код жежыд сов.

Быдмѡрјас да жѣвотнѡјјас.

Карта вылыс. Петкѡдлѡј пустына областјас Вожыв Африкаын да Лун-
ыв Африкаын. Кѡнѣ быдмѡны тропическѡј вѡрјас? Вѣсталѡј пустынасан тропи-
ческѡј вѡрлан вужан полосајас.

Саванныјасын Кѣлиманджаро бокын. Акацијас улын жѣрафјас. Корѡј
конус — термитјаслыг оланѣн.

Гвѣнејскѡј залѣв берег вылын да Конго ју бассейнын — меѡса
ва местајасас Африкаын — быдмѡны тропическѡј вѡрјас.
Тажѡ — зев сук вѡрјас, гартчѡмаѡс лѣанајасѡн. Пујасыс быдмѡны
сенѣ уна вевсѡн (јарусѡн).

Шондѣ југѡр шоча пыравлѡ корјас косттыс; сынѡдыс сенѣ жар да ул руа.
Пујасыс быдмѡны зев жужыда (50 — 60 м-ѡз); ташѡм гырыс пујасыслѡн емѡс
пыкѡдјас сама соѡтѡд вужјас. Сук лѣанајас, вужјас да пујас костѡд векнѣ-
ѡк трѡпа вывѣт мувѣгѡн азѡан сѡмын некымын восков вѡѡд. Вылын пујас вылас
леѡалѡны быѡсама пѡткајас; улѣас жѣвотнѡјјас пѡштѣ абуѡс.

Сенѣ олѡны негырыс семјасѡн морт сама ѡбѡчанајас — шѣмпанзејас да
гѡриллјас, да нѡлѡн главнѡј врагјасыс — леопардјас.

Сешѡм странајас Африкаын, кѡнѣ осадокјас усѡны 60-сан
150 см-ѡз, да кѡнѣ овлѡ кос тѡв, вевттысѡмаѡс саваныјасѡн.
Зѣнѣтнѡј зерјас дырјѣ сенѣ быдмѡ куз турун, унаыг морт сѡдта.

гнојсѡ нуѡ ва; но тајѡ мујасыс озырѡс каліјѡн да шыѡс коѡ
течасѡс. Вынсѡѡтѡг најѡ регыѡн вынтѡммѡны, но фосфор да
азот сујѡмѡн дыр вермѡны сетны бур урожајјас.

Жі в о т н ѡ ј ј а с афріканскѡј саванныјасын зев уна сікас. Вывті
бур пѡскѡтінајас вылын јірсѡны зѡн стаѡајаслѡн аңтілопајас,
ѡebraјас да страусјас. Саванныјасын сулалыс акаціјајаслыс да
мімѡзајаслыс корјассѡ сојѡны жірафјас (серпас 170 лб.). Турун
сојыс жівотнѡјјас бѡрса вѡтлысѡны хішщыкјас — левјас, гіјена-
јас да шакалјас. Раѡејтана оланіныс налѡн — вѡр дѡрјас; сетысан
војјасын најѡ петѡны кыјсыны саванныјасѡ.

Сені-жѡ, вѡр дѡрјасын, тапікасѡны, сојѡны увјас, вужјас
да плоѡјас, зев ғырыс тушаа кызкучікајас — слѡнјас да носорог-
јас. Јујасын да тыјасын, вѡрјас пѡвсын да саванныјасын, олѡны
бегемотјас да крокоѡілјас.

Вѡрјасын і саванныјасын насекомѡјјас зев уна, торја-нын тер-
мітјас,— быѡ воскѡвын налѡн стрѡјбајас. Тропіческѡј јукѡнас
Афрікаын олѡ цеѡе гут, сіјѡ курчѡмыс кулѡ пѡшті быѡ до-
машнѡј жівотнѡј (карта 171 лб.)¹⁾.

Тајѡ гутјасыс курчѡмнаныс зараѡітѡны јѡѡс зев сѡкыѡ узан
вісѡмѡн. Сегса быѡлаын саванныјасын олѡны москитјас, најѡ
зараѡітѡны тропіческѡј маларіјаѡн. Колѡ шуны, саванныјас да
тропіческѡј вѡрјас ѡз лѡсавны мортлы олѡм вылѡ, торја-нын јев-
ропејецјаслы, коѡјас ѡз вермыны овны васѡѡ жар кліматын.

Ніл вылыс помын да ғырыс тыјасын олѡ уна лебач (пѡтка);
тѡлын Јевропаыс сетчѡ локтѡны зев ғырыс стајајасѡн пѡткајас.

Нѡважѡн-на Афрікаын вѡлі лыѡтѡм-щѡтѡм сікѡј жівотнѡј.
Шуам, Чаѡ ты дорын слѡнјас ветлісны стаѡајасѡн 500 дај унжык
ѡушѡз, а Лунвыв Афрікаын аңтілопајас вужлывлісны ѡті мес-
таыс мѡѡѡ уна со сурс лыѡа стаѡајасѡн. Замбезі ју дорын
Лівінгстонлы ковмывлѡ вѡлі кызмырдѡн (ѡружјеѡн) піскѡѡчыны
аңтілопа стаѡајас костѡѡ.

Бѡрынжык, кор Афрікаын заводітісны кыјсыны ѡверјас бѡрса
ружјејасѡн, жівотнѡјјас тајѡ матерік вылас кутісны ѡѡјѡ шѡч-
мыны. Торја-нын јѡна кыјісны јежыѡ да сѡѡ кыјсысјас (охотнык-
јас) слѡнјасѡс дона клыкјасыс понѡа да страусјасѡс дона гѡн
понѡаыс.

Страусјасѡс ѡні пѡртісны візан пѡткајасѡ, вѡѡітѡны Лунвыв
Афрікаын; најѡ јірсѡны сутугаѡн пошѡм пѡскѡтінајас вылын.

Косжык местајасын Афрікаын, кѡні осѡѡкјас усѡны 10-сан
60 см-ѡз, да кѡні кос повоѡѡајас сулалѡны вожын дорыс куз-
жыка, кујлѡны посныдік кустарныкјаса (1/2 м судѡа гѡгѡр) степ-
јас. Турун сені бура быѡмѡ сѡмын зѡра војасѡ, а кос војасѡ —
зев омѡла.

Степјасын жівотнѡјјас јѡна ешажык — тајѡ медзевсѡ аңтілопајас да ѡebraјас;
најѡ локтѡны татчѡ улѡсов каѡѡ, кор степјас веж турунаѡс. Јірсыс пемѡсјас

1) Сы понѡа ѡні Лунвыв Афрікаын заводітѡны візны ѡebraјасѡс, најѡ ѡз за-
раѡітчыны тајѡ гутыс-ѡа.

бѳрса вѳтѳѳны і хішщнікјас — левјас, гіенајас. Стѳпјасын век олысјас пыщкыс медзевсѳ олѳны тані му пыщкын олыс жівѳтнѳјјас; најѳ заптѳны сені аслыныс кѳрымсѳ кос поводѳѳаа кад кѳжлѳ; ташѳмјасыс — ѳікобразјас (куѳ, 40 см-ѳѳ, јемјаса), му кѳчјас, коѳувкѳтјас да јашщеріцајас.

Мусінас стѳпјасын сѳд да вјѳвов рѳмаѳс; перегнѳј сені чукѳрмѳма уна, кос кліматын быдмѳгјасыс наѳѳнік перегѳрајтѳм вѳсна.

Пустынајасын Афрїкаын — Сахараын да мыјкѳмында Калахаріын — зев паскыд мѳстајас кујлѳны пѳштї зік кушѳс, быдмѳгтѳмѳс. Дѳлінајасын да гѳра бѳкјасын, кѳні шѳчїніка овлѳны зерјас, быдмѳны сѳмын турунјас да сушкасыс кустарнікјас, зев посніѳік корјаѳс да зев кыз да куѳ вужјасаѳс.

Жівѳтнѳјјасѳн пустынајас гѳлѳс: Сахараын емѳс скорпіѳнјас, јашщерїцајас да ѳмејјас; најѳ зев дыр, уна тѳлысѳѳ, вермѳны овны сѳјтѳн-јутѳг. Тајѳ жівѳтнѳјјасыс луннас кујлѳны гѳж, вѳзын, а вѳј кѳжлѳ ѳѳбѳѳны кѳчыдыс шщелјасѳ да гуранјасѳ. Дѳлінајасѳд, кѳні быдмѳ турун, пустынајасѳ пѳдѳѳ пѳрѳны аѳтілопајас; луннас најѳ вермѳны кѳтѳртны уна дас дај со кілометрјасѳѳ сојан да јуан корѳѳм могыс. Пустына дѳрјасын паныдаслѳны хїшщнікјас — левјас да гіенајас. Став жівѳтнѳјыс пустынаын рѳѳѳѳ-вїж рѳмаѳс (зашщїтнѳј рѳм), сыпѳнда најѳс сѳкыд азѳыны сѳщѳм-жѳ рѳма скалајас да лыајас костыс.

Афрїканскѳј просѳ; шѳрас сорго.

Уна културнѳј быдмѳгјаслѳн чужан муыс (рѳѳїнаыс) Афрїкаын: кофѳјнѳј пулѳн чужан му — Абїссїніја, Гвїнејскѳј вѳрјас — маслїчнѳј палмалѳн, саваннїјас — ѳѳкымын сорта просолѳн да му ѳреклѳн чужан му; Сахара оазїсјасыс петїс фїніковѳј палма. Мукѳд свет јукѳнјасыс вѳјѳм быдмѳгјас Афрїкаын бура овмѳдчїсны; ташѳмѳс, шуам, амерїкаса каучук пу да какао.

Какао пујас садїтѳм могыс негрјас весалѳны трѳпїчѳскѳј вѳр, колѳны сѳмын гырыс пујасѳѳ, на костын сѳсса і садїтѳны какао пујас, најѳ ѳѳјѳ быдмѳны да регыдѳн вѳјѳны плодјас, а асныс пѳр колѳны жужыд пујас сајын — ѳѳ сїјѳ-кѳ, тѳѳ кокніа нуас какао бѳбѳѳа плодјасѳѳ.

Населѳнїје.

Афрїкаын олѳ 150 млн. морт гѳгѳр — став мувыв олыссыс ѳтї дасѳд јукѳныс ешчажык.

Площадыс Африкалӧн 30 млн. кв. км гӧгӧр; сӱжӧ ӧтӱ квадратнӧй километр вылӧ шӧр лыдӧн воӧ сӧмын 5 морт.

Разнӧй јукӧнјасын Африкаын населеније лыдыс абу ӧткоӧ. Пустынајасын олысјас пӧшті абуӧс. Еща населенијеаӧс сӱжӧ нурсалӧм тропическӧй вӧрјас,— сені ветлӧны сӧмын посидік кыјыс племенајас. Африканскӧй саваннајасын олыыс шӧкыджык шӧр азіјаса степјасын серті,— тані уна зерјас понда поӧ вӧдтіны візму овмӧс. Шӧкыда овмӧдчӧмаӧс јӧз Абиссинскӧй ам-

Носілшищікјас караванлӧн Асыввыв Африкаын кос кадӧ (тӧлын) ју вомӧн вужӧм. Зера кадӧ тајӧ јусӧ носілшищікјас зік оз вермыны вужны. Корсӧй тајӧ серпас выввыс кусӧм вулкан.

быјасын, кӧні сӱжӧ поӧ нудны візму овмӧс. Но меџа уна јӧз олӧны Ныл улыс пом долинаын, кӧні зев важ кадјассан нудӧма іскусственнӧй ӧрошеније.

Африкаса народјас пырӧны кык главнӧй группаӧ: негрскӧй группаӧ (сӧд кучіка да кудріа јурсіа) да індоевропейскӧй группаӧ. Возја группаас пырӧ кык којмӧд јукӧныс унжык став африкаса олысјассыс. Главнӧй народыс тајӧ группаас — негрјас. Најӧ олӧны саваннајаса да тропическӧй вӧрјаса областын; јукӧны најӧ суданскӧй негрјас вылӧ да лунвыв-африкаса негрјас, лібӧ банту вылӧ.

Негрскӧй группаӧ пырӧны сӱжӧ готтентотјас да бушменајас, коджас олӧны рытыв-лунвыв Африкаын. Најӧ торјалӧны негрјасыс југыджык, віж да чукурӧс кучікӧн да јешшӧ јурсіыс налӧн быдмӧ позтырӧн (пучокјасӧн).

Централној Африкын сѳд-пемыд тропическѳй вѳрјас пѳвсын олѳны ичѳтѳк
тушаа карлѳковѳй плѳменајас.

Суданскѡй негрѣас торѣалѡны банту негрѣасыс кывнас; сыыг
ѡтор, суданецѣас зев ыжыд тушааѡс.

Главнőй ужыс негрјаслőн — му вőд ітőм. Мујассő најő небőдőны (копайтőны) коканјаслőн лїбő прїстőй јог бєдјаслőн. Кőзőны најő медвасő афріканскőй просо — дурра, кукуруза, бобы, јумов картупель, бананјас да медвасő-нїн тькьа, кőдсő негрјас зєв радєйтőны. Быдмїгас да воїгас кőзаяссő негрјас вїзőны обєзъаваясьсє, бє-гємотјасьсє, слѡнјасьсє да дїкőй порєјасьсє. Вőдм навјассő негрјас оз вьндьны нї оз ышкьны, а орјѡдлőны пуртőн быд шєп тор-јѡн, ізассő сотőны мусő вьвєсѡдѡм вьлѡ. Туссő вїзőны жытнїкјасьн, — најѡс вѡчőны жуждї сурјаяс вьдлн быдлаб вєскалыс термїтјасьсє вїчъьсѡм мѡгыс. Ізőны негр-јас кїпом ізкїјаслőн, пызъьсє пѡжа-лőны сѡчѡн — нън пыдї.

Ил Асыныс муҗассо негрјас част ѓ
веҗталоны, — красноумјас ѓдјѓ
омолччоны-да. Выл муҗас выло му-
нѓны став ектјаснаныс; выл мѓ-
таын најѓ бара стрѓйтчоны—нѓрјас-
сыс, туруныс да палма корјасыс.

Цене гут паскалѡмла скѡтѡ-
ѡм Африкаын оз мун быдлаын;
скѡтѡѡм нѡи оз мун тропиче-
скѡй ѡрјас областан — сени олѡ-
ны сѡмын му ужалысјас. Медѡна
скѡт ѡѡны суданскѡй негрјас да
кафрјас Африка лунвылын.

Индоевропејцјаскѡд ѡти
рѡдвужа народјасыг зев
важ кадјассаг олѡны Аф-
рикаын војвылас да асыв-
вылас хамітјас: берберјас, јеріптанајас да мукѡд. На бѡ-
рын воісны Азіјаыс арабјас да овмѡдчісны быдлаын хаміт-
јас костын.

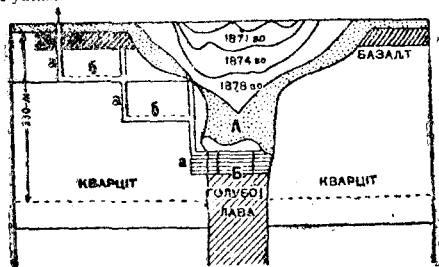
Јевропејецјас кутисны овмѳдчыны Африкаын неважѳн; шѳкыда овмѳдчысны најѳ сѳмын самѳј војвылас да самѳј лунвылас Африкаын, кѳнѳ климатыс налы лѳсалѳ.

Левропейскӱ империалистяс бостисны ас кӱподуланыс африканскӱ народясӱс да јукисны ас костаныс Африкасӱ, пӱртисны сӱјӱс уна колонијасӱс.

Контрольні јуасанјас:

1. Мыјон торјалды теңас сертыс Азия да Африка?
2. Мыј понда артыс пустына Сахара?
3. Мыла Сахараын воинас температураыс улын, а луннас жар?
4. Көні сулалды зонвизалунлы мебса дөсалаи областжас Африкаын?
5. Мыла пычкөс жүкөжасыс Африкалдын дыр олысы төдмөвтөг?

Фудзікис петанін

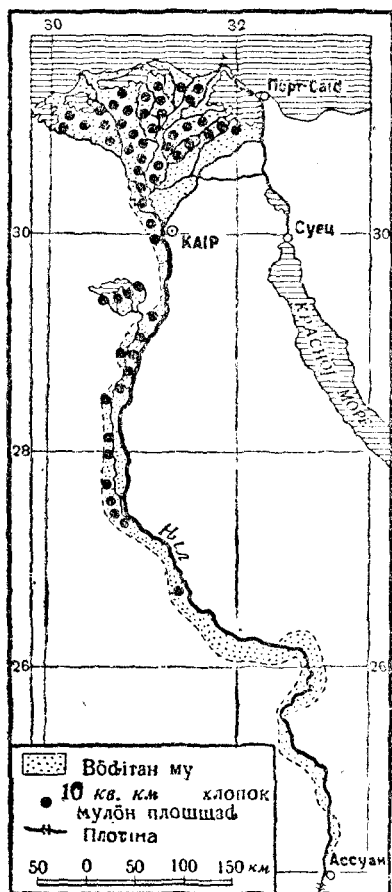

А —Тыртм породажаслн асып
а-Шахтажас б-Штрекі
б-Пержанін (му пышкын)

Кімберлејскай алмазної руднік,
 -- кусом вулкан кратерын. Алмазсө перјө-
 ны важка кельд-лөз лаваыс. Вөрдөр пер-
 јылсны му веркөссыс, скалаас гуран (кот-
 ловина) коджомөн (лыдпасјаса выјаснас
 петкөдлөма, жужыд-ө сјіө вөлі). Бөрм-
 жык му веркөсыс перјөмсө дүгөдісны, сы-
 пыд-д вөісны шахтајас да штрекјас. Віста-
 лөј, мыла тыртөм породајас оз тыртны
 перјанінсө.

Государствојас да колонијас.

Карта вылыс. Петкөдлөй Африкалыс јукөнјас—Англиялыс колонијассө. Висталөй колонијасыслыс нѳмјассө, кодјасөс пасјөма мѳјан карта вылын. Петкөдлөй Франциялыс колонијас да висталөй кымынлыскө нѳмјассө. Петкөдлөй Италиялыс да Бельгиялыс колонијас, а сѳзжө Абиссинија, Јегипет да Либерија государствојасөс.

Хлопок вөдитөм Јегипетын.
Корсөй Ассуанскөй плотина. Мыјла главнөй көзјасыс дельтаын?

Став Африкасө бөстисны имперіалистическөй государствојас; өнѳ сенѳ сөмын налөн колонијас да полуколонијас, көт ескө мукөдыс на пышкыс і лыддысөны самостөјателнөй государствојасөн.

Англіја кын **Лунзывафриканскөй Сојуз** — доминион; сѳјө сетө Англіялыс зев уна зарнѳі ($\frac{2}{3}$ јукөнсө став муыв перјөм зарныс), уна алмаз, вел уна платина, уна ыж вурун да с. в.

Сесса Англіја кын колонијас: **Асыввыв Африка, Англо-Јегипетскөй Судан** — сетө хлопк, да **Нигеріја** — сетө Англіялыс пальмөвөй выј да какао (какао вөдитөм сертѳ Нигеріја бөстө первој места мѳрын) да мукөд тор.

Јегипет лыддысө самостөјателнөй государствоын, но олө Англіја власт улын. Став овмөссыс Јегипетлөн Нѳл өјдлөм сајын — сѳјө вәјө ва мујас вылө да плодороднөй нујт. Англіја стрөитис Ассуан кар дорын плотина, кодѳ регулѳрујтө ва уровеньсө Нѳл јуын. Мыјкөмында васө Нѳл бөстө Абиссинијаыс (серпас, 167 лб.), көнѳ кујлө Тана ты, сы понда Англіја зѳлө бөстны і тајө странасө.

Суецкөй канал **Суец** да **Порт-Саид** портјасөн Јегипетын пырө Англіја владеніејасө, сѳјөс вѳзөны англіјскөй војскајас да англіјскөй војеннөй суднојас.

Франција кын: **Алжир, Тунис да Марокко, Сахара, Экваториалнөй Африкалөн јукөн да Мадагаскар.** **Бельгија** кын —

Конго, кōні перјоны уна ыргōн. Италїя кын—Тріполі, Ерітреја да Італјанскōј Сомалі. Африканскōј государствожас Абїссїніја да Лїберїја збылвылōсō абу-жō самостojателнōј государствојас.

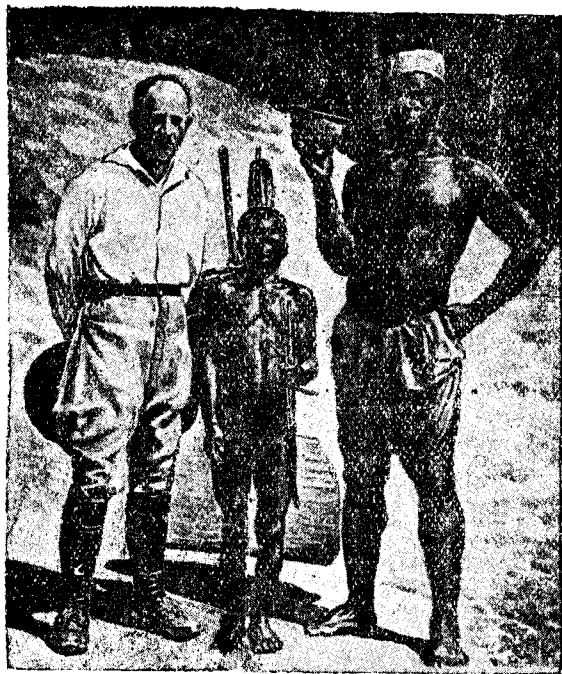
Абїссїніја понда мунō чорыд кос Італїја, Англіја, Франціја да Јапонїја костын. Косыс тајō сещōма јос-мїс, мыј вермас кыптыны војна.

Лїберїја - жō олō США-ыс завїсїмостын, —најō лōсōдїсны Лїберїја террїторїја вылын каучуковōј плантаціјас.

Таці ставзев гырыс озырлунјасыс Африкалōн мунōны разнōј странајасса капїталїстјаслы.

Імперїалїстјас локыс нартїтōны сетчōс олысјасō Африкаын да мырдōн щоктōны ужавны асвыланыс. Госурсјасōн негрјас кулōны быд во шыгла да вїсōмјасла плантаціјас вылын, рудныкјасын да тропїческōј вōрын тужјас вōчїгōн.

Таці топōдōм јōзлыс кадыс-кадō кыпōдчылōмјасō (восстанїејас) пōдтōны карательнōј отрадјасōн да аеропланјасōн—бомбовозјасōн, кодјас жуглōны налыс сїктјасō.

Негр, јевропејец да карлїк Централнōј (Шōр) Африкаын. Јевропејецлōн тушаыс 180 см, тōдмалōј сїмōн вїзōдōмōн, ыжыд-ō карлїкыс.

Контролнōј јуасанјас:

1. Вїсталōј да објаснїтōј, позō-ō Африкаōс шуны колонїјас матерїкōн?
2. Мыјла урожајјас Јерїпетын лōбны Абїссїніјаын осадокјас сажын?

Фізіко-географіческӱ обзор.

Плошчадыс 42,8 млн. кв. км. Насельніе 250 млн. морт.

Карта вылыс. Петкӱдлӱ Америкалыс помјассӱ војвылын да лунвылын. Тӱдмалӱ налыс коластӱ экваторсаң (кілометрјасӱн). Мерајтӱ медса паскыд-інсӱ Лунвыв Америкалыс (мерајтӱ параллель куза).

думнаныд вӱчӱ морскӱ путешествіе Војвыв Америка гӱгӱр Гудзонов залывсаң часі стрелка мунӱмлаң Панамскӱ канал пыр Берінгов пролівӱ да вӱсталӱ став залывјас, пролівјас, морејас, море вӱзувјас, лапкыдінјас, діјас да полуостровјас тајӱ туй выввыс.

Вӱчӱ тащӱм-жӱ путешествіе Лунвыв Америка гӱгӱр.

Ыжда, сулаланін да очертаніе.

Ыжда сертіыс Америка уступајтӱ сӱмын Азіјалы. Војвывсаң лунвылӱ сіјӱ кыссӱ 15 сурс кілометр куза.

Америка сулалӱ медса важнӱ кык океан костын. Мукӱд матерікјассаң сіјӱ ылын лӱбӱ весігтӱ зев ылын, но сы пыддӱ Америкасаң мунӱны сетчӱ вескыд тујјас воґса океанјасӱд. Правда, ӱті местаын Америка матӱз сібалӱ Азіја дінӱ, но сіјӱ местаас олӱ еша јӱз.

Очертаніеыс Америкалӱн абу быдлаын ӱтсама. Тіхоокеанскӱ берегыс сылӱн омӱла торјавлӱма, сені ем сӱмын кык ыжыджык полуостров — **Каліфорніја** да **Аласка** — да сӱмын ӱті ыжыджык залыв, векнід да куз — **Каліфорніјскӱ**. Тіхӱј океанлӱн куз американскӱ берегјас жужыдӱс, скалајасаӱс да бухтајастӱмӱс. Сӱмын 47-ӱд параллельсаң 60-ӱд параллелӱ Војвыв Америкаын берегјасыс вундассӱмаӱс фіордјасӱн, да тани емӱс діјас да шхерыјас, кызі Скандінавскӱ полуостров ылын. ӱті тащӱм фіордын сулалӱ порт — **Ванкувер**. Тащӱм-жӱ фіордјас, діјас да шхерыјас мі азғам (віз. красітӱм карта) і Лунвыв Америкаын, 42-ӱд параллельсаң лунвывланын.

Некымын тащӱм фіордыс артмӱма **Магеллан пролів**. Сіјӱ сешӱм кышлӱса, мыј Магелланлы ӱдва сурі сетыс петан туј. Кузтаыс сылӱн 600 км. Уна фіордјас куза Лунвыв Америкаын, а сіз-жӱ і Војвыв Америкаын, весіг і ӱні-на леччӱны океанӱ зев гырыс леднікјас.

Атлантическӱ берегыс Лунвыв Америкаын омӱла торјавлӱма; сені ем сӱмын кык ыжыд бухта, кыкнаныс јувом дорын — **Лап-лата** да **Амазонка** јувомјасын.

Атлантическөй берек Шөр да Војыв Америкалөн зев јона торјавлөма. Сені ем ді чукөр — архіпелаг, шусө **Вест-Индія**өн. Сетчө пырöны **Ыжыд Антылскөй** діјас (**Куба**, **Гаіті** да мукөд), **Посні Антылскөй** діјас да **Багамскөй** діјас.

Тайө архіпелагыс **Флорідакөд** щөщ торјөдө океаныс американскөй Срединемөй море, кытчө пырöны **Мексиканскөй** залів да **Караібскөй** море. Татыс ју сама візулөн петө **Флорідскөй** пролівөд **Гольфстрім**; пастаыс сылөн тані 50 км гөгөр, візув өдыс — часөн 10 км гөгөр.

Асыывыв берегыс Војыв Америкалөн јона торјавлөма 35-өд параллельсаң 50-өд параллельө; тані уна залівјас да бухтајас, тані сулалöны портјас — **Нју-Йорк**, **Філадельфіја** да мукөд. Медыжыдыс тайө залівјассыс — **Лаврентіја**. Сіјөс торјөдө океаныс **Нјуфаундленд** ді.

Војыв берек Америкалөн јона торјавлөма. Сені пыдөз материкас пырө **Гудзонов залів**; океанкөд сіјө өтлаасө Гудзонов пролівөн. Найө кыщовтöны **Лабрадор** полуостров.

Војвылын Америкаөс гөгөртө зев ыжыд архіпелаг, шусө сіјө **Канадскөй**өн, а сіз-жө **Арктическөй**өн; сені уна гырыс діјас, на пыщкыс **Баффінова** зөмла Суматраыс ыжыджык. **Девісов** пролів да **Баффінов** залів торјөдöны тайө архіпелагсө му вылын медса ыжыд діыс — **Гренландіја**ыс.

Тайө діыслөн кузтаыс 2650 км, медпаскыдіныс сылөн 1000 км. Гренландіја сөщөма торјалө Америкаыс, мыј сіјөс позө өскө вöлі лыдфыны немыжыд матерікөн.

Канадскөй архіпелаг діјас костса пролівјас дыр кезлө тупкыслöны јіөн, а мукөдыс на пыщкыс, Атлантическөй океаныс Војыв Ледовітөй океанө петан тујјас, пöшті пыр тырөмаөс јіөн.

Арктическөй архіпелагсаң рытывланын Ледовітөй океан вывті Америка берекјас дорын суднојасөн позө ветлыны сöмын жөныдік кадө да і сіјө не быд во. Берінгов пролів вожын дорыс дыржык кадсө сіз-жө тырөма јіөн, но гөжса кадө сеті ветлöны суднојас.

Колө шуны, морөјас оз сөщөма пырны Америка матерікө, кызі Јевропаын. Војыв Америкаын і Лунвыс Америкаын өмөс местајас 1500 км сајын дај ылынжык океансаң.

Америка востөм да төдмалөм.

Америкаөс јевропөјөцјас кыкыс востісны. Первөјсө сіјөс востісны X-өд немын норманн-моракјас, кодјас өвлісны Скандинавскөй полуостров вылын. Выл мујас корсөм могыс најө неөтчид плавајтлісны ылі тујө да сіті востісны (ақісны) Гренландіја ді, а сөгса і асыывыв берексө Војыв Америкалыс, кодбөс најө шуісны „Виноград странаөн“. Но тайө востөмсө норманијас ез лыдфыны кушөмкө ыжыд (колан) торјөн да регыд сы јылыс асныс вунөдісны.

Мөдыс Америкаөс востіс XVI-өд немын італјанец Колумб. Сіјө, сек кадса мукөд моракјас моз-жө, көсјіс корсны морскөй туј Индіаө. Тайө колө вöлі паскалыс төргөвөј капіталлы. Колумб пыріс іспанскөй служба вылө да мөдөдіс 1492-өд вөса август первөј лунјасө Атлантическөй океан вывті рытыв-

вылѳ; сїѳ воас-жѳ октабр тѳлыс помын Колумб сувтїс Багамскѳї діјас пышкыс ѳтї ді дорѳ. Сы бѳрын востїс јешшѳ Куба да Гаїтї, сесса бергѳднїс Испанїјѳ, вѳїс бур јуѳр: морскѳї туї Индїјѳ сурї (Колумб думѳјтлїс, мѳї востѳм діјасыс сулалѳны Индїја бердын, а Куба діѳс сїѳ чѳїтїс Јапонїјѳдн).

Бѳрынжык сїѳ вѳчїс јешшѳ куїм морскѳї путешествїе, востїс уна выл-діјс, а сїз-жѳ і ассѳ Амерїка матерїксѳ, но сїѳ пыр чѳїтлїс, мѳї востѳм мујасыс сѳдн асыв-лунвыв Азїјѳынѳс. Ташѳм мѳвпѳн Колумб і кулі, а јевропејѳцѳс дыр шулісны сылыс востѳм странајассѳ Индїјѳдн, бѳрынжык — Вест-Индїјѳдн (Рытывыв Индїјѳдн).

Сѳмын разнѳї путешественнїкѳсдн унаыс плавајтлѳм бѳрын јевропејѳцѳс гѳгѳрвоїсны, мѳї Колумб востїс выл свет јукѳн. „Амерїка“ нїмсѳ сылы сетѳма вѳлї ѳтї путешественнїк нїм сертї — Америго Веспуччї, кодї вѳчїс Амерїкалыс карта.

Амерїка тѳдмалѳмын Колумб бѳрын медыжыд заслуга лѳѳ испанскѳї мореплавателлѳн — Магелланлѳн; му шар гѳгѳр кышовтїгѳн (кругосветнѳї путешествїе вѳчїгѳн) сїѳ гѳгѳртїс Лунвыв Амерїкаѳс (сы нїмѳн шуѳм пролїв куѳа) да секї сїѳ — первої морт — каѳалїс, мѳї Амерїка да Азїја костын куїлѳ зев ыжыд океан (сылы сїѳ сетїс „Бїхѳї океан“ нїм).

Вѳјвыв Амерїкалыс берегјассѳ тѳдмалїсны англїјскѳї мореплавателјас: *Февїс*, *Гудзон*, *Баффїн* да мукѳд (на нїмѳн шуѳдны Февїсов пролїв, Гудзонов залїв, Баффїнов залїв да мук.). Мукѳд путешественнїкѳс мѳдлїсны мунны Атлантїческѳї океаныс Велїкѳї океанѳ Вѳјвыв Једовїтѳї океан пыр, но пѳгїбнїтїсны (куліны) плавајтыс јїјас пѳвсын цыгла да кѳзыдла. Тѳзї, шуам, пѳгїбнїтїс колѳн немын Франклїн став спутнїкѳсыскѳд.

Сѳмын ХХ-ѳд нем пуксїгѳн норвежскѳї путешественнїкы *Амундсенлы* удајтчїс парусно-моторнѳї шхуна вылын мунны Вѳјвыв Амерїка берегјас пѳлѳн Февїсов пролївсањ Берїнгов пролївѳз: та вылѳ ковмїс сылы куїм во.

Пышкѳсса областјассѳ Амерїкалыс, кызї Вѳјвылас, сїз-жѳ і Лунвылас, тѳдмалїсны медзевсѳ Јевропаыс переселенецјас; учѳнѳї иссѳледователјас пышкыс медыжыд заслуга лѳѳ немецкѳї путешественнїклѳн — *Александр Гумбольдтлѳн*, кодї бура гїжїс (опїшїтїс) Лунвыв да Вѳјвыв Амерїка прїрода јылыс.

Му веркѳс.

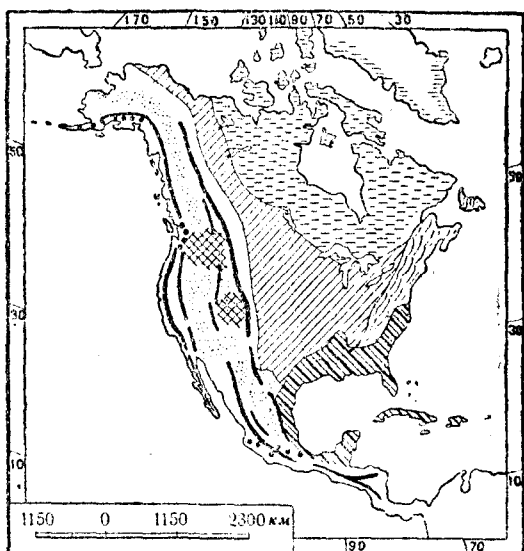
Карта вылыс. Петкѳдлѳї Кордїлјеры да Анды, корсѳї места, кѳнї најѳ паскалѳны да кѳнї векнѳамѳны. Жужыдѳс-ѳ налѳн јывјасыс? Петкѳдлѳї увтасјас: Мїссїсїпскѳї, Амазонскѳї да Лаплѳтскѳї. Петкѳдлѳї гѳра массивјас: Канадскѳї, Аппѳлѳчскѳї, Гвїанскѳї да Бразїлскѳї.

Амерїка рытывыв берег пѳлѳн, Аласкасањ Огнѳеннѳї Землаѳз, кысѳдны му вылын медѳа куѳ гѳрајас — Кордїлјерыјас, Лунвыв Амерїкаын најѳ шуѳдны Андыјасѳн. Тѳјѳ гѳрајасыс орлѳны сѳмын ѳтї местаын — Панамскѳї перешејекын. Пѳштї куѳалаыс најѳ мунѳны некымын орчча цѳпѳн. Вѳјвыв Амерїкаын ташѳм цѳпыс уна, і најѳ сенї шуѳдны торја нїмјасѳн: Скалїс-тѳї гѳрајас, Каскаднѳї гѳрајас, *Сїерра-Невада* да мукѳд. Тѳјѳ цѳпјас костас куїлѳны зев паскыд плоскогорјѳс, шуам, Мексїканскѳї вывтас да Ыжыд Бассеїн.

Лунвыв америкаса Кордильерас, либб Андыас, жона векниджыкбс і кызвыныссб мунбны кык орчча цепбн, а на костын кулбны куз да векнидик плоскогорьеас, шуам, Перуанскбй да Болівійскбй.

Жужта сертыс Кордильерас уступајтбны сбмын меджа жужыд гбраслы Азйаын. Торја-нын жужыдбс Кордильерас

Лунвыв Америкаын. Весиґ экватор бердын,кбн лым вйґыс мунб 5 км судтаын, уна јывјас Кордильераслбн вевт-тысбмабс нембвбјја лымјбн; гик војвылын да лунвылын,кбн лым вйґыс леччб 500 м судтабз море уровеньсан, Кордильерас тупкысбмабс кыз лымјбн јывјассаныс пбштб подулбґыс, а зев ғырыс ледникјас леччбны вескыда океанб. Меджу-жыд јылыс Кордильераслбн — Аконкагуа —кабб 7 сурс м-бз, табб — кусбм вулкан. Кызвын јывјасыс Кордильераслбн—вулканјас, либб фејствујтыс, либб кусбм. Фејствујтыс вулканбн лобб Котопахі (6 км — меджу-жыд фејствујтыс вулкан му вылын) ¹⁾, кусбм вулкан — Іллі гбра.

	Канадскбй шшит		Том складчатбй гбрас
	Берегдорса ҕанывнбй равнинајас		древней складкајас
	Пыщкбсса древней равнина		Вулканическбй областјас
	Гбрас костын ва ґловејјасбн отложенијас		Том вулканјас

Војвыс Америкалбн течас. Корббй Канадскбй шшит. Корббй том складчатбй гбрас.

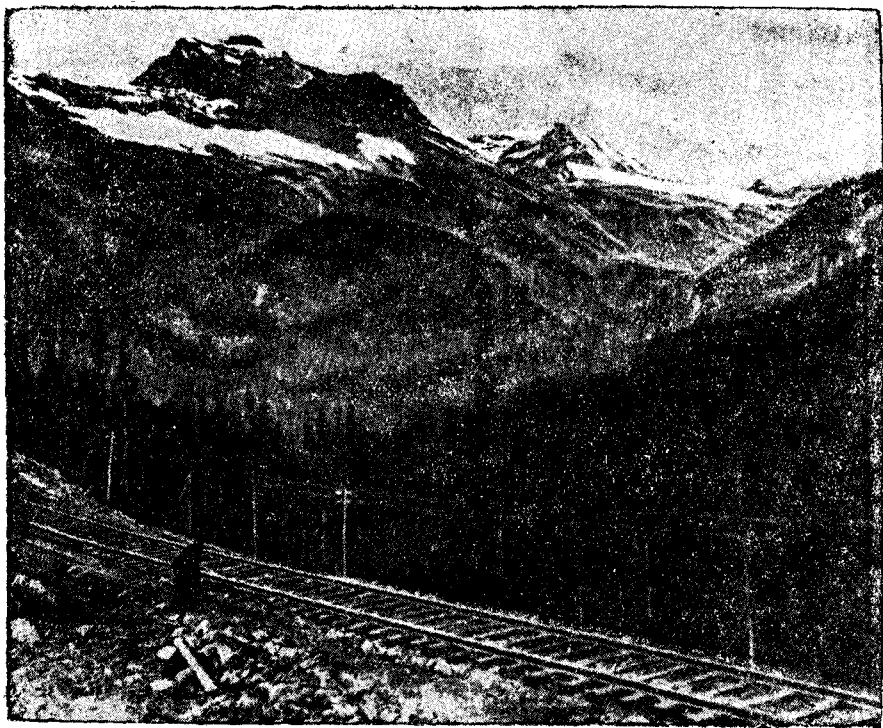
Вулканјас сулалбны став Тиббй океан берег пблбныс, Огненнбй Земласан Аласкабз; сесса мунбны воаб Алеутскбй дйјас вылын, Камчаткаын, Курілскбй дйјас вылын, Јапонскбй, Філіппінскбй дйјас вылын, Новаја Гвінејаын да Новаја Зеландіјаын. Тагб Великбй океан сулалб бытбб вулканическбй кыщ пыщкын.

Кордильераслбн бокјасыс Тиббй океанланас зев крутбс; тани быдлаын паныдаслбны зев ғырыс шупбдјас (уступјас); мбдарладор бокјасыс налбн ҕыкбсжыкбс.

Течас сертыс Кордильеры да Анды гбра цепјас—зев ғырыс складкајас, набб кыптисны бти кабб кымын Альпјаскбд да Гималајаскбд.

¹⁾ Табб вулкан ізверженіјас дырјі сені гбгбртасас овлбны зев ыжыд на-водненіјас (бјалбмјас), лым шапкаыс гбра јылас сылб шоныдсыс-да сјбн.

Гѡрајас кыптѡмыс і ѡні-на мунѡ Америкаын став рытыввыв берег пѡлѡнѡд. Та жылыс вѡсталѡны зев јон землетр'асеніјас, кодјас мунѡны і Војвыв Америкаын, но торја-нын шѡкыда Лунвыв Америкаын (карта, 183 лб.); землетр'асеніјасыс јона страдајтѡны карјас—**Сант-Јаго, Ыма, а Војвыв Америкаын—Сан-Франциско.** Землетр'асеніјасыс ѡтдор, тани частѡ овлѡны моретр'асеніјас,—океан пыдѡс леччѡмла; секи берег вылас шыбытчѡны зев гырыс гыјас.

Кордѡлјерјас Војвыв Америкаын. Корсѡј гѡра бокјасын вѡрјасыс-граница.

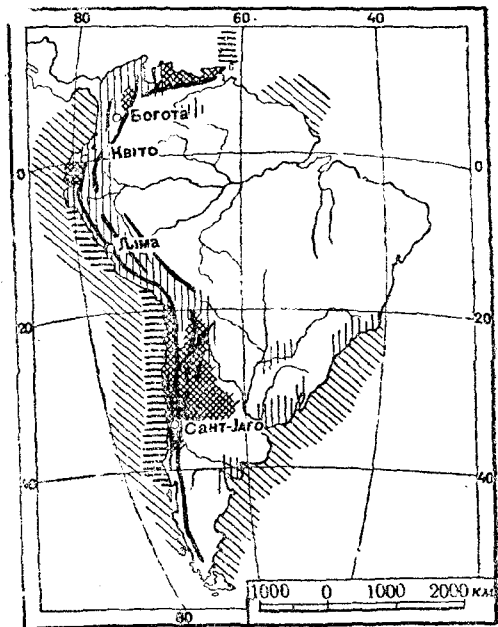
Асывланын Кордѡлјерјасан—і Војвыв Америкаын і Лунвыв Америкаын—кујлѡны зев паскыд равнинајас; му пластјасыс сені кујлѡны пѡшты горизонталнѡ да артмѡдѡны лѡбѡ плоскогорјејас, лѡбѡ увтасјас; тащѡмѡс: **Миссисипскѡј увтас** Војвыв Америкаын, **Амазонскѡј** да **Лаплатскѡј** увтасјас Лунвыв Америкаын. Тајѡ став увтасјасыс да платојасыс, кодјас бостѡны шѡр јукѡн-јассѡ матерікыс, небыд муаѡс да лѡсалѡны вѡзму овмѡс нубѡдѡм вылѡ.

Шӊр јукӊса равнинајассан асывланын і Војвыв Америкаын і Лунвыв Америкаын бара кыпӊдчыны гӊрајас, но абу-нын сешӊм жужыдӊс. Војвыв Америкаын, асыввылас, лобны массивјас—**Канадскӊ да Аппалачскӊ**. Канадскӊ массив, лӊбӊ шшит, артмӊма гранытыс, гӊејсјасыс да крӊстальчыскӊ сланецјасыс; сӊӊ зев мунӊ фӊнно-скандинавскӊ массив **вылӊ, лӊбӊ Балтӊјскӊ шшит** **вылӊ**. Му веркӊсӊ сылыс сӊ-жӊ шылӊдӊмаӊс важ ледникјас: быдлаын сені куш із гӊрајас, меж плешјас, зев ғырыс валунјас. Небыд му сені зев еша. Важ ледникјас колӊсны таӊӊ массив **вылас**, а сӊ-жӊ лунвывланын **сысан, Огајо да Миссури јујасӊ, зев уна тыјас**.

Аппалачскӊ гӊрајас — складкајас, но таӊӊ складкајасыс зев важсаӊс, наӊӊс јона-нын удӊтӊсны вајас кырыны.

Гренландіа ді—зев ыжыд із глыба. Пыщкӊсса плоскогорјејасыс сылӊ да гӊрајасыс тупкыс-сӊмаӊс 1 км кызта да јешӊӊ кызжык јӊӊ. Јі увгыс тыдалӊны кӊнсӊрӊ, торја-нын сӊрјасас, гӊрајывјас 3 км судтаӊ. Берејасыс Гренландіалӊн вундасӊмаӊс фӊорјасӊн, кыті лечӊӊны морејасӊ вывті ғырыс ледникјас. Помјасыс налӊн торјавлӊны да артмӊны јі гӊрајас—ајсбергјас. Гӊжӊмын ајсбергјасӊ,—мукӊддырјі наӊӊ кыпӊдчыны 100 м судтаӊ ва веркӊс **вылас,—наӊӊс нудны лунвылӊ кӊ-зыд визувјас — гренландскӊ да лабрадорскӊ**. Јі гӊрајас мунӊны **весӊг голфстрӊмлы паныд,—наӊӊс нудны тӊвјас лӊбӊ кӊзыд визувјас паныд океанас**.

Ас гӊӊӊрсыныс васӊ да сындӊс кӊӊӊдӊмла ајсбергјас сӊӊӊӊны сук руӊн, а сӊӊ зев ӊпасӊӊ суднојаслы. Таӊӊ 1912-ӊд воӊ зев ыжыд парохӊд **“Титанік”** Англіјаыс Нју-Йоркӊ мунӊгӊн зурасӊ ру пыщкын (туманын) ајсбергкӊд, жугӊдӊс бортсӊ да вӊјі; секі вӊјі 1400 морт.

- Шӊкыда овлан разруш(телнӊ) — землетр'асеніејаслӊн областјас
- Шӊчжыка овлан землетр'асеніејаслӊн областјас
- Местајас, кӊӊ моретр'асеніејаслӊн областјас
- Морејасын областјас, кӊӊ моретр'асеніејаслӊн областјас
- Том складчатӊ гӊрајас

Землетр'асеніејас да моретр'асеніејас Лунвыв Америкаын. Вӊсталој карјас, кӊӊ землетр'асеніејас да моретр'асеніејас овлӊны зев шӊкыда.

Лунвыв Америкаын, равнинајассан асыввылын, сулалӊны кык нежужыд массив: **Гвианскӊ да Бразилскӊ**; кыкнаныс важ крӊстальчыскӊ породајасыс да јона кырӊмаӊс да шылалӊмаӊс, лоӊны холмӊстӊӊ плоскогорјејас кӊӊӊс.

Полезнӊј іскопајемӊӊјасӊн кыкнан Америкаыс

озырбс. Крісталлическөй массивжасын сені уна көр т да ы р г он
ру да ж а с , уна зар ы і , е з ы с .

Важ складчатөй гөрајас—Аппалачскөйјас—зев озырбс і з ш о м -
он (серпас, 197 лб.); гырыс пластјасон і зшом кујлө сіз-жө
тајө гөрајасыскөд орчча Міссісіпскөй увтас му пышкын. Сыыс
өтдор, тајө-жө гөрајасас да тајө-жө увтасас кујлөны неф т -
л он зев гырыс запасјас.

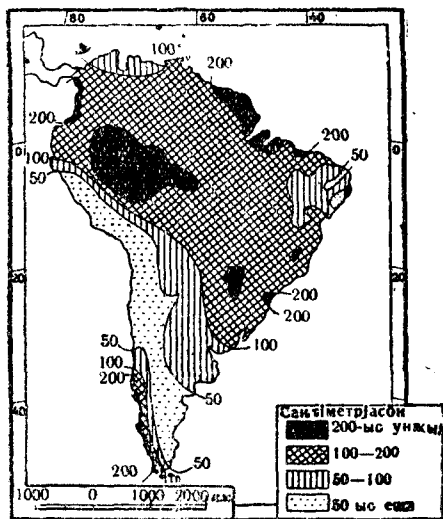
Лунвыв Америкаын, крісталлическөй массивжасын, емөс раз-
нөй металлјас (зарны, езыс, а сіз-жө алмазјас). Но најөс сөкыд
корсны, сыпонда најөс омөла-на перјоны. Корфилјеры бокјасыс,
Венецуелаын, аңома неф т лыс зев гырыс запасјас.

Клімат.

Карта вылыс. Кысаң төвјас вәјөны зерјас Лунвыв Америка да кытыс
Воввыв Америкаө? Көні кујлөны кос областјас Воввыв Америкаын да көні Лун-
выв Америкаын?

Америка сулалө нөл појасын,

сыпонда кліматыс сылөн зев
абу өтсама; Лунвыв Америка
климат сертјыс јона торјалө
Воввыв Америкаыс.

Лунвыв Америкаө д
вужө экватор, і сені кујлө
зев паскыд Амазонскөй увтас,
көні төлыс омөла торјалө го-
жөмыс¹⁾, да көні во гөгөр
мунөны гым-чарда левенјас.
Со пышкас сені 170 лун зерө
да гымалө. Уна зерыс лөө
пассатјас понда: пассатјас се-
ні пөлтөны кык боксаң—асыв-
воввывсаң да асыв-лунвыв-
саң, а экватор пөлөн сынөдыс
кајө вывлаң (карта, 185 лб.).

Пассатјас вәјөны зев уна
ва ру, сынөд кајігөн најө і
сетөны зев уна осадок.

Анды асыввыв бокјасын,
көні пассатјас кајөны вывлаң
гөрајас вылө, вогөгөр зерө
уліті муныс кымөрјасыс, гым
чард тані оз овлы.

Осадокјас Лунвыв Америкаын.
Көні осадокјас усөны меца уна да
мыјла? (карта, 185 лб.).

Корфилјерыјас вомөн вужөм бөрын пассатјас воөны косөн-нын, сыпонда
рытыввыв бокјасас сені кос климат, сені ем весіг пустына—А та ка ма, кујлө
зік океан берг дорас.

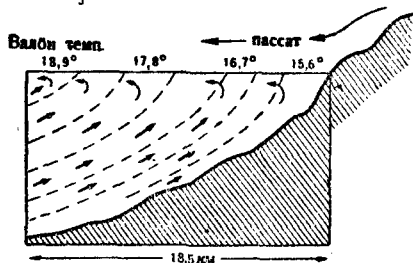
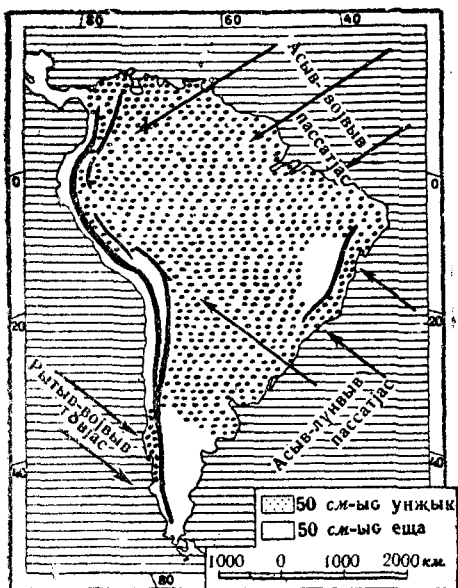
¹⁾ Амазонка ју вомдорын шөр температура меца шоныд төлысыслөн +26°
а меца ыркыдыслөн +25°.

Кос климатыс тани лоь јешдѣ і кѣзыд визувсан, кодѣ муѣ тајѣ берег пѣлѣныс. Тајѣ кѣзыд визувис артмѣ сен асив-лунвив пассатјасан. Најѣ вѣтлѣны берег дорѣис вылыссѣ шѣныд васѣ, а сы местаѣ улысанѣс кѣјѣ кѣзыд ва, кодѣ омѣла руалѣ (омѣла іспарајтѣѣ).

Зертѣмла мукѣд діјас вылас Перу да Чілі берег дорјасын чукоѣрмѣмѣ зон гѣрајасѣн пѣтка кујѣд—гуано. Чері сојѣс морскѣј пѣткајас (лебачјас) тыртѣны тајѣ діјасѣ асланыс кујѣдѣн да чері лыјасѣн. Ставыс тајѣ чукоѣрмѣмѣ уна нем чѣжѣн. Оѣі гуаносѣ (пѣтка кујѣдсѣ) петкѣдѣны Војвыв Амерікаѣ да Јевропаѣ мујас да садјас вынѣдѣм вылѣ.

Лунвив јукѣнас матерікын, 35-ѣд параллелсан лунвивланѣ, локтѣны ытыв тѣвјас, сыпѣнда Анды ытыввив бѣкјасын усѣны уна осадокјас; а асив-вив бѣкјасыс налѣн да рав-нынајас косѣс; сені кујлѣны Патагоніјалѣн куш степјас.

Лунвив Амеріка — шѣныд матерік; тѣв сені овлѣ сѣмын гѣрајас вылын, кѣні услѣ і лым. Тајѣ лоь кык помка (прі-чина) пѣнда: 1) сіјѣ помасѣ лун вылын 55-ѣд параллел дорын і 2) сіјѣ векнамѣ лунвивланѣ да сіјѣс кышовтѣны шѣныд океанјас.

Лунвив Амерікаѣ зер вајѣс тѣвјас. Кѣні усѣ меѣса еша оса-док да мыјла?

Кѣзыд визув ытыввив бере-јас дорын Лунвив Амерікаын. (Морелѣн да берегдор пѣдѣслѣн вун-дѣс). Кѣні веркѣс вылас ваыс кѣзыд-жык?

Војвыв Амеріка пыѣ пѣдѣ Војвыв Полярнѣј круг сајѣ, да сені климатыс кѣзыд. Уна діјас, на пыщкын Гренлан-діја, тупкысѣмаѣс немѣвѣјја јіѣн; сіјѣ лечѣѣ океанѣ да артмѣдѣ зон јі гѣрајас. Синѣдсѣ сен кѣжѣдѣны море вывтѣ плавајтыс јіјас да та вѣсна весіг гѣжѣмыс сені овлѣ ыркыд (3—4°).

Војвыв Амеріка матерік вылын војвывсан лунвилѣ кысѣѣны Корѣлјерыјас, најѣ кутѣны ытыв тѣвјасѣс.

Ытыв тѣвјас пѣлтѣны Амерікаын 40-ѣд параллелсан војвывланын; сыпѣнда Тѣхѣј океан берегјас, војвывланын Сан-Францісѣсан, јѣна кѣтасѣны. Торја-нын васѣд климатыс фіордјасын Ванкуверсан Аласѣкаѣ: сені ытыв тѣвјас помала вајѣны кымѣрјас, дугдывтѣг буѣтѣ-зерѣ.

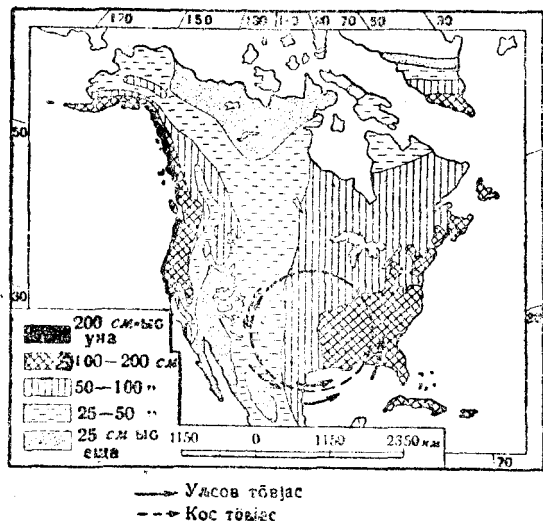
Сан-Франциско дінын климат косжык, — сені заводітчыны асыв-војвыв пассат-жас, да најо нуоны васо (ул русо) Америка берегжас дорыс. Лунвывланынжык — шотропическој климат-нын, средіземноморској код: жар да кос гожма, небыд да зера тола; толын сетчо локтоны ытытывывсаң циклонжас.

Асывланын Корділјерјассаң климат Војвыв Америкаын конті-ненталној. Толын коңыд төвжас муноны војвывсаң лунвылө; гөрајас сені оз паныдаслыны налы Мексиканској заливөз. Гожомын, мөдарө, шоныд сынөд Миссисипској увтас лунвывсаң мунө ылөз војвылө.

Некушом свет јукөнын поларној да тропическој морејас оз

воны сешом матөз, мөда-мөд дінас, кы-зі Војвыв Америка-ын. Көңыд Гудзо-нов заливсаң, коді кузжык кадсө вогө-гөрнас кулө јі улын, шоныд Мексиканској заливөз 3 сурс кило-метрыс ешажык. Вој-вывсаң либө лунвыв-саң пөлтыс төвжас өдјө нуоны шоныд-сө либө көзыдсө. Сы понда Војвыв Америкаын поводда сешом өдјө вежласө, кызі некөн му вы-лын. Мексиканској залив берег вылын корсурө овлоны мо-розјас — 20°-өз.

Ціклонја с-лөн значеніејас Вој-выв Америкаын се-

Осадокјас Војвыв Америкаын. Петкөдлөј кос поводдаа областјас. Петкөдлөј, кодарланө пөлтөны васөд төвжас сіјө кадө, кор Миссисип-ској увтас вестын овлө циклон.

шөм-жө, кушом і Јевропаын. Најө мунөны Тіхөј океаныс асыввылө кызвыныссө Ванкувер ді вомөн да Великөј тыјас вомөн. Мукөд-дырјі берег дор полосаас Војвыв Америкаө локтоны сіз-жө тропическој циклонјас (ураганјас). Унжыкыссө најө локтоны Мексиканској заливсаң. Најө вөчөны зев ыжыд уронјас, — төв выныс тајө циклонјасас кајө 50 дај унжык метрөз секундаын; но најө оз паскыда мунны: 10—20 км паста гөгөр. Ураганјас унжыкыссө мунөны ыжыд Антильској діјас пөлөн да Флорида вомөн.

Сыс өтдор, Миссисипској увтасын гожомнас жар дырјі частө лыблө торнадо — бешеніөја бергалыс төвнырјас — смерч кофөс. Торнадо пөрөдө пујас, кістө керкајас. Мукөддырјі сіјө лептө сынөдө мортјасөс, весіг вөвјасөс да бөр шыбытө му вылас уна дас метрјас сајын. Торнадо бөстө зев векыдік полоса

(1/4-сан $\frac{1}{2}$ км - 83) да реғыд лонб, муно сомын некымын километр. Торнадо часто муноб гымон да чардон.

Гольфстрим шонтё Флорида, но сеган нуо шоныд васё Европа берег дорјасё. Лабрадорскёј кёзид визув јона кёздё Лабрадор полуостровёс, Њуфаундленд ди да асыыв берегдорјас, пёштё Њу-Йоркёз; тајё кёзид визув пондаыс сені сордон заводитчё гожом.

Јујас да тыјас.

Карта вылыс. Петкёдлөј, көні заводитчоны главнөј јујасыс Војвыв Америкалон да Лунвыв Америкалон. Көні торја уна чукормомабё тыјасыс?

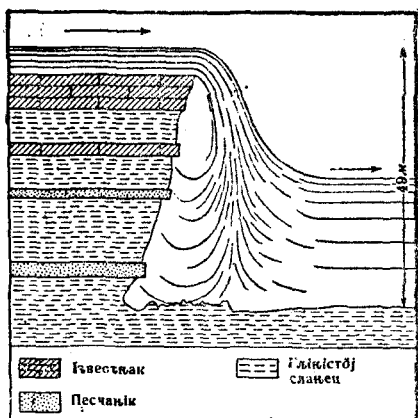
Кызі Војвыв Америкаын, сёзжё і Лунвыв Америкаын главнөј јујас заводитчоны Кордильерыјасын да визувтёны паскыд равнинајасёд Атлантическёј океанё. Војвыв Америкаын медкуз јуыс — Миссисипи (Миссури, Огајо да мукёд вожјасон); главнөј јујыв пыффыс-кё сылыс лыффыны Миссури, секі Миссисипи — кузта, сертыс первој ју мушар вылын (6600 км гёгөр).

Аслас гудыр ваын Миссисипи нуо зевуна нујт да лыа; сыпонда Мексиканскёј залывё усанинас Миссисипи вёчё зев ыжыд фелта, коді воыс воё вождык да вождык петё залывас.

Уна ва нуо сёзжё **Лаврентіја** ју; сёјё петё Великёј американскёј тыјасыс — **Верхнеј-ыс, Гуроныс, Мічиганыс, Ері-ыс** да **Онтариоыс**. Некон му вылын абу чукормома сымында преснөј ва, кызі тани. Верхнеј тылдон кузтаыс 600 км-ыс унжык; сёјё нол мындаон ыжыдык міјан Ладожскёј тыыс; тајё лөб преснөј ваа медса ыжыд ты став мушар вылын. Ері да Онтарио тыјас костын ем зев ыжыд водопад — **Њагарскёј**.

Њагара ју туј вылын павыдасё 49 м судта шупёд, тајё шупёд вывсаныс Њагара усё ык вожон, на костын сулалё ди (серпас, 211 лб.). Кырјыс, кытысан усё јуыс, пыр отарё буждё, пластјасыс кыроны, најёс нуо ва. Сыпонда водопадыс назонік бөрінтчё Ері тыланё.

Војвылын визувтыс јујасыс медса гырысёс: **Њелсон** (петё Виннипег тыыс) да **Мекензі** (петё кујім тыыс — **Атабаскаыс**,

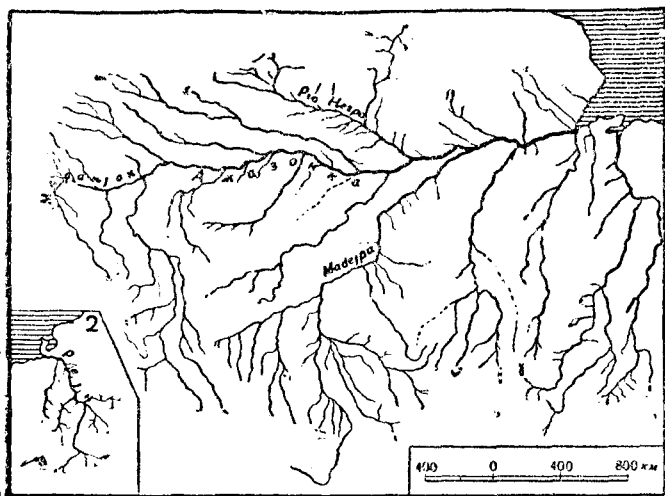
Њагарскёј водопадлөн схема.

Вісталөј, мыјла водопадыс бөрінтчё?
Кушом пластјас медчорыдбёс?

Невольничјеыс да Медвежьеыс). Тајо јујасыс, кѳт і ыжыд ваа-
ѳс да, судоходствоыы оз лѳсавны: усѳны најѳ јіѳн тырѳм мо-
рејасѳ, да і асныс дыр кежлѳ кынмылѳны.

Рытывылѳ, Тіхѳј океанѳ, візывтѳны **Јукон, Колумбіја да Колорадо.**

Лунвыв Амерікаын медга ыжыд ју — **Амазонка.** Кузтанас сіјѳ уступајтѳ Міссісіпілы да Нїллы, но ыжыд ва сертї — тајѳ первој ју мувылын. Сылѳн 15 вож, сешѳмјас, кушѳмѳс мїјан Волга, Днепр јујас. Вожјасыс сылѳн — **Мадєјра, Рїо-Негро да мукѳд** — судоходнѳјѳс пѳштї ју јывјасѳзыс. Ачыс Амазонкаыс

Амазонка да Рејн ѳтї масштабѳн. Корсѳј главнѳј јујывсѳ Ама-
зонкалыс — Маранјѳн.

судоходнѳј Корфїлјеры подулѳз; улыс помас сіјѳ зев жужыд да паскыд, морскѳј пароходјас кајѳны сы вывтї 1 сурс **км** вывлаң.

Пастаыс Амазонкалѳн улыс помас 20-сан 80 кілометрѳз, но морскѳј судно-
јас пїстѳны сѳмын ѳтї вожѳд (рукавѳд); мукѳдлаас уна лапкыдїнјас. Морскѳј
прїлїв пырѳ Амазонкаѳ жужыд гыѳн (5 м судта) да ыжыд шумѳн кајѳ ва па-
ныдсѳ, бостѳ алкѳс берегјас. Тајѳ гыыс кајѳ Амазонка куза 900 **км** сажѳз ју-
вомсаныс.

Мукѳд гырысжык јујас Лунвыв Амерїкалѳн — **Оріноко да Парана** (јувом дорас шусѳ Лаплатаѳн), **Парагвај да Уругвај** вожјасѳн.

Плоскогорјејас вылын Корфїлјерыјас костын — кызї Војвыв Амерїкаын, сіз-жѳ і Лунвыв Амерїкаын — паныдаслѳны тыјас, ваыс сетыс оз пет океанѳ; тащѳмѳс: Војвыв Амерїкаын — **Большѳје Солоноје** ты, Лунвын Амерїкаын — **Тїтїкака.**

Контрольнőй жуасанјас:

1. Мыјла сешџм уна ты Војвыв Америкаын да мыјла сешџм уна ва Велікџ тыјасын?
2. Мыјла Амазонка сешџм уна ваа?
3. Мыјла сола тыјас медзевсџ Корџилјеры цепјас костын?

Быдмџгјас.

Быдмџгјасџн Америка озыржык мукџд свет јукџнјас серті. Пустынајас сені пџштї абу, степјас абу сешџм косџс да абу сешџм гырысџс, кызі Азіјаын. Жын веркџсыс унжык сені сџд пемыд вџрјас улын. Сџмын тундрајас Америкаын сешџм-жџ гырысџс да гџлџс, кызі Азіјаын.

Тундрајас кујлџны поларнџ діјас вылын да Ле-довітџ океан берегјас пџлџн; быдмџгјас сені сешџмџс-жџ, кушџмџс најџ Важ светса тундрајасын: нїшјас, јалајас, вџтџс куштјас да с. в.

Лунвывлаыын тундра-јассан (карта, 189 лб.) Војвыв Америкаын сулалџнысџ д п е м ы д в џ р ј а с, сїбірскџ тајга кџдџс, но унжык сїкасаџс; сені быдмџны уна сешџм пујас, кушџмјас абуџс Важ светын. Сені лыд-дысџс, шуам, 40 разнџ

пожџм пџрџда, 80 дуб пџрџда да с. в. Важ светын тајџ пџрџдајасыс јџна ешажык. Уна пујас быдмџны вывті гырысџс — ташџмџс кџз - гігант, кедр - гігант, Тїхџ океан берегјас вылын; Сїерра-Невада бџкјасын быдмџны быдмџг велїканјас — сек-војїјас, лїбџ мамонт пујас, 140 м судтаџс. Мексїканскџ залїв берегјас вылын быдмџны век веж пујас да палмајас.

Кос местајасын Војвыв Америкаын кујлџны гырыс степјас — прерїјајас. Тулысын да гџжџмын најџ ежсџны мїча веж турунџн, космџ сїјџ сџмын гџжџм помас лїбџ арын, секї прерїјајас вїжџдџны.

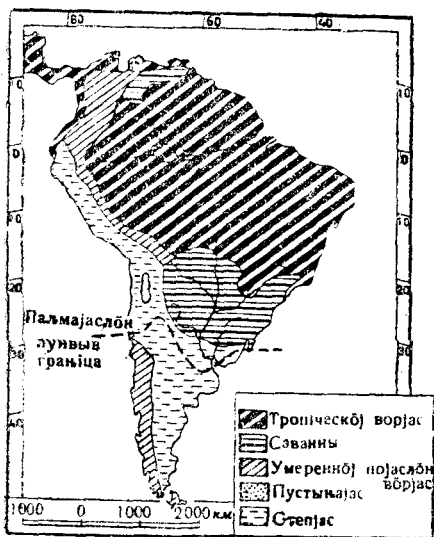
Почваыс прерїјајасын сџд і сешџм-жџ плодџроднџ, кызі і мїжан чернозџмнџ степјасын. Лыска да сџра вџр полосаын му-јас подзџлаџс.

Быдмџгјас Војвыв Америкаын. Кушџм параллел унаыс вџжџ нанјаслџн војвыв гранїца? да кушџмџс палмајаслџн војвыв гранїца?

Ембс Војвыв Америкаын і п у с т ы н а ж а с, најб кујлбны Кордїлїеры хреб-
етїас костын, а Лунвывланынжык і Тїхбї океан берег дорын, Калїфорнїа по-
луостров вылын, сені, кбні берег пблбныс мунб кбды Калїфорнскбї вїзув да
кбні заводїтбны Тїхбї океанлбн асыв-војвыв пассатїас. Таїб пустынаїасас бїд-
мб кустарнїк код жужыд полын; а лунвылынжык, Мексїка пустынаїасын,—
кактус да агава гїгантїас; кактусїас заптбны васб асланыс кыз їїасын, агаваїас
— асланыс корїасын.

Став шбр Амерїкаыс да Лунвыв Амерїка жынїс ежбмабс
т р о п і ч е с к б ї в б р ї а с б н да саванныїасбн. Став Амазон-

Бїдмбїїас Лунвыв Амерїкаын.
Мыїла тропїческбї вбрїас ббстбны
сещбм уна места Лунвыв Амерїкаын?

скбї увтас пастала, Атлантїче-
скбї океан берегїассан Кордїлїе-
ры подувїасбб, бїдмбны тропї-
ческбї вбрїас; таїб — вьвтї-вьв-
тї ыжыд (СССР Европекбї
їукбн ыжта) пбштї помвыв ббр.
Пужасыс танї жужыдїжыкбс ве-
сїг Малаїскбї архїпелаг вьвса
вбрїасын дорыс. Наїб бїдмбны
сещбм сука да сещбма гартбб-
мабс лїанаїасбн, мыї ветлыны
таїб вбрїасбдыс позб сбмын їу-
їас куїа.

Косжык местаїасын Лунвыв Амерї-
каын, шуам, Орїноко, Шбр Парана да
Парагваї їуїас пблбн, куїлбны тропї-
ческбї степїас — с а в а н н ы ж а с; зера
кабб (гбїжбмын) наїб ежббны жужыд ту-
рунбн, тбвса кос поводба дырїї космб-
ны (выгорают). Пампасыїасын бїдмбны
сещбм-жб турунїас, кыї Евразїа степ-
їасын (шуам, ковыл). Пампасыїасын поч-
ваыс сбб, војвывланынжык, тропїческбї
вбрїасын, красноїама почва.

Амерїка лбб чужанїнбн (рбїїанабн) уна важнбї културнбї
бїдмбїїаслы; картупел, кукуруза, каучук пу, хїна пу, какао.
К а р т у п е л п а с к а л і с Лунвыв Амерїка плоскогорїеїас вы-
лын; сенї первої кутїсны вбїтны сїїбс їндеїеїас; сетыг Ев-
ропаб сїїбс петкбдісны Амерїка востбм ббрын регыд. Ёнї сїїбс
вбїтбны пбштї став странаїасас мушар вылын.

Контролнбї їуасанїас:

1. Кушбм гбраїас вылын Амерїкаын бїдмбны медса гырыс строевбї вбрїас мушар вылын? Кушбм сенї клїматыс?
2. Кбні Амерїкаын бїдмбны медса дон а пу пбрбдаїас?
3. Кушбм раїонїас Војвыв Амерїкаын да Лунвыв Амерїкаын медса лбсала-
ны вїзму овмбслы?

Жі́вотнѳ́јас.

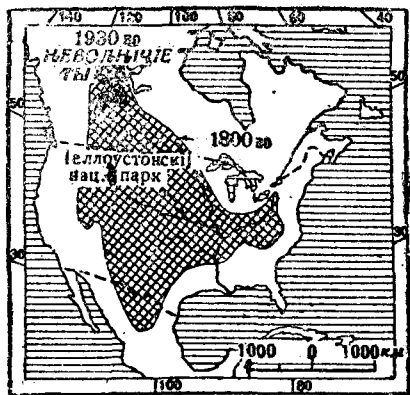
Војвылас Америкаын олѳны сешѳм жі́вотнѳ́јас-жѳ, кушѳмјас олѳны Азі́ја да Јевропа војвылын, но кымын воѳѳ лунвывлаѳ, сымын јонжыка да јонжыка торјалѳны америкаса жі́вотнѳ́јас. Важ свет вывса жі́вотнѳ́јасыс.

Американскѳј тундрајасын олѳны: војвыв кѳр, мускуснѳј ѳш, поларнѳј руч, јежыд байдѳг; вѳрјасын олѳны: урјас, ручјас, кѳјі́нјас, руд ошјас (зев гырысѳс) да мукѳд сі́кас пушнѳј зверјас. Уна олѳ ташѳм зверыс і војвыв јујас пѳлѳн: Њелсон, Менкѳзі да Јукон берејјас вылын, кѳні сѳѳд-пемыд вѳрјассѳ ез-на вѳрзѳдлы морт. Ыжыд тыјас-саѳ лунвывлаѳнын, кѳні шѳѳ-кыда-коѳ овмѳѳѳѳѳмѳс јѳз да кѳні вѳрјас шѳѳчмісны, ѳі́кѳј зверјасѳс пѳшті бырѳѳѳма.

Прері́јајасын ѳеважѳн-на ветлісны ѳі́кѳј ѳш стаѳѳјас—бізонјас, но ѳні најѳс пѳшті ставсѳ-нын бырѳѳѳма; колѳмаѳс сѳмын кѳнсурѳ, кѳні оз лѳзны најѳс кыны, шуам, Іеллоустонскѳј наці́оналнѳј паркын.

Лунвыв Америкаын емѳс уна сешѳм жі́вотнѳ́јас, коѳјас јона торјалѳны Важ светса жі́вотнѳ́јасыс; ташѳмѳс, шуам, лѳні́вѳцјас, муравједјас да бронѳеносѳцјас. Аслыс самаѳс сі́зжѳ і американскѳј хі́шщні́к-јас—пума да јагуар; вын серті́ыс најѳ јона уступајтѳны. Важ светса хі́шщні́кјаслы—лѳвлы да тї́грлы. Но уна лыда жі́вотнѳ́јаснас Лунвыв Америка панјѳ став мукѳд свет јукѳнсѳ.

Тропі́ческѳј вѳрјасын олѳны зев уна ѳбѳззанајас (медсѳсѳ куз бѳжајас). Њѳкѳн абу і сымда лебач (пѳтка), мыјда Лунвыв Америкаын. Быдлаын вѳрјасын жбырјалѳны уна рѳма попугајјас, јѳса горзѳны і́ѳѳтї́к колї́брї́јас, асныс сѳмын ѳеуна ыжыджыкѳс гагјасыс, да с. в. Быд восковын паныдасѳны јадѳвї́тѳј да ѳѳја-ѳѳвї́тѳј змејјас: і му вылын, і ваын, і пујас вылын; медса ыжы-дыс на пышкыс (но абу јадѳвї́тѳј)—удѳв—6 м кузта. Јујасын да тыјасын олѳны кајманјас, сешѳм-жѳ ѳпаснѳјѳс, кызі афрі́канскѳј крокоді́лјас, кѳт і жеѳыджыкѳс наыс. Јујасын, лапкыд і́нјасас, олѳ зев уна черепаха; налыс колкјассѳ ѳкѳтѳм (выј вѳѳѳм вылѳ)—зѳн промысел і́нѳѳѳѳѳслѳн. Жі́вотнѳ́јасѳн ташѳм озырлуныс лѳѳ танї быдмѳгјасѳн озырлун понда, ѳѳбыд да шѳныд клї́мат понда да тропі́ческѳј вѳрјасын да саваннї́јасын еѳѳа олыс јѳз понда.

Бї́зонјас Америкаын војдѳр да ѳні. Кѳні поѳѳ ѳні аззыны вѳла вы-лын јї́рсыс бї́зонјасѳс?

Плоскогор'ејас вылын да Корд'ил'еры бок'јасын животн'ојас абу-нын сеш'ом уна. Г'оравыв луг'јас вылын сені јірс'оны ламајас да вікун'јас (копытн'ој животн'ојјас, ңеуна мун'оны верблуд' выл'о); г'ора кыр'јасын поздыс'оны кондор'јас (medca гырыс хіш'н'ој лебач'јас му вылын).

Пампас'јасын (саванн'јасын) паныдасл'оны страус стадо'јас, — афріканск'ој страус'јас код'ос-ж'о, но посн'иджык'ос наыс.

Домашн'ој животн'ојјас Америкаын, кытч'о' ез овм'одчыны сені јевропејец'јас, п'ошт'і с'овсем ез в'овны; с'омын тундра'јасын служит'іс мортлы пон, да плоскогор'е вылын Лунвыв Америкаын — лама. Јевропејец'јас вајісны Америка'б в'ов, сура гырыс ск'от да мук'од с'ікас домашн'ој животн'ојјас'ос ѓні нај'о Америкаын лыд'ыс'оны со мільон'јас душ'он.

Море'јасын, код'јас кыштовт'оны Америка'ос, тор'ја-нын Војвыв Америка'ос, ол'о уна чері: лосос, треска, сел'ді да с. в. Вывт'і уна чері овл'о Н'јуфаундленд ді дорын, сесса Ванкувер ді дорын да Аласка берег'јас дорын.

Н'јуфаундленд ді дорын паныдас'о к'озыд Лабрадорск'ој візыв Голфстрімк'од, і как раз сені-ж'о ем'ос гырыс лапкыдін'јас, к'оні ол'оны вабыдм'ог'јас (водоросл'јас) да уна посн'і животн'ојјас, код'јас'ос сој'о чері. Зев уна треска локт'о татч'о к'озыд візывк'од да колчч'о тані, — тај'о черіыс оз вермы овны Голфстрім шоныд ваын. Н'јуфаундлендск'ој банкаын лапкыдін'јасыс пыр ѓтар'о с'од'оны. Јі г'ор'јас помала вај'оны татч'о із'јас да лыа Гренланд'іја-ыс да с'іб'оны лапкыдін'јасас; на'з'он'ік'он нај'о сыл'оны, улан'ыс кол'оны лыа чук'ор'јас да валун-із'јас.

Населеніје.

Америкаын ол'о 250 млн. морт г'ог'ор. 1 кв. км выл'о сені во'о, ш'орвыј'о, с'омын 6 морт—5 мында'он ешажык Азіјаын серт'і.

Medca еша населеніјеа'ос поларн'ој діјас да Ледовіт'ој океан берегдор'јас. Ол'оны сені ескімос'јас.

Азіја војвыв народ'јасыс нај'о тор'јал'оны со мыј'он: нај'о оз т'одны к'орвіз'ом; віз'оны с'омын ѓті животн'ој'ос—до'д помын ветлан пон. Главн'ој, ужыс нал'он — звер-п'отка кыј'ом да чері кыј'ом. Т'олын нај'о кыј'оны морск'ој звер'јас'ос—тулен'јас'ос, морж'јас'ос да јежыд ош'јас'ос,—кыј'од'оны нај'ос плавајтыс јіјас п'овсыс. Кор тулен лептас јурс'о ро'з'одыс сын'одс'о лолышт'ом могыс, ескімос ві'о с'іј'ос гарпун'он (тазі-ж'о кыј'с'оны тулен'јас б'орса і јежыд ош'јас, ві'оны нај'ос лапанас). Гожомын ескімос'јас кыј'с'оны с'іј'о-ж'о звер'јас б'орса ф'іорд'јасын, пыж'јас'он — кајак'јас'он, л'іб'о кыј'оны чері јујасыс, кор с'іј'о кул'м'о. Берегдор тундра'јасын кыј'оны војвыв дік'ој к'ор'јас'ос да мускусн'ој ош'јас'ос.

Ол'оны ескімос'јас хіжіна'јасын; в'ор абутомла хіжінајас'с'о в'оч'оны із'ыс да муыс, а мук'оддыр'јі весіг лым'ыс да јыыс. Ол'оны нај'о некымын сем'ја'он ѓті хіжінаас, зев зескыда; куз поларн'ој војын југыд да шоныд налы сет'о с'омын сывд'ом госа да свет'ільнаа із чашка.

Гренланд'іјаса ескімос'јасл'он культураыс д'оза вылын. Ѓті с'іктын нал'он ем весіг т'іпограф'іја, сені печатајт'оны ескімосск'ој гачет'јас да журнал'јас.

Еша јѳз оло сїз-жѳ і сѳдпемыд вѳрјасын Гудзонов залїв берегјас пѳлѳн, Мексїка да Јукон берегјас пѳлѳн. Візму овмѳс вѳдїтны сенї кѳзыдла оз поз, а вѳрјасын ветлѳны сѳмын кы-сысјас (охотнїкјас)—їндејецјас.

Мїссїсіпї бассейнын Велїкѳ тыјас гѳгѳрса берегјас вылын да Атлантїческѳ океан берег пѳлѳн населенїеыс уна. Танї умереннѳ-шоныд, васѳд клїмат да плодороднѳ му; танї оло пѳштї жын населенїеыс став Амерїкасыс.

Щѳкыд населенїеа сїзжѳ і Шѳр Амерїка, торја-нын Вест-Індїја; сенї тропїческѳ вѳр-јассѳ јона-нын пѳрѳдѳма да на местаѳ вѳчѳма плодороднѳ мујас.

Лунвыв Амерїкаын зев уна места бостѳны пѳштї вѳрѳд-лытѳм важ тропїческѳ вѳр-јас, сы понда населенїеыс танї еша. Јѳзыс сенї олѳны медсасѳ море берегјас пѳлѳн да мыјкѳмында јујас пѳлѳн, а амазонскѳ вѳрјасын населе-нїеыс сещѳм-жѳ шоч, кызі і тундрајасын (10 кв. км вылѳ воѳ сѳмын ѳтї морт). Плодо-роднѳ муа пампасыјасын да плоскогорјејасын Лунвыв Амерїкаын населенїеыс јона щѳкыджык, вѳрјасын сертї.

Кык-којмѳд јукѳн олыгыс Амерїкаын јевропејскѳ пере-селењецјассаң петѳм јѳз (по-томокјас).

Војвыв Амерїкаѳ мунїсны (переселїтчисны) медзевсѳ ан-глїчана, їрланѳец-јас, ѳемецјас, Шѳр да Лунвыв Амерїкаѳ — їспа-њецјас да португалецјас.

Ѳсталнѳј којмѳд јукѳн олыгыс Амерїкаын — ѳегрјас, їндејецјас да сора (смешаннѳ) народјас: мулатјас (јевропејецјаслѳн да ѳегрјаслѳн потомокјас) да метїсјас (јевропејецјаслѳн да їндејецјаслѳн потомокјас). Олѳны најѳ мед-сасѳ жаржык местајасын, кѳнї клїматыс јевропејецјаслы оз лѳсав.

Јевропејецјас локтытѳз Амерїкаын овлїсны сѳмын ескї-мосјас војвылын да уна їндејскѳј племенајас став ѳстал-нѳј Амерїкаас.

Індејецјас Лунвыв Амерїкаын, олѳны тропїческѳ вѳрјасын. Ѳтї-ыслѳн кїас ѳѳввуј да ѳѳвјас. Пельсѳ роѳѳдѳма украшенїејас сујѳм вылѳ.

Індејецјас, кызвыныс, вѳліны охотникјас (кыҥсыҥјас) да ветлісны местаыс местаѳ; овлісны најѳ поснідік племенајасѳн, кодјас помала војујтлісны мѳда мѳдныскѳд кыҥсанијас понда. Сѳмын некымын племенајас, шуам, Мексіканскѳј да Перуанскѳј плоскогорјејасын овлысјас, увавлісны мујас вылын да олісны ѳтї местаын; індејецјас вѳѳітлісны тани кукуруза да картопел, кор најѳс оз-на вѳлі тѳдны Јевропаын.

Індејецјас лѳсѳдлісны дѳза ыжыд государствојас да волісны сещѳм культу-раѳ; весіг асныс, јевропејецјастѳг, лѳсѳдлісны гіжан пасјас.

Бѳрынжык унжык індејскѳј племенаѳ бырѳдісны разнѳј јевропејскѳј за-војевательјас. Коліны најѳ медсаѳ Лунвыв Амерікаын да Мексікаын.

Негрјас Амерікаѳ ез ас вѳлаыс воны: јевропејскѳј да амері-канскѳј тѳргѳвечјас вел куза вајавлісны најѳс Афрікаыс да вузавлісны сені рабствоѳ амеріканскѳј плантаторјаслы. Таѳі пыр-тѳма вѳлі уна мільон негр; ѳні најѳ—ѳтї кѳкјамысѳд јукѳн став населенїје лыдсыс Амерікаын, а мулатјаскѳд щѳщ—јона унжык. Рабство колан немын формалнѳ вѳлі бырѳдѳма Амерікаын, нѳ збылвылѳсѳ негрјасѳс і ѳні-на зев јона увтыртѳны сені, быдса-ма ногѳн лічкѳны, топѳдѳны: најѳс оз лезны, шуам, общѳѳј вагонјасѳ, оз бостны уна заводјасѳ, заставлајтѳны овны торја негрїтанскѳј кварталјасын, челаѳсѳ оз бостны школајасѳ, кѳні велѳдѳчыны „јежыдјаслѳн“ челаѳ, частѳ вѳчлѳны ассуд, лібѳ „суд ліпча“ негрјас вылын—вїѳны најѳс.

Государствојас да колонїјајас.

Терріторїја сертї медса ғырыс государствојас Амерікаын — **Соједїноннѳј штатјас Амерікалѳн** (США) да **Бразїліја**; кыкнан государствоыс неунаѳн сѳмын ічѳтжыкѳс став Јевропаыс, нѳ населенїје лыд сертїыс кыкнанныс ѳтлаын јона уступајтѳны сылы (2 № сѳдтѳд).

Мукѳд государствојас пышкын ғырысжыкыс квајт: **Арген-тіна**, **Мексіка**, **Перу**, **Болівїја**, **Колумбіја** да **Венецуела**; быд государство бостѳ 1 млн. кв. км-ыс унжык. ѳтлаын бостѳмѳн плѳшщаѳыс налѳн Јевропа ыжда, нѳ населенїјеыс сені 10 мын-даѳн ешажык — сѳмын 50 млн.

Самостѳятелнѳј государствојасыс ѳтѳѳ, Амерікаын уна места бостѳны колонїјајас. На пышкын медса ыжыдыс — ан-глїјскѳј влаѳенїје **Канада**; плѳшщаѳ сертїыс сїјѳ ыжыджык ве-сїг США-ыс, нѳ олысыс сені 12 пѳв ешажык США-ын дорыс. Мукѳд колонїјајас пышкын ғырысжыкѳс сѳмын: **Аласка** Војвыв Амерікаын, США-лѳн, да **Гвіана** Лунвыв Амерікаын, сені мыјкѳ-мындаѳн влаѳенїјејас Англїјалѳн, Голландїјалѳн да Франціјалѳн.

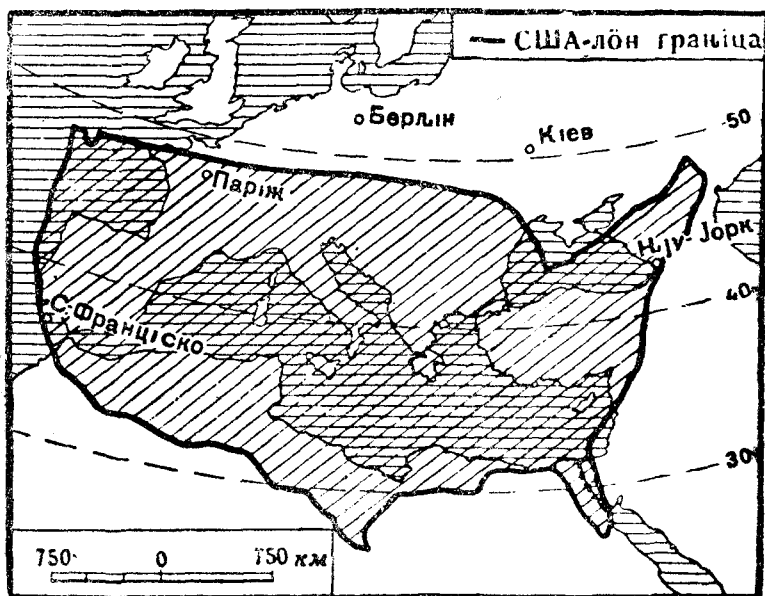
Карта вылыс. думыштѳј, мыј бытѳѳ тї лебчанныд војвывсаң лунвылѳ аероплан вылын Оттаваыс (Лаврентїја ју вылын) Буенос -Ајресѳ (Лаплата ју вылын); вїсталаѳ, кушѳм государствојас вестї тї лебанныд; вїсталаѳ морејас да јујас, кушѳмјасѳс аҥҥыланныд лебіганыд.

СОЈЕДИНЕННӨЈ ШТАТЛАС АМЕРИКАЛӨН (США).

Плōщцад 7839 сурс кв. км. Населенїе 125 млн. морп.

Сулаланін, ыжда да граңцајас.

Карта вылыс. Віцөдөј граңцајассө США-лыс — сухопутнөјјассө і морскөјјассө. Вісталөј граңцајас бердса странајас, јујас, тыјас, морејас. Вісталөј портјас. Кушөм параллелјас вылын кујлөны медса пом чутјасыс США-лөм војвылын да лунвылын? Көні 60-өд параллел мунө Америкаын да көні СССР-ын? Мерајтөј США ытыгсаң асыгвылө да војгвысаң лунвылө.

США да Јевропалөн сулаланін да ыжда (сразнїтөм).

США — мірын медса ыжыд государствојас піыс өті. Плōщцад сертіыс сіјө (колонїјајастөгыс) јона ыжыджык став капіталістическөј государствојасыс Јевропаын, өтлаын најөс бостөмөн, но населенїе лыд серті сіјө уступајтө налы кујім пөв.

Суша вылын США-лөн граңцаыс мунө лунвылын Мексікакөд, а војвылын Англіјскөј владенїјекөд — Канадакөд.

Тайө граңцајасыс мунөны медсасө шылыд, восса местајасөд лїбө јујасөд да тыјасөд, сыпонда США-лы удобнө воыгны орчча странајаскөд.

Кујім боксаң США-өс кышовтөны кынмывлытөм морејас уна удобнөј гаванјасөн. Најө асыгвыв берегјас дорын сулалөны Н.у. - Јорк, Фїладельфіја да Бостон; танї заводїтчөны му вылын медса ветлана морскөј судоходнөј тујјас. Најө јїтөны США-өс Јевропа странајаскөд. Тайө тујыс артміс бөрја немјасө морскөј

судходство паскалѡмла. Сеті ветлѡны медса гырыс да медса ѡдѡ мунѡс суднојас.

Тіхѡј океан берејас дорын США-ын, Сан-Франціско да Лос-Анжелос портјасыс, заводітчѡны тујјас Азіјаса уна јѡза странајасѡ — Јапоніјаѡ да Кітајѡ.

Морскѡј туј Панамскѡј канал пыр ѡтлаалѡ мѡда-мѡдныскѡд Атлантїческѡј да Тїхѡј океан берејасѡ США-лыс. Тајѡ кана-лыс США кїын.

Сравнітам-кѡ мї географїческѡј положенїјесѡ США-лыс јевропејскѡј госу-дарствојаскѡд (карта, 195 лѡ.), секї мї аґам: 1) США петѡны кык океанѡ, 2) США сулалѡны луныввланын унжык јевропејскѡј государствосыс. 49-ѡд параллель, кытї мунѡ војвыв гранїцаыс США-лѡн, Јевропаын мунѡ Парїж дїнѡд, лунывв Германїјакѡд да СССР-ын неуна луныввланын Хар'ковыс. Лунвылын США воѡны 25-ѡд параллельѡз, кодї мунѡ Сахара да Аравїја пыр.

США-лѡн екваторсаң матын сулалѡм вѡсна сылы воѡ уна шо-ныд, а кык океан костын сулалѡм вѡсна локтѡ тырмымѡн ва (осадок), сешѡм плоскогорїејасыс ѡтдор, кодјасѡс рытывсаң і асывсаң сажѡдѡны Корфілґерїјаслѡн хребетјас.

Контролнѡј јуасанјас:

1. Кымын пѡв США уступартѡны мїан Сојузлы плѡшцад сертї да кымын мїллон вылѡ населенїе лыд сертї?

2. Кѡні США-лѡн гранїцаыс куза мунѡ јутї, кѡні тыјасѡд да кѡні вескыда параллель вывтї?

3. Мыјла Панамскѡј канал пыр морскѡј тујлѡн значенїеыс США-лы зев ыжыд?

Пїрода-лѡн главнѡј чертајас.

Карта вылыс (цветнѡј вылыс). Корсѡј да петкѡдлѡј гѡрајас, долінајас, плоскогорїејас, увтасјас, кытї мунѡ 37-ѡд параллель рытывсаң асыввылѡ.

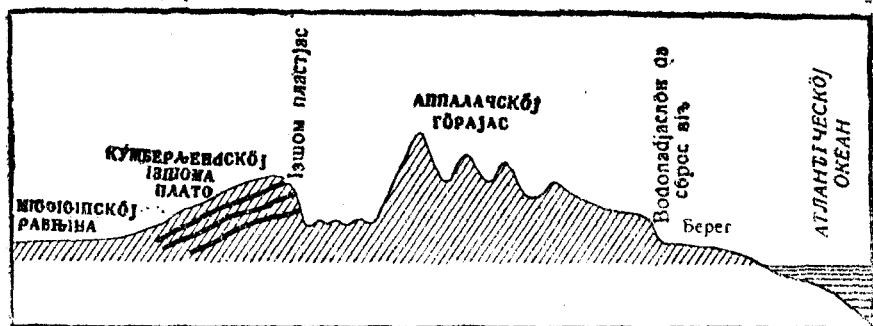
Став рытыввывсѡ США-ын бостѡны жужыд гѡра хребет-јас — Корфілґерїјас, кодјас мунѡны Тїхѡј океан берег пѡлѡнѡд. Најѡ (хребетјасыс) торјалѡны ѡта-мѡдгыс лїбѡ векнїдік да пы-дын кујлыс долінајасѡн, лїбѡ паскыд да жужыд плоскогорїе-јасѡн. Долінајас пыщкыс медса ыжыд — **Калїфорнїјскѡј доліна**, кытї вїзывтѡ **Сакраменто** ју. Тајѡ долінаыс зев плодороднѡј, а тѡвјасыс сїјѡс сажѡдѡма быд боксаң. Кліматыс сылѡн шоныд да кос. Но Сїерра-Невадалѡн јујасыс ваяѡны сетчѡ уна ва. Рытыв-выв бокыс Сїерра-Невадалѡн ежѡма сук вѡрјасѡн да вундас-ѡма жужыд ушшелїејасѡн, кытї леччѡны јујас. Тајѡ — му шар вылын медса мїча (жївѡпїснѡј) местајас пїыс ѡтї.

Сенї ем Іосемїтскѡј доліна, кујлѡ 1200 м судтаын. доліна бокјасас ѡша-лѡны гранїт скалајас да кырѡдјас 1400 м судтаѡз ју вєстас; скалајасыс суда-лѡны быттѡ башнајас, замѡкјас; жужыд кырјассаң усѡны водѡпадјас; ѡтї водо-пад кујїм шупѡдѡн усѡ 750 м судтасаң. Сенї-жѡ быдмѡны зев жужыд секвоїјас негырыс вѡрјасѡн. Тајѡ долінаыс — Нациѡналнѡј парк. Торја-нын мїча сїјѡ тѡлын, кор вѡрјасыс тырѡны лымјѡн, а гранїт скалајас водѡпадјас гѡгѡрын тупкысѡны јїѡн да ґїрдалѡны шѡндї воґын.

Калифорнійскōй долинасан дунуввланын, неылын Лос-Анжелос карсан кујлō **„долина смертї“** — меџа жар места гожса кадō мушар вылын. Сенї жул тōлысса шōр температура кайō 39°-ōџ. Тажō долинаыс 145 м-ōн улынжык океан уровеныс да торјало сыыс жужыд гōрајасōн — Прибрежнōй (Bergdor) гōрајасōн да Сиерра-Невадаōн. Гожса кадō долинаас пōлтōны асыв-војвыв пассатјас, најō оз вайны нōтї зер тус; весігтō вужōрын 560°-ōџ кајан жарјас коставлытōм кос поводда дырјї вијōны став быдмōгсō.

Плоскогорјејас пыщкыс меџа ыжыдыс — **Ыжыд Бассейн** (либō Великōй плато); тајō — солончаковōй пустына. Сенї ем Большōе Солоноје ты.

Главнōй цепыс Кордїлјерыјаслōн — **Скалистōй гōрајас** — ва јуксан ин (водораздел), тасањ визывтōны јујас Тихōй океанō да Атлантїческōй океанō, — Колумбїја да Колорадо — ѳтарлан, Миссури, Арканзас да Миссїсіпілōн мукōд вескыдыв вожјасыс — мōдарлан.

США асыввывлōн течас. Корсōй сьрс визсō.

Колумбїја да Колорадо кодјōмаōс аслыныс зев пыдōз долинајас, шусōны канјонјасōн. Колорадо ју канјонлōн жуждаыс 1800 м, бокјасас кайōны крут стенајас да кырōдјас, — гōрд, јежыд, турун-виж да мукōд рōмаōс, горнōй породајас сертї.

Тажō долинасō јуыс кодјōма важ леднїкјас кадō, кор зон хребетјас скалїстōй гōрајаслōн вōліны зев гырыс леднїкјас улын, да кор Колорадо јуыс нулїс јона унжык ва ѳнїја сертї.

Кōнсуро скалїстōй гōрајас костын паныдаслōны вулканїческōй областјас, шуам, **Іеллоустонскōй національнōй паркын**, кōн жужыд, лымја хребетјас костын ем пōс клучјаса да зон го гејџера долина.

Скалїстōй гōрајас озырōс металлјасōн: ыргōнōн, зарнїōн, езысōн, свїнечōн, ртутōн да мукōдōн.

Асыввылын США-ын сулалōны **Аппалачскōй гōрајас**; најō кыссōны 2 сурс км куза Атлантїческōй океан берг пōлōнōд. Тажō важ гōрајасыс вундассōмаōс пыдын кујлыс долинајасōн да потласōмаōс глыбајасō. Главнōй потасыс муно асыввыв подув-

јас дорѡдыс (серпас, 197 лб.); сы пѡлѡн вѡлі коркѡ сброс, секі став бергдор полосаыс пуксіс. Ју долинајас, шуам, Гудзонлѡн, Фелаваралѡн, пѡріны куѡ да жужыд бухтајасѡ, сені і сулалѡны ѡні портјас: **Нју-Јорк**, **Філадельфіја**, **Балтімора** да мукѡд. Секіжѡ, му корка пуксігас, торјалі **Фліннѡј ді**, коді торјѡдѡ океаныс Нју-Јорк гавань.

Рытывыв хребетјасыс Аппалачскѡј гѡрајаслѡн — ізшома плато (**Кумберлендскѡј**); сені му пышкас кулѡны кыз слѡјјасѡн антрацитјас да коксујтчыс шомјас; ју долинајасын пластјасыс тыдалѡны (серпас, 197 лб.), сыпонда сені кокны најѡс перјыны.

Ыжыд места Аппалачскѡј гѡрајас да Корділјерыјас костын бостѡ равнина; сіѡ неуна увтасмѡ шѡрланыс да лунвывлань; сеті візывтѡ аслас уна вожјаскѡд Міссісіпі ју. Ачыс Міссісіпіыс заводітчѡ Канадскѡј массів вылын, Верхнеје тысань неылын; куѡтаыс сылѡн 4 сурс км. Вожјасыс сылѡн лечѡны Корділјерыјасыс да Аппалачскѡј гѡрајасыс. На пышкын медкуѡыс — **Міссурі**. Тајѡ ыжыд ваа јуыс заводітчѡ Корділјерыјасын, Іеллоустонскѡј паркын; лыддыны-кѡ сіѡ Міссісіпі главнѡј јујыв пыдді, секі куѡтаыс сылѡн (Міссісіпілѡн) лѡѡ 6500 км-ыс унжык. Корділјерыјасань візывтѡны јешѡ кымынкѡ ыжыд ваа јујас, а Аппалачскѡј гѡрајасыс ѡті ыжыд да медса уна ваа вож Міссісіпілѡн — **Огајо**.

Міссісіпі нуѡ вывті уна ва (19 сурс куб. м секундаѡ), но пастаыс сылѡн сѡмын 1 км гѡгѡр, сыпонда сіѡ зев жужыд да зев візыв пѡшті фелтаѡчыс. Тувсов ытвајас дырјі сіѡ каяѡ 10—12 м-ѡз, петѡ берегјасыс да бостѡ гѡгѡрсыс равнинасѡ; ва тујас сіѡс кутѡм могыс уналаын вѡѡма плѡтинајас, но і најѡ мукѡддырјі оз вермыны візны Міссісіпі ојѡмыс, і секі сіѡ вѡѡ вывті ыжыд уронјас.

Міссісіпі аслас вожјасыскѡд кутѡ зев ыжыд тѡдчанлун США судходствоын (28 сурс км ва туј); кык вожѡ сылыс — Іллінојс да Огајо — ѡтлаалѡма каналјасѡн Великѡј тыјаскѡд (карта, 199 лб.).

Великѡј тыјас кулѡны Канадскѡј шшіт да Централнѡј равнина костын. Жужыд пыѡсјасѡд налыс кодјісны леднікјас, кодјас волісны лунвылѡ Міссурі да Огајо јујасѡ. Ваыс Верхнеј тыын, Мічіганын, Гуронын да Еріын сулалѡ пѡшті ѡті уровенын, а Онтаріоын 100 м-ѡн улынжык, сыпонда на костын Ниагара ју вылын лечѡ медса ыжыд водопад мірын — Ниагарскѡј; сені ваыс кык вожѡн усѡ 49 м судта кырсањ (серпас, 211 лб.).

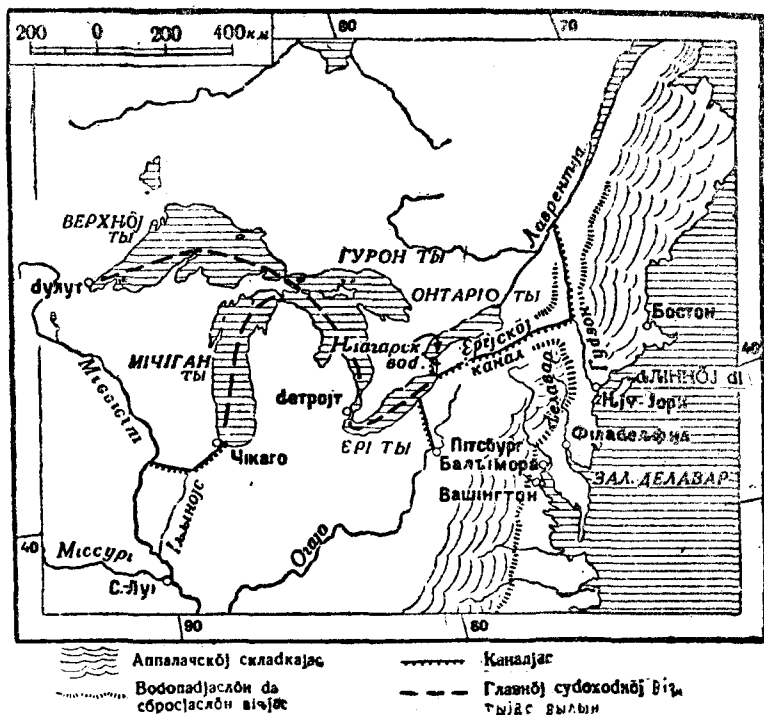
Тајѡ водопадаыс вермѡ сетны 7 млн. вѡв вын; ѡті вітѡд јукѡнсѡ кымын сетыс іспѡлзујтѡма-нін, вескѡдѡма васѡ каналјасѡ да тоннелјасѡ; сыпонда выныс водопадаыслѡн чінѡ.

Суднојасѡн ветлѡм вылѡ вѡѡма кык канал, шлузјасѡн: ѡтсѡ, женідіксѡ, водопадѡс кышовтѡмѡн, Еріыс Онтаріѡѡ, а мѡдсѡ, куѡсѡ, Еріјскѡј каналѡс, коді ѡтлалѡ Ері тысѡ Гудзон јукѡд.

Кліматыс США-лѡн јона лѡѡ рытив тѡвјас да ціклонјас сајын, кодјас муноны США пыр Тіхѡј океаныс Атлантїческѡј океанѡ (да воѡд Јевропаѡ). Рытив-војвыв берегјасас пѡлтѡны

васод төвјас, најо вајоны уна осадокјас. Берендорса Кордильерјасын, Каскаднөј горајас вылын, Сиерра-Невада вылын быдмөны зев бур лыска вөрјас.

Лунвив јукөнас Тихөј океан берег вылын, көні сулалөны Сан-Франциско да Лос-Анжелос, төлыс овлө шоноыджык, а гожомыс косжык; сені — Средиземнөј море гөгөрсә код быдмөгјас, век веж пујас (кызі Италијаын), но сөмын увтас местајасын.

Ва туйјас Великөј тыјас областын. Корсөј Ерјскөј канал да Великөј тыјасөс Миссисипи ју вожјаскөд өтлаалыс кык канал; висталөј тајө вожјасыслыс нымјасө. Петкөдлөј Ниагарскөј водопадсө кыщовтыс канал. Петкөдлөј места, көні Ерјскөј канал да судоходнөј Гудзон ју мунөны сбросовөј впадинајасөд.

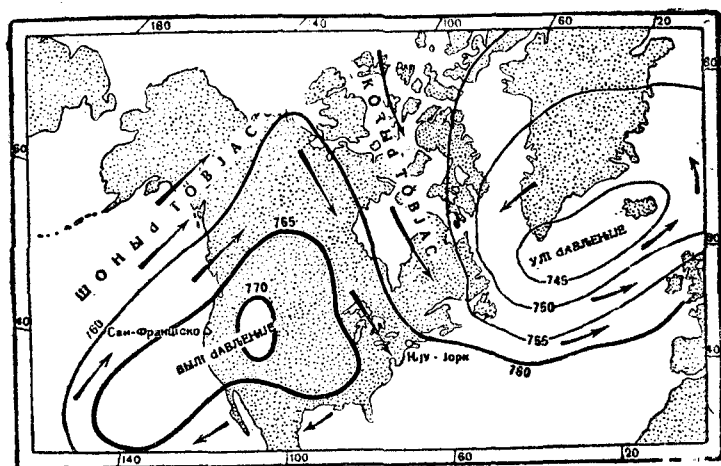
Ыжыд Бассейн да Колорадо плоскогорјејасө оз вескавын рытыв төвјас, сы вөсна климатыс сені кос, сені кујлөны сола тыјаса солончаковөј пустынајас.

Но пустынајассааныс асывланын Скалистој гөра бокјасын бара быдмөны вөрјас,— тані жужыд гөра вывјасас овлөны зерјас, најөс вајоны татчө рытыв төвјас.

Кордильерјассаң асывланө зерјас вајоны төвјас, кодјас пөлтөны Мексиканскөј заливсаң. Рытыв төвјас вооны татчө ватөгын да гожса кадө вајоны кос поводкајас, сы понда Кордилье-

рыяс пѡлѡн кыссѡны куз да паскыд кос полосаѡн чернозѡмнѡй степјас — преріјас.

Паскыд равнина вылын Кордильерыјас да Аппалачскѡй гѡрајас костын гожѡмын сулалѡ жар поводѡда; рытыввылас, кѡнѡ овлѡны кос рытыв тѡвјас (суховејјас), осадок усѡ ещажык, асыввылас сертѡ. Аппалачскѡй гѡра бокјасын кујлѡны мѡча веж туруна лугјас да быдмѡны сора вѡрјас. Великѡй тыјас областын да асыв-војвыв берегјас пѡлѡн США-ын гожѡмыс ыркыджык — тыјассаң да Лабрадорскѡй кѡзыд визувсаң ыркалѡм вѡсна; семѡ медса бура быдмѡны лугвыв турунјас.

Выл да ул давленија областјас январ тѡлысын Војвыв Америкаын. Вѡсталѡй, мыла асыввылас Војвыв Америкаын кѡзыджык рытыввылас дорыс.

Мексиканскѡй залѡв дорын гожѡмыс овлѡ жар да ѡтщѡш зев зера. Тајѡ лѡѡ со мыј понда: быд цѡклон, кодѡ вужѡ США-ѡѡ, аслас вој помас кыскѡ васѡда трѡпическѡй сынѡѡсѡ лунвылыс.

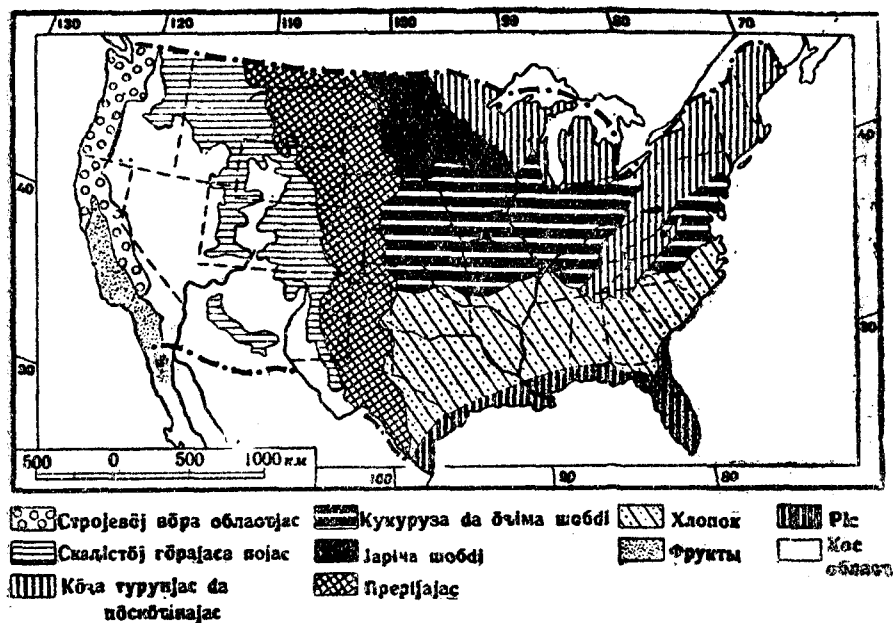
Цѡклоныслѡн бурещ вој јукѡнса (асыввывса) тѡвјасыс ѡ пѡлтѡны лунвывсаң, Мексиканскѡй залѡвсаң (карта, 186 лб.); најѡ нуѡны зев уна ва ру, кытыс артмѡны кымѡрјас да осадокјас. Цѡклон бѡр јукѡнас (рытыввыв јукѡнас) пѡлтѡны војтѡвјас, косѡѡ да кѡзыѡѡс тѡлын, косѡѡ да ыркыѡѡс гожѡмын.

США-ын тѡв овлѡ кѡзыд, Калифорнијаыс, Мексиканскѡй залѡв берегјасыс да Флорѡдаыс ѡтдор.

Торја ыжыд морозјас овлѡны США војвылын, Великѡй тыјас да Скалистѡй гѡрајас костын, кѡнѡ тѡвнас пѡштѡ пыр сулалѡ антѡциклон, кодѡ центрально-азиатскѡй цѡклон сама. Сыпонда асыв-војвылас Америкаын частѡ овлѡны ыжыд, кѡзыд тѡвјас (карта, 200 лб.). Великѡй тыјас кынмылѡны 5 тѡлыс кежлѡ, да суднојасѡн ветлѡм сенѡ омѡла мунѡ — ледоколјас ѡтсѡгѡн сѡмын. Нью-Йоркын январ тѡлыс 11° -ѡн кѡзыджык Сан-Францискоын сертѡ (Нью-Йоркын -1° , а Сан-Францискоын $+10^{\circ}$).

США-ын емӧс ырыс природнӧй озырлунјас. Сени емӧс плодороднӧй, мыкӧмында чернозѳмнӧй муа паскыд местајас, кӧнӧ овлӧны тырмымӧн зерјас шобдӧ вӧдӧтӧм ылӧ. Сени емӧс мӧча веж туруна паскыд степјас, кӧнӧ позӧ вӧдӧтны сура ырыс скӧт; емӧс (страна центрын) ырыс плодороднӧй рајонјас, кӧнӧ позӧ вӧдӧтны кукуруза скӧт кӧрым ылӧ.

Рытыввылас США-ын емӧс кос рајонјас, ӧскусственнӧ орошайтӧмӧн најӧ зев лӧсалӧны бур сорта фруктӧвӧй пујас вӧдӧтӧм ылӧ. Асыв-лунвылын главнӧй фруктӧвӧй рајонӧн лӧӧ Флоридӧ.

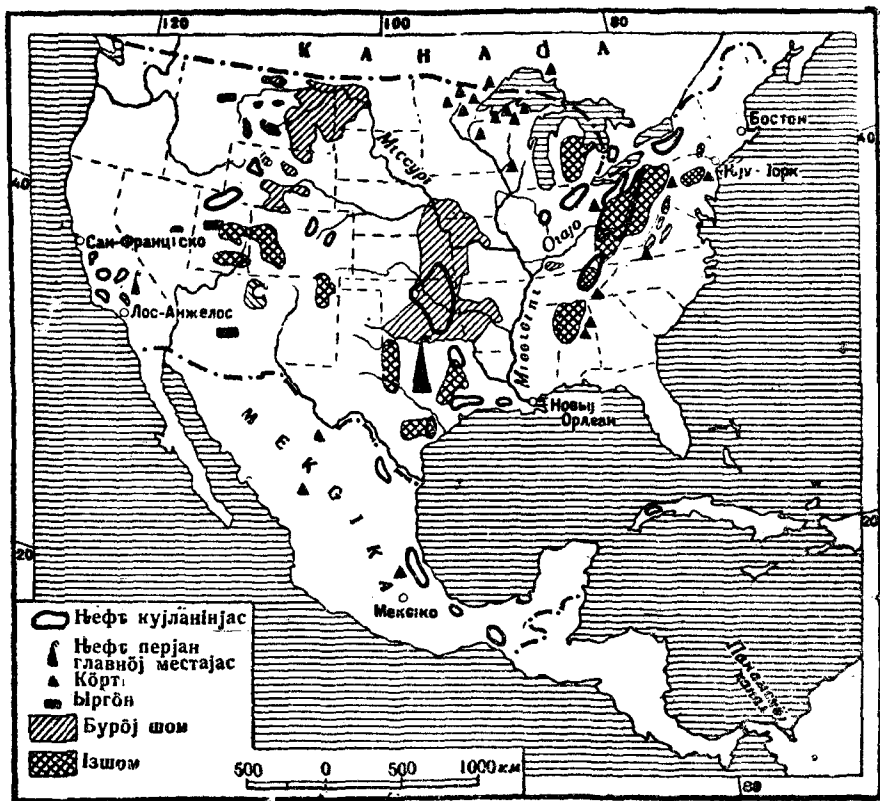
США-лӧн вӧзму овмӧс карта. Петкӧдлӧй, кӧнӧ вӧдӧтӧны хлопӧк, кӧнӧ кукуруза. Мыјла рӧс вӧдӧтӧны сӧмын луныв берејас дорын США-ын?

США-лӧн емӧс вьвтӧ озыр ӧз шомӧинјас не сӧмын Аппалачјасын, но ӧ централнӧй равнинајасас, а сӧз-жӧ зев ырыс нефт запасјас. Нефт кујлӧ горнӧй породајас улын Аппалачскӧй гӧрајас дорын, Мӧссӧипскӧй увтасын да Калӧфорнијаын (карта, 202 лб.).

Кӧрт рудајас кујлӧны США-ын уналаын, а Верхнеј ты дӧнын, Канадскӧй шӧит дорас, кујлӧны мӧрын медса озыр кӧрт рудаа местајас. Рытыввылыс США-лӧн озыр рӧма металлјасӧн, торја-нын ыргӧнӧн.

ЫЛЫС РЫТЫВ.

Ылыс Рытыв лоо Тихој океан берегјас пӧлӧн, кӧнӧ кыпӧд-чӧны гӧрајас — Прибрежнӧјјас, Каскаднӧјјас да Гьерра-Невада, да кӧнӧ визувтӧны јујас — Колумбија да Сакраменто. Сени су-

Главнӧј полъзнӧј ископајемӧјјас США-ын. Петкӧдлӧј изшом да кӧрт руда кујланӧјјас — медса гырысјасӧ. Кушӧм полъзнӧј ископајемӧјјас кујлӧны гӧрајасын США Рытыв вылын?

лалӧны штатјас: Вашингтон, Орегон да Калифорнија. Најӧ кыс-сӧны војвывсан лунвылӧ 2 сурс км кузаыс унжык, а сыпӧнда прӧродаыс сени разнӧј.

Војвылын став гӧрајасыс — Прибрежнӧјјас і Каскаднӧјјас — ежсӧмаӧс жужыд вӧрјасӧн, кӧнӧ быдмӧны американскӧј гӧрд по-жӧмјас да зев гырыс кедрјас (мамонтовӧј пујаскӧд ӧтӧ пӧрӧда-ыс). Быдмӧны најӧ 100 м судтаӧз; тајӧ — медса сук стројевӧј вӧрјас став му вылын. Зев жужыд да зев вескыд пујас сула-лӧны мӧда-мӧд дӧнас матын, сыпӧнда ташӧм вӧрад пемыд да ва, муыс вевтгысӧма ышјасӧн да папоротныкјасӧн.

Ташом пујасыс бѣдмылісны вѣждѣр і Важ светын — Европанын да Азіяын, но сені најѣ пѣгѣнітісны медбѣрја лѣднык дыржі. Оніја кадѣ тајѣ пујасыслы отсалѣ бѣдмыны умереннѣй да вѣсѣд клімат: сені пыржык овлѣны вѣсѣд тѣвјас да цѣклонјас, кодјас локтѣны океансаң матерік вѣлѣ.

Вѣр овмѣсын ужалѣны уна јѣз Колумбіја ју бассейнын. Вѣр пѣрѣдѣм муно тѣлын лымјѣн тыртѣм гѣра бокјасын механичѣскѣй вѣрпѣлітан станокјасѣн, кодјас кокныа вундѣны 2-3 м куза діаметра пујас. Зев гырыс пујас, зѣннас лѣбѣ пѣлітѣмѣн, лѣдѣны гѣрајас вѣвсаң вѣчѣм тујјас вѣвтѣ гусенічнѣй тракторјасѣн да сѣвтѣны кѣрттујса појездјас вѣлѣ. Тулысын, кор жужыд лымјыс сѣлѣ да тѣѣны јујас, став ѣсталнѣй пѣрѣдѣм вѣрсѣ кѣлѣдѣны Колумбіја јувом дѣрѣ, кѣні стрѣітѣма гырыс вѣр пѣлітан заводјас да кытѣѣ локтѣны прѣлів дыржі океанскѣй суднојас.

Прѣлів вѣнсѣ ісползујтѣны тајѣ заводјасас вѣрпѣлітан станокјас ужѣдѣм вѣлѣ: прѣлів дыржі море вѣыс ускѣдѣѣ завод берѣдын вѣчѣм бассейнѣ да муно заводскѣй электростанціја турбінајас пыр; отлѣв дыржі вѣыс муно мѣдарѣ да бара берѣдѣлѣ турбінајасѣѣ.

Вѣр промышленностин ужалыс рабѣѣѣјаслы овны сѣкыд: гѣжѣмын најѣ колѣны ужтѣг, тѣлын олѣны лагерјасын, зѣскыд са лок сынѣда барақјасын; сеніжѣ пачјас вѣстын космѣ налѣн лунтырѣн кѣтасѣм ва паскѣмныс. Гѣјасѣн вѣрлѣзѣсјас бѣд во калѣчѣтѣѣны да кулѣны пѣрѣдан пујас улын, — увавны заставлѣјтѣны најѣс тѣрыба да дѣјмѣмыс вѣччыстѣг.

Пујас пѣрѣдѣны заводітігѣн, вѣрлѣзѣсјас медвѣјѣдѣр кералѣны (сѣвјѣны) налыс увјасѣѣ; сѣмогыс најѣ кѣјѣны пу вѣлас, — кокјасас налѣн сталнѣй шпорјас, а мышку сѣјас гѣз. Кѣјѣны најѣ век вѣлѣжык да вѣложык, мѣјвѣнсѣс ѣвтѣны черѣн, гѣгѣрыс кѣчѣѣны чѣгјас; таѣ вѣрлѣзѣсјас кѣјѣны 70-80 м судтаѣз, сѣсса кералѣны пу јѣвсѣ ($\frac{1}{4}$ м кыза кымын); грѣма-јѣркакыліг усѣ пу јылыс муѣ, а нуыс јѣна зѣв лѣјкјалѣ... рабѣѣѣй сѣ вѣлын ѣшалѣ, кутчысѣ кѣјаснас, шпорјаснас. Сіјѣ зѣв кокныа вѣрмас усѣны.

Зѣв ѣпаснѣй уж сіз-жѣ моторнѣй пѣлајас вѣлын да подјѣмнѣй кабѣлјас берѣдын. Став ужсѣ вѣѣѣѣны тѣрыба — камандујтѣны капіталлѣн прѣказікјас; вѣр рајѣнјасса гѣзѣтјасын пыр печѣтајтѣны тѣшѣм јѣѣрјас:

„Х. ІІ, 18 арѣса, вѣрлѣзѣс, кулі мѣста вѣлас „А“ лагерын „цѣп орѣм понда“.

„У. І, 45 арѣса, кутчысѣс пѣран нуыс чѣччыштѣм увјѣн. Пыр-жѣ куліс.“

Сыпыдѣ вѣр промышленностин нѣѣдыс компаніјѣас бѣстѣны гырыс барышјас. Асланыс лагерјасын вѣрын најѣ вузалѣны рабѣѣѣјаслы став продуктајасѣѣ кык мындаѣн дѣнѣнжык орчѣа карјасын сѣртѣ, а кодкѣ-кѣ рабѣѣѣјас пышкыс ѣткажѣтѣс налыс нѣбасѣны, сѣѣѣмјасѣѣ пырыстѣм пыр-жѣ вѣтласны уж вѣлыс.

Вѣр тыра океанскѣй суднојас муноны тѣсаң ылі странајасѣѣ: Асѣввѣв Азіјаѣ, Австрѣліјаѣ, США Атлантѣчѣскѣй берѣгјасѣѣ.

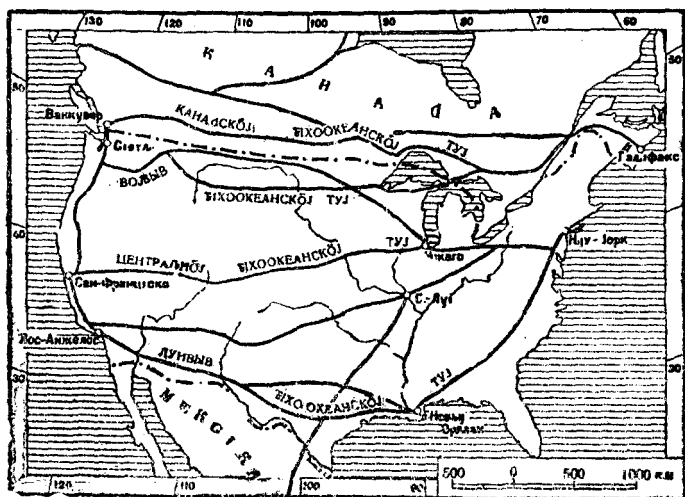
Колумбіја јувом дѣрын, а сіз-жѣ і мукѣд поснѣджык јувом дѣрјасын, кодјас усѣны Тѣхѣй океанѣ, олѣ уна черѣ лѣсѣсѣ пѣрѣдѣајасыс. Тајѣ черѣјасыс олѣны морѣын, но кулмѣгас тулысын најѣ пырѣны јујасѣ; сѣкі најѣс і кѣјѣны. Јувом дѣрјасын стрѣітѣма гырыс консервнѣй заводјас.

Черѣ ѣвмѣс кыпѣдѣм могыс амерѣканѣцјас стрѣітісны черѣ вѣѣлітан заводјас; сені черѣ пѣкјыс пѣтѣм поснѣдік черѣјасѣѣ лѣдѣны ју јѣвјасѣѣ. Бѣдмыштѣм бѣрас черѣјас лѣчѣѣны морѣјасѣѣ да сені бѣдмѣны гырыс черѣјасѣѣ, кодјас кулмѣганыс пырѣны јујасѣѣ.

Лунвѣлынжык, Калѣфорніја штатын, кліматыс косжык;

мамонтѡвѡй пујас сені паныдаслѡны сѡмын негырыс рошщія-сѡн, шуам, **Юсемітскѡй націоналнѡй паркын** (196 лб).

Каліфорніјскѡй долина, коді кулѡ Каскаднѡй гѡрајас да Сіерра-Невада костын, кыссѡ 800 км куза, а пастаыс сылѡн 90 км. Тајѡ — фрукта пујаса, виноградыкјаса да вотѡс быдмѡг-јаса орјавлытѡм сад. Садјас сені сулалѡны правілнѡй квадрат-јасѡн; најѡс орошайтѡны гѡравыв јујасыс, кодјас лечѡны Сіерра-Невада бокјассаң. Уна ва да југыд шонді отсалѡны сад-јаслы сетны уна плодјас — персікјас, апельсінјас, абрікосјас, міндал да с. в. Урожај бостігѡн садјасын ужалѡны да с ьурсјас-

Біхѡй океан берејас вылын кѡрттујјас. Лыдѡѡ, кымын кѡрттуј США-ын да Канадын. Вісталѡй главнѡй помасанінјасѡ (пунктјасѡ) налгс.

ѡн рабочѡјјас; најѡ бостѡны фруктјас, течѡны најѡс јашщікјасѡ, Асыввыв штатјасѡ да консервнѡй заводјасѡ нуѡм вылѡ. Сныс ѡтдор, зев уна фруктјас костѡны шонді возын. Тѡвса војјасѡ овлѡны кынмавлѡмјас, но накѡд бура вермасѡны: пујас костас ѡзтѡны нефт грелкајас.

Му пыщкыс Каліфорніјалѡн озыр вѡлі зарнѡн, но зарні россыпјасыс ѡні гѡлмісны јона перјѡмла. Сыпыѡді рытыввыв берејасас Каліфорніја штатын, Корфілјерыјас подулын, азѡма зев озыр нефтаінјас, сені ѡдјѡ кыптис нефтаннѡй вышкајаслѡн зѡн вѡр. Регыдѡн быдміс сіз-жѡ **Лос-Анжелос** кар (Лос-Анджелес).

Перјѡм нефтыс нефтепроводјас куза муно нефтеперегоннѡй заводјасѡ да морскѡй гаванјасѡ, кѡні сіјѡс качайтѡны налвнѡй суднојас (танкерјас) трѡмѡ. Тајѡ суднојасыс нудны сіјѡс Нју-Йоркѡ Філадельфіјаѡ, Лондонѡ, Гамбургѡ, Неаполѡ, да с. в. во-зѡ переработайтѡм вылѡ.

Лос-Анжелос — меҥса ыжыд кар Ылыс Рытывлөн. Лос-Анжелос гөгөрүн сулалоны апельсін, лимон да пальма садјас. Ваыс тајо садјасас, а сіз-жө і карас, локтө меҥса куз водопроводөд мірын (350 км.) Сіерра-Невада бокјассаң (гөравив тыыс). Кар бердас матын сулалө **Голливуд** — мірөвөј кіноцентр, ғырыңе кінофабрикајасөні. Сені ңеыжыд местаын өтласөһөны быдсама ландшафтјас: море, вөрјаса, ңеөвөјја лымја да ушһелјејаса гөрајас (Сіерра-Невада), пустына, міча оавісјас да с. в. Подтропіческөј клімат вөсна кіносјомкајас вөгөдр мунөһөны.

Рабочөј кварталјас тајо карас најтөс, сені абу ңекушөм быдмөг, ва оз тырмы: ңекумын барак вылө вөд өтү кран. Електріческөј бі өзјө сені сөһын 9 часөз рытнас (нефтаннөј компаніејаскөд вөчөм договор серті), а сы бөһын рабочөјјаслы лөб өзтыны карасіна лампајас. Мірөвөј крізис понда уна дас сурс рабочөјјөс вөтлөма уж вылыс, вөтлөма патерајасыс семјајасныскөд.

Сан-Франціско — важнөј порт залів бердын, кытчө усө Сакраменто ју. Почтово-пассажірскөј туј јітө Сан-Франціскоөс став ғырыс портјаскөд мірын.

Сіетл — өдјө быдымыс том порт, фіорд берег вылын, Ванкувер ді сајын. Сы пыр мунө воысөм Јапоніјакөд да Кітајкөд. Морскөј туј Сіетлсаң Јапоніјаөз јона жеһыджык, Сан-Франціскоөс серті (віз. глобус).

Ңол тїхоокеанскөј туј өтлаалө Сіетлөс, Сан-Франціскоөс да Лос-Анжелосөс Атлантїческөј океан берегјаскөд (карта, 204 лб.). Экспрессјас, кодјас петөһөны Асыывылыс, вөһөны Ылыс Рытывө 2½ суткі мытї.

Скалістөј гөрајасын да Ыжыд Бассејнын штатјас.

Карта вылыс. Петкөдлөј скалістөј гөрајас да плоскогорјејас: Ыжыд Бассејн да Колорадо. Уна-ө сені усөһөны осадокјас?

Гөравыв штатјас бөстөһөны зев ыжыд плөшщад — пөшті көјмөд јукөһсө США-лыс, һө населеніејыс сені шөч — 2 мортыс еща 1 кв. км вылө. Лымјөн тырөм гөра хребетјас, куш скалајас, солончаковөј пустыһајас да шөчіһік туруна сҥепјас бөстөһөны сені зев уна места. Ңаһ мујас паныдаслөһөны шөча. Му пыщкас ва чөжөм могыс сені мујассө гөрөһөны да һөбөдөһөны пінајасөһөн тулыссаң сор арөз да көзөһөны сөһын мөд воас шөбді лїбө ід. Мукөдлаын вөчөмаөс гөрајас вывсаң леччыс јујас вылын прудјас.

Арізона штатын, ңеыжыд ју вылын, кодї візывтө лыді доһыһын, вөчөма 84 м судта плотїна; сыпонда сені артіс ыжыд пруд, кысаң һубөма каналјас зев бур фруктөвөј садјасө, кодјас кысөһөны 1000 кв. км вылын. Уна места скалістөј гөрајас областын бөстөһөны пөскөтінајас, көһі јіресөһөны ыж стадајас. Гөжөһын пастухјас верзөма вөлөн, овчарка-понјаскөд вөтлөһөны стадајасө гөрајасө, көһі, гөра бокјасас да доһыһасын, вежөдөһөны лугјас; арын најө бөр локтөһөны фермајасө да візөһөны ыжјасө ід да шөбді ізапод вылын, а сіз-жө луҥернаөһөн көзөм мујас вылын. Тајө туруһсө кос местајасын США-ын көзөһөны шөбді да ід бөһын да візөһөны сы вылын (турун көза вылас) ыжјасө 5-6 вөөз; сы бөһын мусө бара гөрөһөны.

Став гөравыв штатјасыс страдајтөһөны атмосферһөнөј осадокјас јона вежласөһөмыс; тащөм вежласөһөмыс мунө, кызі прїметїтөмаөс, ңелаһын вөһөн. Өһі сен космөм мунө: груһтөвөј вајас космө-

ны, тыяс жамоны да космоны, ледникяс горајас вылын жона чиноны. Сувтодоны вопрос визму ужалыс населенијебс мод местаб вужодем жылыс. Медса кос да куш местајасб Ыжыд Басејнын торјодома торја лагерјасб (резерваціяјасб) индејецјаслы. Олоны сені индејецјас зев гола, медасоны батракјасб орчча крупној скотвиысјас ордо, короны милостина корттуј станціяјасын.

Но главнөј ужыс гораыв штатјас овмоын — металлјас перјом: ыргон, свинец, цинк, езыс да зарны. Ыргон перјан руд-

Преријајаса плато. Ковбојјас куталоны арын том скотбс Асыывы штатјасб нүом выло.

никјасын ужалоны 100 сурсјасбн горнакјас. Рудасб сені-жб кистоны заводјасын. Гораыв штатјас сетоны жын ыргонсыс унжык, мыда перјысб США-ын.

Медса ыжыд карыс — **денвер** — сулалб Скалистој горајас асыывы дорын, изшом перјан шахтајасан матын.

Йеллоустонскөј национальнөј парк, коді сулалб Йеллоустон ју јыв дорын (Миссурілбн вескыд вож), визоны сешомбн, кушом сјбб вбл векусан. Плбшща-дыс сылбн 8671 кв. км, веркбсыс горајаса, хребетјас кайбны 31½ сурс м судтаб. Гора бокјасас да долинајасын быдмбны зев бур лыска вбрјас; сені олоны пушнбб зверјас, шуам, рчјас, ошјас, да вбрас пбткајас; туруна платојас вылын јирббны јорајас да бизонјас. Тајб став живбтнббјасыс бнн нбтб оз повны мортыс, а бизонјас лоины пбштб домашнбб живбтнббјас кодбб, бытбб мбсјас (локтоны јоз днбб сојанла). Но туристјасбс татчб кыскбны пбс исгбчникјас (тані 3600 кымын) да гејзерјас. Гејзерјас пмыс бтб — Великанша — којыштб 100 м вылнаб фонтан. Сесса мчабб Йеллоустона јулбн канјонјасыс, коджаслбн ембб 300 м-ыс жу-жыджык кыркбшјас.

Преріјаса Плато.

Карта вылыс. Вісталёй јујас, кодјас візвѣтѣны Скалістёй гѣрајасан асыввылѣ. Петкѣдлѣй преріјаса Плато. Кушѣм сені овлѣ гѣжѣмыс? Кушѣм во-ча муныс тѣвјас сені вермѣны паныдасны? Уна-ѣ сені уѣб осадок?

Асыввылын Скалістёй гѣрајас крута помасѣны **преріјаса Платолаң**. Тајѣ плоскогорјейс муно 2500 км куза лунвывсаң војвылѣ да 400 — 500 км гѣгѣр рытывсаң асыввылѣ. Кызвын

*Помещіік (США лунвылын) бостѣ (пріңімајтѣ) хлопѣк,
кодѣс вајіс сылы арендатор-негр.*

местасѣ сені бостѣны сѣпвыв пѣскѣтінајас, кѣні јірсѣ уна мѣл-лон душ скѣт: ыжјас, сура гырыс скѣт, вѣвјас. Скѣт быдмѣ вѣла вылын, пѣскѣтінајасын; стадајассѣ вѣтлѣны местаыс местаѣ пастухјас — ковбојјас; најѣ быдлун муноны верѣмѣн со кіло-метрѣ; тулысын најѣ пасјѣны (кѣлѣмітѣны) том кукаңјасѣс, а арын бѣрјѣны буржык жівѣтнѣјјассѣ асыввылѣ мѣдѣдны. Куз појездјас нубны сѣтѣ скѣтѣс кукурузаѣн шѣгѣдѣм вылѣ.

Крѣіс понда скѣтвѣдѣм ѣні чіно. Американскѣй правѣтельство нѣбѣ фермер-јаслыс дѣнтѣм-ѣоныс мѣллон душјасѣн скѣтѣс; сїѣ муно му вынсѣдан тукјас вѣчѣм вылѣ. Шыгјалыс ужтѣм јѣзлы јай оз сѣтны.

Асывладорас преріјасын, кѣні овлѣны зерјас Мексіканскѣй залівсаң локтыс тѣвјас дырјі, пѣскѣтінајас вежѣны мујасѣн, кѣні кѣзѣны шѣбді, зѣр (војвылын) да кукуруза (лунвылын). Тані — чернозѣм, но урожајјаслы вредѣтѣны кос повоѣѣјас, кодјас овлѣны војтѣвјас дырјі і торја-нін рытывтѣвјас дырјі.

Лунвыв штатјас.

Карта вылыс. Петкѡдлѡј Миссисиппыс визувтѡмсѡ Огајѡ усанінсан улынжык да вѡсталѡј кык вескыдвыв вож Миссисиппыс. Уна-ѡ осадок усѡ Лунвыв штатјасын? Кушѡм полезнѡј іскопајемѡјјас кујлѡны тајѡ штатјасас?

Лунвыв штатјас кысѡны преріјажассан да Мексікакѡд границасан рытыввылын Атлантическѡј океан берегјасѡ асыввылын да бостѡны щѡц Флоріда полуостров.

Зевгырыс местајас Миссисипскѡј увтасын бостѡны хлопок плантаціјајас, кѡні ужалѡны мільѡнјасѡн његрјас. Шоныд клімат (200-ыс унжык шоныд лун, умереннѡј зерјаса гожѡм) отсалѡ хлопок воѡмлы, а кос ар зев лѡсалѡ хлопок бостѡмлы. Сентабр тѡлысын хлопок коробочкајас потласѡны да став мујасыс лѡны јежыдѡс хлопоксыс. Тані бостѡны пѡштѡ $\frac{3}{4}$ јукѡнсѡ став мірѡвѡј хлопок урожајсыс.

Хлопок быдмѡ лѡбѡгырыс помешчікјас плантаціјајас вылын, лѡбѡ поснідѡк участокјас вылын, кодјасѡс арендујтѡны фермерјас, медсасѡ његрјас, сіѡ-жѡгырыс помешчікјаслыс. његрјас — важ рабјаслѡн потомокјас — олѡны корысјас олѡмѡн, њекушѡм правајастѡг; вынсыс вывтѡ ужалѡны најѡ помешчікјаслы аренда мынтѡм вылѡ, хлопок њѡбысјаслы ужјѡзјас мынтѡм вылѡ да правітелствоы налогјас мынтѡм вылѡ.

Мексіканскѡј залів дорын хлопок оз вѡѡитны: сені сылы вывтѡ ва, сесса вредітѡ долгоносѡк, кодѡ вужѡс Мексікаыс да паскаліс шоныд берегдор полосаас. Увтас берегјас вылын Мексіканскѡј залів дорын кысѡны сахарнѡј тростѡнѡк да ріс плантаціјајас, кѡні став ужсѡ вѡѡѡны машінајасѡн.

Туј вѡчан машіна лептѡ му гѡгѡрыс вал, уна амыса тракторнѡј плуг да діскѡвѡј пінајас гѡрѡны да піновтѡны мусѡ, а тракторнѡј радѡвѡј сејалкајас кѡѡны ріс. Газомоторнѡј насосјас качајтѡны му вылѡ ва да віѡны сылыс уровенсѡ гожѡмбыд. Воѡм да ваыс кѡстѡм мујас вылын ужалѡны комбајнјас, најѡ колѡны ас бѡрсаыс ріс тыра мешѡкјас. Ѣні рабочѡј ужалѡ гожѡмбыдѡн шѡрвыѡ 40 га ріс, — јапонскѡј крестанін — 1 га. Но олѡмыс американскѡј негрлѡн абу буржык јапонскѡј крестанін дорыс: кыкнаныс ужалѡны помешчік вылѡ. његр вылѡ, сѡкыд ужыс ѡтѡр, вѡдѡ јешѡѡ націѡнальнѡј гѡот.

Флорідаын паскыда вѡѡитѡны фрукта пујас: апельсін, лімон, јаплѡк, персік да с. в. Качество серѡныс тајѡ фруктасыс јѡна уступајтѡны каліфорніјаса фруктајаслы, но кісѡныс војжык; најѡс зев јѡна петкѡдѡны промышленнѡј рајѡнјасѡ США-ын.

Візмү овмѡскѡд ѡтщѡц Лунвыв штатјасын паскалѡма і промышленност. Му пыщкас кујлѡны њефтѡ полејас (мујас); сені муѡ медса ыжыд уж США-ын (выјѡзтѡ став мѡрас) њефтѡ да газ перјѡм куѡа. њефтѡсѡ, му пыщкас нуѡдѡм трубајасѡд, качајтѡны морскѡј портјасѡ, а сіѡ-жѡ Чикагѡ да њју-Јоркѡ.

њефтепроводјаслѡн куѡтаыс США-ын 90 сурс км; цистернајасѡн њефтѡ кыскалѡм сені лыдѡѡны дѡнаѡн да важѡм ногѡн. Натуралнѡј газ сіѡ-жѡ муѡ трубајасѡд, сіѡ шѡнтѡ да јурѡдѡ уна американскѡј карјас.

Газ сотѡны фабрікајасын газѡвѡј моторјасын да перѡвѡј котѡл ломтанјасын (топкајасын), а кѡѡајаскјас плѡтајас вылын сіѡн пудны ѡбѡд. Кыѡи ломтысая газ (гор'учѡј), сіѡ буржык ізшѡмыс перјан јурѡдѡан (свѡтѡлнѡј) газыс.

Аппалачскöй горајас дінын лунвыв подувјас дорас, Бірмінгам кар рајонын, јона паскалöма металлургија. Тані ізшом, көрт руда да ізвестнак кујлоны орччөн.

Одјо паскалö Лунвыв штатјасын сің-жö текстільнöй промышленностъ. Војдöр став хлопоксö лунвывсыс нулісны асив-војвылö либö петкöдлісны заграницаö; öнi лунвылын стрöйтöма уна текстільнöй фабрика, да зевгырысöс; тані ем уна хлопок да уна донтöм да праватöм рабочöй. Главнöй портыс Лунвыв штатјаслөн — **Новыј Орлеан**, Миссісіпі фелтаын; татыс, а сің-жö i Мексиканскöй залів дорса мукöд портјасыс петкöдöны хлопок, нефт, шобдi, кодјасöс вајоны војвылыс Миссісіпі куза либö көрттујјас вывті.

Централнöй штатјас.

Карта вылыс. Висталöй јујас, кодјас визувтöны Централнöй штатјасöд. Уна-ö сені уё осадок? Кушом бьдмөгјас сені вöдтöны?

Сені, көні öтлаасöны Миссісіпі, Огајо да Миссури јујас, сулалöны Централнöй штатјас — главнöй наывöдтан да скöтвјан рајон США-лөн.

Лунвыв јукöнас сені зевгырыс местајасö (пространствојасö) көзöны кукуруза; сіјö век сетö бур урожај (кык мындаöн унжык шобдi дорыс) — сені плодороднöй (мыкöмында чернозöмнöй) му, куз, жар да зерјаса гожöм. ¹⁾ Кукурузаöн вердöны Централнöй штатјасын уна мильон сурсгырыс скöт да порс. Скöтсö вајоны сетчö рытыввылыс, преріјајасыс, сесса кымынкö тöлыс вердöны (шөгöдöны) сені; сыбöрын сіјö муно бојнајасö (начканіно). Рытыв-војвылын кујлö јарöвöй шобдi вöдтан област.

Помтöм-дортöм шобдi мујас кысöны со километрјасөн. Мујас костын сулалöны бурагырыс фермајас. Бьд фермер вљö кымынкö дас батрак; бьд фермерлөн ем уна плугјас, көзан машинајас, вундан машинајас, моторнöй либö парöвöй молюлкајас (вартан машинајас), уна фермерлөн емöс весіг тракторјас да комбайнјас. Чукöртöм нансö (æрно) пырыстöм-пыр-жö нуöны наывітан складјасö — елеваторјасö, кодјас сулалöны кык-кујимöз бьд көрттуј станціја дорын. — најöс стрöйтöны капиталистическöй компанијејас.

Тајö компанијејасыс нöбöны фермерјасыс нансö ічöт донјасөн, а вузалöныгырыс донјасөн. Öнi, кризіс понда, компанијејасгырыс донјас кутöм мөгьс частö бырöдöны нöбöм нансö, — кіскалöны карасінөн да ломтöны паровозјас топкајасын.

Мірöвöй кризіс понда шобдi көзајас öнi чінöны, фермерјас рöзöритчöны; фермајассö налыс машинајаснас i скöтнас вузалöны ужјöзјасыс. Мукöд фермерјасыс асныс вузалöны тракторјассö да машинајассö да заводітöны ужавны мујас вылас важ ногөн — прöстöй плугјасөн да вöвјасөн.

¹⁾ Тыдалö, тані i ем чужан муыс (рöдiнаыс) кукурузалөн; бöрынжык сіјöс петкöдiсны Америкаыс мукöд свет јукöнјасö.

Һанһон да скотһон вузасһом сертһи, пыҗ да консервјас вочһом сертһи важнһој карјасһон лоһоны Ген-Луи да Канзас — первојыс Миссисипи вылын, мһдыс — Миссури вылын.

Но медса ыжыд карыс тани—Чикаго, ыжда сертһыс США-ын мһд кар. Сіјһо сулалһо Мичиган ты лунвыв берегын да канал вылын, кодһи Һтлаалһо тајһо тысһо Миссисипи вожкһд—Иллинојскһд. Чикагоһ локтһо 40 кһрттујыс унжык. Тајһо медса ыжыд центр мһрын јай да пыҗ заптһомын, а сіҗ-жһо зев ыжыд центр чугун да сталь кһстһомын да машинајас вочһомын.

Быдлун појездјас, сура гырыс скотһон да порејасһон, локтһоны тајһо карас; скһгыс мунһо бојнајасһо (скһт начканијасһо), кодјас сулалһоны уна квадратнһој километр вылын. Скһтһо начкһны машинајасһон; тушајасһо лезһны конвейерјас пыр да Һдјһо кералһны. Мыјкһмында јайыс мунһо холодһлыкјасһо (кынтһом вылһо), а мыјкһмындаыс консервјас вочһом вылһо. Вһреыс да лыјасыс вочһоны му вын-Һбданајас, салаыс мунһо мајтһг вочһом вылһо, а кучһкыс—кучһк вочһан заводјасһо Чикагоһ.

Кріҗис понда јай промышленност Чикагоын јона улһз лезчһс, сы вһсна, мыј США-ың 17 млн. морт ужтһом јозыс оз вермыны јайсһо нһбны семјайасныслы. Чһни јай петкһдһм і мукһд странајасһо, кһни сіҗжһо уна ужтһом јозыс.

Заптһом јайсһо холодһлык-пароходјасһон нуһны Чикагоыс тыјас вывтһи Нју-Йоркһз. Сіјһо туйһд-жһо мунһо наһ. Тһлын, кор тыјас кынмһны 4 тһлыс кежлһо, двіженіе (ветлһм) мунһо кһрттуј-јас вывтһи.

Җік војвылас Централнһој штатјасын, Верхнеј ты берег вылын, сулалһо порт дулут. Сеган матын, Канадскһој шщһт крістал-лыческһој массив вылын, җік му веркһсас кујлһоны вывтһи уна к б р т р у д а ј а с .

Рудасһо перһоны гһра бокјасын экскаваторјасһон: аммонал лһбһ кһзһр кһсло-род взрывјасһон дрһбһтһны рудасһо: экскаваторјас сһвтһоны сіјһс кһрттуј вагон-јасһо; вагонјасыс лечһоны релсјас куҗа увлаһ Верхнеј тыланһо; сені подјомнһој машинајасһон рудасһо грузһтһны вагонјасыс стальнһој баржајасһо, кодјас мунһоны Великһој тыјасһо Питсбургһо.

дулутыс петкһдһоны сымында руда, мыј петкһдһом груз лыд сертһыс (вес сертһыс) сіјһо панјһо весіг Нју-Йоркһс.

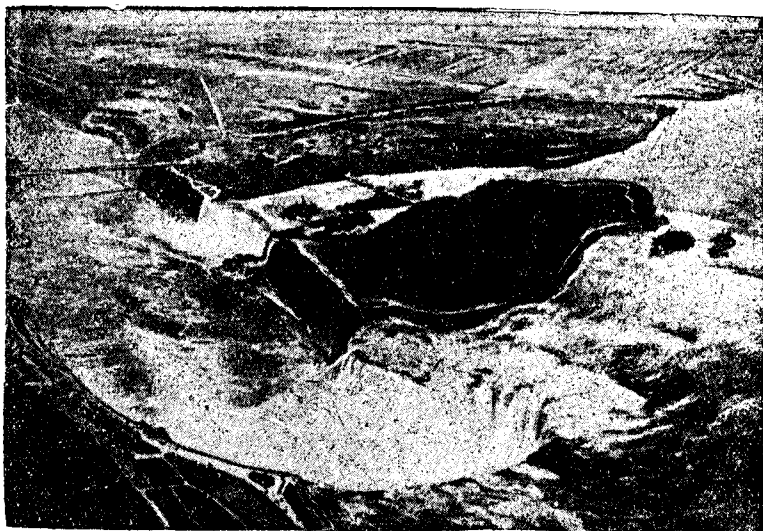
Промышленнһој асыв-војвыв.

Карта вылыс. Петкһдлһој Гудзон ју, Еріјскһој канал да Һиатарскһој водопад. Петкһдлһој Огајјо да Питсбург кар. Кушһом полезнһој іскопајемһојјас кујлһоны рытывыв бокјасас Аппалачскһој гһрајасын?

Лунвывланын Ері тысан кујлһоны і з ш о м п е р ј а н ш а х - т а ј а с ; најһо сетһоны $\frac{1}{6}$ јукһнсһо став перһом мһрөвһој ізшомыс. Тајһо шахтајас гһгһрыс быдмһсны уна карјас, на пышкыс медса ыжыдыс—Питсбург.

Тани сулалһоны сојасһон металлургическһој да машиностроительнһој заводјас. Быдлаын орјавлытһг мунһоны кһрттујјас да автомобилнһој тујјас. Тајһо странаыс „Сһд Ан-

тлыжа* код-жѳ, і населеніеыс тані сещѳм-жѳ щѳкыд: 100 мортыс уна 1 кв. км вылѳ. Оні мірѳвѳј крізісла, тані шынасѳны сѳмын ѳекымын трубајас, і шахтајас ужалѳны сѳмын 2—3 лун вежон-нас. Прѳста довлалѳны Пітсбург улычајас куѳа шыгла омѳлтѳм ужтѳм јѳз. Быдлаын кујлѳны ізшом чукѳрјас. Тѳлын, кор тані ѳвлѳны гырыс морозјас, ужтѳм јѳзлѳн абу ломтасыс; рабо-ѳѳјјаслѳн најт да ѳескыд патѳрајасныс тырѳмаѳѳ вісыејасѳн.

Ніагарскѳј водопад (аероплан вывсан візѳдѳмѳн). Возвылас канад-скѳј јукѳныс сылѳн (подков код), севса Коѳіј ді да амеріканскѳј јукѳныс. Ылын тыдалѳ канал, кодѳс нудѳма Ніагара јусан елек-тростанціјаѳз,—сіјѳ тыдалѳ поссыс улынжык. Вісталѳј, кушѳм во-допад Афрікаын вермѳ вежмасны (сопернічајтны) Ніагарскѳј водопадкѳд?

Гурон да Ері тыјас костын, перешејек вылас, сулалѳ ыжыд промышленнѳј кар—ѳетројт зев гырыс автомобилнѳј эваводјасѳн (Фордлѳн да мукѳд фірмајаслѳн).

Тажѳ заводјасас автомобилјасѳѳ вѳѳѳны меѳса выл станокјасѳн; быд јукѳн автомобилыслѳн—ѳѳрс (ѳѳ), кѳлѳса да мукѳд—мунѳ ѳті рабоѳѳјсан мѳд рабоѳѳј дінѳ конвейјерѳн да быд рабоѳѳјлы колѳ понавны ассыс ужѳѳ сы вылѳ пуктѳм мінут лѳѳв весігтѳ секунд лыѳн.

Форд заводјасын рабоѳѳјјас оз вермыны ужавны 2-3 высе дыржык конвей-јер дорын; вывтī напр'ажоннѳј ујла најѳ петѳны еѳѳсыс, вісмѳны да порѳны інвалідјасѳ нем кѳжаныс ¹⁾).

¹⁾ СССР-ын выл заводјасын конвейјерјас емѳс-жѳ, но ужалан луныс мїан јѳна жєныджык, США -ын сертї; быд во конвейјер берѳса рабоѳѳјјасын сетѳѳ куѳ шојчѳѳг (отпуск) да пуѳтовкајас шојчѳѳан домјасѳ да санаторіјјасѳ. Тавы ѳтѳѳѳ, рабоѳѳјјасѳѳ оз сувтѳѳѳны век кѳжлѳ сѳмын ѳтī полѳс механіческѳј уж берѳѳ. Кадыс кадѳ сіјѳѳс вежѳны. Сы понда сѳветскѳј конвейјерјас вылын ужыс оз вынтѳмѳѳд ужалысјасѳѳ.

1929-дд воё куш сѡмын Фордлѡн заводжасыс лезлісны 6 сурс автомобиллѡн лун, но ѡні налѡи ужыс јова чіні, кызвын рабочѡјыс да служашщѡјыс колѡнн ужтѡг.

Промышленност паскалѡмлы тані отсалісны ізшом, нефть, натуральнѡј газ да кѡрт рудајас; морскѡј бухтајас Атлантѡическѡј берегјас дорын да Јевропакѡд кокніа воысѡм (удѡбнѡј тујјас) сїжѡ отсалісны промышленностлы паскавны. Правда, кѡрт рудајас ѡні тані пѡштї быріны-нын, но најѡс вајѡны дулутыс, Верхнеј тысаң, донтѡм ва тујѡн. Ері тысаң Огајѡ јубѡ, кѡні сулалѡ Пїтсбург, кодјѡма канал.

Вїзм у овмѡс тајѡ рајонас мунѡ англїјаса вїзму овмѡс вылѡ: тані сїжѡ фермерјас кѡдѡны кѡрым турунјас, градвыв пуктасјас (овошїцїас) да вїдѡны јѡла скѡт; уллѡв, сїлвкї, выј мунѡ карјасѡ.

Нју-Йорк.

Нју-Йорк—медса ыжыд кар США-ын да ыжда сертїыс мед-возга кар став мїрын. Гырыс предместїејаскѡд щѡң сенї лыд-фысѡ 10 млн. морт гѡгѡр. Сїјѡ сулалѡ кынмывлытѡм бухтаын да зев жужыд Гудзон јуvom дорын. Судохѡднѡј каналјас, кытчѡ лыбѡны негырыс морскѡј суднојас, ѡтлаалѡны Гудзон ју Ері тыкѡд да Лаврентїја јукѡд.

Вывтї уна шобдї. јај грузјас воѡны Нју-Йоркѡ кѡрттујјас вывтї да Гудзон ју куза, а Нју-Йоркын најѡ грузїтѡны океанскѡј суднојас вылѡ. Сы пыр мунѡ жын грузыс, кызї США-ѡ пыртаныс, сїжѡ і петкѡданыс.

Нју-Йоркын емѡс капїталїстїческѡј трестјаслѡн правленїејас; на кїын США-са кызвын фабрікаыс, заводыс, руднїкыс да кѡрттујыс.

Н ю у о р к п л а н в ы л ы с. Петкѡдлѡј Гудзон ју да Нју-Йоркскѡј бухтаыс јукѡн. Корѡј Мангаттан ді да мерајтѡј сылыс кузтасѡ. Петкѡдлѡј Бруклїн—Нју-Йорклыс јукѡн, кодї сулалѡ длїннїј ді вылын.

Главнѡј јукѡныс карыслѡн сулалѡ Мангаттан ді вылын; сенї ді пѡлѡныс мунѡны зев куз (20 км-ѡз) да вескыд улїчајас—„авену“; мукѡд улїчајас, женыджыкѡс—„стрїт“—(сѡыс уна) мунѡны вомѡныс. Мангаттан ді вылын места тырмытѡмда стрїйтѡма небоскр'об-домјасѡ, цементыс да станыс. Медса жужыдыс на пыщкыс, стрїйтѡма неважѡн, судтанас (408 м) жужыджык-на Ејфелевој башчыыс (зев жужыд зданїе Јевропаны) ¹⁾.

Небоскр'објасас местїтѡмаѡс контѡрајас да банкјас. Јѡзыс кайѡны-лечѡны сенї лѡбѡ лїфтјас вылын, лѡбѡ механїческѡј посјасѡд, кодјас асныс мунѡны (јѡзыс тѡлкѡ сувтѡны пос шувѡдјас вылѡ, а поскыс ачыс нуѡ најѡс вывлан лѡбѡ увлан, кытчѡ колѡ).

Улїчајас вылын Нју-Йоркын зев. јѡна ветлѡны (двїженїе зев ыжыд), торїанїн асылын, кор зев уна јѡз лѡктѡ Нју-Йорк гѡгѡрыс (предместїејасыс). Автомобїлјас, автобусјас, му вевдорса кѡрттујјас (мунѡны улїчајас весттї вылын) да мупыщса кѡрттујјас (мунѡны Гудзон увтї) овлѡны јѡзѡн ык тыр.

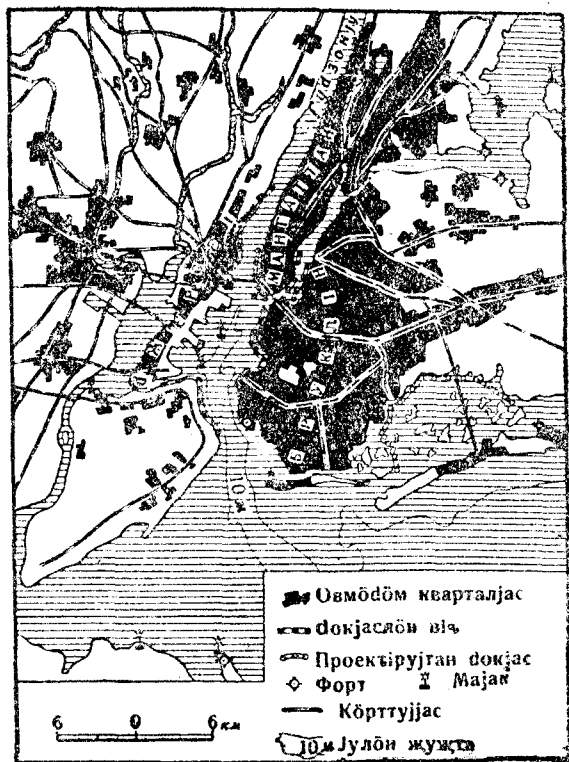
¹⁾ Тајѡ небоскр'обыслѡн 102 судта. Вевтвывсааныс вїрѡдїгѡн 92 судтаа мѡд небоскр'об кажїтчѡ лапкыдѡн-нын, а 40 судтаа домјас кажїтѡны негырыс кѡрѡбјасѡн. Уна јѡз кайлѡны тајѡ дом вылас Нју-Йоркѡн сесаң лубујтѡм могыс.

Уна улчајас Нју-Йоркын кык судтабе: бы улчаыс улас, а мѳдыс мѳд судта вестын; таме ѳдѳор, улчајасыс сени частѳ пырѳны му улас (медым-езковмы вужны вомѳна улчајассѳ).

Ошалан (сугуга канатјас вылын) посјас ѳтлаалѳны Мангаттан дѳ мукѳд рајонјаскѳд Нју-Йоркын.

Нју-Йорк гѳгѳрын чукѳрмѳмаѳс зев уна фабрикајас.

Нју-Йоркын олѳны быдсама національноста јѳз. Сени италјанецјас олѳны Рѳмын дорыс унжык, ирландецјас — дублынын дорыс уна, разнѳј странајасыс локтѳм зев уна јеврејјас да с. в. Тајѳ емигрантјасыс олѳны медсасѳ Нју-Йорк дорѳгѳрјасын (окраинајасын); најѳ дескѳдѳѳны поснѳдѳик најт керкајасын — каменнѳј да пу керкајасын. Емигрантјаслы да рабочѳј-јаслы Нју-Йоркын овны сѳкыд вывтѳ вжыд донјасла. Торјанын сѳкыд овны ѳнѳ, кор којмѳд јукѳн олысыс тајѳ гѳ-гант-карас колѳ уж-тѳг, а буржуазнѳј госу-дарствосан налы пѳштѳ некушѳм ѳтсѳг абу.

Нју-Йорк. Петкѳдлѳј докјас, фортјас да мајакјас. Петкѳдлѳј проектірујтан докјаслыг вѳсѳ.

Овмѳслѳн главнѳј чертајас; полѳтіическѳј стрѳј.

Промышленностѳ, вѳзму овмѳс да воысан тујјас паскалѳм сертѳ США панјѳны став мукѳд капѳталѳстѳическѳј странајассѳ.

Фабрикајасын да заводјасын США-ын ужалѳ зев уна механѳическѳј двѳгатѳл (парѳвѳј, електрѳическѳј да мукѳд). Быдсама машинајас вѳѳѳны США-ын сымында, мыјда вѳѳѳны став мукѳд капѳталѳстѳическѳј странајасас, ѳтлаын најѳс бѳс-тѳмѳн.

Ізшѳм да нефт перјѳм сертѳ США бѳстѳны первѳј мес-та. США сотѳны $\frac{1}{3}$ јукѳнсѳ мѳрас перјан став ізшѳмыс да $\frac{2}{3}$

жуконсө мiрас перјан став нефтыс. Тајо ломтасјассө сотоны страна пышкас парөвөј котолјас топкајасын, моторјасын да домна-пачјасын, таыс өтдөр, зев уна петкөдөны заграницаө.

С ө д м е т а л л ј а с к iстөм сертi (чугун, сталь, көрт) США сiз-жө сулалөны первој местаын: 1929-өд воө сенi сөд металл-јассө кiстiсны сымында, мыјда став мукөд капиталистическөј странајасас, өтлаын најөс бостөмөн, а ыргөн—јешцө уна (став мiрөвөј добычасыс 60 прөчент).

У ж п р о и з в о д и т е л н о с т ы с США-ын зев вылын: өтi американскөј углекоп (iзшом перјыс) өтi сменаөн перјө нол мындаөн унжык шом, англијскөј углекоп сертi, да кујим мындаөн унжык германскөј углекопыс.

Но тајi сравнивајтигас колө, ферт, помнитны, мыј iзшом пластјасыс США-ын кызжыкөс да матынжыкөс му веркөслаыс, Јевропаын сертi.

Став гырыс фабрикајасас да заводјасас США-ын ужалөны автоматјас, најө вөчөны быдсама предметјас; быд автомат Америкаын вөчө сымында, мында вөчөны Јевропаын кымынкө дас рабочөј. Став гырыс фабрикајас да заводјас бердын сенi емөс лабораторияјас, көнi ужалөны сојасөн i даже оурсјасөн инженерјас да техникјас, најө төдмалөны (прөвер'атөны) материалјаслыс качествосө, ужлыс точност, разрабатывајтөны производства выл способјас, бурмөдөны конструкцијас машинајаслыс да с. в.

Уна быдсама вөчас США-ын лөчөны стандартјас сертi — кымынкө бостөм образец сертi. Стандартјас емөс сенi не сөмын машина јукөнјаслы (детал-јаслы), но сiз-жө костюмјаслы, көмкөтјаслы, наң сортјаслы, булкијаслы, сојан-јаслы ресторанјасын да с. в.

Вiз му овмөс США-ын сетө зев уна сојан прөдуктјас; та-щөм прөдуктајассө вывтi уна петкөдөны сетыс Јевропаө (шөб-дi, кукуруза, јај). Аслас хлопокөн США снабжајтөны не сөмын ассыныс текстильнөј фабрикајассө, но сiз-жө англијскөј, герман-скөј, италјанскөј да јапонскөј текстильнөј фабрикајас. США вылө воө $\frac{3}{5}$ јукөныс став бостөм мiрөвөј хлопокыс.

Көрттујјас США-ын стрөйтөма 420 сурс км — өтлаын бостөм став јевропејскөј странајасын дорыс унжык. Мощнөј паровозјас кыскөны бөрсыныс куз појездјас ыжыд груза вагон-јасөн; американскөј экспрессјас ветлөны өдјөжык јевропејскөј экспрессјас дорыс (өткымын асыввыв тујјас вылын часнас 120-км-ыс унжык).

Автомобилјас США-ын өнi 24 миллон—быд 5-6 америка-нец вылө воө шөрвыјө өтi автомобиль. Но тајө машинајасыс кызвыныс пассажирскөјјас, дај сесса iчөт вынаөс. Зев бур ав-томобильнөј тујјас нүдөдөма став страна пасталаыс; најө конку-рирујтөны көрттујјаскөд.

Главнөј автомобильнөј тујјассө вөчөма асфальтөн, да сещөм паскыдөс, автомобилјас мунөны на вывтi кык орччөн лiбө ве-сигтө нол орччөн; зев уна автобусјас (кыксудтаөс) ветлөны стөч лөсөдөм расписаније сертi; автобусөн ветлөм сувтө кык мындаөн дөнтөгжык көрттуј вывтi ветлөм дорыс. Став авто-

мобільнő туҗҗассő віҗоны зев бура, быд ічőтїк гурантор пырыс-
тѳм-пыр-жѳ тыртѳны.

Јујас да тыјас вылын США-ын ветлѳны зев уна пароход-
јас, моторнѳ суднојас да баржајас. Ты вывса флот зев ыжыд,
сїјѳ кыскалѳ вывтї уна груз.

Морскѳ торгѳвѳ флот США-лѳн уступајтѳ сѳмын
англїјскѳ флотлы.

Став вывтї ыжыд озырлуныс странаыслѳн—мїлльонер котыр
кїын; најѳ вескѳдлѳны капїталїстїчeskѳ промышленнѳ
трестјасѳн—сталнѳ, нефтаннѳ, меднѳ да с. в. трестјасѳн.
Уна со мїллон да мїллард долларјас ас кїаныс кутѳмѳн најѳ
олѳны роскошын да пычкѳны рабочѳјјаслыс кыз мыј вермѳны
унжык уж аслыныс пѳлза вылѳ. Ужалан лун—9-10 час. Рабочѳј-
јаслѳн ужыс Амерїкаын јоңа сѳкыджык (напр'ажоннѳјжык) Јев-
ропаын сертї. Ар 45-ѳн рабочѳј воштѳ-нын ассыс җонвізалунсѳ
да пѳрысмѳ.

Мїрѳвѳј крізіс зев сѳкыда імїс США промышлен-
ностлы: сурсјасѳн сувтїсны фабрїкјас да заводјас, улїча вылѳ
шыбытѳма мїллонјасѳн рабочѳјјасѳс. 1934-ѳд воѳ лыдґыссѳ вѳлї
17 млн. ужтѳм мѳрт. США-ын лої сещѳм ужтѳмалѳм, кушѳмѳс
ез-на аҗывыны мукѳд странајасын. Самѳј Нью-Јорк шѳрас пате-
рајасыс вѳтлѳм ужтѳм јѳз олѳны пон оланїнкоѳ важ јашшїк-
јасын. Шыгѳс, жынвыјѳ пастѳмѳс, најѳ корсѳны помѳј гуран-
јасыс сојыштан тор. Бѳрја кык-кујїм вонас гѳгѳрвоысжык аме-
рїканскѳј рабочѳјјас костын чорѳѳ революцїоннѳј двїженїе.
Мунѳны ғырыс забастовкајас да пѳлїшїјакѳд да војскакѳд косјас.

Вїзму овмѳс сїҗ-жѳ жебмѳ: кѳҗа плѳшщаѳ да скѳт душ лыд
чїнїны; уна фермерјас рѳзѳрїтчїсны да еновтїсны овмѳснысѳ.
Буржуазнѳј правїтелство нудѳд мерајас, меѳым јешшѳ јонжыка
чїнтыны кѳҗајасѳ; кѳҗајас чїнтѳмыс сїјѳ сетѳ весїг премїјајас
фермерјаслы. А капїталїстїчeskѳј трестјас сотѳны Һансѳ, шуам,
кукүруза, паровозјасын (меѳым кыпѳдны донјас җерно да пыҗ
вылѳ).

Култура паскалѳм сертї США торјалѳны (мукѳд страна-
јас сертї) контрастјасѳн. Шуам, некымын школајасын,
кодјасѳс лѳсѳдѳмаѳг амерїканскѳј мїлльонерјас, обстановкаыс
роскошнѳј, најѳ зев озырѳс быдсама пособїејасѳн. Мѳдарѳ, мас-
сѳвѳј школајасыс гѳлѳс; уна сещѳм школаас ѳтї комнатаын
велѳдчѳны кујїм класс; најѳс велѳдѳ ѳтї наставнїча.

Государственнѳј стрѳј сертї США—республика,
кытчѳ пырѳ 48 штат да ѳтї округ (Колумбїја).

Государство јурын сулалѳ презїдент; сїјѳс бѳрјѳны нѳл во
кежлѳ. Бѳрјыссѳ і парламент-конгресс, татчѳ пырѳны сенат
да депутатјаслѳн палата. Быд штат бѳрјѳ аслыс губернаторѳс;
быд штатлѳн аслас законодательство. Столїцаыс җоннас госу-
дарствоыслѳн Вашингтон, Колумбїја округын,— сулалѳ
ыжыд вѳр пышкын Аппалачскѳј гѳрајас подув дорын. Сенї—
„Белыј дом“, кѳнї олѳ презїдентыс.

Конгрессын емөс представительяс кык буржуазној партијалон: республиканској партијалон да демократическој партијалон; кыкнан партијаыс өткода дорјоны интересассо ғырыс капиталистяслыс, коджас емөс настојашщөј көзајевајас странаын.

США-лөн владенийяс.

США кыын—Аласка, Філіппінскөј діјас да Гавай.

Аласка—јона паскыд страна. Лунвылас сені кыпөдчөны немөвөјја лымјөн вевттысөм гөрајас; сесаң вескыда океанө леччөны зев ғырыс медникјас (ыжда сертыс најө уступајтөны сөмын Антарктида да Гренландіја медникјаслы). Војвывлаанын, гөрајассааныс кујлө холмістөј тундра; сеті визывтө ыжыд ју **Јукон**.

1867-өд воөз Аласка вөлі Россіја кыын, но Россіја вузаліс сіјөс США-лы. 1896-өд воө Аласкаын аттөма вөлі зарні, і сетчө сурсасөн уекөдчисны зарні коремесјас; најөс ез повөдны сөкыд тујјас, лымја гөрајас вомөн, тундрајасөд, но бөрыпжык, кор зарныс сетыс бырны кугіс да зарні корөмөс лөңаліс, Аласка бөр пөрі куш (пустыннөј) странаө. Сені олө сөмын 60 сурс морт, на ышыкыс жыңыс—індејенјас да ескимөсјас.

Аласка озыр не сөмын зарнөдн, но сіз-жө ыргөдн да ізномөн, но перјынысө најөс немөвөјја кын муыс да көчөд климатын јона сөкыд (Јукон ју кынмылө 8 төлыс кезлө). Главнөј ужыс олысјаслөн сені—көр визөм да чері кыјөм—лосөсјасөс. Аласка берег дорјасын лосөсөс сешөм-жө уна, кызі Камчатка берег дорјасын.

Паскыд Аласка дорыс США-јаслы ыжыджык төдчанлун ку-тө налөн ічөтік владенийяс—**Панамскөј канал зона**. Тајө каналыс уна пөв жеңдөдіс морскөј тујсө США асыввыв берегјассаң ытыввыв берегјасө, а сіз-жө Нью-Йорксаң Лунвыв Америка странајасө—Перуө да Чіліө.

Перешејекыс тани зев чорыд крістальическөј горнөј породајасыс да сы вөсна татчө вөчөма шлузјас (тајөн сіјө торјалө Суецкөј каналыс). Атлантическөј океаныс локтыс пароходјас кајөны кујім шлузөд 16 м судтаөз да ыпрөны іскусственнөј тыө—Гатун прудө, сөсө мунөны канал куза Панам карөз, көні бара кујім шлуз ыпр леччөны Тихөј океанө.

Атлантическөј океанын США бөстисны ас кіаныс кызвын діјассө **Вест-Індіјалыс** (мыжкөмында бөстис Англіја); тајө діјасыс—лібө колоніјас США-лөн, лібө олөны најө „покрөвителство“ улын, шуам, Куба ді, көні паскыда вөфитөны сахарнөј тростник.

США подчөвөтисны аслыныс Африкаын ічөтік республика—**Лыберіја**.

Асланыс колоніјас ыжда серті США јона уступајтөны Англіјалы да Франціјалы, но американскөј капиталистяслөн ем зев ыжыд вліяңыје став странајасас Шөр да Лунвыв Америкаын.

Фізіка-геаграфічэскай обзор.

Плошча — 7,7 млн. кв. км. Насельніцтва — 6,7 млн. морт.

Ыжда, сулаланін да очертаўіе.

Карта вылыс. Мерайтэй Австралія матерікыс пастасё рытывсан асым-малё. Тёдмалёй шіротасё Јорк мысыс да Уйсан мысыс. Петкёдлэй заливјас: Карпентаріја да Ыжыд Австралі-скёй, а сізжё пролівјас Торресов да Бассов. Вісталёй Австраліялыс ыжыд полуостров. Віздёлэй, ку-шём квайт јукён вылё торјалё Австралія матерік. Корёй сто-ацасё Австраліјскёй сојузлыс — Канберра.

Ыжда сертыс Австра-лія медса ічот свет јукён, но век-жё Јевропа плёш-чад серті лё $\frac{1}{5}$ јукёныс ыжда. Насельніцтва лыд сер-тёй-жё сіё уступајтё Јевро-пылы уна пёв.

Австралія сулалё лун-выс мушаржынјын да Ко-тёрога тропікён јуксё со-кыті: војвыс јукёныс (не-уна ічотжык) лё тропіче-скёй појасын, а ыжыджык лунвыс јукёныс — лунвыс умеренној појасын.

Австралія сулалё медса матын Азіјасан; Азіјакөд сіјёс јітё Малајскёй архіпелаг; мукөд матерікјасыс сіјёс торјөдөны гы-рыс океанјас. Австраліялыс Рытыввыс Јевропаө (Суецкёй канал пыр) пароход мунё 50 лун.

Берегјас Австраліјалён омёла вундасёмаёс, сылөн форма-ыс масівној — сёмын неуна нұжалё рытывсан асыввылө; сыпон-да Австраліяын емөс местајас 1500 км сајын моресан. Сылөн ем сёмын өтё ыжыд полуостров — Јорк да сёмын кык ыжыд

Океанічэскай мушаржын. Кушём ді-јас сулалёны таё мушаржын шёреаньс матын? Кушём діјас вылын олоны ново-зеландецјаслөн актыподјас?

залив. **Карпентаріја** залив лапкыд; береҗасыс сылӧн алкӧсӧс, нуҗтыс артмӧмас, лыа костҗасаӧс.

Ыжыд Австраліҗскӧй залив еҗа пырӧ матерікас; скалаа береҗаса сіҗӧ, бухтаҗас абуӧс. Гаванҗасӧн Австраліја абу озыр, но кымынкӧ удобнӧй бухта сылӧн ем-жӧ, і сені сулалӧны сылӧн медса важнӧй портҗасыс: асыввылын—**Гіднеј**, **Нјукестл**, лунвылын—**Мельбурн** да **Аделаіда**, ытыввылын—**Перт**, воҗвылын—**дарвін**.

Австраліја береҗас дорын матын кысӧны опаснӧй коралловӧй ріфҗас. Најӧ тыртӧны **Торресов пролив**; асыввылын најӧ вӧчӧны **Ыжыд барҗернӧй ріф**, коді кысӧ 2 гурс *км* куҗа, сещӧмыс некӧн му вылын абу.

Пастаыс сылӧн сӧмын 200-300 *м*; унжык јукӧныс ва улас. Сулалӧ сіҗӧ 100 *км* сажын кымын береҗаныс да лоӧ бытӧкӧ гы жуҗгысӧн—сетчӧ кучкысӧны да разалӧны ғырыс ғыҗас Тіхӧй океанлӧн. Куҗ Барҗернӧй ріф пыр ем сӧмын кымынкӧ петан туҗ, зев кышколаӧс да зев опаснӧйӧс. Тајӧ ріф вылас сувтӧдлӧма маҗакҗас.

Австраліја матеріксаң лунвывлаңын сулалӧ Тасманија ді; сіҗӧс торҗӧдӧ паскыд, но лапкыд Бассов пролив; тајӧ проливас ва улас емӧс уна скалаҗас.

Австраліјаӧс востӧм да тӧдмалӧм.

Австраліјаӧс азҗисны (востісны) јевропеҗҗас став мукӧд свет јукӧҗас бӧрын.

Первој **Магеллан** (1521-ӧд воӧ) кругосветнӧй плаваніе вӧчгӧн азҗис аслас туҗ вылын Австраліјаыс Маріанскӧй діҗас. Сыбӧрын јевропејскӧй мореплавателҗас азҗисны (востісны) Новаја Гвінеја.

Ассӧ Австраліја матеріксӧ востісны XVII-ӧд нем пуксігӧн голландҗҗас. Асланыс Малајскӧй архіпелаг вывса колоніјаҗас гӧгӧр ветлігӧн (плавајтігӧн), најӧ немілучаӧн вескалісны матерік берег вылӧ. Голландец **Тасман** кышовтіс Австраліјаӧс лунвывсаң да азҗис туҗ вывсыс ді, кодӧс шуісны сы нымӧн—Тасманија. Тајӧ дісӧ Тасман чајтіс матерік лунвыв помӧн да муніс возӧ асыв-вылӧ; сені сіҗӧ востіс Новаја Зеландіја да уна мукӧд діҗас Тіхӧй океан вылын.

Но тајӧ став востӧмҗас јывсыс дыр нымӧ ез тӧдлыны Јевропаын, да XVIII-ӧд нем помын англійскӧй мореплавател **Кук** востіс Австраліјаӧс мӧдыс. Тіхӧй океан вывті плавајтігӧн, сіҗӧ азҗис Австраліја матерікыс асыввыс береҗсӧ. Бӧрынжык сіҗӧ јешшӧ кыкыс плавајтіліс Тіхӧй океанын да востіс діҗас: Новаја Каледоніја, Гавајскӧй діҗас да уна мукӧд діҗас. Гавајскӧй діҗас вылын **Кукӧс** віїсны сетчӧс олыҗҗасыс. Кук плавајтӧм бӧрын англійскӧй правітельство кутіс мӧдӧдны Австраліјаӧ преступнікҗасӧс (мыжмӧм јӧзӧс), сесса англічана пондісны і аеныс мунны сетчӧ да реҗыдӧн тӧдмалісны сылыс став береҗдорҗасӧс. Сӧмын пышкӧсса областҗасыс дыр колліны тӧдмавтӧмӧс. Најӧс вӧлі тӧдмалӧма сӧмын XIX-ӧд немын, секі уна путешественнікҗас куліны сені шыҗла.

Австраліја діҗасыс меӧсӧкыд вӧлі тӧдмавны Новаја Гвінејаӧс. Сіҗӧс тӧдмалӧмын ыжыд уж вӧчіс роч путешественнік **Міклуха Маклај**; сіҗӧ дыр ӧліс папуасҗас пӧвсын.

Му веркӧс.

Карта вылыс. Кӧні Австраліјаын сулалӧны гӧра җепҗас, да кызі најӧ шусӧны? Жуҗыдӧс-ӧ налӧн јывҗасыс? Кӧні куҗлӧ ыжыд плоскогорје? Кӧні куҗлӧ увтас да кушӧм јуҗас да тыҗас сені емӧс?

Австралија—матерік, вылысаны сїѣ вевттысѣма горізонталнѣ (лібѣ еща нывкѣс) пластјасѣн, кодјас кулѣны важ кіссѣм складчатѣ гѣрајас веркѣсын.

Став Рытыввыв Австралијаыс---крісталлыческѣм массів, вылысаныс вевттысѣма песчанік да ізвестняк слѣјјасѣн; тајѣ—ыжыд плоскогорје, сѣмын кѣнсурѣ кајѣны негырыс массівјас, лібѣ паныдаслѣны сола тыјаса гуранјас.

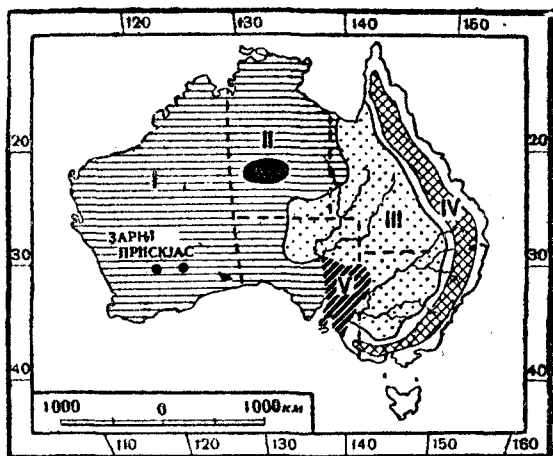
Шѣр јукѣнас Австралијаын кулѣ ыжыд Централно-австралијскѣм увтас. Медса улын местаас сені кулѣ быттѣкѣ кулѣм сѣлѣмыс Австралија-лѣн — сола ты Ејр; сїѣ медса жужыд вадырјыс — 12 м-ѣн улынжык океан уро-веныс.

Ејр ты — лапкы-фік сола њат нур, берегјасыс сѣлѣн ветлыны по зѣтѣм њат; стѣч тѣдмавын тајѣ берегјассѣ по-зис сѣмын аероплан-јас вывсаѡ.

Сѣмын асыввы-лас Австралијаын кыпѣдчѣны насто-јащѣ гѣрајас; шугѣ-ны најѣ Австра-лијскѣ Корѣлјеры-сѣн, а сїѣ-жѣ Австра-лијскѣ Альпысѣн. Гѣрајасыс тајѣ, кѣт і складчатѣсѣ-да, зев важѣс, најѣ јѣна-ын кіссѣмаѣс да шыалѣмаѣс.

Рытыв бѣкјасыс налѣн нывкѣс, а асыввылас тајѣ гѣрајасыс крута помасѣны океанлаѡ. Тані мунісны му корка пукѣмјас (леччѣмјас, вѣјѣмјас), секі артмісны удобнѣ бухтајас. Австра-лијскѣ гѣрајас, Австралијскѣ Корѣлјерыјас шѣш-і, абу жужы-дѣс, форма сертѣыс Шѣрјевропаса массівјас коѣѣс: сеті кокнѣя поѣд ветлыны, уналаын најѣс вѣмѣналѣма кѣрттујјасѣн.

Мупыщкыс налѣн зев озыр із шѣм ѣн; сїѣ кулѣ Сідней да Њјукестъ портјасаѡ матын. Вѣјѣдѣр (колан немын) Австра-лијскѣ Корѣлјерыјасын россыпјасыс перјылісны зарнѣ; сені сур-лывлісны гырыс саморѣдѣкјас, но ѣні тајѣ россыпјасыс гѣлміс-ны-нѣн. Сы лыѣѣ уна зарнѣ аѣѣма Рытыввыв Австралија массівјасын; сені ем ѣні зарнѣ перјан прііскјас.

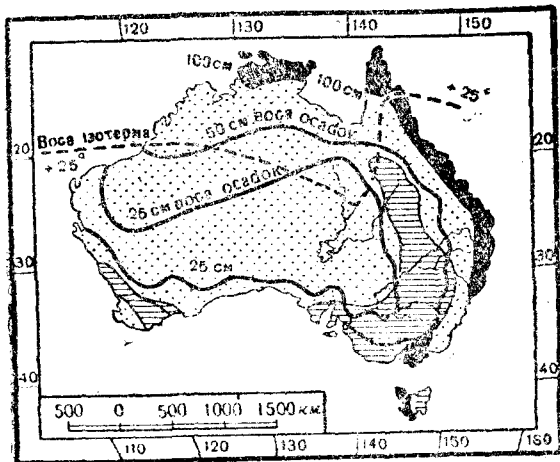
- I Рытыввыв-австралијскѣ плоскогорје
- II Мак-Доннел гѣрајас
- III Увтас
- IV Австра.-Корѣлјерыјас
- V Лунвыв-австралијскѣ горнѣ страна
- VI Штатјаслѣн граница

Австралија матеріклѣн тѣчас. Петкѣдлѣ увтас да плоскогорје. Петкѣдлѣ Австралијскѣ Корѣлјерыјас.

Клімат, јујас да тыјас.

Карта вылыс. Кёні Австраліја матерік вылын усё медеа еща осадок да кёні медеа уна? Кушом төвјас межевсё пöлтöны Австраліяын? Висталöј јујас да тыјас Австраліяыс.

Кык којмöд јукöнгыс унжык местаыс Австраліяын кос, пустыньöј клімата. Сöмын асыввылас да војвыв дорјасас овлöны уна зерјас гожöмын. Тајö лоö со мыј понда: гожға кадö (нојабр төлыссан апрель төлысöң) Австраліја матерік јона шоналö, да сетчö пышқас пöлтöны төвјас морејассан. Војвылас пöлтöны рытив-вој муссонјас, најö вайöны зев уна ва Малајскöј архіпелаг областыс.

Вогöгöрға осадокјас Австраліяын.

Уна-ö осадок усё асыввыв берегјасын да мылаа? Кёні усё медеа еща осадок да мылаа? Кёні медеа паскалöма Австраліяын ыж вöдöтöм?

Асыввылын төвјас локтöны Тіхöј океансан. Најö вайöны уна осадокјас гöрајаса берегјас вылö, пышқосса областјасыс-жö, Централно-австраліјскöј увтасö да Рытиввыв австраліјскöј плато вылö төвјас воöны ватöг-нын косöн.

Рытиввыв берегјасыс Австраліяын косöс: сені вогöгöр пöлтöны пассатјас, нуöны влагасö Австраліја берег дорјасыс; сесса рытиввыв берег пöлöныс-жö мунö көңыд везув, коді еща сетö испареніјесö.

Тöлын Австраліяын сулалö кос да шоныд поводға; сöмын шочіңіка кынмавлö да гöрајас вылын услö неуна лым. Унжык осадокјас Австраліяын тöлын услöны сöмын асыввыв да лунвыв берегјас вылын, кор на пöлөн мунöны ціклонјас. Лунвыв берегјас Австраліяын кліматыс сешöм-жö коф, кушом Средіңемнöј море берегјас вылын: тöлыс сені овлö зера, зерјассö вайöны рытив төвјас.

Җоннас кліматыс Австраліја матерік вылын контіентальнöј, — температура да осадок усöм резкöја вежласöны. Гожöмын вывті жар лун бöрын војыс јона көңыд. Овлöны зев кос поводғајас да сулалöны куға, но најö оз бостны став Австраліјасö: сöмын курсурö суховејјас (кос, жар төвјас) доналöм пустынајасыс воöны қік берегдорјасöңыс; најö секі костöны пујас вы-

лыс фруктјас, а вѳрјасын сещѳм кадѳ кокнја паскалѳны гырыс пѳжарјас.

Осадокјас Австралија пыщкѳс областјасын оз пыр ѳтмоз усны; сені овлѳны друг левен-кѳтан зерјас, му вылас секі шылыд местаын лоѳ пѳѳсѳѳ ва. Но муыс оз уѳѳт кѳтаслыны: ваыс леччѳ увтас местајасѳ да сола тыјасѳ, кѳні ѳѳѳѳ космѳ (ѳспар'ајтѳѳ).

Воыс воѳ осадокјас усѳм Австралијаын јона вежласѳ. Кос војасѳ сені оз тырмы кѳрым ыжјаслы, сек најѳ кулѳны миллонјасѳн.

Јујас Австралијаын еща, а кодјас емѳс, лапкыдѳс. Медса ыжыд јуыс—**Мурреј**—куѳтанас мијан ѳон ыжта, но лапкыджык сыыс. Кос кадѳ сѳѳ ѳѳва воѳ океанѳѳ лапкыѳѳ да векнѳѳѳ јуѳн. Муррејлѳн уна вожјас; ѳтѳ вож—**дарлинг**—пѳштѳ кык мындаѳн куѳжык Муррејыс; но кос кадѳ сѳѳ пѳрлѳ тупкѳса не-кымын тыѳ.

Јешѳѳ-нын гѳлѳсжык ваѳн Австралија пыщкѳсса јујас—„крѳкјас“, ју пыѳѳсјасыс налѳн косѳс унжык кадѳс вонас; сѳмын недыр, зерѳгјасѳн, сетѳ вѳзывтѳ ва, сесса вошѳ кѳнкѳ лыајасын, лѳѳѳ сола тыјасын. Медкуѳ крѳк—**Купер**, усѳ Ејр тыѳ.

Тыјас Австралијаын пѳштѳ ставыс сола, да і ваыс сені овлѳсѳмын гѳжса кадѳ, кор сѳѳс вајѳны крѳкјас.

Быдмѳгјас.

Карта вылыс. Кѳні Австралијаын быдмѳны трѳпѳческѳѳ вѳрјас? Кѳні кујлѳны саванныјас? Кѳні туруна ѳтепјас? Кѳні пустыняјас?

Зев уна места Австралијаын бѳстѳны полупустыняјас, кѳні быдмѳны сушкаыс кустарнѳкјас (скруб) да сушкаыс турунјас, кодјасѳс оз сојны некущѳм жѳвѳтнѳѳјас,—корјасыс налѳн пурт код лечыдѳс.

Тајѳ турунјасыс быдмѳны гырыс кустјасѳн 1 дај весѳг 2 м судтаѳѳ; скѳтлы лѳѳѳ верѳѳма мортлы (всаднѳклы) сѳкыд пѳскѳѳѳны ташѳм турун пѳвсѳѳ. Скрѳб (кустарнѳк)—сѳѳ лапкыд акаѳѳјас да евкалиптјас. Скрѳбјас сулалѳны жуѳылѳс, корјасыс поснѳѳѳѳс, пемыд-руѳ рѳмаѳс, мукѳдыслѳн јем кодѳс; сѳмын зерѳгјасѳн скруб неуна ловѳыштѳ, увјас вылас секѳ мыччысѳны поснѳѳѳѳс зѳрѳјас.

Сесса гырыс местајас бѳстѳны Австралијаын туруна ѳтепјас; гѳжѳмын најѳ вевттысѳны мѳча веж турунѳн, а арын да тѳлын вѳжѳѳѳны; тајѳ ѳтепјас костас паныдаслѳны солончакјас, кѳні быдмѳ соланка; сѳѳс зев сојѳны ыжјас.

Медбѳртѳ, сещѳм местајасын Австралијаын, кѳні зерјас овлѳны гѳжѳмын і тѳлын, быдмѳны вѳрјас. Но тајѳ вѳрјасыс аслыс самаѳс: најѳ абу сукѳс, медзевсѳ сені быдмѳны век веж евкалиптјас. Кымынкѳ евкалипт пѳрѳдајас быдмѳны зев жуѳыда (150 м судтаѳѳ); тајѳ медса жуѳыд пујас му вылын; мукѳд

пөрөдәжәсыс абу жужыджыкөс мијан пожөмјасыс да дубјасыс,
но быдмөны вывтї ödjö.

Евкалипт вөрјасын гожај еща,—пујасыс сулалөны шоча, а корјыс абу сук
дај сөмын вылысса увјасас; дорјаснас корјасыс бергөдчөмаөс вывлан; сыпөнда
шондї югөрјас татчө пырöны зїк му бердөчыс, көнї быдмө турув. Тајö вөрјас-
ыс мунöны паркјас вылө лбө пујаса лугјас вылө; сенї быдлаын позө ветлыны
вөлөн (екїпажөн) да вїзны скөт.

Австралїяыс евкалиптјассө нуїсны мукөд странајасө да вөдїтöны сенї не
сөмын ödjö быдмөмыс понда, најö сетöны зев чорыд (дубыс јон) древесїна,
а корјасыс перјöны чөскыд дука выјјас; таыс өтдөр, најöс садїтöны нурјас
костөм вылө, сы вөсна, мыј најö ödjö кыскöны мусыс ва.

Неважөн мијанын СССР-ын Чорнөј море берег вылын Кав-
казын садїтöма уна со сурс евкалипт.

Медса васөд вөрјасас асыввыв берегјасын быдмөны јешщө
пу коф папоротнїкјас. Ташчөм быдмөгјасыс војдөр
вөліны став мупасталаын, но быдлаын-нїн куліны—колїны сө-
мын Австраліяын.

Војвылас Австраліяын, медса жар јукөнас, көнї усө уна
осадок, быдмөны тропическөј вөрјас, — Малајскөј
архїпелаг вывса вөрјас кодөс.

Културнөј быдмөгјас Австраліяын јевропејцјас
вотөз сөвсем ез вөвны.

Мијан кадө Австраліяын кутїсны вөдїтны һаңјас да фрукта
пујас. Һаңјас пыщкыс медса јона паскалөма өзіма шобдї;
сылы зев лөсалө климатыс лунвыв Австраліяын, көнї овлөны
төвса зерјас.

Уна фермерјас вөчöны татї: көзасны шобдїсө арын (апрель төлысын) да
сөтасны сылы бура быдмыны; сөсөса лөзасны шобдї мујас выласыж стадајас; а
тулысын шобдїыс бара заводїтө быдмыны да гөжөмын вөјө бур уғожај. Шоб-
дїсө їдралөм борын ыжјасөс бара лөзöны мујас вылө јїрсыны шобдї їзәпөд вы-
лын. Зїк асыввыв берег вылас шобдї оз-нїн көзны: сенї климатыс ул, да
шобдїыс вїсөм шөм шөпөн. Кос поводөдајас понда шобдї урожај Австраліяын
јона вежлаөд.

Фрукта нујас вөдїтöны Австраліяын сөмын һекымын
местаын. Апельсїнјас да лимонјас рафөјтöны југыд шондї да
мупыщса уна ва; сыпөнда најöс вөдїтöны їскусствениө орошај-
төмөн Выл Лунвыв Уелсын да Вікторїяын—Мурреј берегјас
пөлөн да сы вожјас пөлөн. Сенї-жө вөдїтöны абрікосјас, фігіјас
да зев бур вїноград, кытыс вөчöны вїна. Тасманїја ді вылын,
көнї климатыс ыркыджык да васөджык, вөдїтöны јаблочнөј да
вїшһевөј садјас.

Војвылын, Квінслендын, көнї тропическөј да васөд климат, вөдїтöны банан-
јас, ананасјас да сахарнөј тростнїк (їскусствениөја орошајтөмөн). Гөрајас вылө
кајїгөн, көрттуј појездеан, кодї мунө берег дорсаң матерїк пыщкөсас гөрајас
вомөң, позө өтї лунөн азғыны, кыгї вежөбны фрукта быдмөгјас: уліас—ананас-
јас да бананїас, вылынжык—апельсїнјас, јешщө вылынжык—јаблонајас. Уна ко-
раблјас грузїтöбны Австраліяын свежөј да костөм фруктајасөн (їзумөн, кос
слївајасөн, фігіјасөн) да мунöны Јевропаө.

Жівотнѳјас.

Австралїјаын фїкѳј жївотнѳјас ғїк мѳд сїкасаѳс мукѳд свет јукѳнјасын сертї. Сенї колѳмаѳс уна сещѳм жївотнѳјас, кодјас овлїсны вѳјдѳр і мукѳд свет јукѳнјасын, но важѳн-нын сенї пѳш-тї ставныс кулїны. Австралїјаын јона паскалѳмаѳс сумчатѳј жївотнѳјас.

Оласноғ сертыс мукѳдыс на пыщкыс мїан турун сојыс жївотнѳјас кодѳс, мукѳдыс хїщнїкјас, гаґеґојсјас да с. в.; ыжда сертыс—мукѳдыс крысаы абу ыжнѳс, мукѳдыс—морт судтаѳс.

Медса јѳна паскалѳм сумчатѳјас—к е н г у р у; најѳ лыдды-сѳны Австралїјаын уна дас пѳрѳдаѳз, да олѳны сенї быдлаын. Ѳнї ғырысжык кенгурусѳ јона бырѳдѳны, најѳ сојѳны турун ыж пѳскѳїнајас вылыс-да.

Мукѳд жївотнѳјас костыс јона торјалѳны колк вазыс млекопїтајушѳїјас (яйцеродные млекопитающие): ј е х і д н а да у т к о н о с; пресмыкајушѳїјас да пѳткајас моз-жѳ најѳ вайѳны колкїас, но колкјассыс петѳм пїансѳ верѳѳны іѳлѳн. Утконос олѳ ғујасын ју береғ дорјасын, сојансѳ корсѳ береғдор ну,гыс.

Копытнѳј жївотнѳјас јевропејецјас вотѳз сенї сѳвсем ез вѳвны; ез вѳвны сїзжѳ і ѳбезъанајас. Хїщнѳј жївотнѳјасыс вѳлї сѳмын пон фїнго (да і сїјѳс, тыдалѳ, татчѳ вайѳма морт, да сенї-нын сїјѳ пѳрѳма фїкѳј понїѳ). Тајѳ понјыс ғѳн рѳмнас мунѳ руч вылѳ. Сїјѳ служїтлїс вѳјдѳр важ австралїјецјаслы кығї жынвыјѳ домашнѳј жївотнѳј, а ѳнї ыж вїзысјаслы вайѳ вред, усласѳ баља пїјан вылѳ.

Вѳрјасын і весїғ степјасын Австралїјаын олѳны зев уна лебач (пѳтка), тор-ја-нын п о п у г а ј ј а с, кодјас лебалѳны уна сурсјаса стајајасѳн. Кызвын австралїјаса лебачыс олѳ сѳмын Австралїјаын, ташѳмѳс: ј е ж ы д к у щ (ор'ол), с ѳ д ј у с, л і р а - л е б а ч (олѳ тропїческѳј вѳрјасын), б о р д ѳ м с т р а - у с — е м у, ыжда сертыс уступајтѳ афрїканскѳј страусы, но панїѳ луныв-амерїканскѳј страусѳс.

Квинсленд јујасын олѳ кык ногѳн лолалыс черї (цератодус), нокчїмкѳд ѳтшѳщ сылѳн емѳс тыјас; ташѳм черїјасыс важѳн вѳлїны і мукѳд свет јукѳнјасын, но ѳнї најѳ паныдаслѳны сѳмын окаменелостјасѳн.

Домашнѳј жївотнѳјас Австралїјаын јевропејецјас вотѳз ез вѳвны, фїнго понїѳс-кѳ не лыддыны; јевропејецјас нуїсны сетчѳ став домашнѳј жївотнѳјассѳ ассыныс, і ѳнї Австралїјаын сещѳмыс зев уна, торја-нын ыжјас, сура ғырыс скѳт да вѳвјас.

Населенїе.

Австралїјаын олѳ 7 млн. морт ғѳгѳр. Бура щѳкыд населенї-јеыс сѳмын асыввыв помас Австралїјаын: сенї олѳ $\frac{4}{6}$ јукѳныс став населенїјесыс Австралїјаын. Сушкасыс турунјаса да скрубјаса степјас јѳзтѳмѳс, кығї і пустынајас.

Өнiя населенiеыс Австралиаын пöштi ставыс Јевропаыс локтöм jöз (медсасö, англичана пöвстыс).

Кореннöй олысјассö Австралиаыс либö бырöдöма, либö зырöма медса лок областјасас. Асланыс зорјасөн, бумерангјасөн да шыјасөн најö ез вермыны возсасны лыжан öрүжiеа јевропејсјаскöд.

Öнi сöд австралијсјас лыбсöбны сöмын 60 сурс морт гөгöр (кочүтис пjemјасас да еша исследуйтöм районјасос артавтöг). Кызвыныс ужалö батракјасөн гырыс ыжвыысјас ордын, а мукöдыс öнöз-на олöны местаыс-местаö ветлаяа кысöм помыс. Шыјас да бумерангјас кiаныс кутöмөн најö ветлöвы тропическöй вöрјасын да скрубјасын кенгуру бöрсä, кроликјас да мукöд прöмыс бöрсä; öтшöц такöд најö чукöртöны сожны позана öикöй быдмöгјас.

Главнöй ужыс Јевропаыс локтöм jöзлөн - вiзмy овмöс: ыжјас, сура гырыс скöт да һан кöзäјас вöдитöм.

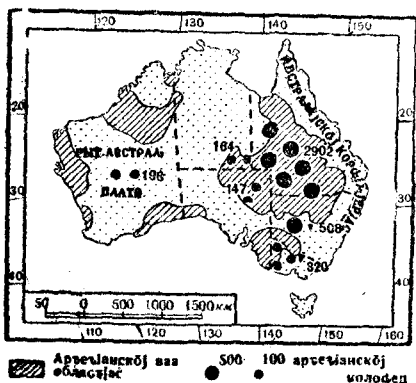
Ыж вiзöм уdајтчiс паскöдны Австралиаын артезианскöй јукмöсјас уналаын вöчöмөн. Тащöм јукмöсјассö кодjöма уна сурсјасөн; быд јукмöс сетö зев уна ва; ваыс локтö мунышса валезан слöжјасöд гöра бокјасан, уна дас дај со километрјас сaјсан (карта, 224 лб.). Вöдитöны сени „вуруна“ да „јаја“ ыжјасöс.

„Вуруна“ ыжјас, — зев куз да һебыд гöнабс, вöдитöны косжык местајасын, а „јаја“ ыжјасöс — васöджыкинјасын. Вурун — главнöй петкöдантор Австралиаыс, i австралијскöй вурун — жын вуруныс став муыв вуруныс. Но австралијскöй ыжјаыс, а сiз-жö австра-

лијскöй сура гырыс скöт јаыс бостöны ыжыд донјас; сiјöс кынтöмөн петкöдöны сетыс холофiлык парохöдјасөн. Јевропаö сiјö воö öик кöзидөн да лы код чорыдөн.

Мујас вöдитöмын да скöтвiзöмын зев јона вредiтöны кроликјас. Најöс вајисны 1862-öд воö переселенецјас; мыжкöмында кроликыс вöјмисны, пöрины öикöй кроликјасö. Шоныд климатла (морозјастöм) да уна турунла најö вывтi јона наскалисны; кроликјас öнi пöлалисны став Австралија пасталаыс.

Кроликјас вöчöны вывтi мыжыд вред: најö пöскöтинајас вылыс jрöны турун да мујас вылыс һан кöзäјас. Первојсö најöс понјасөн бырöдiсны, сесса кутисны вины најöс јадјасөн; мујас да пöскöтинајас гөгöр пондiсны сувтöдны сушкасан проволокаыс вöчöм сеткајас; тащöм сеткајассö öнi сувтöдöма уна сурс километрјас куза. Медбöртi, бöрја кадас кроликјасöс пондiсны вины јäй вылö да ку вылö,

Артезианскöй ваа да артезианскöй јукмöсјаса областјас Австралиаын. Мыјла медса уна артезианскöй јукмöс вöчöма рытылаыны Австралијскöй Корфiлeрыјасан?

да кынтөмөн мөдөдны Англіяѳ. Петкөдөны најөс 10 млн. душ гөгөр вомас, но кролик век-на зев уна. Најө сојөны сымыда турун, мыјда сојөсны ескө 90 млн. ыж. Јона кос поводѳа дырји најө зев јона кулөны, да шојјасыс налөн тупласөны быдлаын. Но кор заводѳчасны зерјас, најө бара паскалөны важ мындаыс.

Пөштѳ став ыжыс Австралијаын (лыддыгө 110 млн. гөгөр) ғырыс капіталѳстјаслөн—ыжвѳысјаслөн, 10 дај унжык сурс ыжбѳ өтыслөн.

Васөдджык клімата местајасын, торја-нын асыввыв берегјасын Австралијаын вөдѳтөны уна ғырыс скөт,—мыкөмында јөла скөт, но медзевсө јаја скөт, торја-нын Квинслендын, көні гөра бокјасас емөс уна бур пөскөтінајас. Став асыввыв берег пөлөныс паскалөма шобдѳ да маѳс вөдѳтөм.

Лунвыв Австралијаын да Викторијаын, көні кліматыс подтропическөј, јона паскалөма промышленнөј сәдоводство.

Пр о м ы ш л е н н о с т Австралијаын паскалөма Сиднеј, Мельбурн, Брисбен да Аделаѳда кар рајонјасын; сенѳ емөс текстѳлнөј фабрикајас (хлопчато-бумажнөјјас да шерстаннөјјас) да заводјас, көні перерабатывајтөны вѳзму овмөс прөдуктајас, шуам зерноөс—пызө, свежөј фруктыјасөс—консервјасө да с. в.

Г о р н ө ј п р о м ы ш л е н н о с т в е л јона-жө паскалөма. Рытыввыв Австралијаын жѳлајасыс перјөны зарнѳ да езыс; Квинслендын да Вѳл Лунвыв Уелсын—і з ш о м; главнөј ізшом петкөдан порт—Нјукестл (Сиднејсан матын, војвывлаын).

ОКЕАҢИЈА.

Плөщад 1,1 млн. кв. км. Населеніје 3 млн. морт гөгөр.

Карта вылыс. Кушөм ыжыд дѳ сулалө Јорк мысән матын? Кушөм кыка дѳ сулалө асыв-лунлаын Австралијасан да ылын-ө сысан? Сравнѳтөј глобус вылын Новаја Зеландѳјалыс сулалан ногсө (положеніјесө) Англіја сулалан ногкөд (положеніјекөд). Вѳсталөј ғырыс дѳ чукөрјас Австралијас асыввывланын. Вѳсталөј Австралијасан медеа ылын дѳ чукөрјас.

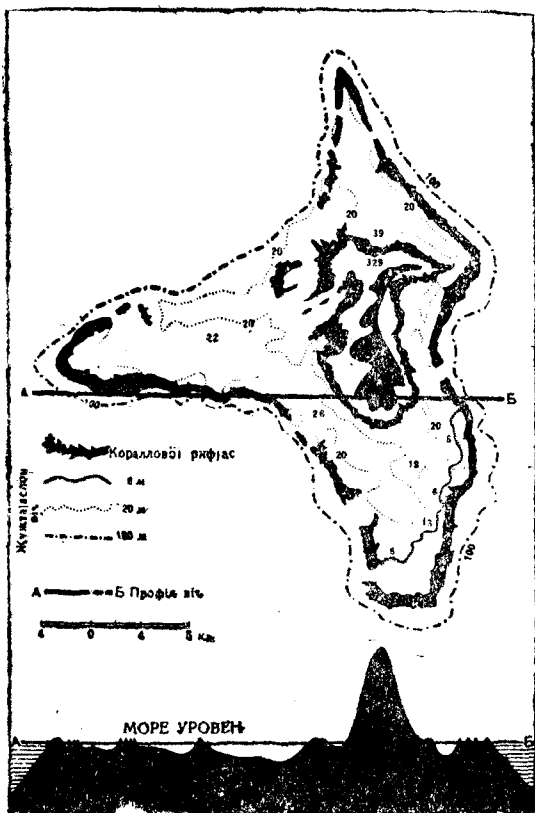
Тѳхөј океанын, асыввывланын да асыв-војланын Австралијасан, сулалөны зев уна дѳјас, кодјас өтлаын ставныс шусөны Океанѳјаөн.

Сөмын кымынкө дѳ Океанѳјалөн сулалөны матерѳксааныс матын. Кызвын дѳыс сулалө зев ылын сысан, Великөј океанын, сыпонда прѳродаыс налөн јона торјалө матерѳк прѳродаыс.

Медеа ғырыс дѳјас Океанѳјаын—**Новаја Гвѳнеја** (ыжда сертѳыс мөд дѳ му вылын), **Новаја Зеландѳја**, јуксө **Кук пролѳвөн** кык ыжыд дѳө, да **Новаја Каледонѳја**. Мукөд дѳјасыс Океанѳјалөн кызвыныс зев поснѳб да сулалөны чукөрөн-чукөрөн (уна дасјасөн лѳбө дажө уна сојасөн өтѳ чукөрас). Тајө дѳ чукөрјасыс сулалөны куз ваув вывтасјас вылын (банкајас вылын), кодјас (ставныс) кыссөны рытыв-војвывсан асыв-лунвылө. Тајө вывтасјасыс вежласөны (мунөны сөрсөн-бөрсөн) жужыд впаѳінајасөн;

тащом, шуам, внафина асыввывланын Маріанскѡй діјассан (мед-са жужыдінјасыс Тіхѡй океанлѡн лѡны Філіппінскѡй діјас дорын—10¹/₂ км судтаѡз).

Кызвын діыс—к о р а л л ѡ в ѡ ј; уна діјас атолл формаѡс жывјас да гѡра бѡкјас вылын. Кораллѡвѡй діјасѡн лѡны, шуам, **Маршалскѡй діјас, Паумоту** (лібѡ **Увтас** діјас), **Каролінскѡй діјас** да уна мукѡд.

Атолл Тіхѡй океанын — Фіджі діјас ныщкыс ѡтѡ. Выліас—діыслѡн планыс. Уліас профіл АБ віз куѡа. Атолл ныщ-кас жужыдінјас абудѡ, а ортсыладорас лѡт ез сузлы пыѡбѡзыс. Атоллсѡ ѡѡѡмаѡв гѡра бѡкјасын полінјас, гѡра жылыс кѡѡ море уровенјаныс 275 м вылаѡз.

јасѡн, пѡс тыјасѡн, најт вулканјасѡн да пѡс ваа ізвесткѡвѡй ван-најасѡн (серпас, 228 лѡ.). Новаја Зеландіја панјѡ не толькѡ Ісландіјаѡс, но і Војвыв Амерікаѡс.

Нѡтѡ океанын абусымында кораллѡвѡй ді да ваув кораллѡвѡй рѡф, кызі Тіхѡй океанын.

Кораллѡвѡй діјаскѡд ѡтѡѡш, Океаніјаын ем уна вулканическѡй ді; тащѡмѡс Гавајскѡй діјас, **Товарішество, Самоа** діјас.

Гавајскѡй діјас вылын емѡс уна гырыс вулканјас, шуам, Мауна-Кеа да Мауна-Лоа; Мауна-Лоалѡн ѡтѡ кратерыс (гѡгортасыс сылѡн 10 км куѡа)—тырѡма лаваѡн; тајѡ лаваыс кымѡма сѡмын кратер дорјасас, а шѡрас — кѡзер — дѡн лава тыјас; сені лаваыс то кѡлѡмѡн, то лѡчѡмѡн помала пуд.

Војвыв ді вылас Новаја Зеландіјаын емѡс уна вулканјас (і дејствујтысјас і кусѡмјас).

Тајѡ діыс артѡма потласѡм гѡра массивјасыс. Потасјассыс кѡјѡны вулканическѡй ізверженіејас. Зев уна пѡс клѡчјасѡн, гејзер-

јасѡн, пѡс тыјасѡн, најт вулканјасѡн да пѡс ваа ізвесткѡвѡй ван-најасѡн (серпас, 228 лѡ.). Новаја Зеландіја панјѡ не толькѡ Ісландіјаѡс, но і Војвыв Амерікаѡс.

Лунвив дыс Нонаја Зеландіагон, а сіз-жэ Новаја Каледонія да Новаја Гвінеја матерік тэчасабэ; важон најэ, тыдалэ, вёломас оты матерік помын Австраліякэд. Тајэ діяс вылас кыпэдчоны жужыд гора хребетјас. Новаја Зеландіяны горајасыс вевтысёмаэс немёвёјја лымјон да леднікјасон, шудны најэс Лунвив Альпјасон (горајылыс налбн—К у к г о р а—кајэ $31\frac{1}{2}$ км судтабэ). Новаја Зеландіяны осадок усэ јона унжык, Альпјасын дорыс, да лым вічыс тані кујлэ улынжык—1800 м судтаын; зев ғырыс леднікјас тыртёны долнајас да ледчёны 700 м судтабэ—јона улёжык Альпјасын серті. Ледніковёј кадэ најэ ледчылісны море уровенёз да кодјісны жужыд ушшелјејас—ёнја фіордјас.

К л і м а т Океаніяны быдлаын тропіческёј да јешчэ і морскёј, пыр ёткоф шоныд вогёгёр (21-сан 26°-ёз), лун да вој, тёв да гожём сені зев омёла торјалёны; да і тёлыс тані сёвсем оз овлы, вогёгёр сулалэ гожём, но морскёј брізјас вёсна вывті жар оз овлы.

Паскыд океан оз лез сынёдлы ні вывті јона шонавны, ні јона кёзавны. Частё овлёны левен-кістан зерјас, но регыд кобёны; зерјасыс тајэ дёза кёзыдёс,—полінезіејас кор кынмасыс зер улас, пырёны шонтысны море ваас. Вогёгёр Океаніяны пёлтёны пассатјас—асыв-војсан да асыв-лунсан, кодјас ётлаасёны экватор дорын. Пыр ёткоф шоныдыс, а сіз-жэ васёд сынёд вреднэ вліјатёны дыр олыс јевропејас вылэ—унзілмёдёны да фізіческі омёлтчёдёны.

Зев локторјон Океаніяны лёны тропіческёј ураганјас; торја-нын частё најэ овлёны Тіхёј океан рытиввылын, кёні экваторіальнёј візувсан заводітчэ **Куро-Сіво** візув. Најэ лептёны океанын зев ғырыс ғыјас, кодјас кајёны атоллјас вылэ, жугёдёны, палмајаса да наң пујаса садјас, а сіз-жэ полінезіејаслыс кокніфік керкајасёс. Ташём ураганјас ёёрын діяс вылын олысјас колёны јурсуанінтёг да сојантёг, сыпонда најэ унаыс зікёз ёновтёны посніфік діјасёс.

Б ы д м ё г ј а с ё н да жівотнёјјасон Океанія рытиввылас бура озыр, но кымын воэё асывланё, сымын гёлжык.

Новаја Гвінеја вылын быдмёны тропіческёј вёрјас, сені олёны уна жівотнёјјас, торја-нын сумчатёјјас, да быдсама лебачјас (рајскёјјас да мукёд). Новаја Зеландія ежсёма век-веж подтропіческёј вёрјасон, но жівотнёјјас сені еша (сені ем бордтём лебач—ківі-ківі). Океан пыщса діяс вылын фікёј быдмёг пёшті сёвсем абу; пемёсјасон најэ сіз-жэ зев гёлёс: млекопитајущёј пемёсјас пыщкыс сені паныдаслёны сёмын нарбордја шырјас.

Сыпыдфі океаныс жівотнёјјасон зев озыр, торја-нын кораллёвёј діяс дорын; тані угыд-лёз сёз ваын зев бура тыдалёны поміпјаслён стрёјбајас; на кёстын ветлёны, зірдалёны сурсјасон быдсама черіјас да морскёј звездејас, пидёсас кыскаёны морскёј черепахајас, рајјас, нізувјас, кујлёны жемчужнёј раковінајас. Ва вестас лебалёны морскёј пёткајас.

Главнёј культурнёј быдмёгјас Океаніяны —кокосёвёј палма да наң пу.

Кокосовој палма вѳітѳны став діјас вылас, весіг атолјас вылын, кѳні муыс пѳшті абу да плугѳн ужавны оз поз. Сіјѳ сетѳ діывса олысјаслы і сојан, і паскѳм, і оланін. Копра—кокосѳвој орехлѳн вундалѳм да кѳстѳм небыдіныс — главној петкѳдантор Океаніјас; сетыс перјѳны выј, коді муно мајтѳг да маргарін вѳчѳм вылѳ. Нѳан пу вајѳ јур ыжда плодјас; кујім ташѳм пу вермѳны вердны ѳті мортѳс вогѳгѳр.

Бѳрја кадѳ Океаніјаын ғырысжык діјас вылын вѳдітѳны сахарнѳј тростнык торја-нын Гавајскѳј діјас вылын, а сіјжѳ хлопѳк да бананјас.

Пѳс клучјас Новаја Зеландіјаын. Пѳс ваа туф тѳррасајас (туфыс пукѳб васыс кѳзалигас). Петкѳдлѳј, кѳні пѳс клучјас да кѳні туф тѳррасајас.

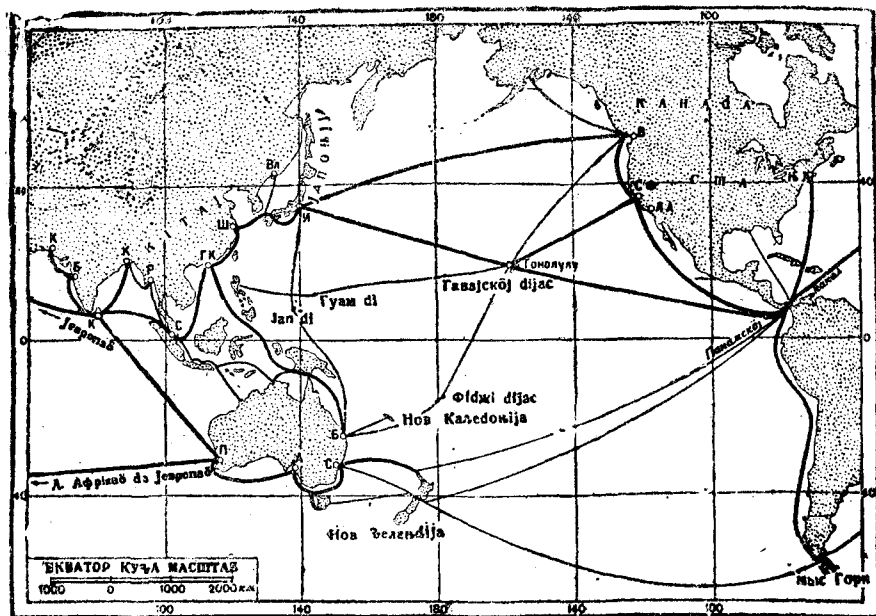
домашнѳј жівѳтнѳјјас пыщкыс јевропѳецјас вѳтѳз Океаніја-ын олысјаслѳн вѳліны сѳмын курѳгјас, порсјас да понјас, да і сіјѳ ез быд ді вылын.

Јевропѳецјас вајісны Океаніја діјас вылѳ ассыныс став домашнѳј жівѳтнѳјјассѳ; торја-нын јѳна ѳні паскалісны најѳ Новаја Зеландіја пѳскѳтінајас вылын. Сені вѳдітѳны мільѳнјасѳн ыж-јасѳс; скѳт вѳіжѳм — главној уж сетчѳс олысјаслѳн, а вурун— главној петкѳдантор.

Океаніја діјас сулалѳны Азіја да Австраліја берегјассан Амеріка берегјасѳ мунан туј вылын. Уна діјас на пыщкыс лѳб-ны важнѳј станціјајасѳн морскѳј тујјас вылын. Сені парѳходјас бѳстѳны шѳм да нефтѳ запасјас; сені-жѳ стрѳіталѳма радіѳстан-ціјајас, кодјас кутѳны јітѳд муныѳ суднојаскѳд.

Кокосдвѣй палмајас да кокосдвѣй корјасѣн вевтѣм керка-
јас Новаја Гвинејаын. Став керкајасѣ стрѣйтѣма сурјаяс вы-
лын—ѣмејјасѣ да ваыс виччысѣм могыс. Мыла папуасјас чукѣртѣма-
ѣс керка воѣс?

Морскѣй тујјас Бѣхѣй океанын. Вісталѣй тујјас, кодјас паныдасѣны
Гонолулуын. Кытѣ мунѣны тујјас Новаја Зеландіјасан?

Колоніјајас Австраліјаын да Океаніјаын.

Карта вылыс. Вісгалёй Англіялыс владеніејас матерік вылыс да діјас вылыс. Корёй діјас—Франціялыс, Японіялыс да США-лыс владеніејас. Вісгалёй діјас, кодјас сулалёны мірвёй морскёй тујјас вылын, да вісгалёй, кысан да кытчё мунёны сіё тујјасыс.

Став Австраліјасё да жыныс унжык Океаніјасё бостіс **Ан-гліја**. Австраліјаё пырё сізім штат (государство), таёй Англіялён домініон — **Австраліјскёй сојуз**. Століцаыс сылён неважён стрёйтм неыжыд кар — **Канберра**, сулалё **Лёз** (**Сінёй**) горајасын (Австраліјскёй Корфілјерыјас лунвыв јукёнын). Матерік асыввылас сулалёны: **Квінсленд**, **Выл Лунвыв Уелс** (**Новёй Јужнёй Уелс**) да **Вікторіја**. Главнёй карыс **Выл Лунвыв Уелс** лён — **Сідней**, војдёр вёлі Англіяыс ыстём преступнікјаслён, колоніја, а ёні сіё ыжыд порт, сулалё ёті медбур гаванын мірас; сіё—Јевропаыс Суецкёй канал пыр да Амерікаыс **Тіхёй** океан вомён мунан пароходнёй тујјаслён медбёрја пункт. Зев важнёй портјасён лёны сіжё **Мельбурн** (главнёй кар Вікторіјаын) да **Аделаіда** (главнёй кар Лунвыв Австраліјаын). Петкёддёны сетыс вурун, кынтём јай, шобді да фруктјас. **Перт** (главнёй кар Рытыввы Австраліјаын)—кораблјаслён медвоzza сувтанін, кор најё локтёны Јевропаыс Індіјскёй океанёй Австраліјаё. Тасан нуёдёма кёрттуј асыввылё зарні прііскјасё да воёй Мельбурнё да Сіднейё.

Океаніјаын Англіја владејтё **Новаја Зеландіја**ён да зев уна посны діјасён. Сы кын-жё **Новаја Гвінеја** ділён ёті жыныс. **Новаја Зеландіја**ын главнёй порт—**Веллінгтон**, сулалё војвыв ді вылас, **Кук** пролівын; сетыс петкёддёны вурун, кынтём јай, сывочнёй вы,—ставыс таёй мунё Мельбурн да Перт пыр Англіјаё.

Мукёй імперіалістическёй государствојас колоніјаыс медса важнёйёс **Гавајскёй діјас**—США-лён колоніја, татчё сувтлёны кораблјас, Азіја берегјасан Војвыв Амеріка берегјасё мунігон. Таёй діјас пыщыс ёті ді вылын сулалё важнёй порт — **Гонолулу**.

Уна діјасён Океаніјаын владејтё **Франціја**; медыжыдыс на пыщкыс **Новаја Каледоніја**,—сені ем нікель залежјас.

Пёшті став діјаснас **Мікронезіја**ын, шуам, **Маршалскёй** да **Маріанскёй** діјасён, владејтё **Японіја**.

ЈУЈАСЛОН ТАБЛИЦА.

	Куџаыс км-јасон	Бассейн плошадыс курс кв. км.		Куџаыс км-јасон	Бассейн плошадыс курс кв. км.
1. Јевропа.			3. Африка.		
Волга	3700	1402	Конго	4200	3700
дунај	2900	817	Нил-Кагера	6400	2803
днепр	2139	511	Нигер	4160	2090
дон	1808	450	Замбези	2660	1330
Војвыв двина	1780	362	Оравжеваја	1860	1020
Рејн	1326	224	Сенегал	1430	440
Емба	1154	148	4. Војвыв Америка.		
Висла	1125	198	Миссисипи (Миссурикод)	6530	3250
Луара	1020	121	Мекензи	3780	1660
Одер	903	125	Лаврентија ју	3800	1250
Рона	759	99	Виннипег да Нелсон	2400	1080
Сена	700	78	Јукон	3300	860
По	680	69	Колумбија	2000	660
2. Азија.			Колорадо	2000	590
Об	5206	2946	Рио-Гранде-дел-Норте	2800	570
Јенисеј-Ангара-Геленга	5200	2600	5. Лунвыв Америка.		
Лена	4599	2582	Амазонка	5300	7050
Јанцзыцзан	5200	1800	Лаплата	3700	3100
Амур	4478	1937	Ориноко	2250	944
Хуанхе	4100	980	6. Австралија.		
Инд	3180	960	Мурреј дарлингкод (временној визув)	3490	910
Брамапутра	3000	1730			
Јевфрат	2000	765			
Сыр-дарја	2865	265			
Аму-дарја	2512	509			
Иравади	2000	430			

ГОСУДАРСТВОЈАСЛӨН ТАБЛИЦА.

Плошһад, һаселенһе да карһас капиталһстһческөһ странаһаслөһ.

Странаһас	Плош- һад сурс кв. км-һн	Һаселе- нһе млн. һыдһн	Главнөһ карһас да сени олыһас сурсһасһн
А. ҖЕВРОПЕЈСКӨҺ СТРАНАҺАС.			
1. Германия	470	66	Берһн—4200; Гамбург—1125; Кельн—750; Мюнхен—735; Лейпциг—710; Дрезден—650; Бреславл—625; Ессен—655; Франкфурт Майна выһн—555.
2. Великобритания да Вовһа Ирландһа	244	46	Лондон—8200; Бирмингам—1250; Ливерпуль—1250; Манчестер—1100; Глазго—1100; Шеффилд—520; Лидс—480; Единбург—440; Белфаст—420
3. Франция	351	42	Париж—5000; Марсель—800; Лион—580; Бордо—300; Сент-Етһен—200; Ницца—200
4. Италия	310	42	Рим—1100; Милан—1050; Неаполь—850; Генуя—620; Турин—610; Палермо—580; Венеция—260; Триест—250; Мессина—180
5. Польша	388	33	Варшава—1180; Лодзь—605; Познань—250; Краков—220
6. Испания	503	24	Мадрид—1000; Барселона—1040
7. Румыния	251	16	Бухарест—630
8. Чехословакия	140	15	Прага—850
9. Югославия	249	14	Белград—240
10. Венгрия	93	9	Будапешт—1000
11. Бельгия	30	8	Брүссель—900; Антверпен—400
12. Голландия	34	8	Гаага—460; Амстердам—770; Роттердам—600
13. Австрия	84	7	Вена—1900
14. Швеция	449	6	Стокгольм—520
15. Греция	130	6	Афины—700 (Пирей порткөд)
16. Португалия	92	7	Лиссабон—600
17. Болгария	103	6	София—210
18. Швейцария	41	4	Берн—110; Цюрих—250; Женева—140
19. Финляндия	388	3,5	Гельсинки (Гельсингфорс)—265
20. Дания	43	4	Копенгаген—770
21. Свободнөһ Ирландскөһ госу- дарство	69	3	дублин—317
22. Норвегия	323	3	Осло—250
23. Литва	56	2,4	Каунас—100
24. Латвия	66	1,9	Рига—380
25. Эстония	48	1,1	Талһн—135
26. Албания	28	1	Тирана—30
Б. АЗИАТСКӨҺ СТРАНАҺАС.			
1. Китај	10000	475	Наһкин—630; Шанһай—3260; Хан-коу—780; Бейпин—810; Кантон—860
2. Британская Индия	4675	353	деһи—450; Калькутта—1500; Бом-беј—1160; Мадрас—650

Б. Азіатскōй странајас.

Странајас	Плош- тад сурснје кв. км-и	Населе- нје млн. людн	Главнōй карјас да сел ољсјас сурсјасн.
3. Јапонја	382	66,5	Токио—5000 (предместјејаснас); Оса- ка—2450; Киото—765; Нагојја—900; Кобе—800
4. Голландскōй Индија	1900	61	Батавија—440
5. Французскōй Индокитај	737	22	Сајгон—140
6. Турција (Јев- ропа Јукон- кōд щодш)	763	15	Анкара—75; Стамбул—700; Гьмир (Гьмира)—150
7. Иран	1600	15	Тегеран—300
8. Афганістан	650	10	Кабул—80

В. АМЕРІКАСА СТРАНАЈАС.

1. Америкалн Со- једіноннōй Штатјас	7869	125	Вашингтон—490; Нју-Йорк—10000; Чи- каго—3400; Філадельфіја—2750; Дет- ројт—1800; Лос-Анжелос—1400
2. Бразилја	8494	44	Ріо-де-Жанейро—1800
3. Мексика	1970	17	Мексико—1030
4. Аргентина	2797	12	Буенос-Ајрес—2900
5. Канада	9542	10,7	Оттава—130; Монреал—1000
6. Колумбија	1160	8	Богота—240
7. Перу	1378	6	Љима—270
8. Чилі	742	4	Сент-Јаго—700
9. Венецуела	1020	3	Каракас—130
10. Уругвај	190	2	Монтевідео—650
11. Еквадор	650	2	Кито
12. Парагвај	420	1	Асунсион—90

Г. АФРИКАСА СТРАНАЈАС.

1. Нигерија	900	19	Лагос—100
2. Јеріпет	994	14	Каір—1200; Александрија—570
3. Абисинија	960	8	Аддис-Абеба—150
4. Лунывафри- канскōй сојуз	1225	7	Преторија—100; Кептаун—270; Јоган- несбург—50
5. Алжир	2195	6	Алжир—260
6. Англо-Јеріпет- скōй Судан	2627	5	Хартум—50
7. Марокко	520	5	Рабат—50; Казабланка—20

Д. АВСТРАЉІЈАСА СТРАНАЈАС.

1. Австралијскōй сојуз	7700	6,7	Канберра—10; Сідней—1300; Мел- бурн—1030; Аделаіда—320
2. Новаја Зелан- дија	268	1,5	Веллингтон—150

Странајас

1913 во

1929 во

1933 ыбб
1934 во

I. Изшом (миллон тоннајасөн).

1. США	517	552	377
2. Германија	277	202	155
3. Великобританија	292	262	224
4. СССР	29	42	92
5. Франција	41	54	48
6. Польша	41	46	29

II. Нефть (миллон тоннајасөн).

1. США	34	138	125
2. СССР	9	15	25,6
3. Венесуэла	-	20	20
4. Румынија	2	5	8
5. Иран	0,2	5	6
6. Голландској Индија	1,5	5	6

III. Чугун кистом (миллон тоннајасөн).

1. США	31	43	16
2. СССР	4,2	4,3	10,4
3. Франција	4,9	10	6
4. Германија	15	13	8,7
5. Великобританија	10	7,7	6
6. Бельгија	2	4	3

IV. Хлопок бостом (сурс тонна лыдөн волокно).

1. США	2800	3200	2900
2. Британској Индија	780	930	800
3. Китај	480	420	490
4. СССР	200	270	410
5. Египет	310	380	390
6. Бразилија	90	130	75

Скөт лыд главнөј странајасын (миллон душөн).

I. Гырыс, сураскөт.

1. Британској Индија	158
2. США	65
3. СССР	42
4. Бразилија	42
5. Аргентина	32
6. Германија	19

II. Бөвјас.

1. СССР	16
2. США	12
3. Аргентина	10
4. Бразилија	7
5. Польша	4
6. Германија	3

III. Ыжјас.

1. Австралија	111
2. США	53
3. СССР	52
4. Лувывафриканској сојуз	48
5. Аргентина	44
6. Британској Индија	44

IV. Порсјас.

1. США	61
2. Германија	24
3. Бразилија	22
4. СССР	17,5
5. Франција	6
6. Канада	5

ЖУРНАЛЫС

Европа.

Листбок

Фізико-географічэскай обзор	3
Населеніе да палітычэскай карта	35
Государствојас	38
Англія	38
Францыя	52
Германія	56
Італія	79
Міжн рытывывса суседјас: Фінляндыя, Естонія, Латвія, Польша, Румынія	89

Азія.

Фізико-географічэскай обзор	104
Населеніе	120
Государствојас	124
Японія	124
Кітай	134
Індыя	147
Турцыя	157

Афрыка.

Фізико-географічэскай обзор	160
Населеніе	173
Государствојас да колоніяјас	176

Амерыка.

Фізико-географічэскай обзор	178
Населеніе	192
Государствојас да колоніяјас	194
Амерыкалн Соједннннй штатјас	195

Австралія.

Фізико-географічэскай обзор	217
Населеніе	223
Океанія	225
Колоніяјас Австраліяын да Океаніяын	230
Содтнјас	231

Отв. редактор Г. Федоров.

Тех. редактор М. Шестаков.

Издание № 67. Уполномоч. Облита № 131.3. Заказ № 9609. Тираж 7000

Печ. лис. 14,7. 45.000 зн. в печ. лис. Стат-форм, 62Х94; 1/16.

Сдано в наб. 10/VII-36 г. Подп. к печ. 20/VIII-36 г.

Отпечатано в Коми областной типографии гор. Сыктывкар, Первомайская улица. Дом печати.